

Titel: Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 5

Citation: "Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 5", i *Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 5*, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_005-shoot-d1e274.pdf (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 5

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Den Danske Oeconomus indeholdende

1. Om Handelen.

2. Om Fabriqver.

3. Om Landvæsenet.

4. Om Embedsm. og Suplicanter.

5. Om Borgere.

6. Om Laugene.

7. Om Hospitaler og Fattighuuse.

Første Deel.

Kiøbenhavn, 1771.

Trykt hos Joh. R. Thiele, boende i Peder Hvitfeldts-Stræde, og findes sammesteds tilkiøbs.

2
3

Fortale. Ligesom det er alle og enhvers Pligt, som leve udi Societet med andre, at see hen til og fremme det almindelige Beste til fælles Fordeele, og at ingen derudi bør gaae nogen Afvey eller søge nogen Fordeel for sig selv. Societetet til Indgreb og Skade, saa burde og ingen af dem, som leve udi et Land sammen, under een Regiering, og ved den beskyttes, at foretage sig noget, Landet i Almindelighed til Skade, men gjøre sig Umage for, at fremme det sammes Gavn og Beste; men herudi forekommer Vanskeligheder, i det

4

4 Fortale. Menneskene, enhver især maae sørge for sig selv, og seer hen til egne Fordeele, uden at kunde drage det almindelige Beste og fælles Nytte i Betænkning, og de som holde sig fra at søge nogen Næring og Fortieneste, ved det som kan være skadelig, maa ofte lide under, at andre foregaae dem med Fordeelene derved. Samme er Aarsagen til at et Lands Vel eller tilfælles Nytte ikke kan blive iagttaget og befordret, uden ved publicke Oplysninger, Forbude og Anordninger.

Oplysninger har jeg attraaet herved at give, ey allene om det som er skadelig, og derfor burde lades eller indskrænkes; men endog om det, som er nyttig til Nærings-Veye, Fortienester og Underholdning, og derfor burde at be-

5

5 Fortale.

fordres. Har jeg feilet i mine Meeninger, det vil jeg overlade til andre at dømmе om, og om saa er, haaber jeg

dog, at ingen fortænker mig, fordi jeg udi en god Meening har udladt mig med det, som jeg troer er gavnlig.

Forbudde og Anordninger gjør Kongen, naar han befinder dem nyttige, enten til, at lade det, som er skadelig eller at befordre det, som er gavnlig. De ere altsaa meget gode, uden i de Tilfælde, hvor de kan overtrædes

og misbruges saaledes, at nogle uformerket, kan beriige sig derved, som kan foraarsage mange andres og de flestes, ja snart alles Fattigdom og eendeels Ruin; hvormom jeg har gjort min Forklaring under Skriftet i sig selv, og altsaa her vil det forbiegaae.

6

6 Fortale.

Jeg har da ey videre herved at erindre, end at producere det, som jeg ønsker maa blive til Nytte og Gavn.

Kiøbenhavn den 14 Febr.

1771.

E.

7

Første Afhandling.

Om

Handelen.

Handelen udviides og drives i alle Verdens Deele og giver nogle Fordeel, andre Tab.

Saasnart en Konge formerker en skadelig Handel, er han nødsaget til, at indskrænke den, enten ved Told eller ved Forbudde. Formerker han derimod en fordeelagtig Handel, eller en Handel, som han maae lade vedligeholde, for at ophielpe andre, hielper han den af Stæd ved Societeters Stiftelse og Octroyers Uddeelelser, samt forunder Societetet de behøvende Friheder, og forbyder andre at gjøre den nogen Indpas.

8

Forbudde er altsaa to Slags, nemlig, de som gøres for at indskrænke en Handel, som er skadelig for Landet i Almindelighed, og de som gøres til er Societets Bistand. Begge Slags Forbudde kan medføre Vanskelighed, efterdi derved kan skee en Forandring i Handelen, som kan røre der, som ey saa lettelig kan viides eller efterkommes, der maaskee lige saasnart kunde vare til Skade, som Gavn, hvorføre de ey heller saa lettelig uden god Indsigt, Overveyelse, Undersøgning, Raadføring og fuldkommen Overbeviisning, om Nyttens deraf tilskrides.

Naar nogle gjøre tvertimod Forbudde, saa skeer der for egen Fordeels Skyld, hvorføre samme og bliver andre til Byrde, i der de første profiterer ved det, som de sidste, der holde sig Forbuddene efterrettelig, ingen Nytte har af.

Ikke desmindre, saa kan dog nogle Forbudde være et Land meget fordeelagtige, saasom: Forbud at udføre der, som foraarsager Mangel og Dyrtheid i Landet, er meget god, og Forbud, som gøres paa de Tings Indførsel, som ikke behøves, eller i det mindste kan undværes, ligesaa, naar alle ville holde dem, de kunde vare bestandige og ingen Misbrug blev begaaet.

9

Men endskiønt jeg vil tilstaae, at saadanne Forbudde kan være gode eller nyttige, saa troer jeg og, at de i visse Maader kan være skadelige, især paa Levnetsmidler og alle de Ting, som ey giver Andledning til Overdaadighed, unødvendig Stats, Fraadserie og Drukkenskab, og det af den Aarsag:

1) At Kornhandlere, og de som ere riige og formuende, kan ved et Forbuds Ophævelse, hvorefter Korn og Fæde-Vare bliver tilladt at indføres, ey alleene gjemme deres eget Korn og Fæde Vare, men endog opkiøbe alt det, som paa nogen Tid kan blive indført, ja alt andet, som er i Landet paa Herregaardene og rundt omkring, som de følgelig udi den frie Indførsels Tiid, maatte faae got Kiød paa, og glemme samme saalænge, indtil Forbuddet blev igientaget og fornyet, hvorover altsaa maatte foraarsages Mangel og Dyrtheid i Landet, som ville tilveyebringe, at den eller de, som saaledes havde kiøbt i Indførselens Tid, da Priisen var billig, kunde tage dobbelt Fordeel, og alle i Almindelighed maatte betale det som de behøvede dobbelt. Saaledes har jeg hørt en Historie fortælle om en Kiøbmand som i gamle Dage boede i Provincierne og eyedede nogle Herregaarde, at han ey alleene gjemte sit eget Korn og sine Fæde-Vare efter Dyrtheid, saa at han

10

havde saa mange Aars Korn beliggende, at han ikke kunde rumme der paa sine Heregaarde, men maatte

legge der op paa Kirkelofterne, hvor noget laae saa længe indril Ormene gik derudi, men han passede endog paa i de gode Tiider at opkiøbe alt det han kunde faae, som han lod henlegge, indtil Dyrtid indfalt, da han solgte det med stor Fordeel og tog 4 Rdlr. for en Tønde Rug, som ey havde kostet ham meer end 8 a 9 eller i det høyeste 12 Mark, saa at han derover til sidst blev anseelig og riig; men andre, som maatte betale dobbelt, bleve fattige.

2.) At saadanne Kornhandleres Politesser og Opskruelser udi Handelen, udi en lang Tid kan foraarsage stor Fattigdom iblandt andre Landets Indbyggere, især Borgere, som maa købe alt det de bruge; som ogsaa kan være een af de største Hoved-Aarsager til, at saa mange blive ruinerede.

3.) At andre smaa Handlende, som ey har andet at leve af, end det samme, betages deres Nærings-Brug ved de forbemelte Opskruelser, hvor over de blive kede af at handle, og de som har samlet sig noget, sætte sig hen at leve af deres Midler, saa at Handelen af samme Aarfag standser eller bliver liden, som formindsker baade Folkemængden og Kongens Told.

11

4.) Endelig foraarsager saadanne Opskruelser Kongen Tab, i det han maa og kiøbe.

Spørger man da, efterdi saadan Misbrug, som kan begaaes under er Forbud, er skadelig, og kan foraarsage stor Fattigdom iblant de fleste, kan saadant da ikke hemmes? da svares jo; hvorved? Ved en frie Handel for alle og enhver; thi naar en frie Handel bliver bestandig, saa maa dog de som kiøber i de gode Tiider og giemmer efter Dyrtiid, eengang holde op og tvinges til at sælge, efterdi at en bestandig frie Indførsel giver Forraad nok, som tvinger de høye Priiser. ,

Spørger man derimod, i Andledning af der som jeg forhen har sagt, at jeg troer at Forbudde kan være gode og nyttige, naar alle ville holde dem, de kunde være bestandige og ingen Misbrug blev begaaet, kan da en frie Indførsel ey være skadelig? Dertil svares: Ney! den er ikke saa skadelig, som Kornhandlernes Misbrug; thi som en Kornhandler ved en frie Indførsel maae tvinges til at sælge sine Vare for en billig Priis, men Inden- eller Udenlands, saa udbringes derfor noget, og ved det, at Nærings-Midlerne bliver at bekomme for billig Pris, understøttes mange til at fortsætte deres Håndteringer, hvorved noget kan fortienes og indbringes, som de i Dyrtiid ikke kunde afstædkomme

12

med; dog undtages de Ting, som forhen er sagt, der giver Andledning til Pragt og Overdaadighev og kan undværes; over saadan frie Handel og Priisens Tvang vilde endog Indførselen med Tilden forbyde sig selv, af de Ting som vare nødvendige Levnets-Midler.

Naar hertil kommer, at et Forbud har været gjort paa en Tings Udførsel, fordi den har været nødvendig behøvende i Landet, men' bliver ophævet naar Kornhandlerne har opkiøbt alt det de kan faae, som kan være ubekjendt, gjør samme en Mangel, som foraarsager des større dyr Tid for dem som skal kiøbe, men en Understøttelse for Kornhandlerne.

Handelen er vanskeligt at kiende i Henseende til den Fordeel eller Tab som samme i Almindelighed giver, men det er naturligt, at enhver søger efter Fordeel for sig selv, da nogle Handler, hvortil Levnets-Midler og andre nødvendige Vare udføres, som kan foraarsage Mangel og dyr Tiid i Landet, ere for saa vidt skadelige, men derimod kan de være nyttige og uforbigængelige, af den Aarsag, at for de Vare, som udføres, maa, andre Vare indvexles og indføres, fordi at de mere behøves, eller mindre kan undværes, end hine, som for Exempel: Salt, Jern og ander sligt, men naar de Vare, som for hine indvexles, ey ere nødven-

13

dige i Landet, som de indføres og fortæres, da er Handelen skadelig, omendskiønt den giver de Handlende Fordeel, saasom:

Den Ostindiske og Chinesiske Handel, som ved en Oetroy, herfra i mange Aar haver være, og er et Compagnie eller Societet tillat at drive, samt drives ogsaa fra andre Riger og Lande, troer jeg nok i forige Tider har været nogle i Europa nyttig som først har brugt den, og derved søgt Fordeel ved andre; men jeg troer derimod at den er skadelig for heele Europa i Almindelighed og nu ingen der til synderlig Nytte, men til Tab, fordi dertil udbringes Penge og Vare for mest unyttige Ting.

Jeg veed vel at, jeg herudi vil finde Modsigelse, i det, at herimod kan siges, at de reede Penge, som herfra udføres, forbliver i Spanien, hvor derfra tages Spanske Pilarer, som udføres til China, saa og fordi, at af de Vare, som fra China til Dannemak indføres, afsættes en Deel til Tydskland; men naar betragtes:

1.) At de danske Penge gaaer herfra til Spanien, og de Spanske til China, og at Sølvet følgerig gaaer ud af Europa.

2.) At derforuden udgaaer en stor Provisiion, som foraarsager Mangel og Dyrtid i Lander.

14

3.) At det som fra China bekommes ey er andet end fortærende Ting, som med Tiden forvandles til Støv og Potteskaar, og at derforuden lides derved, i det hvis som her af Klæder, Vare, og Porcelain kunde forfærdiges, ey kan afsættes.

4) At de danske med den Provision og de Vare, som udgaaer for de Ting, som ey ere behøvende, samt med de Penge, som i saa Maade ogsaa udføres, kunde underholde mange Mennesker og befordre mange Etablissementer, som kunde producere noget til Penges Indbringelse.

5) At de Vare, af Chinesiske som afsættes til Tydskland, ikke ere mange og at de danske, ved at befordre deres Fabriqver og andre Nærings-Midler, med de Penge og Vare, som herfra ti! China udgaaer, kunde forekomme de Vares Indførsel fra Tydffland, som De ved Handelen Vexelviis maae tage i Betaling, for den Thee og andet, saaledes debiteres, hvilket sidste jeg under den Afhandlig, som handler om Fabriqverne nærmere stal oplyse; og at ogsaa af samme Aarfag, for det: 6) De Penge og de Vare, som herfra til China er bleven udført kunde have forblevet i

15

Landet, til dets Understøttelse, saasom det er klart at Levnets-Midler og Penge, som ere gode og nødvendige vedligeholder alle og enhver samt befordre og understøtter deres foretagende, men Stads Overdaadighed og mistelige Ting ruinerer dem, især, naar de intet foretager sig, som er fordeelzigt, samt

7) At naar de Penge nu havde været i Europa som derfra til China er udført i saa mange Aar, saa havde det gjort noget anseeligt, som nu maa savnes.

8) At de Ostindiske og Chinesiske Vare, som ere meget kostbare, snart opflides eller sønderflaaes.

9) At baade Mands og Qvindes Personer som ere af Stand, kan klæde sig gandske ziirlig i Klædes Klæder eller Klæder af andet fint Indenlands Tøy, og de andre, som ere af ringere Stand og Formue, behøver ey andet end som gode indenlandske Vare.

10) At alle og enhver bruger Silke og Porcelain, saasom, foruden fornemme Folk, ogsaa Borgere og Håndværks Folk, Tienstepiger, Børn, Bønder og hvem det er, som kan samle en Skilling dertil, saa at saadan Brug gaaer alt for meget i Svang.

16

11) At nogle endog gjøre Misbrug deraf i det de feye Gaden med lange silke Slæber, eller silke Feyekoster, og sligt gøres gjerne af dem, som intet har noget, for dermed at indbilde andre, at de ere fornemme Folk, af stor Stand og gode Vilkaar, og

12) At mange kan undvære Porcelain, naar det ey kan faaes her i Landet og benytte sig af Steen-Toy; saa seer jeg ikke, at saadan Modsigelse finder nogen Grund, som kan være at antage.

Vel er der sandt, at Kongen faaer sin Told og de Handlende vinderved denne Handel; men hvad vil dette sige? naar sligt ansees for at kan være det almindelige Beste eller det heele Lands Fordee limod, saa er det jo bedre, at Landet bliver i Velstand, end som at Tolden betaales, de Handlende, som Kiøbere og Inhentere vinder, og Resten gaaer af Landet til andere. Det er vel ogsaa sant, at Dannemark vilde tabe ved, at lade denne Handel fare, med mindre at alle andre i Europa gjorde ligesaa, fordi, at de danske i saa Fald manne give andre i Europa, Fordeelen og Gevinsten for de Ostindiske og Chinesiske Vare, som de maatte indbringe; men ikke desmindere, naar Handelen synes at være skadelig, saa er det got, at den indskrænkes, faaledes, ar herfra ey udføres for mange

17

Vare, af dem som ere nødvendige og umistelige til Levnets-Midler, til Omvexling med andre som her indføres og kunde deels undværes, men maa have for at forekomme andre Fordeelen, som dermed ville drive Handel og søge Fordeel.

Endelig maa jeg sige, at som Europæerne ere utrængende til denne Handel, som de i gamle Dage ey har vidst noget af, det dog ikke kan være dem saa meget til Skade, men er en Curiositet, at søge og besee fremmede Lande, ligesom det og er dem en Fornøjelse og Behag, at drikke Thee, saa kunde den og indskrænkes saa vidt, at derfra ey maatte tages andet end Thee, faa meget, som behøvedes til Personer af Stand og gode Vilkaar, og en mere, siden det gaaer alt for meget i Svang med at drikke Thee, da jeg troer ikke, at der er noget Menneske inden Kiøbenhavn og andre store Kiøbstæders Porte, uden at det jo drikker Thee, og paa Landet drikkes det ogsaa af de mest Formuende, da er hvert Menneske, som er af ringe

Vilkaar, kan nære sig med varmt Øl, Melk og drikke Urter i Steden for Thee, saaledes, som gammel Skik og Brug haver været, og naar der drikkes saadanne Urter, som groer, ey alleene spares, men endog den Skilling og de umistelige Vare, som udgaaer for Thee, forblive i Landet; en anden Sag blev det om de havde saa mange Producter selv, som de ey

18

kunde fortære og afsætte paa anden Maade, end ved at omvexle dem med Chieneserne; Men Dette viides at De ikke har, thi hos nogle er baade Mangel for Penge og Levnets-Midler, som foraarsager en dyr Tiid og en Stantsning i mange nyttige Nærings-Veye.

Jeg paastaaer da aldeles ikke, at Thee er en Ting der er til Ruin, hvorfor? 1) Fordi at Den ikke er meget kostbar.

2) At de som ikke drikke Thee, maa drikke andet, saasom Øl, Melk og Urter og 3) at det Øl og Melk, som drikkes i Steden for Thee kan sælges og derfor efter Anseende indbringes ligesaa meget, om ikke meere, end som for Thee udgives, naar Sukkeret undtages, om ikke for samme Ting i Natura, saa Dog for Kornet, som forbruges til Øllet, samt Ost og Smør, som kan gøres af Melken; Dog naar samme tilfulde og med Vished skal siges, udfordrer Det en skarp og nøye Undersøgelse; men naar i Stæden for Thee kan Drikkes Urter, som voxer i Landet og ey til andet forbruges eller noget derfor indbringes, vindes derved, og det er et Sporsmaal, om ikke Thee her kunde voxe, enten i Huus eller paa Marken.

Handelen paa Guinea i og for sig selv, er Dannemark fordeelagtig, af den Aarsag:

19

1) At dertil udføres eendeel dansk Brændeviin, som faaes vel betalt.

2) At omendskiønt dertil udføres eendeel Levnets-Midler af de nødvendige, som maaskee kunde være nogen Aarsag til Mangel og dyr Tid her i Landet, saa dog:

3) Siden for De udbringende Vare, tages Slaver og Guld i Betaling, hvoraf Slaverne bringes til Vestindien og faaes vel betalte og Guldet indbringes i Dannemark, samt efterdi Kongen der foruden nyder en god Told, troer jeg min Meening er rigtig; dog mister Kongen derimod eendeel af den Told, som kunde faaes af de Vare som udføres, hvorpaa de Handlende er forundt Toldfrihed.

Den Vestindiske Handel derimod i og for

sig selv, troer jeg ikke er meget fordeelagtig:

1) Fordi dertil udføres eendeel nødvendige Levnets-Midler, som her kunde foraarsage Mangel og dyr Tid.

2) Fordi de Vare, som for samme indvexles i Betaling og føres herhid, ere meget kostbare, saasom: Caffebønner, Bom-Uld, Rom, Arrak og Sukker, og deraf alt for meget hidføres og bruges, som kunde undværes, siden den gemeene Mand i Danne-

20

mark vel kunde undvære Caffé, eller i det Sted betiene sig af brænt Rug, Hvede eller Byg, som skal være meget got og lige saa got som Caffebønner, selv anlegge Tobaks Plantagier til det behøvende Tobak og bruge dansk Brændeviin og Aqvaviter i Steden for Rom og Arrak, saa at det var meget bedre om mindre af disse Sorter blev hidført og Penge i det Sted indbragt; men des beklageligere er det, at omendskiønt denne Handel, for saa vidt som de til deels mistelige Tings Indførsel angaaer, ved Forhøjelse i Tolden er søgt indskrænket, saa hjælper det dog intet, men Brugen gaaer aft for vidt, i det at en Tienstæpige, Tienere og Dreng drikker Caffé med, saa og alle andre, om del ogsaa er den, som neppe har saa meget at den kan skiule sig med og ligge paa, saa at naar den kan faae fat paa en Skilling, skal Ven dog have Caffé, og jeg troer at der findes de som tigge dertil, ja Rom og Arrak Drikkes overalt; hvilken skadelig Misbrug, ikke kan hemmes paa anden Maade, end ved reent at forbyde Indførselen, som dog ville medføre Vanskelighed og ellers kunde foraarsage en Standsning og Skade i Handelen siden:

3) Kongen nyder en god Told af de ud- og indførende Vare og han

21

4) maa ligesaa vedligeholde Handelen for at forsørge Indbyggerne i Vestindien, og sine der havende Collonier; men

5) Naar man kager denne Handel i Consideration. med den Guineiske, saa bliver samme fordeelagtigere, dog

vil begge Handeler ikke sige andet, end at vedligeholde Trafiquen, naar derved ingen Fortienste kan have.

De danske udgive mange Penge imellem Aar og Dag for Caffé, Rom og Arrak, det var bedre at de indskrænkede sligt fra en almindelig Brug, og naar de brugte nogle af de Penge som foruden Tolden dertil udgives, kunde de oplegge meget, efterdi Øl eller de andre Ting jeg har omrørt, ikke koster saa meget, som de Vestindiske Vare; enhver kan selv herover gjøre en nøyagtig Beregning, og deraf erfare Fordeelen eller Tabet, naar han forestiller sig baade de Indenlandske Vares Priis her i Landet, Fordeelen derpaa naar de omvexles, de Udenlandske Vares Priis her i Landet, saa vel som deres Vigtighed eller Droyelse imod andre, og legger sig Told-Roullen for Øynene som for Exempel: hvor meget Caffé skal imod en Tønde Øl, hvad er dets Priis, For deelen ved Omvexlingen og Tolden af begge, samt hvad Tab har man ved det at man maa forskaffe sig nødvendige Levnetsmidler i Steden

22

for de som udgaaer til Omvexling, og naar sligt skeer, sees Forskiellen noget nær. Handelen paa Strædet er i visse Maader umistelig, i andre fordeelagtig, og i andre skadelig, saasom:

1) Den er umistelig i Henseende til Salt, som derfra maa hidføres og ikke kan undværes. 2) Den er fordelagtig i det, at der afsættes eendeel Fisk og andre Vare, som ere mistelige, og

3) skadelig, naar derfra og her til, indføres for mange kostbare Viiner og Caffébønner, som gierne skeer og maa skee for at holde Trafiquen ved lige. De Fiskevare som didfores komme fornemmelig fra Norge og Island.

Handelen med Frankerige er angeneem og behagelig, men derimod ufordeelagtig og bedragelig, og det af den Aarsag:

1) At de franske Vare saasom Viin og Brændeviin ere noget kostbare, og for det meste, især for den gemeene Mand kunde undværes, som kan betiene sig af Landets egen Vare, som han kan have for lettere Priis, saasom, Øl, Brændeviin og Aqvaviter, og

2) i det at de besværges mange Mennesker.

Kongen faaer vel en god Told af de franske Vare, men Landet eller Indbyggerne tabe dog

23

derved i Almindelighed; men ikke desmindre, maa de Danske ligesaavel bruge dem, som andre Nationer for at vedligeholde Trafiquen, endskiønt Tabet kan være betydelig og Handelen kunde undværes.

Den Hollandske Handel kunde Indbyggerne her, legge sig mere efter at undgaae end de hidindtil have giort, ved at anlægge tilstrækkelige Papiir- og Oliemøller, Sæbesyderier, Fabriquer, Tobaks-Plantagier, dog ikke her i Kiøbenhavn, siden det uden Tvil i alle Tilfælde her falder for bekosteligt, derefter at sætte en Priis som kan holde Stik med Fremmedes og tvinge Indførselen. Kongen har og ved adskillige Anordninger befaler slige Tings Anlæg, Introduction og Brug, hvorefter ogsaa eendeel Anlægge ere gjorde, men Det burde Skee meere, i alle Tilfælde og paa mange Sræder, hvor dertil kunde være bequem Leylighed.

Paa Handelen imellem Norge og Engeland veed jeg ikke noget at kan udsætte, naar Nordmanden ey selv kan søge den Fordeel, som han giver Engelsmanden, i det han udfører sit Jern og andet til Engeland og efter at det der er forarbejdet i Issenkram og andre tjenlige Ting igien kiøber det og derved giver Engelsmanden baade Arbejds løn og Fordeel. Men som Norge har Mangel paa Korn og Malt, følgerlig

24

ogsaa paa ordinare Drikke-Vare, saa er især Theehandelen meget nyttig for Norge, da jeg troer, at de norske lettere kan holde Thee end som Øl, og lige saa troer jeg at en bestandig frie Indførsel af Korn og Føde-Vare, er den ikke skadelig, men meget nyttig.

Handelen paa Østersøen kunde mere indskrænkes, end hidindtil skeet er, ved her i Landet at saae noget meere af Hør- og Hampefrøe, end som forhen er saaet saa og ved at anlegge adskillige Fabriquer, som paa sit bequemme Sted skal blive omtalt.

Den Islandske Handel er fordeelagtig og det af den Aarsag:

1) At Kongen maa forsørge Indbyggerne som give ham Skat eller Landskyld.

2) Fordi at de Vare, som dertil udføres bestaaer meest i Levnets-Midler og Vare til Klæder, som ere nødvendige, og

3) at for de saaledes udførende Vare, bekommes Mængde af Fisk, Kiød og ulden Gods, hvorfor mange Penge indbringes baade her, i Hamborg, Danzig, Lybeck, Holland og Strædet, af Compagniet; dog udføres herfra til Island, for mange reede Penge aarlig.

25

Svedsker burde aldrig indføres til Danmark; thi som Svedsker er intet andet end Blommer, som ere tørede, og her groer nok af det Slags, saa kunde samme tages i Stæden for dem, som indføres.

Ligesom jeg forhen har været af de Tanker at en frie Indførsel eller fri Handel med alle nødvendige og uskadelige Vare, var nyttig for Landet, for at forekomme Dyrtiid, saa meener jeg og, at en maadelig Told paa de samme er meere gavnlig end som stor Told, fordi begge Deele gjør en billig Priis paa al Ting og det er Moderation og Billighed, som beforder mange Etablissementer, giver Folk Leylighed til at ernære sig, og at kunde formedelst Villigheden, sætte saadan Priis paa deres forarbeydende Vare, at de kunde holde Priis med andre, hvorved fremmede Vares Indførsel af samme Slags som ey vare nødvendige, ville forbydes af sig selv, men Dyrtiid forarsager, at mange ikke kan ernære sig, men maa gaae bort, Hvorfor heller intet med dem fortienes.

In Summa er af alt foregaaende med mee re, at merke:

1) At Danmark gjør anseelige Leverancer af Korn og Fødevarer samt andre Levnets-Midler til Norge, Vestindien, Strædet, Gui-

26

nea, Island og andre Stæder, og at den af de Vare, som derimod indkommer, afsæt» rer eendeel til Tydskland og andre Stæder, hvorover den igien kan behøve Tilstød fra Tydskland af Levnets-Midler. Og at derfor

2) en frie Indførsel paa Levnets-Midler og andre Ting kan være Dannemark tienlig, for dermed at befordre Etablissementerne.

3) At Theehandelen ikke kan være skadelig, men snarere nyttig.

4) At den Guineiske Handel i og for sig selv er god.

5) Den Jslandske ligesaa.

6) Den Spanske umistelig.

7) At den Hollandske meget kan søges forekommet.

8) Den Østersøeske ligesaa.

9) At den Vestindiske vel ikke kan være skadelig at bruge til Maade, men for megen Brug af Caffé, Rom og Arrak tilveyebringer et Tab, i der der udgaaer mange nødvendige Ting for samme som kunde undværes.

10) At den Ostindiske og Chinesiske for saa vidt som angaaer Silke og andre kostbare Klæde-Vares, samt Porcelains Indførsel og reede Penges Udførsel, er skadelig.

11) At Den Franske er skadelig.

27

Toldforhøyelse imod en skadelig Handel, er for saa vidt god, om den kan tvinge Handelen, for dem, som ey ere meget formuede, saa at de derover kan lade det som er skadelig, saa og fordi at Kongen faaer noget for det, som uagtet Forhøyelsen endelig indføres eller udføres; men den kan og i mange Maader være skadelig, saasom:

1) Naar den ey kan indskrænke den skadelige Handel, gjør den en fordyrelse paa mange Ting, som formedelst dets forhøyet Priis ey kan afsættes, saasom, naar Tolden bliver forhøyet paa Viin, og alle drikker den, saa forarsager sligt, at en Fabriqueur maa betale større Forhøyelse til en Bager paa Brød og give ham sin Viin-Told med, ligesaa til en Brygger, Skræder, Skomager, Peruquemager og andre, for hvis han faaer af dem, han maa og give sine Folk større Løn, og for sin egen Familie tage Tolden, som forhøyer hans Priis paa de forarbeydende Vare, saa ar han ey kan holde Priis med andre og følgelig ey afsætte dem.

2) Kongen maa af samme Aarsag betale det dyrere som han bekommer, og give sine Betientere større Gage, saa at den indkomne Told derved bortgaaer.

28

Anden Afhandling.

Om

Fabriquer.

Fabriquer ere meget fordeelagtige i et Land, hvor der gives Leylighed til at holde dem, og Vare til Forarbeydelse, saa at alting er billig for Brugerne, og det af den Aarsag:

1) At mange Mennesker kan ernære sig derved.

2. At Indbyggerne kan forarbeyde deres egen Vare i nyttige og brugelige Ting, og derved ey allene forsyne dem selv med det Behøvende, som de maatte forskaffe fra andre Stæder, men endog vinde den Arbejdsløn og Fordeel, som de maatte give andre, og

3) naar de ligge paa de Stæder, hvor der er god Forraad, og Levemanden er billig, kan paa de forarbeydende Vare sættes saa billig en Priis, at samme ey alleene forbyder Indførselen af sig selv, paa fremmede Vare af samme Slags, men endog giver god Afsats baade Inden- og Udenlands, hvorved meget baade kan spares og indbringes- Naar deri-

29

mod Anlæggene skee paa kostbare Steder, finde Varene ingen Afsats, formedelst den høye Priis, som Kostbarheden nødvendig udfordrer og Indførselen fra andre Steder kan ikke hemmes, men alt det, som kan faas billigt, søges indkiøbt og forhandet.

Af samme Aarsag holder jeg for at det ikke er nyttig at anlegge flere Fabriquer i et Land, end de, som gives Forraad nok til, af Landets egne Vare, til Forarbeydelse, fordi at de Vare, som maatte søges fra fremmede Stæder, koster meget at indbringe, foruden den Fordeel, som derpaa man gives til Negotianterne, der temmelig fordyrer dem.

Seer man nu hen til, at alting i alle Kiøbstæder er dyre og Levemaaden koster dobbel eller somme Steder tredobbelt eller meere end som paa sine Steder paa Landet, som kommer sig af at der, nemlig i Kiøbstæderne intet haves, uden det, som maa kiøbes fra Landet, at deraf maa betales Told, Consumption Skibsfragt, Kiøbmands Provision, Lade- og Losse-Penge, Arbejds-Penge, Pakhuus Leye, og saa videre, som strækker sig til alle Mennesker. saasom ey alleene til en Anlægger af en Ting for sin egen personlige Underholdning, men endog til alle hans Børn, Familie og Tienstefolk, samt alle de som maa gaae ham til Haande, saasom Tømmermestere, Muur-

30

mestere, Snedkere, Glarmestere, Malere, Skrædere, Skomagere, Peruqvemagere, Bødkere, Slagtere, Bagere, Vafferpiger, Syepiger, og alle andre saadanne, som han maa have med at bestille, og samme strækker sig ogsaa til Anleggerens Svenne og Dreng, som han maa holde til sin Handterings Drift, som foraarsager, at han maa give dem 200 Rdlr. som han kunde holde paa Landet med 100 Rdlr. ja at en Bygning i Kiøbstæderne, koster ham 4, 6 a 10000 Rdlr. imod at een paa Landet kan haves for Bagatellerie; saa synes det at en Fabriquer eller Anlægger paa Landet, kan udi et Aar drive saadan et Værk og fabriquer saa mange Vare paa Landet der kunde med Bygning, Anlæg og al Bekostning ey beløbe sig til meere end 50000 Rdlr. som han udi samme Tid, af lige Bonitet og Qvantitet og med lige mange Folk, ey kunde tilveyebringe udi en Kiøbstæd som er kostbar for 100000 Rdlr. og deraf ville følge at han kunde sætte sin Priis saaledes, at han derved ey alleene kunde tvinge Indførselen af samme Slags, fra fremmede Stæder, men endog finde god Afsats baade Inden- og Udenlands, som for Exempel, en Alen Klæde kunde haves paa Landet for 9 Mk. som udi en kostbar Kiøbstæd ey kan gøres for ringere end 3 Rdlr. af lige Bonitet.

Efter saadan Beskaffenhed meener jeg, at Klæde- og Uldne Vares Fabriquer, saml Kam-

31

magerier, Beendreyerier, Garverier, Feldtbereeder- og Handskemager-Værker, Papiirs Møller og saa videre, kunde anlegges paa Landet i Dannemark, til Nytte, siden Landet har Forraad af de Vare, som dertil skulle forbruges, saa vel som gode Levnetsmidler til Arbeydernes Underholdning, da det er bedre at de Vare som falder i Landet, der samme Steds fabriqueres, end som at de bortselges til andre som samme kan gøre i Arbeyde og igjen indføre, og at Landets egne selv søge den Arbejdsløn og Gevinst som de give andre. Jeg meener, at nogle af saadanne Anlægge især Klæde- og Uldne Vares Fabriquer, kunde skee ved Sædegaardene, hvor de fleeste Eyere har gode Leyligheder til Værkerne, uden dertil at opføre nogen nye Bygning, som ellers naar de samme maatte opføre, ikke ville koste dem meget, da de kunde anskaffe sig

hver en Mester og en Svend, og i øvrigt til at spinde og karte, betiene sig af deres egne Bønder og Tienere, samt lade nogle af de samme oplære, som siden kunde være dem til Tieneste eller etablere sig paa Godserne; og mon ikke enhver Bonde ligesaa vel kunde gjøre Klæde, som Vadmel? jeg mener jo, at naar de dertil bleve lærte og de havde de behøvende Stampemøller, Præsser og Overskiærere i Landet, som de kunde søge paa samme Maade, som de nu søge Farveren, saa kunde det lade sig gjøre, især kunde Huusmændene som ingen Av-

32

ling bruge, men maa Arbeyde for andre eller ernære sig af deres Hænders Giærninger, derved ernære sig. Ved samme Leylighed kunde de Handlende i Kiøbstæderne bekomme Landets egne fabriqverede Vare, at drive Handel med paa andre Steder. Og som Landet derover ville komme til at behøve meere af fortærende Vare, og følgelig ikke kunde miste faa meget af Korn og Fæde-Vare som nu, med mindre Hederne overalt bleve dyrkede og bebyggede, saa troer jeg, at det var got, dersom de Handlende i Kiøbstæderne maatte tillades en frie og bestandig Handel med Korn og Fæde-Vare fra fremmede stæder, saa at ingen Mangel maatte have, paa det at Levnettsmidierne ikke skulle fordyres. Sælland troer jeg dog ikke er bes qvem for Fabriqver, fordi at det ligger Kiøbenhavn saa nær, haver liden Forraad og gjør idelig Tilførsel til Kiøbenhavn, som fordyrer Lev« netsmidlerne og ofte foraarsager Mangel, saa at mange af Indbyggerne maa kiøbe eendeel Korn- og Fæde-Vare udi Kiøbenhavn, som dertil, med stor Bekostning ere indførte og fortoldede; men Jylland, Fyhn og Holsteen maa ufeilbarlig være det.

Tager man nu Norge for Øynene, da seer man at der haves stor Forraad af Sølv, Kobber, Jern, Metal og andre saadanne Ting, samt en stor Mængde af Tømmer og Træ, som giver

33

Andledning at spørge. Efterdi i Norge er saadan Forraad af de ommeldte Ting, kan der da ikke ogsaa forfærdiges, ald Slags Kobber-Arbeyde, alle Slags Issenkram, Giortler-Arbiede, Uhrmager-Arbeyde, Flinter, Kanoner, og andet sligt, samt brændes Aske, males Olie og kaages Sæbe? og hvortil maae svares: Norge har vel paa sine Stæder Mangel paa Korn og Fæde-Vare, men den derimod god og stoer Forraad paa Fisk, og naar den har frie Handel med Korn og Fæde-Vare, saa kan Levemaaden ogsaa være billig, og efterdi Levemaaden er billig, saa kan den ogsaa selv forarbeyde sine Manufactur Vare og selv søge og vinde den Arbeydsløn og Fortieneste, som den forhen i visse Maader har givet andre, saa og overlade noget til Fremmede; og det er bedre at Nordmanden selv forarbeyder sit Jern i Issenkram, end som at det bliver udført til andre, som forhen har forarbejdet det, og igjen indført det til Norge, han kan ligesaa got gjøre de Sorter, hvoraf et Uhr sammensættes, som Engelsmanden, der gjør samme paa de mindstbekosteligste Steder i Engeland, hvorfra samme indføres i Kasser til London, og der bliver sammensat, som er Aarsagen til at et Engelsk Uhr kan sælges for saa ringe Priis, han kan lige saa got gjøre Giortler-Arbeide, som andre paa de Steder, hvorfra det hertil indføres, ligssaa Kobber-Arbeide, samt Flinter og Kanoner, saa og ligesaavel som an-

34

dre, brænde Aske, male Olie og kaage Sæbe, som alt kan være got. Skulde det formedelst at Norge har en Slags Mangel paa Korn, falde for kostbar, der at vedligeholde Værkerne, som jeg ikke troer, især, da de til forarbejdelse behøvende Vare, der produceres, saa kan jo de sidste Vare med lige saa liden Bekostning indføres fra Norge til Dannemark, og der forarbejdes, som de kan føres til andre Steder; vel er det sant, at Dannemark mangler Kuul, som altsaa maatte forskaffes fra fremmede Steder; men som ved en Skieppe Steenkul kan meget forrettes, saa vil saadan Mangel paa Kuul ikke gjøre nogen synderlig Hindring, saa længe de ere at bekomme paa andre Steder.

Alle Nærings-Veie ere gode, naar ikkun Anlegget er rigtig, og naar Anlægget ei kan gøres rigtig eller til nogen Fordeel, saa er der bedre at det bliver ugiort end giort. Og som Hoved-Posterne ved et Anlæg, som fornemmelig forud bør eftertænkes, er om Billigheden paa det Sted, hvor Anlægget skeer, er saaledes, at Prisen paa de Forarbejdendes Vare kan nedsettes efter andres Priser paa samme Slags Vare; saa af samme Aarsag meener jeg, at ingen Haandværksmester i Kiøbstæderne, kan forfærdige noget, som med For-Deel kan afsættes paa fremmede Stæder, men

35

paa Landet vel, saasom skoe og andet sligt, som føres til Vestindien; dog saa længe de Handlende kan holde Pris med andre, paa der som saaledes udføres, kan det ikke være til nogen Hinder, at samme paa de kostbare Steder bliver forfærdiget, og opløber til en høi Pris for Kiøberne.

Tredie Afhandling.

Om

Landvæsenet.

Landmandens Indkomster i Dannemark, kommer af Korn og Qveg, og naar det er Dyrtid formeeres hans Indkomster paa de Steder hvor der er god Forraad deraf, saasom i Jylland, Fyhn og Holsteen, hvor Bønderne i nogle Aar er kommen sig got og Jordegodserne derover betales tredobbelt saa dyre som forhen. I Sælland kan vel og Proprietairerne som ere formuende vinde ved Dyrtid, i der de kan giemme deres Korn og andre Vare derefter; men jeg troer, at de fleeste

36

Bønder lider ved Dyrtid, fordi de om Efteraaret og andre Tider, naar de have indhøstet og slagtet, føre deres Korn og Fedevare til Torvs i Kiøbenhavn, og siden igien maa kiøbe af Kiøbmænd og Skippere. — Dog kan alle Bønder i Almindelighed ikke vinde meget ved Dyrtid, fordi de maa betale andre Vare dyrere igien til Kiøbmændene, saasom Jern, Tiere, Tømmer, Salt, Kuul, og saa videre, efterdi Kiøbmanden som ingen Profit igien kan søge paa de saa dyre kiøbte Vare, og hvem det desuden koster meget at leve, maa søge den paa de Vare som Bonden tilkiøber sig. Ja, paa mange Steder har Bønderne ikke synderlig andet at leve af, end som Fiskerie, og maa kiøbe baade Korn og andre Levnetsmidler, som altsaa lider ved den dyre Tid, paa Korn og andre fortærende Vare.

Brændeviinsbrænderiet er ved Forbudde indskrænket, fordi at Bønderne ikke skulle sole sig i formeget Fylderie, men det hjælper ikke; thi de vil dog have Brændeviin, i hvor det kommer fra, hvorover de kiøber det i Kiøbstæderne og Kroerne, og forsømmer deres Arbeide, ved at henligge i Kroerne. Imod disse Forbudde handles og meget, i det endeel af Bønderne stjæle sig til at brænde og profiterer derved meget, andre som holder sig Forbuddet efterrettelig, taber, ved det de giver

37

mange Penge ud til Kiøbstædernes og Landets Kromænd. Siden da disse Forbudde ikke kan hemme Brændeviinsbrænderiet i alt paa Landet, ei heller at Bønderne jo drikke Brændeviin alligevel, endskiønt de maa betale det dobbelt saa dyrt i Kiøbstæderne og Kroerne som paa Landet, saa spørges om de ere nyttige eller skadelige? Jeg admirerer Forbuddet, i Henseende til at det hensigter til at hemme Fylderie og Drukkenskab, saa og at befordre Consumptions Intraderne; men jeg troer at det er skadelig, ei allene fordi at nogle lider ved at andre bliver mægtigere end de, ved at handle imod Forbuddet, og søge ubillige Fordeele, men og fordi

- 1). At Norge som har Forraad af Kobber, kunde afsette en stor Deel mere til Brændeviins-Redskab, for det
- 2). Er en stor Deel Brændeviins-Redskab bleven sønderslaget og spoleret.
- 3). Har det været en stor Næringsbrug for Bønder at brænde, da enhver, saasom den kunde komme afstæd med at skaffe sig en Brændeviins-Kiedel, Hat og Piber, har brænt Brændeviin, og ei allene har havt større Profit paa Brændeviinet, end paa Kornet, men endog har havt den Fordeel

38

derved, at kunde fede mange Svin og Kiør med Bermen, og forsyne andre Steder med got seet Flesk og Kiød, som er bedre Flesk end det som er fedet paa Skoven; og kan Bønderne paa de fleste Steder i Provincirne, hvor ingen Skove ere, ikke holde og fede mange Svin, uden naar de brænder, ei heller fede deres Kiør, hvor de har Mangel paa Foering, hvorover endog bortgaae meget Smør, Talg, Ister og Ost, som de kunde forsyne Fremmede med og indbringe Penge for.

- 4). Kunde en stor Deel Brændeviin og fede Vare afsættes paa Kysten og andre Stæder, og derfor indbringes Penge; Guineserne vil gjerne have Brændeviin, saasom det er en stor Styrke for dem, naar de flidder i Guldbiergene og udhugger Guldet.
- 5). Kongen nød Tolden og Consumptionen af alt det som deraf indførtes til Kiøbstæderne og igien udførtes.
- 6). Kiøbmændene fik da noget at handle med, og
- 7). Ville i den Henseende en frie Indførsel paa Korn-Vare understøtte Værket; thi Moderetion og Billighed i et Land, beforder

39

mange Etablissementer, formeerer Folkemængden, og alle Nærings-Veie kan være betænkelige at indskrænke.

Bønderne overalt er formeget plaget med Hoverie, og dersom de bleve Hovefrie, kunde Det være dem til en stor Lettelse, dog er det dem ikke nyttig uden hvor de kunde udløse sig selv fra Proprietairerne; thi naar de

skulde betale Hoverie-Penge 2 Rdlr. af hver Tønde Hartkorn, kunde de paa de Steder, hvor de ere fattige, ikke holde det ud, men kunde bedre komme afstæd med at forrette Hoveriet, ved dem selv og de samme Folk, som de holder til deres eget Arbeide; dog var det en stor Nytte for Bonden, om Hoveriet paa nogen Slags Maade med Tiden reent kunde afskaffes; thi Bonden plages alt for meget, og er ligesom en Træld under alt for stor Tvang og Byrde, især hvor Huusbonden er haard og ubarmhiertig.

Dersom enhver Bonde havde sin Jord for sig selv afdeelt, og sin Gaard derpaa beliggende, var det paa de fleste Steder got og til stor Nytte, saasom, hvor en Bondebye ligger samlet ved en Udside af Byens Mark, og haver sine længst bortliggende Markjorder en halv Miil eller en lang Vei borte beliggende, der kan en Bonde paa de Steder,

40

naar han skal giøde sin Jord, ei bortføre mere end 4 a 5 Læs Møg om Dagen, og ligeledes gaaer det, naar han skal hiemføre sit Korn, saa at han ikke i saa Maade kan forrette meere en heel Uge, end som han kunde forrette udi 1 a 2 Dage, naar han havde sin Jord for sig selv beliggende og Gaarden derpaa; men paa de Steder hvor der ligger Kiær, Overdrev, Hede eller fælles Græsning paa den anden Side af Byen, som ved saadan Deeling og Forandring ville forvolde at Bonden fik lang Vei at drive med sine Creature, at hente sin Giødske, Tørv og Lyng, der var Forandringen ikke nyttig, men maaskee til Skade, hvilket alt ved Forandringen maa have for Øine og vel overveies; dog kan Bønderne paa de fleste Steder hvor Forandringen kunde være nyttig, ikke komme afsted dermed, uden at blive ruineret, saasom det falder dem for bekosteligt at nedrive og igien opføre Bygningerne; enhver kan selv herudi overveie Omstændighederne, og tillige forestille sig at dersom han vinder nogen Friheds Tid derved, kan han i samme foretage sig noget andet, hvorved han kan fortiene Penge; ligesaa at det er meget got i Tilfælde af Ildebrand, at Bøndergaarde ikke ligger samlede paa hinanden.

Der er endnu nogle Ting hvorved Bondens Tilstand kan forbedres, saasom, hvor der ere

41

Heder eller saadanne Jorder som ligger langt fra Byerne, udyrkede og beqvem til Bygning og Korn-Avling, der kunde Bønderne være eenige om at opføre en Bygning eller flere, dyrke Jorden og holde Folk til Avlingens Drift. Hvor der gives Leilighed til Fiskeparker, der kunde de iværksætte og befordre Fiske-Yngelen.

Og som det er til stor Fordeel at Skovene efter Skov-Anordningen fredes og forplantes, siden der aarlig udgaaer mange Penge af Landet for Bygnings-Tømmer og Brænde, som formedelst Skovenes Ødeliggelse og Forsømmelse med Plantningen, for Efterkommerne vil blive betydeligere, saa var det got om de nøie ville holde sig Skov-Forordningen efterrettelig med at frede og forplante Skoven, hvormed jeg endog meener der kunde gøres Forsøg paa suuipagtige Steder i Hederne, som ei bruges til noget andet. De skulle betænke, at de ei allene ved at befordre det foregaaende, men endog ved at saa Hør og Hamp, plante Tobak og ligge Humle Kuler, item sette Frugt-Træer, kunde samle og indeholde mange Penge, som de aarlig for det Manglende, maa deels savne og deels betale, og derfor være omhyggelige for alt sligt at befordre.

Herregaardene angaaende, da nydes paa de som ere completerede med Hartkorn en stor

42

Frihed, i det der betales ingen Skat til Kongen af Hovedgaards-Taxterne, imod den Matricul-Skat som betales af Bøndernes Hartkorn, foruden det, at Eierne nyde Jagt, Fiskerie og andre Herligheder efter Standen, og naar de betalte saadan Skat af alle Herregaarde her i Landet, kan synes at det blev Kongen til større Fordeel.

Spørges nu, efterdi det synes at være Kongen til Fordeel, kan da Sædegaards Eierne ei betale saadan Skat? da svares ja, endeel Sædegaards Eiere som have ucompleterede Sædegaarde, maa betale saadan Skat af deres Hovedgaards Taxter, og kommer dog got ud dermed, men det vilde falde dem af de frie Sædegaards Eiere som ei stod sig vel, forsvært at betale samme, fordi de havde kiøbt for dyrt, med mindre de kunde nyde større Landgilde af deres Bønder.

Spørges derimod, kan da en Herregaard ei anvendes til større Fordeel for Landet, ved derpaa eller paa Hovedgaards-Marken at anlegge Bøndergaarde? da svares nei, absolut ikke i mine Tanker; vel er det saa, at mange Familier kunde etablere og ernære sig paa Hovedgaards Markerne, men naar betragtes:

43

1). At Herremanden holder mange Folk og endnu maatte holde flere, dersom han selv skulde drive hans Avling.

2). At Bønderne paa sine Steder, hvor de ere formuende og har Raad dertil, holder flere Folk til Hoveriet og deres eget Arbeide, end som de holt for dem selv allene, og følgelig kan udgiøre lige saa mange Personer,

som kunde etablere sig paa Hovedgaards Marken.

3). At Herremanden stalder Øren paa de fleste Steder i Landet, at han opføder gode Heste, at han holder gode Kiør, Sviin og Faar, og deraf ei allene sælger og lader udføre af Landet, men endog producerer meget Kiød, Smør, Ost, Talg, Flesk og Uld, som Bøn-Bønderne ikke kunde frembringe, saa meget af og ei heller saa got, hvoraf Kongen nyder stor Told og anseelige Capitaler i Landet indbringes der for.

4). At han holder Mandskabet samlet til Kougens og Landets Tieneste, og

5). At Jagten og anden Herlighed blev spoleret; saa troer jeg at enhver fornuftig vil biefalde min Meening.

44

Og ligesom jeg førhen har sagt, at det ville falde de Sædegaards Eiere, som havde kjøbt for dyrt, for svært at betale Skat af Hovedgaards Taxterne, med mindre de igien kunde nyde større Landgilde af Bønderne, saa ville det samme og at betale Skatterne, gjøre et Inskaar i Staldningen, efterdi de maatte aftæske det Korn som de giver Stude og Heste, til at betale Skatter med, og følgelig ville samme være til Tab, saa som der indhentes større Told af Oxen og Heste, samt andre Vare, som fra Sædegaardene udførs, end som kunde faaes i Skat af Hovedgaard Taxterne, og desuden indbringes anseelige Kapitaler, som i Mangel af Stalds-Oxen, Stutterie og saa videre ei kunde indhentes. Om Sædegaards Eiere i den Henseende udi Begyndelsen er understøttet med Frieheden, Hoveriet og andre Herligheder, det skal jeg lade være usagt.

Fjerde Afhandling.

Om

Embedsmænd og Suplicanter.

Kongen, som Regent og høieste Øvrighed over det ganske Land eller Societet, som styres, regieres og beskiermes ved ham, beskikker

45

ogsaa de uforbigiengelige fornødne Embedsmænd, til at Drage Omsorg for Landets Vel, og at gaae sig til Haande udi Raadføring, Regiering, Forvaltning, Commando, Oeconomie, Retfærdigheds og Roligheds Handthævelse-Enhver

Regent seer hen til, at han kan faae fornuftige og kyndige, troe og redelige Mænd, som udi Raad og Daad kan være ham tienlig, til at befordre fornuftige Raad og Anlæg, til Landets Beste og hans Interesses Formeelse, og som ei vil Undertrykke eller besvære hans Undersaatter med noget utilbørligt, men gjøre lige Skiel imod alle og enhver, og forhielpe enhver til den Ret ham tilkommer.

Saa lenge saadanne Mænd forholder sig som de bør, ere de baade høitagtede af alle i Almindelighed, men maa hades af nogle faae uretsindige, som de maa tvinge eller gjøre imod, for at befordre Retten, og nyde saadan Gage, som de kan være tient med, enhver efter sin Stand og Bestillings Værdighed, men findes de utroe forsømmelige eller uduelige, blive de straffede eller afsatte, enten af Kongen eller ved Justitiens Befordring, eller og naar de blive gamle og keede af deres Forretninger i Naade demiterede, enten med eller uden Pension. Naar Forseelsen ei er af større Betydenhed, end at derfor paalegges en Mulct, som ofte forekommer under

46

vankundige Dommere, som ikke forstaae at applicere Loven ret paa forekommende dubieuse Ting og rettelig at kiende og dømme, da er det ikke saa tungt for den Skyldige, fordi han, omendskiønt han har Tort deraf, fremdeles beholder Brød; men er den af saadan Beskaffenhed, at den Skyldige removes fra Embedet, da har han baade Skam deraf, og naar han ingen Midler har, er meget forlegen og ulykkelig, fordi han intet har noget at leve af.

Enhver som tragter efter Embede, maa derfor vel vogte sig for, at han ikke søger det som han ikke forstaaer, og ei kan bestyre, efterdi det er bedre reent at undvære samme, end at miste det til Dishonneur, og den som erlanger samme, maa vel iagttage sin Pligt, at være Kongen, som sin høieste Øvrighed huld og troe, at være ferm og omgiengelig imod alle og enhver, og høre alle, saavel den fattige som den rige, for saavit ham vedkommer, hensee til Landets almindelige Beste, og befordre enhver til den Ret ham tilkommer; thi naar han sligt gjør, da omendskiønt han hades af nogle, bliver han dog gjerne bestandig, og ofte hjælper sligt meget til større Befordring og Værdighed, samt større Indkomster.

Saadan Værdighed og Løn er det meste eller største, som annimerer saa mange til at legge

47

sig efter Studeringer og Videnskaber, og derpaa at anvende lang Tid og stor Bekostning;

hvorfore de samme og anholder, om frem for andre som ei have studeret, eller har lært og er øvet i noget, at befordres til Embeder og Betienerer, og naar de da ei kan opnaae deres Øiemeed, blive mange af dem, især de som enten ere fødte fattige, eller har tilsat deres Midler paa Studeringer, forlegen og slet til Mode, og ønsker at de i deres Dage havde foretaget sig noget andet; deraf kommer det og at mange har opholdt sig over, at Tienere har søgt at foretrækkes andre til verdslige Embeder og Bestillinger; men hvad er det at tale om? det er jo en Regents Øiemeed at hielpe alle som det behøver og dertil er beqvem, men det falder ham ofte umuelig, hvorfor? fordi der er for mange Supplicanter, og iblant Hundrede kan ikknn en hielpes til den Bestilling, som de alle have søgt, og en Tiener, naar han enten har studeret, eller er oplært enten hos Justistseller Regnskabs-Betientere ved Pennen eller paa anden Maade gjort sig beqvem, kan snarest blive hiulpen, fordi at til Befordringer udfordres Bekientskab og Recommendation, ligesaavel som Meriter, og naar han da er hos saadan Mand, som er i Anseelse, og til hvis Recommendation fattes Tillid, gaaer han gjerne frem, som og er Aarsagen til, at mange unge Mennesker har givet sig fra Studerin-

48

ger eller anden Bestilling, og har taget Liderie-Kiolen paa.

Imidlertid maa jeg ogsaa sige, at eftersom det er en gammel Regel, at en Student, Fuldmægtige eller Skriverkarl spiser ved sin Huusbonds Bord, og nyder Opvartning af Tiener, Dreng eller Pige. Tieneren derimod maa gjøre endeel af Pigernes Gierning, saasom at passe op gaae Ærender o.s.v., samt spiser med Pigerne, saa er der ikke nogen Student eller Skriverkarl som giver sig til at være Tiener, med mindre Det skeer af Nød, fordi han intet andet har at leve af; Hvorfor og om en Mand befordrer en slet og ret Tienere som ikke har anvent Tid og Bekostning paa at lære noget, frem for sin Student eller Fuldmægtig, saa er der ham uanstændigt og urettelig gjort, fordi at han derved vanærer og. tilsidesætter Studeringer og Lærdom, og tillægger en Tiener, Pige og deslige en Værdighed frem for studerede Personer, som dem absolut og langt fra ikke tilkommer; thi naar Studeringer ei skal gaae frem og nyde Værdighed, hvorfor studeres da, eller hvad skal de da til, og Hvorfor skal saa mange derpaa anvende saa lang Tid og saa store Bekostninger, hvorved de forhindres fra at søge anden Fortun, end ved de samme at gjøre sig beqvem til noget, naar de ei maatte gaae frem for Tienere.

49

Jeg holder det for, at være lige saadant med Supplicanter, der alle gjør sig Haab om at reusere, som med dem der sætte i Lotterier, af hvilke enhver ønsker og kan have Haab om at vinde den største Gevinst, fordi at af 100 eller fleere, som har søgt een og den samme Tieneste, ikkun een bliver hiulpen, og naar de alle have gode Recommendationer og ere meriterede Personer, kan lige saa snart den eene som den anden nyde sin Ansøgning bevilget. Med Befordringer kan det ellers have fin Vanskelighed; thi endskiønt at en Regent meener og attraaer det allerbeste og nyttigste, og at befordre enhver efter Capacitet, Meriter og Skikkelighed, saa kan dog ved Bekiendskab og den Omsorg een kan drage for en god Ven meere end for andre, samt deraf følgende Recommendation, naar til samme fattes Tillid, vendtes et Fortrin og ofte kan stikkelige, beqvemme og trængende Personer mangle Bekiendtere, Venner og Patroner af dem, som kan gjøre noget til deres Befordring eller til hvis Recommendation fattes nogen Tillid, hvorfor de maae staae tilbage; under Tiden udfordres Sufficence, saasom til Tienester hvor Kongens Intrader oppebærges, hvortil den Person som beskikkes, maa være i den Stand, at han kan borge for sig selv eller stille Caution: og dernæst skal Dommere efter Loven være vederhæftige, hvilken Vederhæftighed jeg dog meener kan tilsidesættes, i det Tilfælde, naar ikkun

50

den Person, som recommenderes, er skikkelig og duelig, saavelsom oeconomisk, som gjør ham alle Tider Vederhæftig nok, naar han ellers har saa meget som han kan leve af, og under Tiden kan saadan een som er fattig blive meere vederhæftig, end den som i Begyndelsen af hans Befordring var riig, men er meere ødsel, saa at han derover til sidst maa blive en gieldbunden Mand. Det er derfor ikke got at for mange legge sig efter Studeringer, uden de have Penge, eller søge at gjøre sig bekiendte.

Endskiønt Embedsmænd, som Kongelige Betiente, ere i Værdighed og Anseelse, saa ere dog de fleste Embeder nu omstunder ikke meget nyttige at tragte efter, for dem som paa anden Maade kan ernære sig, efterdi Indkomsterne ere uklækkelige, hvorover mange, som en have andet at leve af tillige, maa føre en meget indskrænket Huusholdning og Opførsel, og nogle maa sætte sig i Gield, især Justiz Betientere, saasom, Dommere og Skrivere med fleere, som ikke have mange visse Indkomster, men maa leve af andres Trættekiærhed, Kiøb og Salg, Proclamationer og Skifter; saadant kommer sig af at deres Løn er regleret i de gode Tider, da alting kunde faaes for bedre kiøb end nu, og til deels af Pengemangel iblandt Folk i Almindelighed, saa og af een deraf, saa vel som af andre Aarsager følgende Indskrænkelse i Handelen, som forhindrer enhver fra at

51

bruge sig, som den ønskede; Det var derfor vel om den dyre Tid kunde forekommes og Penge hos enhver formeeres til en Lettelse for saadanne som nødvendig behøve det. Vel er det sandt at vis Brød er got, om det er aldrig saa lidet, men Friheden er ogsaa god, og som enhver ved Betjening forbindes til at iagttage den samme, hvorover han til deels forhindres fra andre Nærings-Veye at søge, ved dertil at anvende den Tid som bruges til Embeds Foretninger, saa, dersom den der tragter efter et Embede af stort Arbejde og maadelige Indkomster, har Leylighed og Kræfter til at ernære sig paa anden Maade, er han bedre tient med at blive derved og lade Embedet af Sindet, især da det er uvis og en Slumpelykke, om han nogensinde bliver hiulpen, og hvor mangan skikkelig, beqvem og duelig Person, man ikke gaee sin Tid hen over Ansøgninger, indtil han bliver gammel, fattig og skrøbelig, og faaer dog intet, af den Aarsag, der ere mange fleere og han mangler Bekiendtere og Venner, som naar han havde foretaget sig noget andet, kunde saadan hans Fattigdom været forekommet og Velstanden befordret; det er derfor ikke got for saa mange som tragte efter smaae Embeder og leve alleene hen i Haabet om det som de ere uviis om at naae. Store Embeder, hvorved kan leves got, er det endnu vanskeligere at naae, thi dertil udfordres Meriter og dertil udvælges mest Personer af

52

Stand, som ere vel bekiendte og kvalificerede, der bevilges et Fortriin for andre. Nogle Embeder ere meget gode og importable, saa at de som betiene samme, ey alleene kan leve got, men endog samle Penge, især naar en Mand har fleere end een Bestilling, som Erfarenheden har lært, da der ere mange, som ved Embeder have samlet saa mange Penge, ar de har kundet købe Jordegods, indlade sig i Handel og andet, som kunde give god Fordeel og omsider har det eene med det andet gjort dem riige og anseelige, hvorover de ere blevne lykkeligere end saa mange andre, som maa leve hen udi Fattigdom.

Femte Afhandling.

Om

Borgere.

Naar jeg skal tale om Borgere, da vil jeg forbigaae, ey allene dem, som fra gamle Tider af, have havt Midler, Arv og andre extraordinaire Indkomster, og nyde Understyttelse af deres Renter, Aager og andre Fortienester som disse svære Tider og fattigdom iblant andre,

53

giver Leylighed til for dem, som have Penge iblant Hænderne, hvilket endog gaaer saavidt, at der findes de som opkøbe alt det der kan faaes for at gjøre Mangel og Dyrtid, og siden, naar al Ting er bleven dyrt, sælger det med en anseelig Fordeel, end og de fom intet have, men laane, borge og flankere af Bedragerie, som desværre alt for mange gjøre, og alleene røre om den almindelige Borgerstand, som lever af ærlige Haandværker, og naar jeg da om saadanne skal sige den reene Sandhed, da ere de meget ilde farne, og maa indskrænke den nødvendige Levemaade og Opførsel, som almindelig tilforn har været uden Tvang, og de som forhen kan have samlet noget, maa sætte det til nu, i Særdeleshed i Kiøbenhavn; Spørger man, hvad er Aarsagen der til? Da spores den i mange Tilfælde, saasom :

1) Formedelst den Dyretid og høye Pris som al Ting stiger udi, udfordres meget meere end forhen til Byernes publice Brug, hvorover Borgerne maa betale meget meere i Skat end forhen, i hvor det kommer fra.

2) Mange blive fattige og forarmede, kan intet faae at fortjene, hvorover Borgerskabet maae betale til de Deputater, som ordineres til deres Forpflegning for at opholde dem Livet.

54

3) De maae betale større Told og Consumption end forhen, som fordyrer Levners og Underholdnings Midlerne.

4) De maa betale Extra-Skat til Kongen, som de tilforn ey have svaret,

5) Handelen er indskrænket for dem, saa at de ikke kan komme til at søge en ønskende Næring med nødvendige Levnetsmidler af Korn og Fødevarer.

6) De bruge for meget af de Vare som ere mistelige og unødvendige, saasom Ostindiske og Chinesiske Vare, fransk Viine og Brændeviine, hvorfor baade Penge og andre nødvendige Vare udføres af Landet.

7) Formedelst alt sligt foraarsages at alle og enhver maa tage en stor Fordeel, saavel paa forhandlende, som forarbydende Vare, som fordyrer al Ting og gjør faa liden Afsatz, imod som naar det var billigere og flere Mennesker kunde ernære sig der; og naar al Ting blev billig, troer jeg at meere ved en maadelig Told og Consumption, ville indbringes i Hans Majestets Kasse, end som ved den forhøyelse, der er lagt paa adskillige

Ting;

55

8) Deraf følger det og at Kongen maa give sine Betientere større Gage, eller Borgerskabet ved dem maa lide Tab, for hvis de kan bekomme til nødvendig Underholdning og Brug.

9) Overalt dette foraarsages manges Ruin og Undergang, som med Tiden vil forvolde Kiøbstædernes Undergang.

Hvem som vil forestille sig alt dette, maa grues for at komme i nogen Kiøbstæd, og er det derover ogsaa mange siger: Gud bevare os fra at komme til Kiøbenhavn, der kan vi intet leve fordi al Ting er saa forskrækkelig dyrt. Spørger man herimod kan saadant ikke forekommes, uden Kongens og Landmandens Skade? da troer jeg jo: Jeg har forhen talt om de Etablissementer og Nærings Veye, som jeg meente vare nyttige for Landmanden baade i Dannemark og Norge, og hvor af ingen var tienlig naar de skee i Kiøbstæden: En Kiøbstæd skulle altsaa efter mine Tanker, ey bestaae af andre end

1) de nødvendige Embeds og Bestillings-Mænd.

2) Kiøb og Handelsmænd.

z) Nødvendige Handvæksmænd for Byens Indvaanere.

4) Bogtrykkere.

5) Skribentere.

56

6) Urtegaardsmænd, naar andre ey selv havde Frugt-Haver.

7) Bryggere, hvor Borgerne ey selv brygge.

8) Bagere.

9) Slagtere.

10 Brændeviinsbrændere og Værtshuusmænd, som ey stulle befatte sig med andet end Indenlandske Vare.

11) Nødvendige Arbeydsfolk og Daglønnere.

12) Den behøvende Garnison til den udfordrende Tieneste, Opvarning og Beskyttelse og

13 Alle de som ville opholde sig der, for at leve af deres Midler.

Og naar disse fik Frihed til at drive en frie Handel og Brug med alle nødvendige og ustadelige Vare, især alle de som i deres eget Land kunde produceres, fabriqveres og forfærdiges og derimod under stor Staf forbuden alle de som ere til Landets Skade i Almindelighed, samt fik nogen Moderation i Tolden og Consumptionen, saa troer jeg at de skulle kunde leve vel og at Kiøbstæderne derover ville florere og tiltage. Ja jeg troer, at Kiøbenhavn ved saadan Forandring, kunde blive ligesaa stor til som den er, og det altsaa som blev modereret og eftergivet paa een Maade, kunde blive indhentet paa en anden Maade, saasom det er en uimodsigelig

57

Sandhed, at mange undertrykkes eller ey kan bestaae formedelst Mangel og deraf kommende høye Priis paa nødvendige Ting. At jeg meener at alt sligt skeer uden Landmandens Fornærmelse, Tab og Ruin, dette har jeg forhen beviist, i det at Landmanden, skal, saavidt Leyligheden tillader, søge den Fordeel hos sig selv, som han forhen har givet andre og forarbeyde noget til Forhandling, saa og i der ar han formedelst en frie Handel og Priisens deraf følgende Nedfaldelse, kunde bekomme de Vare som han endelig maatte behøve fra fremmede Ste-Der for ringere Priis end som nu.

Jeg holder Dyrtid for en stor Landeplage; thi den trykker Næringsen, driver Folk til at forlade Lander og udbringe hvad de kan have, hen til de Steder hvor de bedre kan ernære sig, og Kongen mister derved af de samme, Skat, Told og Consumption; men en billig Tid holder ey allene er Lands egne tilstæde, men foraarsager mange Etablissementer af Fremmede, som kan være Kongen og Landet nyttig og Fordeelagtig.

58

Siette Afhandling.

Om

Laugene.

Nogle skulle vel ville tænke, at ligesom jeg har været af De Tanker at en frie Handel var Den beste og befordrede mange Etablissementer, jeg og ville sige at frie Håndværk uven Laugs Rettighed, var ligesaa; men jeg er af en langt anden Meening; thi ligesom jeg har meent at der, formedelst den dyre Levemaade og Ophold, som er i Kiøbstæderne fremfor paa Landet, hvor over ingen der kan forarbeyde sine Vare, til Forhandling paa andre Stæder, med nogen Fordeel, fordi han ey i saa Maade kan holde Priis, ikke bør at være fleere Håndværker paa et Stæd, end de som behøves til Indbyggernes nødvendige Arbeyde, saa er det og fornøden at samme nyder den Frihed og Understøttelse som Laugs Rettigheden tilsiger, paa det de kan blive ved Magt, og saa længe de ey formedelst eller ved saadan Frihed ere eenige om for stor Betaling og ubillige Fordeele at søge, saa hindrer denne Frihed ingen, uden de Uberettigede som ville gjøre dem nogen Indpas til deres Ødeleg-

59

gelse, hvor imod, ligesom det følger af sig selv at en Ting, formedelst Levemandens Billighed kan gøres til billigere Priis paa Landet, end som i Kiøbstæden, jeg troer det var fordeelagtig, at lade saa mange Handværksmænd boe paa Landet som der kunde ernære sig, ey allene af, at forarbeyde det, som Bønderne maatte behøve, men endog af alle de Ting som kunde undværes til Fremmede, saasom: fornemmelig Handsker, Kamme, Beendreyer Arbeyde, Garver Arbeyde, Skoe som føres til Vestindien, bereedte Skind, foruden alle Sorter Klæde og uldene Vare i Dannemark, og i Norge alle Slags Issenkram, Kaardeklinger, Canoner, Bøsser, Hegle, Giørtler- og Uhrmager-Arbeyde, Kaabber-Arbeyde og saa videre, hvorom jeg videre vil have igientaget, hvis forhen er erindret.

Herved møder vel den Vanskelighed at nogle Lauge ville gøres Indpas i deres Næring, men jeg troer ikke at den Indpas ville blive noget betydelig imod den Fordeel som kunde vindes ved Friheden paa Landet, og jeg meener i disse som andre Tilfælde at en Friheds Indskrænkelse udi det som Leyligheden gives til, er een af de betydeligste Tab for et Land, fordi den forhindrer mange fra at bruge den Næring, som han ellers brugte paa det Sted den var ham til Fordeel, og derudover tager sin Tilflugt

60

til andre Stæder hvor han sig best kan ernære, saa at der ved Friheden ligesom sees en Fordeel for Landet, som kommer af Villiens frie Drift. Derimod gjør vel en Indskrænkelse den Virkning at nogle faa leve desbedre deraf, men jeg troer, som forhen sagt, at den er skadelig for Landet i Almindelighed, fordi den tvinger Handelen og befordre Fordeelen for Fremmede; dog saa længe et Laug, som skal vedligeholde eller forsyne en Kiøbstæd med det behøvende, kan forfærdige alt det, som Byen behøver, burde paa det samme Stæd ikke tillades nogen Fuskere eller Friemestere at foretage sig noget; hvorfor? Fordi at Friemestere og Fuskere ikke betale Skatter og Laugs Rettigheder som andre Mestere maa svare, men fratage de andre Næringen, hvorover de maa blive ruinerede, og dette høres alt for meget at klage over i Kiøbenhavn.

61

Syvende Afhandling

Om

Hospitaler og Fattighuuse.

Hospitaler og Fattighuuse, udfordres desværre

alt for meget her i Landet, fordi

her bliver saa mange Fattige, som mangle Ophold. Dertil er henlagt meget Gods og mange store Indkomster, som visselig udgiør noget anseeligt naar det var samlet, især ved de store Hospitaler, hvortil store Jordegodser ere henlagde.

Jeg meener at de kunde til deels afskaffes, og Godset og Indkomsterne til Kongens Brug henlægges, ved det at eendeel af de Fattige, som have deres Syn, friske Hænder og Fødder, kunde nyde deres Ophold og Forpflægning ved de forbemelte Anlegge og Fabriqver paa Landet, hvor de kunde karte og spinde med videre, som for dem kunde gives Leylighed til at forrette.

62

Ved de Hospitaler og Fattighuuse som ligge i Provincierne, kunde beqvemmelig oprettes og vedligeholdes Spinderier og Fabriqver, men naar sligt skeede, saa maatte de Fattige, som nu fortiene noget for Dem selv og ikke nyde saa meget som de kan opholde sig ved, men formedelst saadant Arbeyde intet andet kunde

fortiene, tillægges noget mere i Forpfleknings-Penge, eller og nyde en billig Spinde- og Arbeyds-Løn, som var proportioneret efter Arbeydet.

Ved de Hospitaler og Fattighuse som ere i Kiøbstæderne, i fald samme skulde vedblive, kunde vel og anlægges Fabriquer, men der ville det uden Tvil falde for bekosteligt, naar Hospitals Lemmerne skulle kiøbe deres Levnets- og Underholdnings-Midler af Kiøbstædernes Indvaanere af hvis som der er indført og erlagt Told og Consumption af, men naar de kunde nyde frie Spiise og Underholdning af den Avling, som er ved Stæderne og den Landgilde som Bønderne yde, saa og en frie Tilførsel af alt hvis som de derforuden Maatte behøve, troer jeg det gik an, men de fleeste Fonds ville ikke, blive tilstrækkelige til Underholdningen, fordi Personerne, der ligesom de andre paa Landet, fortiente noget aparte, behøvede meere at leve af, end de forhen have nydt, naar de ikke kunde fortiene noget for dem selv, dog naar betænkes at noget ville indbringes for det, som blev for-

63

arbeydet, synes at en Udkomme ville hendtes med Fordeel. Det var derfor at tage i Betænkning, i saa Maade at gjøre et Forsøg, forst paa et Sted og siden, naar det faldt ud til Fordeel, paa flere Steder.

Jeg meener at der lige saa vel ved Hospitalerne i Kiøbstæderne, som ved Tugthusene, kunde fabriqveres Klæde og uldene Vare, men dog ikke til den Priis eller saa billig, som paa Landet.

Det kommer mig ellers noget forunderligt for, at de i forige Tider har anlagt et Hospital for Stiftets eller Landets Fattige i en Kiøbstæd, hvor al Ting falder dyrere end paa Landet, især, da Godset hvoraf Stiftningen vedligeholdes og Lemmerne nyde Ophold, ligger paa Landet; thi det er stridigt imod Naturens Regler at et fattig Menneske fra Landet skal sættes hen paa et kostbart Sted, at nyde Forpflægning. Vel er det sandt, at den som er i den Tilstand, at den kan forrette noget, saasom at spinde, sye eller gjøre andet smaat Arbeyde, kan fortiene meere i Kiøbstæden end som paa Landet, men naar det er et Menneske som er blind eller haver saadan Bræk, at den intet selv kan fortiene, saa burde den aldrig at indsættes i Hospital i Kiøbstæden, men paa Landet, hvor den bedre kunde udkomme med sine Forpfleknings-Penge.

64

Hospitaler eller Fattighuse i Kiøbstæderne, ere stiftede for sammes faderløse Fattige og Syge og som foraarsager Kongen og Borgerskabet store Udgifter, ere vel nødvendige, og naar de kunde komme til det Maal, at de, for saa vidt De Syge angaaer, kunde vedligeholde sig selv for den Betaling, som enhver, der har Raad dertil, maa give, og for saa vidt de andre angaae, af frievillige Gaver, saa vare de, andre uden Byrde, men som saadant ikke kan skee, saa ere de, meget utaalelige.

Spørges nu, efterdi de ere utaalelige, kan de da ey indskrænkes? dertil svares jo; thi naar en frie Handel bliver tilladt, saa aftager de dyre Tider, og Fabriquer i Provincierne blive anlagt, hvor Anleggerne kan soutenere sig og mange Mennesker leve, saa blive ikke saa mange fattige i Kiøbstæderne, og de som blive fattige kan employeres ved Fabriquerne, eendeel ogsaa kan faae noget at fortiene ved Negotiens Tiltagelse.

1

Patriotiske Breve

til

Adskillige

om

1.) Een States Gield.

2.) Samme Materie.

3.) Skovenes Aftagelse og Opælskning.

4.) Hoverie.

5.) Bønder-Gaarders Udfløttelse

paa deres Mark Deelee.

6.) Consumption og Brændevins-Brænderiet

i Kiøbstæderne uden for Kiøbenhavn.

af

D. Huusfeld.

Kiøbenhavn, 1771.

Trykt hos N. C. Høpffner, Directeur over H. Kongl. Majest. og Universitets Bogtrykkerie.

2

Avertissement.

Ingen tænke, at jeg med disse Breve har vildet gjøre Forslag: Jeg har formedelst mine umodne Tanker allene vildet gjøre andre mere indsigtfulde opmærksomme paa visse Deelee af Statens Oeconomie, derfor har jeg ikkuns skrevet Breve, mens ingen udførlige Afhandlinger. Da og Kierlighed til Sandhed og Fædrelandet allene har ført min Pen, saa fortienet jeg hverken med dette eller andet Nogens Had og haarde Critiquer.

Skrevet i Dannemark den 30 April 1771.

H.

3

Første Brev

om

en States Gield

til

en fornemme Herre.

Den sande Patriotisme og Menneske-Kierlighed, som opliver Deres Excellences Tanker og Handlinger, gjør deres Stand og Adelskab ræt ædel: De er alt forvel overbeviist, at ikke det, at være født ædel, mens at tænke og handle ædel, gjør den rætte Adel. Formedelst denne Gemyts-Fatning anseer de intet for deres Vel, som ikke tillige er det Almindeliges. I Besynderlighed har Deres Excellences Patriotiske Tænkemaade og Discourser ofte tourneret paa de adskillige Skrifter, som den vor Alder Allernaadigst forundte Trykfrihed har frem-

4

lokket. Den har, som hiin Trojæ Hest, født af sig en Hær, ikke af Stridsmænd, mens Skribentere. Den har født af sig mange Slags Fostere, nogle utidige og vanskabte, andre fuldbaarne og sunde.

Denne Frihed forekommer mig derfor atter som det Prophetiske Træ, under hvilket alle Himmelens Fugle havde Lye og Læe, nu iblant alle Himmelens Fugle ere ikke allene Nattergale og andre deylige Sangere, mens end og Skader, Krager, Nat-Ugler, Rov-og Morder-Fugle. Saa har vi, desværre, seet udklækket under dette skyggefulde Træe en ulyksalig Yngel af Skam- og undertiden Guds bespottelige Skrifter; mens ogsaa, Gud skee Lov! en velsignet Grøde af gode nyttige og roesværdige. Iblant mange andre en Philodan, en Torckil Baden og den ypperlige Patriot, der har givet os sine Betænkninger om:

Hvorvidt en Efterkommer i Regieringen er forbunden at betale sin Formands Gield.

Denne rætskafne og indsigtfulde Mand har lært baade at tænke og føle. Han taler ikke allene til Fyrsternes Forstand, mens og til Fyrsternes Hierte: Ja! hans Nidkierhed og Kierlighed for Fædrene-Landet driver ham

næsten til Aderligheder, saa han i dette Fald synes at ligne nogenledes den store Romerske Ridder og Patriot Marco Curtio, som, for at ræd-

5
de Fædernelandet fra Undergang, styrtede sig Hovedkuls i et bondløs Dyb.

Indholden af dette vigtige Skrift, der har gjort saa stor Opsigt, har og nogle Gange været Indholden af Deres Excellences Samtaler; og da De undertiden har gjort mig den Ære, at høre mine enfoldige Betænkninger, om en og anden Passage derudi, mens mundtlige og følgelig sielden noksom overlagte Svar, næppe kan være saa bestemte, som de burte, saa har jeg heller vildet forfatte dem i Pennen, dog paa den korteste Maade, som mueligt, og nogenledes kan bestaae med Grændserne af et Brev.

Forfatteren erklærer reent ud, at en Efterkommer i Regieringen ikke er pligtig at betale sin Formands udenlandske Gield, uden maaske i det eene Tilfælde, naar Gielden er gjort, for at rædde Staten fra øyensynlig Undergang, og hvorfra den paa ingen anden Maade kunde ræddes.

Det er, saavidt jeg kan see, den Saz han stræber at bevise; thi om Gielden er liden, maadelig eller stoer, kan egentlig ikke komme under Qvæstion, fordi, hvor Efterkommeren er forbunden til at betale Formandens Gield, der er han forbunden at betale den, enten den er liden eller stor. Jeg taler ikkuns om den Moralske Forpligtelse, i og for sig selv betragtet.

6
Jeg er fulkommen eenig med Forfatteren, at den borgerlige Rættets Regel: Hvo, som vil arve, skal og gielde, ikke finder Sted i dette Tilfælde; thi en Fyrste er efter Grotii Ord, ikkuns en usufructuarius. Han arver, egentlig talt, ikke Landet eller Staten selv, mens ikkuns Regieringen over Staten; følgelig eyer han ikke heller Staten, mens snarere eyes af Staten, som dens alledyrebareste og uskatterligste Cienodie, for hvis Conservation den er pligtig at opofre alle Ting.

Imidlertid frygter jeg, der torde findes andre Beviis mod Forfatterens Saz.

De første og almindelige Grundsætninger, paa hvilke han bygger sin Favorit-Meening, ere disse:

Et frit Folk har af Begyndelsen udvalgt den, som de agtede værdigst, til at regiere; de have givet ham Magt til at befordre deres Lyksalighed ved alle de Midler, han fandt tienligst, og Magt til at fastsætte Thron-Følgen.

Alt dette maae antages, som uimodsigeligt, allene det synes, at Forfatteren siden i Anvæendelsen har paa den ene Side for meget indskrænket disse Grundsætninger, mens paa den anden forvidt udstrakt de deraf bragede Følger. Den første og nærmeste Følge af disse i sig selv rigtige Grundsætninger bliver uben Tvivl denne:

7
En saadan Regent forestiller i sin Person det gandske Folk og den heele Stat, saa at det, han, som Regient, gjør eller lader, maae ansees som gjort eller ladet af det ganske Folk og den heele Stat; thi i det, de har givet ham Magt til at regiere og befordre deres Lyksalighed ved alle de Midler, han finder tienligst, saa har de med det samme i disse Henseender absolute indsluttet deres Villie under Regentens.

Jeg haaber, Forfatteren selv vil bifalde denne Følge, som af mig nærmere skal blive andvæendt, naar jeg først nøyere har væget de Begreb, som hiine første Grundsætninger befatte udi sig og vi dermed maae nødvendig forbinde.

I Følge af samme har et frit Folk udvalgt den, som de hav agtet værdigst, til at regiere og givet ham Magt til at befordre deres Lyksalighed ved alle de Midler, han finder tienligst:

Mens nu spørges: Er den værdigste ikke, saavel som alle andre, et skrøbelig og ufuldkommen Menneske, som kan have Mangel om ikke paa Hierte og Villie, saa dog paa Forstand, Indsigter og Erfarenhed? Ja! lad ham have det beste Hierte og stor Forstand, saa kan han jo end da feyle, baade i at udvælge Midler til at befordre sit Folkes Lyksalighed og i Maalet selv. Maae da ikke det Begreb, vi kan forbinde med disse Grundsætninger, nødvendig befat-

8
te i sig paa Folkets Side en taus Samtykke i Regentens Feiltagelser, eller den aabenbare; skiønt ikke udtrykte, Fortindtlighed og Tilstaaelse, at viide lide, taale og lade sig Fyrstens Regierings Feyl tilregne? Skriften selv bekræfter dette Begreb.

Staaer dette ikke fast, saa kan ingen Regiering blive bestandig, og disse Sandheders og Pligters Nægtelse af

Folket maatte blive en ulykkelig Kilde til utallige Uordener og farlige Revolutioner i Staternes Regjering, som den ofte har været, hvorpaa Verdens Historie ikke lader os mangle sørgelige Exempler.

Jeg tør altsaa formode, at Forfatteren selv bliver eenig med mig om disse Sætningers Rigtighed.

Naar da nu en Regent har, i Tanke og Forsæt at befordre sit Folkes Lyksalighed, gjort en stor udenlands Gield, end og til Projecter at udføre, som imod Forventelse, ere i Udfaldet befundne ikke allene vindigge og frugtesløse, mens endog skadelige, saa at han har feilet i at udvælge baade de tienligste Midler, og det rætte Øyemaal, har han ikke da, end ogsaa i disse ubehagelige Tilfælde, forestillet Staten i sin Person og handled efter sin Fuldmagt? unægtelig! følgelig bliver og Folket eller Staten unægtelig pligtig at betale saadan Gield, hvormeget mere, naar Fyrsten har contraheret slig Gield, for at red-

9

de Staten fra Undergang, saa det med Vished kunde supponeres, at Staten selv, uden Fyrste, vilde i lige Betryk have grebet til det samme Frelse-Middel. Ja ikke allene det nærværende Folk bliver dertil pligtig, men endog dets Afkom og det efterfølgende, saasom et frit Folk ikke allene for sig selv, mens endog for deres Afkom og Eftermænd, har til en overdraget Regjeringen, og Magt til at fastsætte Thron-Følgen; følgelig finder den forhen andragne Juridiske Regel her meget vel Sted i Henseende til Folket: Hvo, som vil arve, skal og gielde. Er da nu Folket eller Staten pligtig til at betale en udenlands Gield, en Regent paa saadan Maade har gjort efter det store Naturens Bud, som ustridig byder enhver at betale sin Gield, saa følger, at en Efterkommer i Regjeringen ogsaa er forbunden til at betale slig sin Formands Gield; thi den Fyrste forestiller ikke mindre det hele Folk og den hele Stat i sin Person, end den sidste.

Ligesom det nu var Uræt, om en Efterfølger i Regjeringen vilde erklære saadan udenlands Gield, som Formændene paa bemeldte Maade havde gjort for Fallit, saa skulde dette Skrit ogsaa have farlige Følger, thi lad være, at Creditorerne vare Undersaatter ikkuns efter Forfatterens Ord, af frie Republikver, saasom Holland, Wenedig, og Genua,

10

monne disse dog ikke, til deres Undersaatters skadesløs Holdelse skulde bruge Repressalier, og i saa Fald blive Handelen og Søefarten langt farligere Fiender, end Algierer og Tuneser? ja! om ikkuns af Frie-Rigs-Stæder; thi hvor snart kunde det ikke lykkes dem, naar de ikke selv formaade Repressalier, at trække Keysren og Riget i deres Interesse.

Ved slige Omstændigheder skulde derfor og Handels-Mændene, med ald deres Rædelighed, snart blive satte ud af Stand til at maintainere deres private Credit, ikke at tale om Statens Credit, som undertiden kan være af yderste Nødvendighed, men des formedelst ævig maatte falde.

En anden Sag, naar det var aabenbar, at Fyrsten i ont Forsæt contraherede siig en Gield, saasom for at undertrykke Grund-Lovene og for, tvertimod dem, at tyrannisere over Folket; thi da bliver den en privat Gield, som hæfter allene paa Fyrsten, og ikke paa Staten, som af Begyndelsen ikke har overgivet Fyrsten nogen Magt til, forsætlig og tvertimod Grund-Lovene, at gjøre den ulykkelig, og for saavidt er en Efterkommer i Regjeringen ikke pligtig at betale Formandens Gield; mens han kunde i anden henseende være forbunden dertil, saasom om Formanden, som har gjort Gielden, er Fader og har efterladt sig nogen betydelig Privat-Eiendom, som

11

ikke hører til Staten; mens Efterfølgeren er Søn eller dog lovlig Arving, da er den sidste pligtig, saafremt han vil arve, at betale Gielden af sin Arv.

Hvad endelig den Slags Gield anbelanger, som en Formand i Regjeringen gjør, ikke for paa nogen Maade at befordre Statens Lyksalighed, mens allene for at føde sine Passioner, saasom Carl den 12te i Sverrig, eller sine Vellyster, som den 2den af samme Navn i Engeland, da kan vel Staten, som har forbunden sig til at taale og lade sig en skrøbelig Fyrstes Feyltrin tilregne, agtes pligtig til at betale denne Gield; mens om ikke Efterfølgeren kan gjøre nogle Stræger derover, besynderlig, naar derunder opdages onde eller egennyttige Ministres Intriguer, derom maae andre dømmes, i det ringeste kan han dette upaatvivlelig, naar Creditorerne selv have været Medarbejdere eller Medvidere i disse Intriguer.

Alt dette forudsat, kan den Maxime ikke heller, uden forargelige Følger, saa ganske absolut antages, naar Forfatteren skriver:

Formanden har ikke Magt at forbinde Efterkommerne, siden han derved stiller dem ved den samme Ræt, han har havt, nemlig selv at udsøge det beste; thi fra denne Regel maae exciperes.

12

Imo. Monarchiets første Stifter og de af ham, med Folkets Samtykke, forfattede Grundlove, som ere foreskrevne og uryggelig forbinder saavel alle Efterfølgere paa Thronen, som Folket, til evige Tider eller saalænge Monarchiet skal bestaae.

11do. Tractaten af alle Slags, som Formanden i Regieringen har paa Statens Vegne sluttet med fremmede Magter, og hvilke forbinder Staten (forstaae naar intet Bedragerie derved er skeet) følgelig og Efterfølgeren i Regieringen, der atter her ligesaavel forestiller Staten i sin Person, som Formanden; thi ellers maatte alle Negotiationer og Tractater med Fremmede (der handler med en Fyrste, ikke som med en privat Person, men som med Staten i hans Person,) være forgieves og Spilfægterie, saasom den contraherende Fyrstes Liv er ligesaa uvis, som et andet Menneskes; mens Staten derimod dør ikke. Saa maatte ligeledes al Tillid og Credit mellem Staterne indbyrdes aldeles forsvinde, saasom noget, der allene dependede af enhver Thron-Følgers Caprice. Følgelig forbindes Efterfølgeren i disse Henseender af Staten og Naturens Lov i For mandens Person.

Om da undertiden en saadan Tractats Ratification begieres af en tiltrædende Regent, da, naar ikke andre i Traktaten selv bestemte Aarsa-

13

ger det udkræver, kan sligt maaskee allene komme af den Mistillid, som nogle Statister holder saa fornøden til deres Stats Klogskab.

Illtio. En Efterfølger i Regieringen kan, endog i Henseende til sit eget Land og Folk, i mange Maader og formedelst samme Grunde forbindes af Formanden. e. gr.

Han er forbunden at holde de Contracter, som Formanden i særdeles Tilfælde har sluttet med Undersaatterne, naar ingen Dolus malus derunder verserer. Ligesaa at lade de Contracter blive i deres Gyldighed, som Undersaatterne indbyrdes imellem sig har sluttet paa Credit af Formandens Ord eller offentlig declarerede Villie; thi ellers maatte ald Tillid imellem Regenten og Undersaatterne aldeles bortfalde.

Item: at vedligeholde de Belønninger, som ere blevne billigen bestemte de af Fædrenelandet velfortiente Folk.

Item: at vedligeholde Staten Magt paa liggende Stiftelser, særdeles de, som ere ligesaa gamle, som Grundlovene, og tilligemed samme af Monarchiets Stiftere enten først beskikkede eller confirmerede, og siden af alle Formænd garanderede.

Har en Efterfølger i Regieringen ellers Leylighed til at rætte Formændenes virkelige og betyde-

14

lige Stats Feyl, da maa det skee saaledes: at Lægemidler ikke bliver skadeligere end Sygdommen selv, at ingen uskyldig fornærmes og tillige med den allerømmeste og største Forsigtighed, at han ikke træder Formændenes Ære og Auctoritet for nær, besynderlig naar han selv er af deres høye Byrd, hvormed han ellers kunde fornærme sin egen, og som Buddæus skriver: Acta & decreta antecessorum severe & sancte tueatur, nectemere convellat: Nec omittat qvicquam, qvod ad antecessorum suorum auctoritatem & venerationem augendam pertinet Tantum enim cuius principis decedit, quantum illis detrahitur.

Kortelig: der hører stor Viisdom og Varsomhed til, enten at forkaste eller antage denne Forfatterens Maxime; thi enten den antages eller forkastes i Utide, saa drager det stor Forvirring og fordervelige Følger efter sig baade for Fyrsten og Staten.

Heraf kan nu nogenledes skiønnes, hvorvidt ogsaa den Stats-Regel kan gielde, som Forfatteren ensvit anfører saaledes:

Intet af alt det, en Formand har gjort, kan ansees som gyldigt, førend Efterkommeren har givet sit Minde dertil! sandelig! skulde dette absolute antages og følges, som en uindskrænket Regel, da maatte det see bundet ud i en Stat ved hver nye Omvexling af Regent.

15

Med ligesaa stor Skiønsomhed maae det bedømmes, naar Forfatteren strax derpaa fortsætter sin Discours med disse Ord:

Der ere endda Tilfælde, hvor saadan Bekræftelse og Ratihibition ikke kan ansees som gyldig, saasom: om Regenten er kommen ung og endnu uerfaren paa Thronen, og bleven forledet af onde Ministre til adskillige Slags Feiltrin, og at give sit Votum og Ja til onereuse Contracter!

Denne Saz har sin Rigtighed i Henseende til Fyrstens Minorennitet, mens ansees han som Majorennis og

fuldmyndig, saa bliver det en anden Sag: har han i dette sidste Fald overilet sig, eller af Mangel paa Erfarenhed, gjort noget Feiltrin, da kan han vel, efter erhvervede bedre Indsigter, forandre eller forbedre det, dog at Vedkommende, som herved maaske uskyldigen kunde lide, holdes paa anden Maade skadesløse, end ogsaa da, naar han er bleven forledet til onereuse Contracter af onde Ministre, hvilke vel desformedelst ere last- og strasværdige; mens dog synes Regentens egen Ære og den offentlige Credit, at paabyde deres Holdelse, saavidt samme er muelig, uden Statens alt for store Skade.

Mens vi maa vel vogte os fra enten at regne her hen slige tilforn ommelte Stiftelser og Beneficia, som af alle Formænd i Regieringen ere

16

med god Grund blevne stadfæstede, eller at beskyldte Ministerne for deres Ratihabition.

Jeg har med disse Tanker langt fra ikke vildet opkaste mig til Dommer over den brave Forfatter af de ommeldte Betenkninger, mens ikkun tilkiendegive min Tvivl imod nogle af hans Sager.

Jeg har allerede overskredet Grændserne af et Brev, og derfor maae denne Gang stutte; mens skal, naar saa af deres Excellence behages og befales, med første fortsætte disse Anmærkninger.

Jeg henlever i al Underdamghed & c.

17

Andet Brev

om

samme Materie

til

samme Herre.

Paa deres Excellences Ordre og Velbehag vover jeg endnu denne Gang nogle Anmærkninger over det smukke Skrift om: Hvor vidt en Efterfølgere i Regieringen er forbunden til at betale sin Formands udenlandske Gield.

Sandelig baade den Fyrste og den Stat er beklagelses-værdig, hvor Omstændighederne kan foranledige dette Spørsmaal. Jeg vilde ønske, i et og alt at kunde biefalde den brave Forfatters Meninger; mens af dette, jeg sidste Gang havde den Ære at skrive, erfares, at jeg, og mueligt flere, har tildels andre Tanker.

Det kommer nu an paa, hvorvidt mine anbragte Grunde kan holde Prøve mod Forfatterens.

18

Jeg skulde ikke vente, at det kunde forarges mig, at jeg betiener mig af den med saa stor Visdom og Naade Landet skienkede Skrive-Frihed, for paa en sømmelig Maade at undersøge Sandheden, hvortil man desuden publik indbydes. Min Pen vorde sløv og min Haand visne, om ikke blot Kierlighed til Sandhed, min Konge og mit Fædreneland, har styret begge! overalt maa mærkes, at jeg har ikkuns talet de jure principum & statuum: Jeg er af Sect hverken Machiavelift eller Hobefianer, jeg veed, saavel som nogen, at en Fyrste har Magt til at gjøre alt hvad han vil, men en god og viis Fyrste vil ikkuns det, som er ræt: han lader sig foreskrive Forholds-Regler af Folkets Lyksalighed, efter det bekiendte:

Salus populi suprema Lex esto!

Vee den Fyrste, som enten vil eller gjør andet! Jeg følger derfor atter min Tour.

Er da nu den udenlandske Gield, som en Formand i Regieringen har contraheret, af saadan Beskaffenhed, at Efterfølgeren, efter mine uforgribelige Tanker og Grundsætninger, er forbunden til at betale den, da maae, jo før jo heller, tænkes paa Udveye til dens bequæmmeste og fordeelagtigste Afbetaling, paa det at, ikke ogsaa Renterne formeget stal ødelægge Staten. Forfatteren har, med den ham egne Soliditet og Frimodighed, anviist adskillige-

19

Et Par vil jeg ikkuns udmærke:

Et vigtig Besparelses Middel har han med saa stor Eftertryk og Sandheds Kraft foreslaget i den Militaire Stats Forfatning, at jeg, efter sund Overvejelse og uden alle Passioner, ikke kan andet, end aldeles tiltræde

Forfatterens Mening herom (vid. hans Afhandling fra Pag. 37 til 40) og jeg kan dette med saa meget mindre Skin af Partiskhed, som jeg selv har denne ærefulde Stand at takke for mm Oprindelse og Opdragelse.

Dette nyelig ommeldte Besparelses Middel har jeg og allerede selv i Korthed angivet i mine Anmærkninger Pag. 20 over Hr. Philopatreyæ 1ste Piece.

Hr Philopatreyæ viger ellers her ganske fra min Forfatters Mening. Han siger i sin bemelte 1ste Piece, de Militaires Tal kan ikke lættelig være for stor! og i sin Fortsættelse Pag. 30, hvor han dog synes at forbædre sine Tanker: at den militaire Stat ikke kan være for stor i sig selv!

Jeg tænker her, som min Forfatter, at Landet bør forsvares paa den Maade, som falder Landet gavnligst; thi en stor Magt er vel den bekosteligste, men ey altid den sikkerste, helst naar den bestaaer af fremmede: jeg troer om end 300000 af de ißige Musselmænd havde til Defension besat vore Grændser, Landet var endda meget slet omskandset og omgierdet. Den militaire

20

Stat har da uden Tvivl sit rætte Forhold, naar den er saa stor, som Conjuncturerne og Landets Kræfter det tillader.

Enhver Monarchist Stat har formodentlig saa mange Kræfter i sig selv, som den behøver til egen Defension, særdeles en Stat, som Dannemark, der er et saa beboed og dyrket Land, samt derhos omgivet næsten allevegne af Havet, forstaae, naar saadan et Lands Kræfter rættelig menageres og anvendes.

Naar nu saadan en Stat fatter den faste Beslutning, ikke at indlade sig i nogen offensiv Krig, mens heller en Tiid lang at opsætte Pretensioners Udførelse, ja vel aldeles, for sin Lykkes og Roeligheds Skyld, at opgive dem; saa vinder den ved et saadan Forhold alle andre Staters Tillid og tillige undgaaer tvertimod deres Jalousie.

Den har og desuden, helst i saa Fald, mægtig Sikkerhed under den alle Europæiske Potentater saa magtpaaliggende Ligevægt: neppe skulde nogen uhævnet overfalde den, allermindst faae Raaderum til at svække eller undertrykke den. Jeg vil og sætte det Fald, at en eller anden udenlansk Puissance kunde formeene sig at have Prætensioner paa slig en Stat, skulde det da ikke være den mueligt, helst i Critiske Conjuncturer og beleylige Tider at erholde disse Præ-

21

tendenters Categoriske Erklæring, maaske endog af andre guaranteret, ikke i 20, 30 eller flere Aar at ville gjøre deres Prætensioner gyldige? Imidlertid fik Staten, naar den var svækket og forgiødet, Tiid og Leylighed til paa alle mulige Maader at oprætte sine Kræfter og faldne Sager.

Er nu vort kiære Fædreneland i den Situation, eller sættes i saadan Forfatning, hvortil behøves da at holde saa stor en Landmagt i bestandig Sold, helst af fremmede Lediggengere, der uendelig besværges og unyttigviis fortærer Statens Caffé og Folkets Kræfter.

Hvor lidet eller intet ere disse fremmede Leie-Svenne at forlade sig paa?

De fleste af dem ere Afskummet af andre Nationer, og hvad kan vi vente os af dem, som have været troeløse mod deres eget Fædreneland, eller som af Værvere ere blevne besnærede i deres Fædreneland til at tage Tieneste i vores.

Hos os sigter de luns for Sold og Løn, mens ikke for Fædrenelandet.

Lang Erfarenhed har noksom overbeviist os om alt dette. Hvad har vi udrættet med saadanne Folk, har det ikke været fornøden, naar vore Tropper undertiden har maattet marchere til eller over Rigets Grændser, at lade vor egen Armeé ligesom beleire

22

af vore egne, for at hindre disse lette Troppers Flugt, uden at engang have seet nogen Fiende? dette gav en vis udenlansk Gazetier for nogle Aar siden Anledning til at skrive, at i Mechlenborg stoede 20000 Deserteurer. Jeg har selv oplevet, ikke i mit Fædreneland, mens i min Udlændighed, en hidhensigtende Passage, som jeg for sin Rarheds Skyld vil anføre: En saaledes nyelig hvervet tysk Soldat var saa fræk at sige til sin Compagnie-Chef: jeg har paa et Aar tient 5 Herrer, de tør derfor ikke tænke, at holde mig her; hvad skeer? 8 Dage derefter deserterer han med 2de andre, som han havde forført; mens blev til sin Ulykke indhentet paa Grændserne, og 3die Dag derefter arquebuseret, da hans Capitain, en brav og retskaffen Officeer tog ved Udførselen til Execution saadan Afsked med ham: min Søn, dit mangfoldige Meenederie er kommen paa dit Hoved: giv nu Gud Ære!

Saavidt jeg i Hast kan erindre, formoder den berømte Franske Skribent Montesquieu nogen Feil i vor Forfatning, fordi vor Land-Armee, efter hans Meening, ikke har altid udrættet, hvad den kunde og burde. Har hans Formodning nogen Grund, da maae vel Feilen bestaae i den alt for store Brug af disse fremmede Tropper, som tillige har svækket Nationens gamle naturlige Stridbarhed, og lært vores egne at desertere.

23

Jeg vil ikke tale om de store Penge-Summer, som disse udenlandske Værvinger har paa en Tiid af ongefær 150 Aar aldeles draget ud af Landet. Imidlertid bør ikke nægtes, at der jo blant disse Fremmede ofte har været brave og retskafne Folk, som forlægne Omstændigheder i deres eget Fæderneland eller andre Aarsager kan have bragt til os, og disse vil jeg ingenlunde have hermed talt for nær, mens meget mere ønsker dem al muelig Lykke og Ære i mit Fæderneland, som de tiener redelig.

Man har i vore Tiider for Alvor begyndt at indsee denne Feil, og derfor at recrutere de gevorbene Regimenter med Nationale; mens dette skeer ikke heller uden Besværing, saasom derved drages alt for mange Hænder fra Ploven og Agerdyrkingen.

Efter foregaaende Grundsætninger behøvedes, særdeles i Freds Tiider, ikke flere gevorbene Tropper, end fornøden er til god Ordens Vedligeholdelse og Lovenes Efterlevelse i Landet. Naar derfor det halve Mandskab afgik fra hvert gevorben Cavallerie- og Infanterie-Regiment, saa var det overblevne Tal tilligemed er godt Artilleri-Corps, endda som det synes, tilstrækkelig til dette Øyemaal. Formedelst en saadan Reduction blev Hans Majestæt, der søger sin Ære i Fædernelandets Kierlighed, og vil være sit Folkes Titus, Lyst og Velgiører, sadt i

24

Stand til, enten at lette sine troe Undersaatters Byrder? eller betale noget klækkeligt paa Statens Gield. Dog var det Uræt og Synd, at sætte saa mange brave Officers ud af Sold og Tieneste, hvilket ey heller behøvedes; thi de kunde lige fuldt employeres til Landets Defensions Stand, hvilket strax skal nærmere blive forklaret. Paa det nu Riget i øvrigt ikke skulle savne den nødvendige Defension, saa maatte alt det unge Bonde-Mandskab, uden nogen Undtagelse, enrulleres, (hvorom en anden Gang mere) og deraf oprettes Bataillons og Escadrons af Infanterie og Dragoner, hvilke kunde Regiment-viis annecteres til de paa gevorden Foed staaende Bataillons og Escadrons; dog skulde de første aldrig gaae ud af deres Lægs eller Cantonnerings Qvarterer, undtagen i fiendtlige Tilfælde, som Gud afvende, og paa de Tiider, som bleve bestemte til Bataillons Mynstring, mens for Næsten forblive ved deres Føde-Staun, under visse Love og almindelig Jurisdiction, til Agerdyrkingens Tieneste.

Herved kunde da, som forhen sagt, de fra de gevorbene Regimenter afgaaende Officers employeres med samme Gage og Anciennitet. paa denne Maade kunde en tilforladelig Land-Magt, fast uden Bekostning og Byrde for Staten, oprættes og vedligeholdes.

25

Hvad ellers de saa fornødne Krigs Øvelser anbelanger, da har det, efter nu værende Indrækning, faldet det unge enrullerede og nationale Mandskab undertiden besværligt, at marchere hver Søndag om Vinteren til Exercer-Pladsene, hvortil de ofte har en lang og ond Vey. Det var derfor ønskværdigt, at til hver 3 a 4 nærmest tilsammen beliggende Landsbyer, maatte ordineres en god Under-Officer, som hver Søndag skulde forsamle det unge Mandskab alternatim til en af disse Byer, for at exercere, mens til Compagnie- eller Divisions-Samling føre dem ikkuns en Gang hver Maaned.

Ved den Leilighed kunde nok en anden, ligesaa nyttig, mens mere fornøvelig, militair Øvelse indføres, nemlig det unge Mandskab tilligemed Bønder og Huusmænd, kunde til en sømmelig Tidsfordriv om Søndags Eftermiddagene af en saadan Under-Officer og under hans Direktion anføres til at skyde efter en Skive, dog at derved al Drik og Dobbelt alvorlig blev forbuden.

Saaledes bleve Bønderne selv tilvante at omgaaes med Gevæhr, encouragerede og skikkede til Land-Værn, hvortil de nu ere aldeles ubeqvæm i Tilfælde, naar Soldaten blev beordret at marchere anden Steds henimod Landets Fiender.

26

Skulde paa saadan en Maade Monarchen og Staten ikke finde saa stor eller større Sikkerhed i Lan, dets Børns Hjerter og Arme, end i nogle fremmede Leie-Svenne? ufeilbar! skulde dette ikke og være ligesaa mueligt i Danmark, som i Norge, Engeland, Sverrig, Schweitz og andre Stæder? man gjøre ikkuns Nationen den Ære, at troe den; man gjøre ikkuns Fædernelandet saa behagelig for dem, som mueligt: man indprænte dem kuns ved bequemme Midler Kierlighed dertil og Følelse af Ære, hvad kan ikke ogsaa i den Henseende haabes af vor Store Konge? da skulle vi snart see det gamle danske Mod og Stridbarhed, som før har kommet andre Nationer, end og de mægtigste, til at skielve, igien oplivet i vores forsagte Landmand. Vi

skulde see dem i Fred, uden Byrde for Staten, som de fordums Romerske Helte, at føre Ploven, mens i Krig at føre Sverdet. vi skulde see nye Cimbrer og Gothic sigte som Løver, mod Fædernelandets Fiender, at sigte for Kongen og Landet, pro aris & focis. Nok om Land-Armeen.

Hvad Søe-Magten anbelanger, da synes samme hos os at være i den allerbeste Forfatning, og efterdi disse Landets sikkerste Værn, næst Gud bestaar derudi, saa maatte altid underholdes en vel forsynet Flode. Følgelig kan herved ingen synderlig

27

Besparselse finde Sted, uden saa er, at nogle af de paa bestandig Maanedes Sold staaende gemene Matroser (mens ingenlunde af vores brave og fortræffelige Søe-Officers) kunde afgaae efterdi Hans Majestet, i paakommende Tilfælde, al Tiid har de enrourlerede søefolk i Provincerne til hin Tieneste, hvilke ellers intet koster.

En anden bequem og fordeelagtig Methode til den udenlandske Gieids Afbetaling, der tillige er i sig selv et vigtigt Besparelses Middel, har Forfatteren endnu foreslaget, som bestaaer derudi, at drage de udenlandske Creditorer ind til os, hvorved Gielden blev indenlansk og Pengene følgelig beholdne i Landet. Han har med sædvanlig Vittighed og Grundighed hertil anvist adskillige Veye. Jeg vil til disse endnu lægge en eneste, mens om den er saa muelig eller gavnlig, som velment, derom maae andre Dømme.

Jeg mener nemlig, at de Capitaler, som Tiid efter anden skulde betales de udenlandske Creditorer til Afdrag paa Gielden, kunde, uden Hazart, indskydes til Fond for en Vexel Banqve her i Landet, imod Assignment til Creditorerne baade paa Capital og Interesse, eller imod Actie-Breve, dog med saadanne Vilkaar, at disse Capitaler ikke maatte uddra-

28

ges igien af Banquen, eller Actierne i visse Aar selges til nogen af Kongens Undersaatter.

Ved dette Middel blev Gielden, uden Creditorernes Skade, indenlansk og Pengene i Landet. Dette blev tillige, som det synes, et kraftigt Middel til at tvinge og nedsætte Vexsel-Coursen, til Fordeel saavel for vores som de andre nordiske Rigers Handel.

Nogen vilde maaske indvende, at paa den Maade gik dog den aarlige Banque-Interesse ud af Landet! mens jeg svarer; vi beholt Capitalen, desuden: hvad som blev udgivet i Rænte, blev igien vundet ved Vexsel-Coursens Nedsættelse, følgelig beholdt Landet de Fremmedes Penge, formodentlig uden at betale Interesse deraf.

Hvem veed om ikke ogsaa nogen af Creditorerne derved kunde drages herind.

Jeg forbliver med al Underdanighed & c.

29

Tredie Brev om Skovenes Aftagelse og Opælskning til en fornemme Dame.

Dersom jeg kan vente Pardon af Hendes Naades egen genereuse Tænkemaade, frygter jeg ikke, at Verden stal dømmе mig, som en smigrende Hykler, naar jeg saa aabenhjertet skriver, at Hendes fortreffelige Gemyts og Sinds Gaver opløfter Hende over sin Stand og sit Kiøn! hvor ofte er ikke mig, saavel som andre, vederfaret den lykkelige Leilighed at beundre disse Egenskaber i Hendes Naades Person, samt dybe Indsigter, ikke allene i den private, mens ogsaa i den publique Oeconomie, som gjør Hendes Kiøn Ære og giver alle af Hendes Stand et følge-

30

værdigt Exempel? Hun ikke allene saa omhyggelig opdrager en yndig og velsignet Afkom til Fædernelandet, mens endog anlægger Humble-Hauger, planter Træer, ja Skove af det beste Slags, og som Poeten siger:

Serit arbores, qvæ alten seculo profunt, det er: Hun planter Træer for Eftertiden! nu saa bør det og bære Hendes Navn til Efterslægten.

Altsammen værdige Beskæftigelser for store Patriots roelige Landlevnet.

At Skovene aftager og forsvinder øyensynlig, er det almindelige og, desværre, alt for sande Klagemaal, saa det seer farligt ud for Efterflægten, hvis Nød i dette Fald vi ikke synes at tage os til Hierte, som skee burde Vores salige og i sin Tid skarpsigtige Lutherus har forudseet at Træe-Mangei vilde før Verdens Ende, ogsaa besynderlig trykke det menneskelige Kiøn, formodentlig meest imod Jordclodens Nordre-Pol.

Imidlertid skulle disse Lande ikke endnu have solet denne Mangel, dersom vore store Regenteres vise Love og Forordninger om Skovenes Fredning og nyttige Træers Plantelse vare, ikkuns nogenledes blevne efterlevede; mens nu er det allerede kommen saavidt paa mange Stæder, at deres Efterlevelse fast ikke mere kan fordres uden Skin af menneskelig

31

Grumhed, og uden at Menneskene skulde staae Fahre for at omkomme af Mangel paa dette Livets saa nødtørftige Opholds Middel, særdeles i disse kolde Lande, hvor Tømmer og Brænde ere ligesaa fornødne, som Brød til Livet,

Desuagtet hører man dog endnu undertiden om saa ubesindige Skov-Eyere, der formedelst den endnu overblevne Skoves forsætlige Ødelæggelse søger at holde sig skadesløse, naar de har kjøbt dyrere, end deres Pung kan tilstrække, saa at om disse maae tvertimod siges: Necant arbores, ut alteri seculo noceant, eller de ere rætte Træ- og Skovmordere for de følgende Tiider.

Alt dette skulde endda have levnet os tilstrækkelig Forraad af Skove og Brænde, dersom ikke den ulykkelige Maade at gjerde med Riis og Tiørne havde været og endnu er i fuld Brug der, hvor ikkuns er endnu lidet af Skov tilovers. Man betænke dog, hvor mange Millioner unge Træer og Spirer af Ælle, Hassel, Aun- og Riisbøg, ja endog af Eeg, som aarlig, og det saaledes hundrede Aar en svit, ere blevne ashuggede til Staure i disse Gierder? ja! hvormange, 100000 Læs Tiørne, og med det samme Millioner unge Ymper af alle Slags Træe, som den frie Billie: og frugtbare Natur, selv opfostrer under Tjørnens Skygge og Bestielse, ligeledes

32

vi da, saafremt denne sørgelige Giersels Maade ikke havde gaaet i Svang, vel havt saa stor Mangel paa Skov og Brænde, og ikke meget mere endnu nok deraf saavel til egen Brug, som Udførsel; enhver fornuftig maae eftertænke Sagen! dertil kommer endnu, at Brænde Mangelen har tillige foraarsaget Tørve-Lungenes Opskiærelse og Udtømmelse.

Er det da ikke høy Tiid, at vi opvaagner af vor Døsighed og lader flige fordervelige Sædvaner fare, at det lidet, som er endnu tilovers af Skov i vore Provinze maatte spares og forbedres.

Hendes Naade har med sit Exempel herudviist andre Veyen.

Imidlertid ere de Skove, som ved menneskelige Hænder og Kunst plantes, underkastede mange Vanskeligheder særdeles ved nærværende Forfatning: iblant andet maa desformedelst idelig frygtes, at stige unge Træer bliver, saasart de dertil ere tienlige, afkappede til Gierde Staure, saa at Træeplanteren maa klage: Oleum & operam perdidit! det er: jeg har spilt Penge og Arbeyde.

Skulde da vore Skovlevninger conserveres og forbedres, saa finder jeg dertil ikkuns et eneste Middel, det synes mig saavel læt og simpel, som tilstrækkelig til dette store Oyemaal. Her er det:

33

Det maatte Allernaadigst behage Hans Kongelige Majestæt at lade, formedelst en alvorlig og eftertrykkelig Forordning, paabyde, at inden visse forestrevne Aar skulde over heele Danmark alle Slags Riis- og Tiørnegierder være ævig og aldeles afskaffede, undtagen ikkuns de, som bestaae alleneste af Piile- og Vidie-Træer, hvilke sidste Slags en derfor kunde, efter Loven, plante til sin Fornødenhed og Nytte.

Det er ikkuns Fordomme, om man vilde tænke eller sige, at vore Kornmarker ikke kunde fredes det første Slags Gierder! jeg tør vel ikke forlange, at al Gierde-Skilsmissen imellem vore Marker skulde ophæves og Qvæget bevogtes af Hyrder paa Græsgangene, end ogsaa midt imellem Kornagerne, som stor Nytte og Fordeel skeer saa mangfoldige andre Steder uden for vort Fæderneland, og jeg selv har seet, ja som endog skal skee paa nogle Stæder i Jylland; thi dette maatte forekomme vore Hiemfødninger alt for paradox.

Mens at Markerne alligevel kan meget vel fredes uden saadanne Gierder, beviser Erfarenhed paa de Stæder allevegne i Provinzterne, hvor Skovene ere allerede ødelagte; thi der gierdes nu med Steen,

Tang, Jord & c..

34

Dog ønskede jeg helst, at vore Marker bleve indhegnede blot og allene formedelst visse foreskrevne Grøfter. Man vil vel strax indvende, kan vel blotte Grøfter udeholds Creaturene? jeg svarer: ja visselig, naar dobbelte Grøfter bleve kastede efter Forordningen af 28 Julii 1769, og mellem Digerne beplantede med levende Gierder, hvilke atter kunde give mange Fold anden Nytte til Landmanden.

Dog jeg sætter, at der, for at spare Jorden og Omkostninger for Bonden, ikkuns bleve befalede enkelte

Gryfter, skulde da en Hyrde for hver Bye ikke ligesaavel kunde her vogte Qvæget inden disse Grøfter, som en saadan med sin Hund andenstæds kan bevogte det midt imellem Kornagerne? Qvæget selv nænnes meget snart til Lydighed, saa Sagen blev efter kort Øvelse ganske læt, med mindre man vilde sige, at hverken vore Hyrder eller Hunde, eller Orer vare saa vittige og lydige som de udenlandske. En saadan Hyrde vilde langt fra ikke koste en Bye saa meget til aarlig Underhold, som disse skadelige Gierder, til hvis Sikkerhed endda maae desuden holdes nu omstunder til hver Bye en saa kaldet Mark-Vogter. Disse Grøfter derimod, naar ere engang kastede, kan siden med liden Møye vedligeholdes, og tillige meget hielpe til at aftrække Vandet fra de sumpige og nedrige Stæder i Markerne.

35

Det er sant, at Steen-Gierder har et stort Fortrin for alle andre i Henseende til deres Bestandighed, mens da ikke findes allevegne de fornødne Stene i Nærværelsen, og deres Opsættelse koster saa meget, at det overstiger de fleestes Ævne, saa kunde de vel ikke almindeligen foreskrives.

Paa de Steder, hvor dertil er Leylighed og Forraad, kunde dette maaske foranstaltes saaledes, at en Bonde blev befalet at opsætte aarlig for hver Tønde af sit Hartkorn i Favn slig Gierde, saasom forhen og har været befalet mens ey efterlevet.

Herved blev allerede meget vundet, Agerlandet sparet og til bedre Nytte befriet fra mange unyttige og Auels Bruget hinderlige Byrder.

Dog giver jeg Grøfterne Præference i mange Henseender.

Derimod troer jeg, det skulde være til Fordeel, at paa de Steder, hvor der findes Mængde af Kampestene, nogle lærte saa meget, at de deraf kunde danne Qvadrater til Bygning og andet nyttig Brug.

Men, som sagt, for det almindelige maatte foreskrives Grøfter saaledes, at visse Aar bleve determinerede, efter hvis Forløb ingen af de forbudne Gierder maatte mere findes nogen Stæds.

Kom nu dette til Fuldkommenhed, saa skulde vi med Lyst og Glæde snart fee vores Skove til-

36

tagt, ja! nye Skove, formedelst Naturens egen villige Frugtbarhed, der, hvor den ubehindret og uden Vold kan virke, og hvor vi af de forrige Skove intet seer, uden nogle nøgne Stuppe.

Forgieves skulde indvendes: at Skovene da bleve saa tykke og uigiennemtrengelige, at den maatte qvæle sig selv! thi først lærer Erfarenhed, at ligesom Tiørnen opfostrer den unge Skov, saa igjen undertrykker og døder denne Yngel, naar den kommer til større Vext, sin Foster-Moder.

Dernæst kan jo den overflødige og alt for tykke Skov aarlig udhukkes til Ildebrand, og den saa kaldede Sur-Skov af Elle, Hassel, Aunbøg & c. til samme Brug styvnes, uden at den derfor, naar det skeer i rætte Tiid gaaer til Grunde.

Saaledes skulde Hendes Naade ogsaa have den fornøvelige Belønning, at see sin Skov-Plantning lykkes og trives.

Jeg henlever med al Soumission & c..

37

Fierde Brev

om

Hoverie

til

forbemeldte Herre.

Endskiønt Forsynet har bestemt Deres Excellence selv et stort Jordegods, saa har jeg dog den Ære saavel at kiende Deres saa billige, som ædle Tænkemaade, at jeg dristig tør tale Bondens Sag for dem. Dog jeg vil i disse Linier ikke allene tale Bondens, mens og Proprietairens Sag, følgelig stræbe at forklare, dog i al Korthed, begges Ræt.

Om Hoverie er meget bleven i vore Tiider skrevet pro & contra, mens det synes, at de fleste har confunderet tvende ganske forskiellige Begreb med hinanden, nemlig om Hoverie og Vaarne-Standen:

Mangel paa Indsigt i denne Forskiæl har ikke allene givet adskillige Forfattere Anledning fast til Tragiske Forestillinger om Hoverie, mens endog havt onde Følger in praxi og gjort mangan Bonde-Plager.

38

Hoverie er i sig selv intet andet, end en Tieneste, som jeg betinger mig af en anden, imod at overlade ham min Eyendoms Jord og Grund, for at bruge den lovlig og tage Nytten og Frugten deraf.

Hvad unaturligt eller stridende mod den menneskelige og borgerlige Frihed, forstaae naar saadan Contract sluttes med Frihed paa begge Sider, hvorover vel Landets Love kunde vaage.

Anderledes maae vi ikke forstaae vore Love, naar der tales om Hoverie og Hoveries Tienere, eller om den Lydighed, disse i den Henseende ere deres Husbønder skyldige, thi denne bør, hvad Hoveriet betreffen, bestemmes af Fæste-Contracten.

Hoverie, taget og brugt i denne sunde Bemærkelse, kunde da ingenlunde enten foranledige eller retfærdiggjøre de voldsomme Forslag, som i vore Tider saa ofte og med saa stor Nidkierhed ere offentlige fremsatte: Forslag, som aabenbar strider, imod den guddommelige, naturlige og borgerlige Ræt og Billighed, samt den fuldkomne Eyendoms Ræt, enhver fri Borger bør have over sit, som han ærlig har erhvervet og lovlig besidder, saasom: at Proprietairen skulde nødes til at overlade Fæste-Bonden sin lovlige og paa publici Credit forhvervede Eyendom, uden at beholde og nyde saa megen Frugt og Rente deraf, som han med rætte eller i Kraft af Eiendoms Rætten kan sig deraf lovligen tilegne.

39

Dette Skridt maatte geraade til mange anselige, og ofte velfortiente Familiers Undergang, mens tillige til Bondens eget og heele Statens Tab, hvilket læt lod sig bevise, dersom man ikke beflittede sig paa Korthed. Dog er sagt nok herom for eftertænksomme Gemytter.

Mens Ulykken er, at man, som forhen sagt, i dette Begreb om Hoverie har tillige indblandet det Begreb om Vaarne-Stand og Vaarne-Rettigheden: vore Love selv synes ikke at have tydelig nok distingveret disse Begreb, hvilket har gjort saa mangan Proprietair, ofte maaske mod sin Villie, til Despote over sine Bønder, da han desformedelst har indbildet sig, at have kiøbt, tillige med Jorden og Grunden, alt det, derpaa findes, livløse saavel som levende Creature, baade ufornuftige og de fornuftige, da dog Bonden hos os, og efter vore Love ikke er et saadan trælbaarn Dyr; mens foruden sin Fæste-Forpligtelse, er og bør være lige saavel en frie Herre over sig og sit, som Jorddrotten eller Husbønden: Proprietairen har hos os intet andet Herredømme over sine Bønder, end det, som flyder af Fæste-Contractens Natur og af Regjeringens eller Lovenes Tilstaaelse: Proprietairerne kan ikke have større Herredømme over deres Bønder, end Monarken over sine Undersaatter; mens hverken vil vor Souverain herske over Slaver, eller

40

Undersaatterne lade sig beherske som Slaver: han vil herske, som en Fader over Børn, mere over deres Hierter, end deres Legemer.

Hvad Vaarne-Standen anbelanger, da vil jeg ikke undersøge dens Oprindelse, mens siger ikkuns, at det Begreb vi, siden den store Forordning af 21 Februarii 1702 fra vores uødkelige Friderico 4to, maae gjøre os derom, bestaaer allene i Bondestandens Forbindelse til sin Fødestavn for Krigs Tienstens og Landets Defensions Skyld, hvortil Proprietairerne har hidtil været forbunden at levere det paakrævede Mandstab af deres Godser.

For da at betage Hoveriet og Fæste-Bondestanden al Skin af tvungen og foragtelig Trældom, og Herremanden al Leylighed til Despotisme og Misbrug, hvortil Vaarne-Rættigheden har givet saa mangfoldig Anledning, saa at paa begge Sider kunde blive Frihed og Ræt, for den sidste ved at bortfæste og den første ved at indfæste, da maatte Vaarne-Rættigheden ikke mere tilhøre Proprietairen: Bondestandens Forbindelse til Fødestavn kan af mange vigtige Aarsager ikke ophøre, mens den skulde aldeles ikke mishage Bonden, som til Lykke holder sit Fødested for det beste i Verden, naar ikkuns denne Forbindelse ikke stoed i Connexion med Hoveriet, og Proprietairen intet havde sig dermed at befatte.

41

Her vil man strax spørge: Hvorledes skal dette gaae til? Hvem skal da voge over den? Hvorledes kan da Proprietairen forbindes til at levere Mandskab til Krigs Tienesten? jeg svarer: Fra alt dette skulde Proprietairerne befries aldeles, og dog kunde endda dette al sammen meget vel skee, nemlig ved Bønderne selv; thi hvorfor skulde ikke Bønderne, inddeelte i visse Læg, kunde ligesaavel som Proprietairerne, ja ligesaavel her, som i Norge, Sverrig og anden Steds, levere Karle for sig til Krigs Tienesten! hvem skulde og bedre kunde iagttage og bevogte det unge Mandskab, end Bønderne selv, naar det først blev dem paalagt og derhos alvorlig hetydet, at, saafremt de herved faae igiennem Fingere, eller beviste sig skiødesløse, de da

selv skulde gjøre Krigs Tieneste. Jeg er forsikkert, at da skulde færre undkomme af det unge Mandskab, end nu omstunder, saasom der bleve langt flere aarvaagne Tilsyns-Mænd og ingen Hielpere. Ja det unge Mandskab selv skulde ved en slig, efter Anseelse større Frihed i Bondestanden mindre fristes til at desertere, besynderlig naar tillige blev anordnet, deels at alt ung Bonde-Mandkiøn, ikke en eneste undtagen, skulde fra første Ungdom enroulles, dels Presentation og Udtagelse til Krigs-Tienesten skee, hverken ved Proprietairerne eller Bønderne selv, mens; saaledes: at et heelt Gods

42

eller Sogns unge enroullerede Mandskab skulde til en vis Tiid møde for en Kongelig Commission eller Session, som da, tillige med tilgivne Officiers, udsøgte de tjenstdygtigste, uden saa nøye at regardere paa Læg, og enhver saaledes udvalgt skulde uden Modsigelse indtræde i virkelig Tieneste, som Land-Soldat, og intet befrie nogen tjenstdygtig Karl fra Krigs-Tienesten, undtagen allene disse 2de Tilfælde: enten at saadan en udtagen Karl stillede en anden tjenstdygtig i sit Sted, eller naar nogen vilde fæste Gaard, paa det Gods, hvortil, som sin Fødestavn, han hører, da han ufeilbarlig maatte forløves fra Krigs-Tienesten. Naar og en Bondekarl vilde og formaaede at kiøbe sig fri fra Fødestavn, da burde Kiøbe-Summen allene bestaae derudi, at han i sit Sted værvede en anden tjenstdygtig Karl til Lægden og sin Fødestavn.

Ved denne Indretning eviteredes al Partiskhed og Persons Anseelse, som ved nærværende Forfatning finder saa ofte Sted, og naar saaledes blev i dette Fald ingen Forskiel gjort paa Rig og Fattig, da blev Krigsstanden ikke længere haanlig for Bonden, og han skulde ikke mere faae Afskye derfor, eller ansee samme, som en Straf for de Fattige; den blev da snarere for hamen Ærestand.

Naar da saaledes Forbindelse til Fødestavn og Rekruteringen ikke meer vedkom Proprietairen, saa

43

faldt alt det mest odieuse og modbydelige bort fra Hoveriet: Bonden blev derved fat i Stand til at fæste Gaard med Frihed, og ufornuftige Proprietarier (om de fornuftige og retsindige, der selv ere sig Lov, tales ikke) som ikke vide, hvor uadskillelig deres egen og Bondens Velferd er, befriet fra den Fristelse, at extorquere, under Trudsel med Soldaterstand, saadanne Fæste-Conditioner, som hverken kan fordres, eller indgaaes af fornuftige, og dog beholder han Frihed at bortfæste saa høyt, som mueligt, og Fæsteren frievillig kan og vil give.

Naar da slig Fæste- og Hoverie-Contract derhos skede under Lovens Gvarantie paa begge Sider, saa at begge lige læt og altid kunde naae sin Ræt, da troer jeg, at baade Bondens Tilstand skulde være lykkelig og Proprietairen tillige conserveret.

Herved skulde Hans Kongelige Majestæt uden Tvivl opnaae tildeels sine landsfaderlige Hensigter med Bondestanden, og derhos blive forskaonet for at udgive møysommelige Hoverie-Forordninger, hvorved saasart enten det ene eller andet Partie kan skee fornær. Sagen kom saaledes i sin naturlige Gang.

Uanseet nu denne Indretning, skulde det maaske være endda baade nyttigt og fornødent for god Ordens Skyld, og efterdi Bonderfolk gemenlig ere enfoldige, og udisciplinerede, at Regenten

44

tilstoed Husbonden, under bestemte Love en vis Deel af Øvrigheds Myndigheden over sine Fæste-Bønder, skjønt dette ingenlunde følger af Hoverie-Fæstes Begreb.

Dersom og en velsindet Proprietair endnu nøyere vilde forbinde sig sine Fæste-Bønder, gjøre dem Hoveriet mere behageligt, og opmuntre dem med det samme til villig Stræbsomhed baade for sig selv og Husbonden ved det, at begges Interesse blev en og den samme, da behøvede en Herregaards Eyere ikkuns at overlade Hovedgaardens Forpagtning til samtlige under samme Gaard beliggende Bønder, hvilken Proposition allerede forhen hav været under Discours hos Deres Excellence og tillige en af vore Patriotiske Forfattere nylig har offentlig foreslaget.

Herved vantes meget saavel paa Bondens, som Husbondens Side. Bonden vilde da ansee dette Hov-Arbeide med alt, hvad dertil hører, som sit eget, dyrkede følgelig Hov-Jorden med større Flid, end nu omstunder skeer med Tvang og Modbydelighed. Den ene Bonde skulde da formodentlig blive den andens Tilsyns Mand: Bønderne tilsammen vandt og det herved, som en anden Forpagter nu vinder, saa at en Bonde ved denne Indretning kunde maaske faae dette Hoverie-Arbeyde tildels betalt, som han ellers maae forrette blot i Følge af sin Fæste-Contract.

45

Mens skulde dette settes i Værk, da maatte det nødvendig skee efter visse fastsatte Regler, saasom:

- 1.) At Forpagtnings Afgiften blev taalelig stipuleret, baade for Husbonden og Bønderne.
- 2.) At hver Bonde fik sit visse Maal til at pløye, faae og høste i alle Hovedgaardens Marker, bestemt efter sit i fæstehavende Hartkorn, og skulde ingen ved slig Beskaffenhed besvære sig at have for stor Hovmaal.
- 3.) Alt Kornet maatte indhøstes til Hoved-Gaarden; thi det er uforbigiengelig fornødent for Giødningens Skyld, at Foeringen udeelt og uadskilt bliver ved Hoved-Gaarden og der af Qvæget fortæres.
- 4.) Kornet aftærskes der af Bønderne og under deres egen Opsigt, eller ved Tilsyn af en Ladefoget, som de samtlig selv lønner.
- 5.) Det utærskede Kornes Opmaaling paa Loen burde skee altid i nogle af beste og vittigste Bønders Overværelse, hvortil de efter Tour skulde møde.
- 6.) Det saaledes opmaalte Korn henlægges paa Hoved-Gaardens Lofter, hvor andre Forpagteres Korn forhen har ligget, alt under behørig Tilsyn, og hver Dør til disse Lofter forsynes med 2de Laase, hvortil Herskabet skulde have den ene, og Bønderne eller deres Betroede den anden Nøgel, hvilke følgelig af begge burde aabnes, naar noget paa Lofterne eller ved Kornet skulde forrettes.

46

- 7.) Naar Tiid og Omstændighed fordrede Kornets Salg, da stalde det skee atter ved nogle af de beste og kyndigste Mænd paa Godset, tilligemed Herskabets Raad og Samtykke, forstaae efterat det behøvede. Sædekorn forud er fradraget.
- 8.) Af Kornets Forhandlings Summa maatte den stipulerede Forpagtnings Afgift allerførst udredes til Husbonden, mens residuum deles imellem Bønderne proportionaliter efter enhvers Hartkorn.
- 9.) Hollænderiet ved Hoved-Gaarden beholder Proprietairen selv, eller bortforpagter det til andre; thi det var hverken beqvemt eller nyttig for Bønderne at participere derudi saaledes som i Avlingen.

Paa denne Maade blev dette Slags Hov-Arbeide, og hvad dertil hører (hvilket tilsammen er det største og allernødvendigste af alt;) læt, behagelig og nyttig for Bonden, uden ringeste Tab for Proprietairen: den enes Fordeel blev tillige den andens.

Jeg vil slutte dette Brev med den almindelige Reflexion: Religions Væsenet og Agerdyrkingen ere Danmarks tvende Øyenstene: hvor varsom bør de da ikke behandles? et eneste Feiltrin i den Henseende kunde foraarsage fordærvelige Uordener, som ikke Seculer vare i Stand til at redreffere.

Regenten er det høyeste Øye, der vaager over alt: Der haandthæver Bondestanden til at føde og forsva-

47

re os: Lærestanden til at undervise os om vore Pligter mod GUD, Kongen og os selv til vor timelige og evige Lyksaligheds Befordring: Borgerstanden til at berige os, og Øvrighedsstanden til at vedligeholde Ræt og Rætfærdighed i Landet. Alle disse Stænder ere i det ringeste lige fornøden til det Heles Velfært. Det er derfor urimeligt og forfængeligt, hvad nogle snakker om Tære- og Nære-Stænder, man behøver ikkuns at henvise saadanne til den bekiente gamle Fabel om Mavens og Lemmernes indbyrdes Klagemaal. Dette er vel en Fabel-Trætte, mens befatter dog i sig en sund og lærerig Morale.

Jeg forbliver i al Underdanighed & c.

48

Femte Brev

om

Bønder-Gaardenes Udfløttelse

paa deres Markdeele

til

forbemelte Herre.

Deres Excellence trættes ikke af mine kiedsommelige Breve. Jeg giver mig derfor atter den Frihed, endnu denne Gang at føre deres Eftertanke ud iblant de nedrige Landsbye Hytter.

En af vores beste og for Fædrenelandets Velsært nidkiere Skribentere, jeg meener den brave Torchil Baden,

har med stor Force stræbet at bevise vores nærværende Land-Væsens og Agerbrugs slette Forfatning mod det, samme fordums Tiid skal have været. Hans Hensigt hermed er, uden Modsigelse, at vise den store Fordel, som skulde flyde af Bønder-Gaardenes Udfløttelse, hver midt paa sine Markdeele.

49

Jeg vil ikke undersøge den Historiske Sandheds hvorpaa denne Forfatter tildeels grunder sine Beviis, thi jeg troer, med ham, Sagens store Nytte, i sig selv betragtet. Jeg vil ikkuns med faa Ord deels berøre de fast uovervindelige Vanskeligheder, som møder dette Forslags Fuldbyrkelse og gjør det fast umuelig saavel phyfice, som moraliter, deels vise, at næsten samme Fordeel kunde erholdes paa en langt lettere og kortere Maade.

Vanskelighederne ere:

3.) De saavel for Husbonden, som Bønderne utaaelige Bekostninger, som dette Værk uforbigiengelig vilde udkræve. En eeneste Bondegaard paa 5 à 6 Tdr. Hartkorn kunde ikke saaledes flottes og indrettes under 3 til 400 Rdlr. Depense, og hvor mange Bønder formanede selv dette, eller hvor mange Proprietarier i Danmark vare i Stand til at gjøre sligt med et heelt Godses Bøndergaarde? man kunde vel sige: Det kunde skee peu à peu, nu med en, nu med en anden; mens betænker man ogsaa, at hver Gang en Bondegaard blev udfløttet, maatte alle de Marker, hvorudi den forhen havde havt Fællesskab, opmaales og paa nye uddeles ikke allene til de udlagde Gaarde, mens endog til de i Fællesskabet tilbageblevne Lods-Eyere, og hvilket bekosteligt, uendeligt og forvirret Arbeyde var ikke det? Altsaa matte

50

denne Udfløttelse skee paa engang med et heelt Gods, med et heelt Sogn, eller dog i det ringeste med en heel Bye, mens hvor umueligt blev ikke atter denne Entreprifefoo de allerfleste, besynderlig fordi det maatte nødvendig skee i en Studs, imellem Høst og Sæd.

b.) De fleeste Bondegaarde ere af skrøbelig Bygning, og hvor gode nogle faa af dem end kan være, spoles dog meget Tømmer ved saadan Nedbrydelse, Forfløttelse og Opbyggelse i en anden Orden, mens kunde vores nu omstunder forsvækkede Skove vel taale at yde det dertil nødvendige Tømmer, eller Landet at give Penge derfor til Fremmede.

c.) Saadan almindelig Forfløttelse vilde foraarsage megen Knur og Misfornøjelse hos Bønderne selv, og vist mange ubodelig Skade, ikke allene formedelst det meget Arbeyde og store Omkostning, dertil udkrævedes, mens fornemmelig fordi nogle Gaarders ganske Lod skulde falde paa den allerbeste Jord i Markerne, andres derimod, ja de allerflestes, paa den allerslettteste; thi hvad Trost kunde det give nogen, at han fik mere Jord i sit Maal, fordi hans Lod var falden paa den slette? eller er der nogen Fordeel ved at faae megen og slet ufrugtbar Jord for den, som forhen har havt god, frugtbar og vel dyrket? man vilde maaske svare: Den slette Jord kan ved Flid og Arbeyde forbedres og blive god;

51

men sandelig dertil behøves mere Tiid, Luft og Kræfter, end de fleeste Bønder har. Overalt maae det her Heede: Medens Græsset groer, dør Koen.

a.) Skulde denne Indretning, naar den blev almindelig, borttage en usædvanlig stor Portion af Jorden til de mangfoldige Grøfter, Beye og Stræder, som hertil behøvedes; mens kan Dannemarks Agerland taale dette store Tab.

e.) Behøves slig Indretning ikke i et Land, som overalt er frugtbar og kan tage imod Dyrkelse. Ja hvor mange Familier kunde ikke etableres paa den dyrkværdige Jord, som skulde anvendes til Grøfter og Veye? En anden Sag er det i de Lande, som ere igiennemskaarne af mange store Søer, Moradser, Floder, Skove, Klipper, Bierge & c.

Disse Vanskeligheder, tagne tilsammen, gjør, at jeg neppe kan troe, denne Indretning bliver, eller nogen Tiid kan blive almindelig.

Med nogle enkelte Gaarder, eller med et lidet Gods kan det vel lade sig practicere; mens dette som saaledes kan skee, ligesom en Migniatur beviser kuns lidet i det ganske.

Nu bliver det fremdeles min Pligt efter givne Løfte at vise, hvorledes samme Fordeel, som hin Udfløttelse lader haabe, kunde nesten, om ikke saa fuldkommen, dog uden forberørte store

52

Vanskeligheder, erholdes paa en langt lettere og kortere Maade.

At Bøndernes Jord for hver Gaards Hartkorn er saa adspredt og, efter Markernes mange smaae Skifter, deelt i mange smaae Stykker i alle Marker, item: at Landsbyerne almindeligen ere saa store, og følgelig alt for mange Lods-Eyere i en Byes Marker, har mange skadelige Følger i Agerbruget. Det første er en Følge af det sidste; thi, efterdi der i slige Byers store Marker findes mange Slags Jord-Arter, jaa matte ved den gamle Indretning og Landmaaling gjøres mange Skifter i hver Mark, og hver Gaard tage for sit Hartkorn Deel i hver af disse mange Skifter, hvorføre Jorden overalt er bleven saa smaaerebet, at jeg kiender Landsbyer af 25 og 26 Gaarders Størrelse, hvor ingen Lods-Eyer har mere samlet Jord i Markerne, end til ongeføhr 4 Skpr. Lands Udsæd. Dette fører nu, som sagt, megen Ulempe med sig, megen Ophold og Tids Spilde for Bonden i hans Sæd og Høst, megen Kiv om Frapløyning, foraarsager ureent Korn af alle Slags; thi skiønt en Mand faaer reent Korn, saa bliver det dog bedærvet af hans Mark-Naboes Sæd: Den yderste Jord, som er længst borte i alle saadanne Byers store Marker, bliver forsømt, slet dreven og aldrig gjødet, hvorføre den og giver liden eller

53

ingen Afgrøde, følgelig Sæden og det lidet Arbeyde, som den faaer, spilt. Der ere og for mange om Raadet i flige store Fællesskaber, som føder af sig 1000de Uordener.

Hvorledes kan nu alle disse Feyl remederes, uden at den foreslagne Gaard-Forflyttelse behøves?

Kortest og bcqvemmeligst saaledes: Da til hver Landsbye hører 3 eller 4 Sæde-Marker, saa skulde hver af disse Markers 1) superficial Indhold geometrice opmaales.

2) Efter Markernes befundne Indhold, skulde saa: mange af Byens Gaarder, som mueligt, tage efter sit Hartkorns Størrelse, al den Jord, som de nu haver i alle Byens Marker, allene i en af Markerne, og saaledes forholdes med hver Mark, dog saaledes, om mueligt, at altid de Gaarder i Byen, som ligger en Mark nærmest, fik deres Deel i denne Mark.

3) Efter den første Separation i Fælledsskabet, skulde fremdeles hver af disse Marker deeles i

3 eller 4 lige Marker, saaledes, at hver Gaard fik efter sit Hartkorn, lige meget Udsæd i hver af disse Marker. Paa de Steder, hvor der er Mangel paa Græsning, burte Delingen helst skee til

4 Marker, hvoraf en alternatim skulde udlægges til Græsning og Høeflet, hvilket vist vilde give saavel rigere Høst paa Korn, naar Markerne paa

54

denne Maade vexelvis fik Hvile, som mere Høe og Græs til Creaturerne.

4) Derpaa maatte Jord-Arterne i hver af disse mindre og subdividerte Marker ved kyndige Mænd paaskiønnes, hvilke da langt fra ikke bleve saa mange, som i de nu værende store og vitløftige Marker i ligesaa mange, NB. mærkelig forskiellige Jord-Arter, som da befantes i hver af disse smaae Marker, saa mange Skifter skulde der og blive i hver af dem.

5) Fremdeles skulde hver af de i Mark-Fællesskab forblivende Gaarder tage proportioneret Deel efter sit Hartkorns Størrelse i hver af disse opmaalte Mark-Skifter formedelst Lodkastning, naar forud var bleven fastsat, fra hvilken Side Tilmaalingen skulde begynde, saaledes, at hver fik al sin Jord, som den tilkom i slig et Mark-Skifte samlet paa et Sted. Ved denne Inddeeling bleve alle de forher om melte Uleyligheder forebyggede, og de Fordeele nogenledes erholdte, som ellers med den foreslagne Forfløttelse paasigtes: Bonden fik mere Leylighed og Beqvemhed til, efter beste Indsigt, at dyrke og benytte sig af sin Jord: al Jorden bekom ogsaa eens Drift og Dyrkelse overalt, hvorved Frugtbarheden tillige blev befordret.

Denne Inddeling kunde ogsaa nu best og lettest sættes i Værk formedelst den Kongelig Allernaadigst anbefalede General-Landmaaling, som skal skee i alle

55

Provinzer. Den herved udkrævede Mark-Fredning skulde ogsaa allevegne skee formedelst de i mit forrige Brev proponerte Grøfter. Skulde og Hans Kongelig Majestæt Allernaadigst finde for godt, at forbyde de, der ommelte skadelige Gierder, saa var dette en god Beredelse for denne Inddeeling; thi som der dog i Følge heraf, skulde grøftes, saa blev, som siges, 2de Fluere slagne med et Smæk.

Jeg vil, formedelst den derved befrygtede Omkostning, Arbeyde og Besværlighed, ikke forlange, at alle Sædemarker ved hver Bye skulde slaaes i et Integrum, og da opmaales saaledes, at ikkuns 5 à 6 Gaarder fik Fællesskab med hinanden.

Tvende Ting synes ellers meget nyttige og ynskværdige, nemlig:

1.) At alle Bøndergaarde, i det ringeste i hver Bye, bleve sadte i lige høyt Hartkorn, hvorved ikke allene den her foreslagne Inddeeling blev særdeles faciliteret, mens endog enhver Lods-Eyeres Maal læt at finde ved forefaldne Irring og Frapløyning, ligesom og Arbeydet derved blev lige deelt iblant alle, og Æmulation sadt imellem Bønderne.

2.) At ingen Bonde blev sadt for større Hartkorn, end han selv med sin egen Familie kunde sædvanlig bestyre, og tillige med en Plov drive; thi jo mindre Jord Bonden har, jo bedre dyrker han den:

56

han dyrker den da selv, og Husbondens Øye gjør, efter Ordsproget, Hesten feed. Derimod er det, som oftest, til Bondens Ødelæggelse, naar han har saa stort Hartkorn, at han derpaa maae holde en Deel Tienestefolk: meget af hans Jord bliver da kuns maadelig drevet, han maae holde mange Heste og Creature; kommer der en Uheld paa dem, eller Misvext og dyr Tiid indfalder, som læt kan hændes, da kommer saadan en Bonde paa Knæ saaledes, at han i ikke meere kan reyses. Imidlertid bliver Gaarden og saa megen Jord forsømt, til stor Tab for Herskabet, Bonden selv og det almindelige, hvilket alt ikke er saa meget at befrygte ved et maadeligt Hartkorn.

Mens til at bestemme, hvormcget Hartkorn en Bonde ongefthr kan bestride med egen Familie og en Plov, hører, efter mine Tanker, nogen Indsigt i Landmaalings Taxationen, hvoraf vi belæres, at Sæde-Jords Beregning er fastsat, særdeles i Siælland, Fyhn og Lolland, efter 4 Slags Jord, saaledes:

Den 1ste og beste Slags Jord, hvoraf beregnes paa 1 Tønde Hartkorn udi alle Byens Marker ikkuns 3 Tønders Udsæd, eller Jord af 42000 Qvadrat Alen superficielle Indhold.

Den 2den Slags, hvoraf beregnes paa 1 Tønde Hartkorn, ligeledes i alle Marker 4 1/2 Tøndes Udsæd eller 63000 Qvadrat Alen.

57

Den 3die Slags, hvoraf beregnes à Tønde Hartkorn i alle Marker 6 Tønders Udsæd eller Jord af 84000 Qvadrat Alen.

Den 4de og ringeste Slags, hvoraf er beregnet paa 1 Tønde Hartkorn udi alle Byens Marker 9 Tønders Udsæd eller Jord af 126000 Qvadrat Alens Indhold.

I Følge heraf holder jeg for, at en Bonde, som har af den første og beste Slags Jord, kan med egen Hielp og en Plov forsvarlig drive Jord idet høyeste til 5 Tønder Hartkorn.

Den som har af det andet Slags i det høyeste 4 Tønder Hartkorn.

Den som har af 3die Slags 3 Tønder Hartkorn. Den endelig, som har af 4de og ringeste Slags ikkuns 2 Tønder Hartkorn.

Hvilket Hartkorn maaskee kan endda være høyt nok andsat, særdeles for en Bonde, som har i sin Lod af de 2de første Slags Sæde Jord, som er af stærk Consistence, og udkræver følgelig oftere Pløyning og større Drift.

Ved denne Hartkorns Deeling blev al Jorden bedre dyrket, følgelig giort frugtbarere: Den skulde og meget hielpe til at befordre Folke-Mængden i Bondestanden, hvorfra samme, helst i et Land, som Danmark, først maae begynde; thi

58

den gav Leylighed til mange fleere Bønders Etablissement. Derved blev og Hoveriet særdeles lættet for Bønderne i Almindelighed, ikke allene fordi Arbeydet blev lige deelt iblant alle, mens endog fordi der bleve mange fleere Hænder og Arme om Arbeydet, Proprietairen selv vandt derved, endog i den Henseende, at han fik fleere Gaards Parter at bortfæste.

Mens Spørsmaal: Hvorledes kunde denne Deeling og Formindskelse af Hartkornet beqvemmeligst sættes i Værk, med mindste Besværing saavel for Jorddrotten, som Bonden. Jeg svarer saaledes:

Proprietairen behøvede ikkuns at lade bekientgiøre paa sit Gods, at herefter alle fæste ledige Gaarder, som havde over et vist bestemt Hartkorn, skulde deeles, og saa eller saa meget formindskes paa Hartkorn: At det derfor skulde være alle Gaarde Siddere som vilde, tilladt i levende Live at deele deres Gaarder og Hartkorn imellem sig og deres Børn, eller hvem de helst undede samme efter deres Afgang, uden nogen Fæstes Erlæggelse for første Gang, hvorimod de skulde være forbundne til selv paa egen Bekostning at deele Gaarden, indrette derudi fornøden Værelse for den ny Bonde-Familie, samt hielpe den i Drive-Stand med Besætning og andet ester Loven. Det hindrede intet, om

59

hver af de delte Gaards Parter ikke just fik saa stort Hartkorn, som forhen blev nogenledes bestemt efter Jordens Beskaffenhed.

Skulde og slig Gaard-Deeling ikke ligesaavel være muelig her, som i Norge og andenstæds.

Mens naar Proprietairen selv, hvilket og undertiden vilde være fornødent, maatte gjøre Bekostning til saadan Deeling og sætte den nye Familie i Stand, saa var det billigt, at han i saa Fald fordrede og lod sig betale Indfæstnings Penge.

Jeg henlever i al Underdanighed & c.

60

Siette Brev om Consumption og Brændevinsbrænderiet i Kiøbstæderne uden for Kiøbenhavn til Hr. Philopatreas.

Min Herre har i sin første Piece med faa Ord forestillet Consumptionen i Kiøbstæderne, som en i Sandhed besværlig Byrde, mens uden tillige at vise, hvorfra Regiæeringen ellers skulde tage denne saa uforbigiengelig fornødne Indtægt. Jeg vil vove et kort Forsøg paa denne saa vigtige Sag.

Det er uimodsigeligt, at Consumptions Afgiften af Livets allernødvendigste Opholds-Midler faare meget trykker de fattige og arbejdende, som først maae indkiøbe dem, som oftest, for høy Priis, og saa endnu, førend han kan nyde noget deraf, fast end engang betale dem formedelst Consumption, Møller-Løn og

61

undertiden Møller-Svig. Fornemmelig trykker denne Afgift Avlingen og de fattige Avlsbrugere i de smaae Kiøbstæder. Man mærke ikkuns med Attention denne mangfoldig besværgende Byrde. En saadan Avlsbruger maae først betale Consumption af sit Korn i Negen saavel som af Høe og anden Foeder, naar det indhøstes til Kiøbstæden og til sit Huuses samt Avlings Fornødenhed, og atter anden Gang af Kornet, naar han fører det til Mølle, for at kunde forbruge det til sit og sines Ophold: Han maae fremdeles betale for de Creature, som han uforbigiengelig behøver til sin Avlings Drift og Fortsættelse, temmelig svare Græs-Penge, skiønt hans Creature, som oftest, nyde enten ingen eller dog kuns en elendig Græsning ved Kiøbstæden, og derfor nødes til, saasremt de ikke skal crepere, at leye i dyre Maader udenbyes Sommer-Græsning til dem, saaledes maae han betale af hver Hest eller stort Hoved aarlig 24ß. til Consumptions Cassen, og ofte naar han har betalt disse endeel Aar efter hinanden for et Creatur, har han tillige betalt Creaturet selv: naar han og omsider slagter et Nød, maae han endda oven i Kiøbet betale i Rdlr. i Consumption. Hvilke fortærende Udgifter! foruden al dette maae han dog endnu betale ikke allene Nærings- og Grund-Skat til Byen af sit Avlsbrug, mens endog Skatter deraf til Kongen og

62

Renter til andre. Kan en saa besværges Borger blive bestandig, eller kan ved slig beskafne Omstændigheder ventes nogen Forbedring i Agerbruget fra Kiøbstædernes Indbyggere, af hvilke, saasom frie Folk, samme dog rimeligst skulde formodes & c.

Mens intet qvæler de arme Kiøbstæds Folk faa meget, som den nu brugelige Consumptions Forpagtning og Oppebørsels Maade. Den Misbrug og Mishandling, hvortil dette giver Anledning, er ikke at udsige; Erfarenhed lærer, at de Borgere, som har den Nærings og Forbrug, bliver gemenligst Consumptions-Forpagtere: Undertiden foreener sig flere saadanne i en Bye i den Henseende tilsammen., som alle synes at søge deres egen Fordcel, og tillige sættes derved i Stand til at trykke alle de andres Næring, som maae bære den fulde Byrde, naar hiine paa dissers Conto, kan tildeels sidde Consumptions frie, hvorføre de og, i hvor lemfældige de end maatte være, sædvanlig af de øvrige Borgere ansees, som de berygtede Fermiers i Frankerige, for det Menneskelige Kiøns Fiender. Dersom og Consumptions Forpagtningen falder i onde Folkes Hænder, da bruges under dens Skygge 1000 Chicaner, Passioner gives Tøylene til andres Undertrykkelse; heraf flyder da dødelig Had og bitterste Fiendskab imellem Borgere i en Bye, mange ødeleggende Processer, Meenederier, og undertiden hele Familiers Ruin;

63

og som det synes Utaaleligt at undertrykkes af sine Medborgere, saa opirres ofte de undertrykte til lastefulde og strafværdige Forgribelser.

Ikke mindre nager det, at undertiden neppe den halve Deel af det, som en Kiøbstæds Indvaanere udgiver for Consumption, indflyder i Regieringens Casse, mens i Forpagternes Punge, eller dog maa anvendes til at underholde paa Byens Bekostning endeel ørkesløse Consumptions - Betientere og Dagdrivere, for hvis Brød

en Heel Bye maa arbeyde. Saasom naar en Kiøbstæd maa, foruden 6 a 700 Rdlr. aarlig Consumptions-Afgift til Kongen, endnu udgive til Betienterne 4 a 500 Rdlr. Jeg forbigaaer anden Misbrug, og kalder Publicum til Vidne om Sandheden af denne Forestilling. Aarsagen, hvorføre ikke længe siden er bleven raadet Boed paa alle disse Uheld, var maaskee let at opdage.

Imidlertiid kan Regieringen umuelig miste disse Indtrader. Allene skulde det ikke være mueligt for den at hæve disse og større Intrader paa en anden for Undersaatterne langt taaleligere og mindre besværlig Maade? Jeg meener: Jo! Dog at ligne Consumptions-Afgifterne i Kiøbstæderne, som en Personel-Skat, saaledes som forhen er skeet med Consumptionen paa Landet, har store Vanskeligheder. Jeg vil, skønt jeg ikke er nogen Financier, i min Eenfoldighed herom proponere Publico et andet Forslag.

64

Brændeviin, saaledes som det nu omstunder bruges, maa unægtelig henregnes til Overdaadigheds vidtløftige Rige. Hvad hindrer da at tage Byrden fra Livets nødtrøftige Nærings og Opholds-Midler, og derimod lægge samme paa denne Kram? Jeg sætter her forud, at Brændeviins-Brænderie og Salg bør efter Loven allene være Kiøbstæds Næring, og at, som man i Almindelighed holder for, samme er saavel unyttig som fordærvelig paa Landet.

Item: At den nærværende Forpagtning af Brændeviins Salg paa Landsbyerne er underkastet megen og stor Misbrug baade til Landmandens og Kiøbstædernes store Tab. Skulle denne Forpagtnings-Vilkaar nøye efterleves, da havde allene nogle faa Monopolium paa denne Næring, mens alle andre Borgere maatte see sig udelukke derfra, og hvor lidet indbringer den ikke endda Kongens Casse.

Ligesaa: At det var saare fornærmeligt for en Kiøbstæds Næring, naar Borgerne skulde betale 15 Mk. i Consumption af en Tønde Grøft, mens Landboerne have Frihed at brænde uden nogen Afgift.

Dette forudsat kommer jeg nu til mit Forsæt. Det er bekiendt, (*) at Regieringen i Rusland tilegner sig

(*) Jeg har formedelst et Priis-Skrift, under Devise: Qvi bene latuit, bene vixit, indrykket udi Dannemarks og

65

sig Brændeviins-Brænderiet over hele dette store Monarchie, hvilket udgjør en vigtig Deel af dets Financer. Maatte det nu behage vores Allernaadigste Konge i den Henseende at tage samme Mesüres, (som vist kunde skee uden mindste Skin af Despotismo,) saa blev Allerhøystsamme derved sad i Stand til, uden sine Intraders Foringelse, at lætte Cosumptions-Byrden paa Livets nødvendigste Opholds-Midler for sine troe Undersaatter i Kiøbstæderne, samt at ophæve den saa besværlige og forhadte Consumptions Oppebørsels Maade.

Dette kunde efter mine uforgribelige Tanker sættes i Værk paa denne Maade.

1. At Hans Majestæt ved en offentlig Forordning lod Allernaadigst bestemme, hvor meget af hver Brændeviins-Kiedel i Kiøbstæderne skulde, efter deres forskiellige Størrelse, erlægges aarlig til visse Terminer i Consumption, og at det skulde være alle Borgere, som vilde forbinde sig til denne Afgift, tilladt at bruge denne Næring, og ellers ingen anden. Jeg holder for, at i Begyndelsen var Taxten baade billig og taalelig, naar Ex. gr.

Af en Fjerdings Brændeviins-Kiedel indtil en halv Tøndes Størrelse inclu-

Norges Oeconomiske Magazins 7de Tome, pag. 105, om Korn Prisernes Bestemmelse, per Notam ikkuns anmærkt denne og flere her anførte Poster.

66

sive, aarlig blev betalt til Hans Majestæts Casse - - - 10 Rdlr.

Af en Kiedel paa en halv Tøndes Størrelse indtil en Tøndes Størrelse inclusive, aarlig - - - 15 Rdlr.

fra en til en og en halv Td. inclusive 20 Rdlr. fra en og en halv til 2 Tdr. inclusive 25 Rdlr. fra 2 til 2 og en halv Td. inclusive 30 Rdlr. fra 2 og en halv til 3 Tdr. inclusive 35 Rdlr. fra 3 til 3 og en halv Td. inclusive 40 Rdlr. fra 3 og en halv til 4 Tdr. inclusive 45 Rdlr. fra 4 til 4 og en halv Td. inclusive 50 Rdlr. og saa fremdeles.

Ringere skulde vel ingen kunde forlange det; thi hvo der brænder med slige Kiedler til Udsalg, maa dog i det mindste brænde saa meget; som rigelig kan

importere denne Consumption. E. gr. brændes med

en Fjerdings-Kiedel ikkuns 4 Tdr. Grøft om Aaret, saa udkommer deraf efter Consumptions-Forordningen 10 Rdlr., og saaledes en svit.

Det skulde være forgieves herimod at indvende,
at en Fjerdings-eller Halv-Tøndes Kiedel, naar den

bestandig bruges, kunde brænde mere, end en større; thi man veed dog, at en Fierding er 4 Gange mindre, end en Tønde, og 16 Gange mindre end 4 Tønder, hvor meget større maa da Mæskningen ikke bli-

67

ve til Kiedler af sidste Størrelse, end første. Overalt staaer det jo enhver frit for at bruge en liden Kiedel til Brænding, som herved finder sin Regning.

Ligesaa lidet kan en Brændeviins-Brænder besværges sig over denne maadelige Afgift, endog i den Henseende, at han kan med god Samvittighed lade Brændeviins-Drikkeren, dog under god Politie, betale den.

2. Alle disse mod slig Afgift tilladte Brændeviins-Kiedler burde justeres og stemples, samt hver bevilget Brændeviins-Brænders Navn, tilligemed sin Kiedels Størrelse og derefter stipulerede Afgift i hver Byes Raadstue-Protocol indføres.

3. Alle andre ustemplede Brændeviins Kiedler, hvis Eyere ikke vilde tilstaae den fastsatte Afgift, skulde strængelig forbydes, og enten offentlig sælges, eller ved Rettens Middel sammenstaaes, eller, om de kunde tiene Eyerne til Brygning, Ringen i det mindste afslaaes, og den tillige med Hat og Piber aldeles cassetes. Dette burde da skee overalt, uden Undtagelse, saavel paa Landet, som i Kiøbstæderne, hvilket cassetede Kobber formodentlig skulde indbringe en god Capital i dette Courant-fattige Land. Dog for at gaee des mildere til Værks, kunde Kiøbstædernes forbudne Kiedler, maaskee med Nytte, et Aars Tiid hensættes paa Raadstuen, eller til anden public For-

68

varing, out muelig Eyerne inden Aarets Udgang vilde betænke sig og bruge dem imod den bestemte Afgift.

Det synes ellers, at smaa Destilere-Kiedler frit og uden Afgift, kunde tillades overalt, til at aftrække ikke allene alle Slags Vande, mens endog Aqvaviter, forstaae dette sidste, naar Vedkommende forud meldede dette paa behørigte Steder, samt alltiid forsynede sig med gyldig Attest, om Brændevinets Indkiøb; thi derved kunde med Tiden en Handel etableres, som i Danzig med Aqvaviter.

4. Paa det Underslæb og Contravention kunde forebygges, maatte det være de samtlige Brændeviinsbrændere i en Kiøbstæd, som et Laug, tilladt alltiid og ubehindret af alle at inquirere, saavel overalt paa Landet, som i Kiøbstæden selv. Hvilke andre Midler, der kunde agtes tienlige til Brændeviins-Kiedlernes fuldkomne og absolute Afskaffelse paa Landet, overlader jeg til andres Nøyerer Eftertanke.

Det kunde maaskee og være til Nytte, til dette Værks Befordring og for all Underslæb at forekomme, om dette samme Forbud strakte sig til alle Privilegerede paa Landet uden Forskiel, saasom til Proprietairer, Embedsmænd, Præster, Forpagtere, Fogder & c.

Give! den Esprit Public maatte ikkuns i denne og andre Henseender ogfaa yttre sig hos os, som vi

69

nyelig har seet hos de Svenske af de Berlingske Aviser No. 30 for dette Aar, under Artikulen om Stokholm.

Jeg tør og haabe, at enhver fornuftig Landmand selv indseer den store Nytte af et saadant Forbud i deres Oeconomie. Hvor meget Brændeviin maa enhver Huusfader ikke, ved nærværende overdaadige Forfatning, daglig øde paa sine Tieneste-Folk og Arbeydere, da det paa mange Steder er dermed kommen saavidt, at Brændeviin daglig, og ofte nogle Gange om Dagen ansees, og undertiden forud betinges næsten som en vis Løn, saafremt man vil betienes og faae sit Arbeyde gjort. Hvor meget Korn, Brændsel og Folke-Arbeyde kunde et sligt Forbud ikke ogsaa spare for en Huusholdning, helst en fattig Bondes. Dersom og en Huusbonde undertiden vilde have en Drik Brændeviin i Huset, enten for sin egen Mund, eller for fine Tieneste-Folk, saasom i Høsten og i travle Tider, da kan han jo, med mindre Besværing, mellemstunder kiøbe sig en Pot eller Kande efter Behag. Det skulde endog være forbudet for Conseqences Skyld, paa andre Tider at skienke sine Tieneste-Folk med Brændeviin, da godt Øll i dets Sted er dem langt sundere, end den ødsele Brændeviins Drik.

Er det fandt, og stadfæstes formedelst Erfarenhed, at Hunde standses i deres Vext, naar dem i Ungdoms

70

men gives Brændeviin, saa undrer det mig aldeles ikke, at Folk i de rette Brændeviins-Egne, hvor dog ellers faaes den bedste Føde, ere i Almindelighed saa smaa og skrøbelige, at de ere rare at finde, som nogenledes kan agtes dygtige til Kriigs-Tieneste.

For mange paa Landet geraader Brænderiet ogsaa til stor Skade og Spilde, efterdi de ikke ret forstaae det, uden at tale om den meget fordærlige Uorden i mange Bønder Huusholdninger, som kommer deraf, at Børn og Qvindfolk, har fra deres første Ungdom af faaet for meget Smag i Brændeviin.

Herimod indvendes nu vel fornemmelig af vanvittige Bønder selv, at de ikke kan undvære Spøel til deres Creaturers Opholdelse i knappe Foeder-Tidcr; mens jeg svarer: Dette besværlige Aar, i hvilket der er faa stor Mangel, saavel paa Korn, som paa Foeder, har noksom forbudet de allerfleste at brænde, og dog opholdes deres Creature, naar de ikkuns kan faae fornøden Foeder. Er Spøel ogsaa fornøden, saa behøver man jo ikkuns at lade undertiden skraae og mæske en Skieppe Korn, som giver, uden at brændes, en Spøel, hvorimod den af Brændingen kommende ikke er at ligne. Imidlertid kunde det maaskee med Nytte forbydes Brændeviinsbrænderne i Kiøbstæderne at holde Sviin, og tvertimod befales at sælge ald de-

71

res Spøel til andre, hvorved dette Klagemaal ogsaa i nogen Maade kunde afviises. Kortelig, Landmændene bør ophielpes, Borgerne ligesaa, mens enhver i sin Cirkel.

Naar da Brændeviinsværket var saaledes bragt i Orden, til Refusion for Hans Majestæts Consumptions-Casse, saa kunde Livets allernødvendigste Opholds Midler tildeels befries fra Consumptions-Afgift, mens hvad dog endnu i den Henseende skulde betaales af Kiøbstædernes Indbyggere, det kunde da bekvemmeligst og til største Soulagement hæves, som en liden Personel-Skat efter enhvers rimelige Forbrug; mens Søe-Consumptionen lod sig, tilligemed Tolden, allerbedst oppebære af Hans Majestæts Told-Betientere.

Skulde nu af alt dette, alligevel intet finde Bifald, da kunde samme Øyemaal i vis Maade opnaaes, naar det blev alle Bønder tilladt at brænde Brændeviin, imod en vis fastsat aarlig Afgift af hver Tønde Hartkorn, til Soulagement i næmest beliggende Kiøbstæds Consumption.

Her har De, min Hr. Philopatrias, mine Tanker om Consumptionen og Brændeviinsbrænderiet. Kan de behage Publico og Dem, skal det være mig kiert. Jeg har forhen givet mig den Frihed at skrive nogle Patriotiske Anmærkninger over Deres Afhandling om Geistlighedens Indkomster, men be-

72

klager mig, at samme ere blevne saa difigurerede formedelst mange, endog forvildende Trykfeyl. Jeg har skrevet mod Deres Piece, mens ingenlunde mod Deres Person, følgelig ikke af Had, mens af Kierlighed til Sandhed. Ligesom jeg endnu denne Time kræver den Aldseende til Vidne, at jeg ikke i nogen Maade har den Ære at kiende Dem, enten af Navn, ' Stand, Person eller Stæd. Mine lovede Anmærkninger over Deres øvrige Afhandlinger om dyre Tider, Handelen og Rettergangen, skal, om GUd vil, ved Leylighed ogsaa følge.

Min Dristighed i at entrere i saa forskellige Materier, tør formodentlig sætte Dem i et Slags Forundring, og bevæge Dem til at tænke om mig: Aliquid in omnibus, Nihil in Toto! Mens jeg har dog nogen Erfarenhed i den store Verden, og tænker ikkuns, for at fremlokke andres langt fuldkomnere Tanker til det almindelige Bedstes Befordring.

Jeg henlever med al Høiyagtelse & c.

Philaethus.

1

En Landmands Tanker angaaende

1.) Dommere.

2.) Tingsvidner. 3.) Tiender.

4.) Qvægsygen.

5.) Hoveriets Afskaffelse og

6.) Dyre Tiider.

Deels anlediget af Philopatrejas, deels forhen efter en Bens

Begiæring forfattede.

Kiøbenhavn, 1771.

2

3

Fortale.

Disse Tanker, som herved overleveres Publico, ere indsendte af en Landmand heri Sieland, uden af ham at forlanges trykte: Ved deres Giennemlæsning er jeg bestyrket i adskillige Sandheder, hvori visse Steders Brug

4

Fortale.

haver givet mig Oplysning. Nogle af disse Tanker ere af det Slags, at de, efter min snevre Indsigt, ikke ere overflødige, de ere saadanne, som fortiene ' Publici Undersøgelse, som til Deels sigte til Misbrug at hemme, til Deels bedre Brug at fremme, begge Deeles Vindskibeligheds værdige Bestræbelser. Nogle ere saa kiendelig nyttige, at ingen patriotisk sindet kan andet end ønske Dem i værk satte og bragte til Modenhed. Af ingen iblant disse meddeelte Tanker kan vel tænkende have Aarsag, eller Aarsag nok til at betitle Forfatteren, som er en erfaren Landmand, enten for upartiisk etter ildesindet, Naar

5

Fortale.

man veed, at Forfatteren ikke er Embedsmand, saa sees, at Egennytte ikke er Drivefiedren til de bedre Vilkaar, som han tilønsker Dominere. Det som Parterne derved afgik, vilde Processers Forkortelse formodentlig igien erstatte. At Bondens Plage-Fogder overlades Følelser af Strænghedens Svøbe, vil Rætsindighed ikke heller misbillige. Hvor glad vil Forfatteren og flere patriotisk Sindede føle vor allernaadigste Kongesaarvaagne Ømhed over Landets Vel i at forbyde at brænde Brændeviin af Rug, og i at sætte Grændser for Grændseløse Hoverie.

6

Fortale.

Fra Høystsammes glimrende Throne kan og haabes Midler imod Fællesskab, (denne tærende og om sig ædende Syge i Landdyrkningen) og andre Misbrug og Understyttelse for nyttige Forbedringer.

Det øvrige i disse Tanker kan mere Indsigtsfulde forandre og forbedre end

7

Om Dommere.

Ut Lovkyndigheden, og den deraf flydende ubehindrede Rettens Pleye, kunde og burde behandles paa en langt bedre og mindre byrdefuld Maade, saavel for de tvistende Parter, som for Dommere, det nægter ikke lættelig nogen retsindig, og i vores almindelige Rettergangs Maade og Brug ved Under-Rætter erfaren. Men hvorledes Uleilighederne og Misbrugene kunde forekommes og beqvemtest hæves, er et Spørsmål, som

fortiener en Nøyere Undersøgning. Jeg vil derom fremsætte mine Tanker, og overlade Dem, som have Høyere og videre Indsigter i det heele, at bedømme og forbedre dem, og saaledes skal det være mig Glæde nok, om jeg kunde være en Anledning til nyttigere Indretninger, hvorved et eller andet Ukrud kunde

8

Hindres fra at udbrede sig og omsider udryddes, til den Ende holder jeg for tienligt, at der blev paa det nøyeste iagttaget og holdet over følgende poster

1.) At Stevnemaalet, som Grundvolden i Sagen, ikke maatte validere længer end de i Loven befalede 6 Uger, og ikke indeholde meere end Sagens Oprindelse og sammenhængende Beskaffenhed, altsaa ikke nogensinde være vitløftigere, end at det paa et halvt Ark Papiir kunde skrives.

2.) At Sagen ingenlunde maatte forlænges ved Continuations Stævning, med mindre Parten aflagde sin Eed for Rættens, at han ved Hoved-Stævnemalets Udstyrelse ikke var vidende om de Beviiser, som han agtede nu at føre, og hvorfor han behøvede at tage Continuations Stevning.

3.) At ikkun et Indlæg i en Sag maatte indgives i nogen Under-Ræt, og samme ikke være større, end det kunde paa et heelt Ark Papiir udskrives og fuldføres.

4.) At den tabende Part, som bliver tildømt at betale Omkostningerne, tillige skulde betale Mulct til Justice-Cassen ved Under-Rætter, efter Sagens Beskaffenhed.

9

5.) En vis Taxt for Procuratores var meget ønskelig og nyttig, saa og, ifald de tabte Sagen ved Under- og Over-Ræt, at de da ey maatte forlange eller modtage noget Salarium, og desuden at mulcteres efter Omstændighederne til Justice-Cassen, fordi de havde indført Principalen i en unyttig og ham skadelig Proces.

6.) Dommernes tillagte Salarium, som er 20 β. for en Dom ved Herreds-Tinget, er alt for ringe og burde billigen forbedres: En Dommer kunde fortiene 2 Rdlr. for en Dom, naar hans Møye, Arbejde og Hazard betragtes, og for en Interlocutorii Kiendelse burde betales lige saa meget og det strax af den tabende udredes, hvilket vilde vist indskrænke Rabulisters Kneb og ugrundede Indsigelser.

7.) Skrivere burde en heller betales Arkviis, eftersom det er bekiendt, hvad Vidtløftighed i Arter og Bekostninger for de tvistende dette foraarsager. Lovgiveren har vel høystbillig bestemt Liniernes Tal paa hver Side af Arket, men, naar man beseer Ordenes og Bogstavernes lange Træk og store Sving, hvorved et kort Ord udgjør en Linie, saa troer jeg, at Parterne vare bedre tiende med at betale Rettens Skrivere ligesom Dommeren, eller noget mere, dog bestemt, ifald Acterne vare sær vit-

10

løftige, hvilket jeg dog ikke befrygter, naar mine fremsatte Tanker fandt Bifald: ligesaa lidet haaber jeg, at nogen velsindet vil troe, at disse Tanker ere avlede af Menneske-Had, Misundelse eller nogen flig Kilde; thi det er ikke ubekiendt, at Sager ved Stevninger og Continuations Stevninger forlænges og vitløftig gøres, det er jo ikke uhørt, at man har fyldt en ja to Bøger Papiir med et Indlæg, og hvortil tiener fligt, uden at gjøre Sagerne, Bekostningerne og Chicanerne uendelige? De Klager, som ikke ubeføyet føres over en eller anden Procurators Kostbarhed, har andlediget mig det Ønske, at Procuratores havde Taxt, efterdi jeg troer, at den eenfoldige og fattige da ikke blev afskrækket fra at tage Procurator an, naar han leed Uret, som nu skeer alt for ofte, da vilde det Viise sig imod Philopatrejas, at Procuratores vare nyttige, men at de, ved at bruges til at tale og skrive i en Mands Sag, tillige berettiges til at være selvraadige over Principalens Penge-Casse, skiønner jeg ikke, at grundes i Billighed. Naar derfor de foranmeldte Poster bleve Nøye iagttagne, og det som herefter siges om Tingsvidner tillige taget i Betragtning, hvormed jeg troer, at de stridende Parter kunde være tilfreds saavel som Dommeren; saa haaber jeg, at Processer vilde forkortes og Rettens Pleye blive mindre indvik-

11

let, ubehindret, og meget lættet, uden at man havde nødig, at ønske et saa umaadelig stort og følgelig kostbart Værk, som det af Philopatreja foreslagne vist vilde blive, hvori alle muelige Trætter vare bedømte, om og nogen Jurist dristede sig til at udsinde og afgjøre alle muelige Disputer, hvilket er ikke troeligt, efterdi Grændser i Mueligheder ikke lettelig kan bestemmes. Skulde jeg hertil legge noget, saa blev det, at ingen Opsættelse af nogen Dommer maatte tillades eller gives i nogen Sag, uden meget vigtige Aarsager, eftersom Sager derved forlænges, Ting-Reiser og Bekostningerne formeres.

Om Tingsvidner.

Den modus procedendi, som herved bruges er megen Uorden og Byrde baade for Part og Dommer

underkast; den sidste maae for 10 ß. Salarium ofte i et heelt Aar afhøre Vidner, om en Sagsøger finder Behag i at vidtløftig giøre sin Sag, og for samme Betaling afsige 20 til 30, ja vel fleere Interlocutorii Kiendelser. Til saadant at forebygge, formener jeg det tienligt 1) at der for hvert Vidnes Afhør noget vist til Dommeren og Skrивeren skulde

12

Betales, saa og ligesaa meget for Interlocutorii Tingsvidner, som i Hoved-Sagen. Ved det første vilde Tiden til Vidners Afhør blive kortere, og Vidners Mængde, som lidet gjør til Sandheds Oplysning, formindskes, hvilket alt er de tvistende Parter tienligst; ved det sidste sees paa Billighed, efterdi Interlocutorii Tingsvidner forvolde Dommeren ligesaa stort Arbejde, som Hoved-Sagens.

2.) At Vidnet skulde være tilladt, naar Stevnamaalet af Dommeren var betydet, historisk at forklare, hvad det om Sagen var bevidst, og efterat dette i Protocolen var indført, Parterne allene nogle faa Qvæstioner til Vidnet at fremføre. I denne Vidnets historiske Beretning, og saa længe Vidnet for Retten afhørtes, maatte Vidnet under ingen slags Paaskud med Ord eller Gierning hindres i sit Udsigende af nogen, til Sandheds Fortielse eller Fordreyelse, under betydelig Straf, som Dommeren strax tilkiendte Overtræderen.

3.) At Vidner, naar de lovlig under Faldsmaal vare stevnte, da og første Dag skulde vidne og afhøres, og ligeledes godvillig mødende Vidner, hvorefter ikke fleere Vidner skulde antages, med mindre Parten, som forlangte det, giorte Eed, at han ikke vidste af disse Beviser, da Stevning blev udstæder, og at

13

disse Beviser kunde eragtes fornødne til Sagens Oplysning. Herimod kan vel erindres, at de indstævnte Vidner ikke altid kan første Ting-Dag afhøres; men naar Dommer og Skriver bleve betalte, som meldt, for Arbejde og Ansvar, troer jeg, at de i fornøden Fald ikke vare uvillige til at fortfare den følgende Dag med Vidner at afhøre.

Philopatrejas holder billigt, at Militaire

staten, som en glimrende og fornøden Stand, bør have større Indkomster; jeg holder for, det er ikke mindre billigt, at en Dommer, som skal være et Middel i Regentens Haand til at haandhæve Ret og Retfærdighed, og fremme den almindelige Sikkerhed for uretfærdig og listig Voldsomhed, ikke blot til visse Tider, bør have Løn, som er proportioneret efter hans Arbejde og Ansvar; helst naar han, som Ret er, for en uretfærdig Dom paa det haardeste skal ansees og straffes. Men er 20 ß., som en Dommer paa Landet faaer for en Dom at afsige i en Sag, som undertiden har varet ved Retten behandlet i 2 a 3 Aar, og 10 ß. for et Tingsvidne, som kan have vedvaret ligesaa længe, en saadan Løn? Er det ubegribeligt, om det ofte gaaer, som man siger: at Nød bryder Love, at en Dommer, som i sit Embede en kan fortjene det nøtørstige Brød,

14

fristet til at bøye Retten, at befrygte en Procurator, som har en mægtig Principal, der trækker med ham til Ober-Retterne for hver Interlocutorii Kiendelse, som han i Tingsvidne Sager afsiger, under Paaskud at Vidnerne der søges afhørte, med videre, som kan anledige Overdommeren at udstyre Stævnamaal? Philopatrejas og andre kan vel svare, at en Dommer paa Landet ikke har saa mange Udgifter som en Mand i Kiøbstæden, at han har i vis Løn 30 Rdlr. og en Skieppe Byg af hver Bonde i Herredet; men er dette vel, helst i disse Tider, meere end det, som behøves til at brødføde sig og sine med, om og Kornet overgik 50 Tønder aarlig, som ikke de fleeste Steder skeer, hvad skal han da klæde sig, Kone og Børn med? hvoraf skal de sidstes Opdragelse, som han skylder Publico, bekostes, hvormed mange andre nødvendige Udgifter bestrides? ey at tale om, at han er en Embedsmand, der tiener Staten betydelig, naar han er, som han bør være, og derfor en heller burde nægtes anstændig Underholdning, ligesaa lidet som andre nyttige Lemmer.

Jeg meener, dertil kunde findes Middel; nemlig: naar de mange unyttige Birker efter haanden bleve nedlagte, og disse igjen under Herredet at sortere, vilde det hielpe en stor

15

Deel; og dersom enhver Underdommer og Skriver aarlig blev tillagte et hundrede Rdlr. af Justice-Kassen, er jeg forsikkert paa, at Cassens Intrader vilde aarlig saaledes stige, at Justice - Betientere kunde bedre holdes og lønnes end nu; naar Dommerne paa Landet, efter mit foranførte, tillige havde Frihed stricte at mulctere enhver Procurator eller Part, som ved nogen Slags Udflugt søgte at fodreye, forvilde eller spilde nogens Ret, eller ikke holdte sig Lovene efterretlige i alle Maader; hvorved tillige kunde forebygges adskillige Misbruge, som gjør Veyen til at nyde Ret for de Eenfoldige og Uformuende saa besværlig og vanskelig. De Veltænkende, som veed, hvorledes Underdommere i Dannemark ere lønnede, og hvor stor Had og Fiendskab deres Tieneste ofte foraarsager dem, naar de ere aarvaagne og nidkiære, vil ikke misbillige mine ønsker og Forslag til Justice - Betienteres bedre Befoldning; de vil snarere formere og forbedre dem til almindelig Gavn, og til Opmuntring for dem, som allerede ere eller i Tiden kunde blive beqvemme til at betroes flige Poster.

16

Om Tiender.

Der er og bliver vel neppe nogen lættre Maade at yde Tiende paa, end den, som hidindtil hos os er brugt, saa længe samme skal ydes in natura; men dersom Bonden, som meest svarer Tiende, eller enhver Tiendeydere i Almindelighed maatte betale samme med Penge, enten efter ethvert Steds Beskaffenhed, hvilket synes det beqvemmeste og billigste, eller og, for at forekomme Disputer, efter en General-Taxt, var det virkelig til Bondens Opkomst, til Agerdyrkningens Forbedring, og følgerig til almindelig Nytte. Det er sandt, Proprietairen eller Tiendetageren vilde for nærværende Tid tabe noget derved, i Henseende til, at de mistede Halmen til deres Creature; men, foruden de Accordter, som mange Steder ere, om at betale Tienden i Skieppen eller i Penge, vise, at ikke alle finde deres Regning ved, at tage Tienden paa Ageren eller i Straaet; Saa vilde Proprietairer finde deres Regning i Tiden, naar Bonden kom i god Stand; Overalt er flig Tab af liden Betydning imod det, som i Almindelighed herved vilde vindes, da enhver Jordbruger, som har liden Indsigt i Agerdyrkning, vilde faae meere Lyst til at

17

bryde Jord op til Agerland, og gjøre Forandringer og nyttige Indretninger; men saa længe Landmanden skal yde Tienden in natura af alle Ting, og undertiden ved vanskelig Høst eller andre enten virkelige eller blot foregivne Forhindringer maa lade sin Sæd paa Marken efterligge og forderves, som i sær med Ærter og Vikker kan sees, saa betages ham unægtelig tildeels et Middel at føde Creature, at giøde Jorden bedre, og kort et Skaar giøres i hans Indkomster. Slige og fleere Uleyligheder til Bondestandens og Agerdyrkningens Skade og Foringelse kunde forekommes, ved at forpligte Proprietairer og Tiendetagere i Almindelighed til at nøyes med Tiendens Oppebørsel enten i Penge, eller i Skieppen. Hvilken af Deelene Bonden eller Tiendegiveren fandt sig best tient med at vælge, skulde han have fuldkommen Frihed til, enten efter den almindelige eller besynderlige Taxt, som af Kyndige og Upartiske kunde fastsættes.

Herimod vil jeg foreslaae et Middel, som jeg formener, vilde erstatte Proprietairerne Tabet af Halmen ved Tiendens Erlæggelse, det er at besaae deres Mark med Kløver det sidste Aar, den drives, og Aaret før samme til Hvile udlegges; derved blev ogsaa et godt og lokkende Exempel givet for andre, i sær den efterladne Siellandske Bonde, som i hans

18

Jords Vanbrug eller Ubrug dog ikke troer nogen bedre Jordbrug vg Dyrkningsmaade, end den, han og hans Forfædre have brugt, og som langt meere end den Fynske eller Jydske Bonde i Almindelighed behøver ved virkelig viiste Prøver at opvækkes og opmuntres til en bedre Jorddyrknings Maade, end den, som nu bruges, allerhelst, naar Jordegodses Eyere og niftratores med samlede Kræfter vilde arbejde paa det skadelige Fælleddsskabs Ophævelse, og see derhen, at hver Bye fik sin Jord for sig selv, og siden en Reebning at skee over heele Byen, uden Hensigt til dens saa eller mange LodSeyere, hvorved maatte paasees, at enhver Bonde blev udlagt Jord til en fuldkommen Frugthave, og deri aarlig plantede et vist Antal af nyttige Træer; at Jorden kunde have 3 a 4 Aars Hvile og Drift; at Sviins Ringning paa det strengeste blev iagttaget, og endelig, hvilket særdeles var at ønske, at enhver Huusmand i Byen fik en halv Tønde Land samlet at dyrke til sig og sines Føde; thi saa længe Gaardmanden skal svare Skatterne og Udgivterne af Jorden, og alligevel derpaa føde Huusmanden med Kone og Børn, bliver det langsomt og vanskeligt for den første at komme til Velstand; men naar den sidste tiener Gaardmanden for Lene eller Len (som og kunde billig indrettes, og ikke just burde beroe

19

paa Huusmandens Indfald) og han har saa megen Jord, som kan give ham og hans Føden, saa kan de begge leve uden at bebyrde eller undertrykke hinanden, som nu mange Steder skeer; hvor den Sætning altsaa rimelig nok gielder: at det er bedre at være Huusmand end Gaardmand; men om det er billigt, kan enhver let skiønne.

Det var og, saavidt jeg Skiønner, bedre for Bonden, om hans Udgivter til Præst og Degn vare meere bestemte og efter Billighed afpassede, end mange Steder skeer; han giver ofte meere, end med Rette kunde fordres af ham. Jeg giver det ikke ud for en afgjort Sag, at den 90de Næg, som efter Danske Lovs 2, B. 15 Cap. 10 Art. ydes til Degnen, skulde afkortes i Præstetienden, som nogle paastaae; men jeg seer ingen Billighed i, at en Bonde, som har mistet sit Qvæg, skal alligevel give Præsten et Pund Ost af hver Tønde Hartkorn eller betale Pundet med 4 β.; at man paastaaer en Tiende-Gaas af ham, endskiønt hans Giæs ere døde; et Par Sneese Æg, skiønt ingen Høns haves, eller Grise-Korn, naar ingen Sviin haves. Disse Steder maa ey Ordsproget gielde: Hvor intet er, har Keyseren forloret sin Ret. For Præsten maa Bonden og arbejde, udkjøre Giødning, føre Korn til Kiøbstæd, hiemføre hans Tørv og Brænde,

20

med Meere, ligemeget, enten det skeer under Navn af Villighed eller Hoverie, naar det paastaaes som Rettigheder; ligesom Flesk, Brød, Gaas og Æg til Degnen, alt foruden de sædvanlige Offer, og aparte Betaling for Bryllup, Barnedaab og Kirkegang. Saa lidet som mit Forsæt er, at beskyldte en heel Orden og Stand for Laster eller Udskeyelser, eller tale i Almindelighed om alle Steder, saa stor Føye har jeg til at ønske, at de ved Offer-Dage visse Steder anledigede Gilder og Forsamlinger maatte ophøre, efterdi de befordre kuns Uordener og Liderlighed, og at troe, at Bonden var i Almindelighed bedre tient med, at disse Udgivter, som i Sammenligning med de Kongelige Skatter ere Byrde-fulde og tunge, vare bestemte til noget vist aarlig af hver Tønde Hartkorn.

Man holde mig disse og følgende Afvigelser til gode, skjønt de ey just høre til Materien om Tienden; Min Absigt er almindelig Nytte, og i sær Bondestandens Opkomst. Denne vilde herlig beforders, naar Bonden blev tilholdt at legge Flid paa Cartøfler og Kløver-Sæd, paa Humle-Kuler, Træers Plantning og Opelskning, hvorved maatte være en alvorlig Opsyn, bygget paa Erfarenhed, og geleydet med Klogskab. Træerne maatte ikke allene sættes ved Eftersynstiden og siden flyttes paa Loftet, som ved

21

visse Godser her i Landet skeer. Da vilde Siellands Bonden ikke have nødig at købe Frugter eller Urter i Kiøbstæden, hvilket ingen Landmand uden Afskye kan see; da sparte han i mange Tilfælde sit Korn, saavel som den Fynske og Jydske Bonde; da saae man ey Byer uden Frugter, Giærder uden Træer, Fællede omvraadede af Sviin, og meere; da fik Bonden flere Næringsmidler, førte flere Penge hjem fra Kiøbstæden; da fik man lettere Priser paa Landets Producter, helst om det umaadelige Drik og Fylderie, og de mange af Kiøbstæderne paa Landet satte kroermænd bleve ophævede, (hvorved en stor Deel Uorden kunde forebygges iblandt Gamle og Unge) og der da tillige kunde udfindes Raad og Middel mod Qvægsygen.

22

Om Qvæg-Sygen.

At der skulde være eller ikke være Medicinske tilstrækkelige Raad for denne Pæst iblant

Horn-Qvæget, er ligesaa lidet min Sag at fastsætte, da det er uden for mit Studium, som jeg er i Stand til at bedømme denne ødelæggende Sygdoms naturlige Aarsager og sande Beskaffenhed; De derpaa gjorde mig bekjendte Prøver have ikke gjort det troeværdigt, at noget almindelig tilstrækkeligt Middel eller Præservativ er udfunden imod denne Syge, saa at den allerstørste Forsigtighed og Varsomhed i at bevares fra at anstikkes hidintil har syntes at være det beste; men da det ikke altid er mueligt, saa have endog de Forsigtigste ikke været befriede fra Fare og Skade, jeg vil derfor fremsætte mine Tanker, som jeg formener at kunde gjøre en stor Deel til, om ey gandske at hæve denne Sygdom og dens i alle Stænder følelige onde Følger, dog at gjøre Skaden, som ved Sygdommen lides, mindre følelig, og Qvæg-Tabet mindre kiendeligt, ja maaskee, inden faa Aar, efter mit Ønske ukiendelig. Skulde dette sidste ikke skee da var dog allerede meget vundet ved det første, men

23

da mine Vilkaar ikke tillade mig at give saa faste og forvissende Prøver paa Sagen som jeg vilde, saa vil jeg dog fornøye mig ved at opmuntre flere og mere formuende til større Forsøg i en saa nyttig Sag. Erfarenhed har viist, at det angrebne Qvægs Cuur fornemmelig kommer an paa dets svagere eller stærkere Natur, eller naturlige Arter, jeg troer des Aarsag, at man med god Grund kan antage 4 forskiællige Qvæg-Arter, eller inddeele Hornqvæget i 4 Classer som følger.

- 1.) Det allersvageste Slags, som alt dør bort af Qvæg-Sygen.
- 2.) En noget stærkere Art og Slags, som overstaaer Sygdommen tildeels, men det meste Tillæg deraf dør i Sygdommen.
- 3.) Et stærkere Slags, som gaaer Sygen igiennem tillige med det meste af dets Tillæg og Afkom.
- 4.) Det allerstærkeste Slags, som tildeels slet ikke anfægtes af Sygen, tildeels bliver meget lidet syg, deraf Tillægget ligeledes lykkelig udstaaer Sygdommen.

Disse Tidens Erfaringer vise Rimeligheden af denne opdagede Forskiæl i Qvæg-Arter. Man har seet, at en Vonde eller andre,

24

som har havt Forstand og Evne til at være paaholdende paa sit saa kaldte Sygdoms-Qvæg 3: som har lykkelig overstaaet den grasserende Syge, og ikke skildt sig derved, har og beholdt det i sidste Sygdom, og af dets Tillæg med, især har det været øyensynligt, at mange have af de foranførte sidste 2de gode Arter,

eller 3die og 4de Klasse, og fra den seenere Qvæg-Syge have beholdt næsten all i Tillæget tillige med Stam-Qvæget, derimod har en og anden fattig Mand, som i forrige Sygdom har beholdt Qvæg tilovers og solgt det til en Liebhaber, som har vel betalt det, købt for ringe Priis Qvæg, som ey har været sygt, og derpaa anskaffet sig Tillæg, men det er alt i sidste Sygdom uddødt, nu har en saadan intet, og formaaer ej at købe uden af den svage Art, og dermed er han saa lidet tient, at han heller intet maatte købe, indtil han kan faae en bedre og sikkrere Art, hvortil kunde føyes Anstalter. Nøye Opmærksomhed og giorte Forsøg har giort mig mine Tanker saa troeværdige, at jeg dristede mig til at paatage mig at viise Rigtigheden deraf, ifald nogen Patriot i Adresse-Avisen det forlanger, og selv vil bestyre Udgivterne, som dertil udfordres, siden jeg ikke formaaer at gjøre Forskuddet: Man kunde da indkiøbe 10 a 20 stkr. Køer af foranførte 3die og 4de Classe,

25

og en Tyr af samme Art, disses Køers Affødninger og Tillæg, som ere friske og sunde, kunde inoculeres Qvæg-Sygen, saasnart de ere 3/4 aar gamle, dersom nogen da vil betale mig 10 Rdlr, for hver Kalv, som gaaer Sygdommen igiennem, saa betaler jeg hver Kalv, som dør med lige Summa, naar jeg selv indkiøber Qvæget af den rette Art, og tilseer vedbørlig Omgang dermed. Er dette rigtig, saa spørges, om det ikke lønnede Umagen, og erstattede Bekostningerne, at have en saadan Stammehold af Qvæg, paa hvis Conservation for den grasserende Syge man kunde være nogenledes sikker, hvormed de, som havde mistet deres Qvæg, kunde forsynes? jeg har derfor ofte ønsket, at saadanne Anstalter maatte gøres, at de anførte gode Qvæg-Arter med al Flid maatte vedligeholdes, tillige med ald Tillægget, især af Qvie-Kalve, og paa ingen Maade overlades enten til Slagt, eller Udførsel, saa længe Qvæg-Mangel var; jeg har ønsket i dette Øyemeed, at der maatte holdes rigtige Journaler over disse Arter og Affødninger Bye- Sogn- og Herred-Viis af en Patriotisk Betient, ungefæhr paa den Maade, som ved det Kongelige Stutterie, denne Danmarks velbekiendte Herlighed. Jeg overlader Veltænkende at bedømme disse Forslag, og om de ikke fortiene at iværksættes. Jeg troer, det vilde være mindre vanskeligt end det

26

kan ved første øyekast synes, jeg troer, naar det alvorlig blev forbudet at overlade de gode Arter til Slagt eller andre end Landmænd, saa længe de behøve dem, saa vilde en Deel Penge blive i Landet, som nu udgaaer til Skaane og andensteds, saa vilde efter nogle Aars Forløb den ødelæggende Qvægsyge ikke findes og føles i Sielland eller andre Rigets Deelee, hvor den rette Omgang blev brugt.

Den overmaade høye Priis, som en Koe, der har udstaaet Sygdommen, er i disse Tider steget til, fc. fra 40 til 50 Rdlr. og den Begierlighed, hvormed de Landmænd, der have Kundskab om forommeldte vigtige og Landet gavnlige Sag, have søgt og betalt det saa kaldte Sygdoms Qvæg, uanseet at andet Qvæg kunde faaes for mindre end den halve Priis, bestyrke mig ikke lidet i min Meening, og hvad man end imod mine Tanker kan sige, kand jeg dog ikke skiønne, at deraf kan følge andet end at man ikke endnu var kommet til den yderste Grad af Vished, hvilket paalidelige og nøyagtige Forsøg dog først kan fastsætte. Er altsaa ingen Regel uden Undtagelse, og er det ey mueligt reent at udrydde denne grasserende Syge, saa er det dog mueligt at formindske Skaden og Tabet, som den foraarsager enhver Stand, men det vil neppe skee ved at forsøge Inoculationen enten i Flæng eller paa gammelt Qvæg, som

27

koster Eyeren meget, naar Kalve eller ungt Qvæg kan undværes, ved at overlade de beste Qvæg-Arter til Prangere, som igien afsætte dem til Slagtere, Brændeviis-Mænd og andre, hvormed Bonden og Landmanden skilles baade ved Stam-Qvæg og Affødninger i en Tiid, da Mangel er kiendelig og øyensynlig, og da det er saa meget mere billigt at have Hensigt til Eftertiden.

Om Hoveriets Afskaffelse

Jeg er aldeles ikke overbeviist om, at Hoveriets Afskaffelse i og for sig selv allene vil gjøre flittige og duelige Bønder, enten i Almindelighed eller i Sielland i Særdeleshed; endnu mindre om at Hoverie gjør uformuende, forsagte, uduelige Bønder, naar Hoverie ikke gaaer videre end til det Reelle, eller saaledes som en af vore Patriotiske Forfattere og Landsmænd fornuftig i et lidet Skrift har bestemt og indskrænket det; thi jeg taler her ikke om saadanne, hvis nedrige Tænke-Maade finder Behag og Lyst i at være Bondens Plage-Fogder, eller, efter en vis Forfatters Udtryk, at aagre med Bønder, ey heller om saadanne, hvis

28

blinde Vinde-Syge forbyder dem at fremme Bondens Velstand, ja end ikke tillader dem at ophielpe hans Mangler enten i hans særskildte Huusholdning eller hans Land-Dyrknings Maade; Lad disse Mulvarpe opsøges og udryddes, dertil har en viis Regiering altid kraftige Midler nok. Men ere der saadanne Proprietairer, Forvaltere eller over Bønder fatte Landmænd til, da maa man dog lade Sandhed vederfares den Ret, at der og ere gode og velsindede, hvilke ikke lade deres Bønder gjøre saadant Hoverie, som Vellyst, Pragt eller andre endnu slettere Hensigter opfinde, som lette og formindske det nyttige Hoverie, som endog opofre af deres Formue til nyttige Anlæg og Indretninger, til nye Jordfrugters Avl, til Skovs Opelskning, og Landbrugets

almindelige Flor; disse fortiene billig at agtes, men hine at foragtes. Billighed fordrer derfor, at man ikke skiærer alle over en Kam, hvortil saa mange, som endog mangle de fornødne Indsigter og Erfarenhed til heri at være competente Dommere, enten af Fordomme eller overilede Domme, henfalde. Dette forudsat anledeiger mig, frit at fremsætte mine Tanker, som jeg troer i Almindelighed gavnlige; skjønt jeg ikke vil paastaae, at jo et eller andet Steds forskiellige tilfældelige Beskaffenheder kan fordrø forskiellige Indretninger. Dog maa jeg tillige

29

erindre, at hverken maa Hovedgaardens Avling, som drives ved Hovbønder, være saa vidtløftig, at Hovbøndernes eller Jorddyrkernes Tal er for liden og utilstrækkelig til at drive den, uden at forsømme deres egen; ey heller saa langt fraliggende fra Bønderne, at den halve Dag kan mestendeels spildes paa Henog Hiemfart. Herover har vores Allernaadigste Konge havt et vaaget Øye ved Forordningen om Hoveriets Bestemmelse; og enhver fornuftig Proprietaire eller Eyere af Bønder-Gods vil uden Tvivl deri villig finde tienlige Udvene, jo bedre han indseer, hvor nøye og uadskillelig Bondens Velstand er sammenknyttet med Landets og med hans egen Velgaaende. Naar der spørges: hvorfor man vil have Hoveriet afskaffet? saa heder det gemeenligt: Fordi Bonden derved forsømmer sin egen Jords Dykelse; thi Hoveriet er saa mangfoldigt og stort, at Bonden derover maa lade sin egen Jord ligge udyrket, og følgelig intet have at svare sine Skatter af, at ernære sig og sine med, og saa videre.

Men dette, synes mig, er at sætte forud det, som de godt Folk, der saa tale, vilde bevise; Thi de, som ere kyndige i Landvæsenet, troe ikke, at Herregaardens Avling i Almindelighed er saa stor og vidtløftig, at jo de til slige Avlingers Drift bestemte Hovbønder ere mageligen

30

i Stand til at drive den og tillige deres egen,

endog bedre end nu skeer, efter det Forhold, som Erfarenhed imellem Arbeydet og Arbeyderne kan fastsætte.

Efter den Kundskab, jeg har om Landets Jordbrug og Drift, troer jeg neppe, at Hoverie drives saavidt i Sielland og Jylland i Almindelighed, som i Fyhn, hvor Herregaardene ere, som bekiendt, meget mere indknebnede og hinanden nærmere angrændsende, end i de første Stæder, og dog ere Bondens Vilkaar langt bedre, og hans Velstand større i Almindelighed, end enten i Sielland eller Jylland. Hoverie i og for sig selv gjør altsaa ikke her Bondens Tilstand forarmet og slet.

Hvad Jylland angaaer; da troer jeg, at Bonden der endnu mindre var tient med Hoveriets Afskaffelse. Jeg er i en af Jyllands skarpe og magre Egne opdraget paa en Herre-Gaard, hvis Eyere var en Menneske-Ven og kyndig Landmand; da han havde kiøbt, saae han, at Godset var mestendeels altsammen forarmet, kuns et Par Bønder paa hele Godset velhavende, og, som det der heeder, forekomne. Aarsagen var, at disse tvende havde den største Deel af de øvrige Bønders Jord i Brug; for disse maatte de andre pløye, saae, høste og indavle. Hosbonden saae Manglerne, følte

31

dem, og, ved Ansøgning paa vedkommende høye Steder, stræbte at faae enhver Bonde sin Jord udmaalet og tildeelt; men det da, som endnu saa høystskadelige Fællesskab, flere Lodseyere og andre Omstændigheder forvoldte, at Ansøgningen ikke fandt Gehør. Thi jeg maa erindre, at det var endnu længe før den høystpriselige Begyndelse med Fællesskabs Ophævelse blev gjort af den ømmeste Landsfader, Høysalig Kong Friderich V. Dog blev endelig lige Jorddeeling i 2de Byer, hvis Beboere alle vare Hoverie-Bønder. Dette forbedrede Bøndernes Vilkaar kiendelig, og efterhaanden satte dem i Stand. Hosbonden tilbød end videre disse to Byers Beboere, at befrie dem fra ald Hoverie; men ingen af dem vilde modtage Tilbuddet; endskiønt Hosbonden ikke engang begierte halv saa meget i Hoverie-Penge, som nu svares, hvor Hoverie er ophævet. Nogle Aar efter solgte Eyerens Gaard og Gods, og de fleste af Godses Bønder bleve Eyere af deres egne Gaarde; der forgik nogle Aar. Et Ærinde bragte mig der paa Egnen, hvor min Ven da faldt igiennem benævnte Hovnings-Byer. Min Nysgierrighed anledigede mig at udforske Beboernes nu værende Tilstand. Jeg sagde til et Par af de gamle Beboere, som ved Sanddruehed og Vindskibelighed havde udmærket sig fra de andre: Nu lever I vel godt, nu ere I frie, og gjøre

32

intet Hoverie, og nu kan I arbeyde allene for Eder selv og Eders Børn? Men de svarede: Gud bedre os! vi levede før godt: Vores Hoverie trykte os slet intet; vi vare ligesaa visse paa, at vore Børn skulde faae vore Gaarde i Fæste efter os, som vi havde det paa Prænt; feylede os før en Skat, vare vi ey bange for Execution fra Amtstuen; thi vor Hosbonde gjorde Udlæg; manglede vi Sædekorn, faa hialp han os dermed; men nu ere vi (vare deres egne Ord) som en Flok Faar, der ingen Hyrde have. Havde vi vor gamle Fader og Hosbonde igjen, vi vilde gjerne gjøre dobbelt saa stort Hoverie, som vi gjorde ham, og saadant mere.

Jeg har ikke Aarsag til at satte Mistroe til disses Beretning; thi jeg faae kiendelig deres Vilkaars Forandring. Dersom man nu tillige tager i Betragtning, at Penge-Roullancen hos Bønder er paa mange, ja de fleste Stæder i Jylland, særdeles liden og ringe, og Nærings-Veyene saa naar de faa Stæder undtages, som enten ligger nær Kiøbstæderne, eller have en eller anden særdeles Herlighed af Fiskerie eller sligt, som kunde erstatte Mangelen; saa er det begribeligt, at en Bonde hellere vil gjøre nogle Dages Arbeyde, end betale Hoverie med Penge. Bondens almindeligste Comanter ere Kornvahre, Hornqvæg og Sviin; skal dette, helst de to første Slags, afsættes til Borgerne

33

eller Kiøbstædmanden, skeer det sielden til betydelig Fordeel for Bonden, som i Jylland er almindeligen mere sparsom i at bruge sine Heste til lange Reyser end andensteds, ey heller holder eller kan, sig til Nytte, holde saa mange Heste, som i Sielland. Kiøbstædmanden kjøber meest Qvæg til Slagt, hvortil Bondens Qvæg, som er magert og smaat, ikke er det tienligste. Proprietairen derimod, som kan opstalde det, seer ikke derpaa; han kan til sit Brug være tient dermed; han tager imod Korn for Skatters Afbetaling, hellere end han lader sin Bonde gjøre i Utide en lang Kiøbstæd-Reyse, for at skaffe Penge, og de tror begge, at hvorved rede Penges Udgivter spares, derved vindes. Heraf kan jeg ikke dømme, at ald Hoveries Afskaffelse er raadelig eller tienlig paa de næst omtalte Stæder, fordi det forarmer Bonden. Hvad Sielland angaaer, da, naar man undtager Bønderne, i Nærheden omkring Kiøbenhavn belliggende, hvilke altid faae deres Vahre dyre betalte, og leve, for en Deel, vel, ved at opkøbe de lang Veys frakiørende Bønders Vahre, som de siden, naar ingen langt fraliggende Bonde kan kiøre, igien i Staden afsætte, og opskrue til vilkaarlig Pris: da viser Erfarenhed øyensynlig mange Steder i Landet, hvor Hoverie-Bonden, som har lige stort Hartkorn og lige mange Folk med Frie-Bonden,

34

staaer sig ligesaa godt, som denne. End mere: Her findes Hoverie-Bønder, som boe iblandt Frie-Bønder, have en Miil at kiøre til Hove, og dog holde deres Gaarde bedre i Bygning, dyrke deres Jorde bedre end disse, ere i bedre Velstand, og ere langt fra ikke saa uvillige til at antage en eller anden nyttig Forandring i Dyrkningsmaaden (skiønt Fordeelen ikke strax er øyensynlig eller haandgribelig) det er ikke utroeligt, fordi de til Hove see noget saadant, og Nyttens deraf. Heraf kan altsaa ey sluttes, at Hoverie i og for sig selv er Bondens ødelæggelse, med mindre den misbruges, da bliver den det unægtelig; men jeg kan derfor ikke ansee en Bonde Eyere og Bonde-Plagere for ligegjeldende Bemærkelser; for den sidste har jeg ligesaa stor Afskye, som Høyagtelse for den første.

Dersom de gode Herrer, der tale saa meget om Bondens Aag, havde den Kundskab om Bondens Arbeyde og Beskaffenhed, som jeg, der selv i 10 Aar her i Landet har været Bonde, skiønt ey opfødt ved Ploven, vilde de uden Tvivl forandre deres Sprog og Tanker, naar Sagen blev Upartisk bedømt, og sættes i Forundring over Bondens slette Oeconomie, Uarbeydsomhed og Efterladenhed her til Lands. Jeg vil heraf anføre noget, hvorom jeg selv Har været et seende Vidne, deraf jeg lader enhver dømme, om ikke Bonden her er meere

35

ødsel end sparsom over Tiden, endog paa en Tid af Aaret, da vindskibelige og duelige Landmænd ere meest beskæftigede.

Bonden i Sielland gjør de fleste Steder ey selv noget betydeligt Arbeyde Aaret igiennem, uden at saae sin Sæd, og være med at meye og hiembringe den; det øvrige Arbeyde forrette hans Tjenestefolk. Naar han har indhøstet, blottes hans Umaadeligheds Syge strax; han maa da, og saa længe Ladene formaae noget, altid have got Øl og Brændeviin; hans Rug til Brød maa sigtes, og alting maa være overflødig; kommer han til Kiøbstæd, skal man oftest see ham at komme drukken og blot for Penge hjem. Dette gav mig et stort men desverre vildfarende Begreb om Siellands Bønders Velstand, da jeg i Førstningen saae deres Overdaadighed. Jeg tænkte: Lykkeligt det Land, hvor Bonden har saa stor Overflod; men da jeg siden alt for ofte blev vaer, at hans Forraad var borte, at han nu tog til Takke med Brød af Byg, blandet med Klidden, som han tilforn havde sigtet fra Rugen, og sligt mere, indsaae jeg og Feylene og deres Kilder.

Om Vinteren nøyes Bonden her med at spise 4 Gange om Dagen, og hans Tjenestefolk arbeyde 4 til 5 Timer; men om Sommeren i Tørveskiær, Høe- og Korn-Høst, spiser

36

han 7 Gange, og Folkene arbeyde neppe 6 Timer; Resten af Dagen spildes. Disse Maaltider, som have sat mig og andre i Siellands Bondens Huusholdning uerfarne i stor Forundring, ja Forlegenbed, og kunde synes utroelige, ere: 1) Froekost, som bestaaer af Brød, Ost og Brændeviin; 2) Daure, som meest er Grød og Sild; 3) halvgaaen Middags-Mad, som er Smørrebrød, med Ost eller Kiød; 4) Middags-Mad, et Par Rætter, som Dagen tilhører, hvorefter soves i 3 Timer; 5) Midaftens Mad, som er Smørrebrød med Ost paa; 6) Nadvere, som er Grød med Øl eller Melk til; og 7) naar lidet arbeydes efter Solens Nedgang, gives Brød, Brændeviin og godt Øl. Ved saadan Spiisning, som jeg selv i 10 Aar har givet, har jeg fundet, at en Bondekarl her neppe

afmeyer en Tønde Korn, et halvt Læs Høe eller Græs, eller binder 4 Traver Sæd en heel Dag; og om Vinteren aftærsker kuns en halv Tønde Korn om Dagen, naar en Jydsk eller Fyhnsk Karl daglig kan staae et Par Læs Græs, afmeyer et Par Tønder Sæd, binde 8 til 10 Traver Korn og tærskte et Par Tønder Korn. Jeg ønsker derfor mere Bondens Tilstand her forbedret, ved at forandre hans Huusholdings-Maade og Dyrkningsmaade under fornuftig Opsyn og Opmuntring, end Hoveriets Afskaf-

37

felse; thi Jorden, som her i nogle Aar kan give Sæd, uden betydelig Giøde og Hvile, overgaaer i Godhed baade den Fyhnske og Jydske. I øvrigt vilde jeg raade Proprietairer, at give hver Hovbonde sit vis bestemte Arbeyde, og, naar det var giort, den Dag frie. Dette vilde blive et Middel at faae giort i en Dag, saa meget som nu skeer i to, og Bondens Arbeyde lettet. Det var og billigt, at Bonden blev betrygget for Plagerie, hvilket kunde naaes, ved at reglere ald Hoverie efter Hartkorn. *)

Om de dyre Tider.

Det er ikke ubekendt, at der hos os i de to afvigte Aar har været en saadan Misvekt, at den Siellandske Bonde de fleste Steder ey har avlet saa meget, som han til sine og sines Føde, Skatte og Sæde-Korn behøvede; saa at dersom Proprietairerne ikke, i sær i dette Foraar 1770, havde havt Korn at assistere Bonden med til Sæd, havde Jorden ikke nær bleven besaaet over alt. Det har

*) Dette Forfatterens Ønske seer man nu opfyldt ved den sidst udkomne høyprikelige Anordning om Hoveriets nærmere Bestemmelse.

38

Anseende at blive det samme tilstundende Aar; og dersom denne Understøttelse af Proprietairen mangler Bonden, vilde det vist see slet ud med Jordens Besaaelse og Landets Dyrkelse; hvorfors jeg og hellere seer dette Baand imellem begge fastere knyttet end opløst, uden at ønske nogen Stand Mangel eller Trang. Thi jeg er af de Tanker, at naar vi ey havde Proprietairer, som jeg synes med Føye kan ansees som Huusholdere over Landets smaa Forraads-Kamre, og baade best kan og bør være Bondens Veyvisere, Understøttere og Forsvarere, da vilde Bondestanden værd i siettere Vilkaar i mange Henseender, end den nu er. Jeg tiltroer ikke Kiøbenhavn eller andre Kiøbstæders Borgere den Villighed eller Formue, at levere Bonden Æde- og Sædekorn paa Credit; at forsyne ham i Mangels Tilfælde med Foder til sine Creature, eller andre Nødvendigheder, af Forskud og Udlæg; men Proprietairen kan giøre det; han er endog i visse Maader bunden og tvungen til at giøre det.

Det, som Hr. philopatreias derfor mener og raader fc. at Proprietairer skulde afsætte deres Gaarder til Bønderne, som med mere Fordeel skulde bringe Jorden til Nytte, kan jeg ikke skiønne at være eller blive nyttigt; thi kan det, som Bønderne i Sielland nu have, ikke drives, som del bør, hvorledes kunde

39

man da vente, det skulde skee med det mere og større? Og om man endog satte forud, at Bønder og Beboere kunde faaes, som antog Sædegaarders Avling, og fortærede den, hvad vandtes da derved for Landet, som overveyede Nyttens af vore Hollænderier og studes Opstaldning?

Jeg troer neppe, at Hollænderne, som nu søge de store Gaarde i Jylland, hvor mest opstaldes, vilde søge Stude paa vore adspredte Bønder-Gaarde, som de nu kiøbe paa en Gaard i 100 Tal. Jeg troer mindre, at slige Bønder-Gaarde kunde forsyne Residencen eller Kiøbstæderne, Søe- og Land-Etaten i alle Tilfælde, vore Handels Compagnier og Trafiquerende med Føde-Vahre; og allerminst, at der blev noget tilovers, som tilbragte os andres og Fremmedes Penge. Hr. Philopatreias har ey heller sagt os, hvorfra de store Bekostninger, som slige Bygninger og Indretninger vilde koste, skulde komme, og dette var dog en vigtig Sag; hvorfor man tillige burde kunde vente, at have nogen Fordeel, i det mindste, at Renterne kunde svares, om Capitalerne kunde tilveyebringes, foruden at neppe nogen Fornuftig nægter eller misbillibilliger, at jo Eyendomme og tilkiøbte Herligheder bør være hellige og uryggelige. De af Philopatreia anførte Aarfager til dyre Tider blive derfor hverken de eneste eller de

40

rette. Det kan ey nægtes, ak jo Qvægsygen, Misvæxt, en slet Oeconomie og Indretning i Landdyrknings-Maaden, Fællesskab, en kiendelig Hindring og Anstøds-Steen for Vindskibelighed, høre med til de Aarsager, som en Landmand lettelig bliver vaer; hvortil jeg foruden det foranførte ogsaa med god Grund kan regne de mange Kroe-Forpagtere, som ere paa Landet; thi disse opkiøbe ikke allene selv saa meget Korn, som de kan overkomme, men endog forføre Bønderne i deres Districter, til en uindskrænket Brændevins - Brænden, ved at lade sig betale for denne Frihed en aarlig Skat a 1, 2 og flere Rigsdaler. Herover savnes ey allene det umistelige Æde- og Sæde-Rug, men Drukkenskab, Ladhed og Lediggang med flere Laster fødes og udbredes. Disse ere mine Tanker, som jeg til sine Tider og Steder har havt Leylighed til at forfatte; de sigte til Misbrug

og Skade at forekomme, og almindeligt Gavn at fremme. Dersom de bedømmes i det Øyemeed, de ere fremsatte, troer jeg, at de vil finde Biefald hos Patrioter, iblandt hvilke jeg stræber at henregnes og blive en duelig Landmand.

1

**Enfoldige
Danske og Norske
Tanker,
hensigtende til de
Danske, Norske,**

og tilhørende Landes Indvaaneres

Huusholdings Maader,

i

Sammenhæng

med

Rigets Huusholding,

til

Rigets Nytte.

Begyndt

ved

Aarets Udgang 1770.

Første Hefte.

Kjøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller,

Kongl. Hof-Bogtrykker.

1771.

2

Rigets Nytte.

3

Til det Danske Riges Liv,

Kong

Christian

den Syvende.

4

5

Stormægtigste Monark! Allernaadigste Konge!

alle Mennesker kiender:

Deres Gud, og derhos

Guds almægtige Gierninger.

At en Konge kiender:

Sine Undersaatter, i alle Stænder; Sit Rige udvortes, i Forhold til andre Riger, og Sit Riges Tilstand indvortes, fra den mindste, til den største Deel. At Undersaattere kiender:

Dem Selv, og besynderlig deriblant:

6

Deres Siels Kraft;

Deres Hiernes Evne;

Deres Hænders Styrke;

Deres Hiertes Villie, og sammes

Udøvelses Følger;

Deres Pligter, og deriblant:

Deres Troeskabs Foreningsbaand,

med Rigets Liv, som er: Deres

Konge;

Rigets Nære-Midlers Kilders Stæder og Arter;

Nære-Midlers rette Samlelser Maader;

Nære-Midlers naturlige og muelige Virkelses Maader, til nyttigste

Brug;

Nære-Midlernes gode Anvendelse, til enhver Indvaaneres egen, deres Med-Indvaaneres, og hele Rigets beste Nytte.

7

Disse, vel forskiellige, men dog sammenhængende Benævnelsers Kundskaber, korte af Navn, enfoldige i deres Begreb; men, vidtudstrakte i deres Bemerkelse, vil alle, ved Besiddelse og Anvendelse vise sig at være:

Sande tienlige Befordrings-Midler til

Nytte:

For en Konge;

For et Rige;

For enhver, og alle et Riges Undersaatter.

At samle Tanke-Billeder, tilligemed de rette væsentlig tilhørende Grund-Materialier, til forberørte sammenhængende Kundskabers Erværelse, har i mange Aar været Maalet, for min af yderste Kræfter

anvendte Flid og alvorlige Bestræbelser.

Den, ved næstbemeldte min Bestræbelse erhvervede Kundskab, og de, ved virkelige

8

Gierninger, over og under Jorden havende Erfaringer, haver stedse været mit Hiertes Ønske, og fremdeles skal blive min oprigtige Attraae, ved Lejligheds Givelse, eller Opfindelse, at kunde anvende og udøve til Nytte, for min allernaadigste Konge, og mit kiere Fædreneland; Thi at nedgrave et betroet Pund, er imod vor Frelseres Lærdom; Men, at anvende det, som endog kun er lidet, paa en troe og god Maade, giver Forjettelse om Guds Naade-Gavers Forøgelse.

At en Konge, ved Raads Prøvelser, kiender en Raadgiver, af Navn, Egenskaber og Hierte, det er, i sin Henseende, en tienlig Oplysning.

Men Raad, og Anviisningers tydelige Indhold, samt Veiledelser til Nære-Midlers Findelse og deres tienlige Anvendelse, og især deraf følende gode Virk-

9

ninger, er det nyttigste for en Konges Undersaattere; Derfor, udi Anledning af disse begyndte, og herved allerunderdanigst insinuerende Danske og Norske Tanker, aabenbarer jeg mig, allene for min allernaadigste Arve Konge at være, og til mit sidste Aandedræt at forblive

Deres Kongelige Majestæts

Kjøbenhavn, den 31. Decembr. 1770

Allerunderdanigste troe pligtforbundneste tiener

Forfatter.

10

Tænkemaadens

Hoved-Grunde:

Kundskabs Mængde: Nyttig Grund. Viisdoms Hierne: Naadens Pund.

Rettens Domstæd: Hellig Sæde, Kierlig Hierte: Livets Glæde.

Kongens Mangel: Hver Mands Spot. Hver Mands Velstand: Kongen Got.

Kongens Ære: Rigets Smykke. Flid og Troeskab: Rigets Lykke.

Bergmand, Bonde: Rigets Roed. Nære-Midler: Rigets Blod.

Rigets Nytter: Enhver Mands Gavn. Hver Mands Skade: Et Riges Savn.

Dyds Belønning: Salighed. Falskheds Frugter: Angest Sved. Arbeids Hænder: Ærlig føder. Ladhed, Daarskab: Alt forøder.

11

Forklaring

Om

Forsæt og Hensigt,

til

Tankernes Indretning.

Tanker opvekkes, enten ved Tilfælde, eller efter egen foregaaende Bestemmelse.

De tilfældige Tanker, retter sig efter Tilfældes Anledninger, uden nogen Indskrænkning, eller besynderlig Orden; Men selv-bestemte Tanker, bliver indskrænket til visse forudsatte Grtændser, i en vis Orden, og sigte til et vist Maal.

I Almindelighed bliver brugt Danske Ord, og ikke fremmede Ord, uden alene paa de Steder, hvor det til en Menings retteste og beqvemmeste Forstaaelse u-undgiengelig behøves; saa at fremmede Ords Brug ikke ganske forkastes, men bruges i Nødsfald med største

12

Sparsomlighed, og tillige settes ved Siden af de fremmede Ord, Meningens Indhold, med Danske Ord udtrykt, paa den beqvemmeste Maade, som efter den nærværende Tænkraft og Hukommelse kunde være at tilveiebringe. Thi, ved dette Middel kunde mueligen ubekjendte Danske Ord, som ved deres Brugs Begyndelse falder uforstaaelige, omsider blive bekjente og brugelige til samme Bemærkelse som de fremmede Ord.

Udi Stilen skal søges at udtrykke Meningerne tydelig, og derhos at gjøre Sandhed fordøielig og behagelig, med oplivende, naturlig veiledende og virkeligen oplysende Afbildninger.

Skrivemaaden, bliver forestillende, afbildende og anvisende, saasom: Fremsettelser af sande Ting, og virkelige Legemer, med mellemsettende Billeder; og derhos omvexlende tilføiede: Sande Tings Sammenligninger, med andre dem lignende sande Ting. Billeders Sammenligninger, med de dem lignende Legemer og Billeders Sammenligning, med andre dem lignende Billeder.

Til Forestillings Tanke-Billeder foredrages heller at bruge:

Sande almindelige bekjendte naturlige Tings bildninger og Beskrivelser, efter deres Skikkelser, Egenskaber eller Virkninger; Ved Sammenligning hentydende paa de omtænkende Tings Overensstemmelse eller Forskiellighed; stem for Anførsel om:

13

Uvidenheds Hiernesvind, eller Udskrivelser, efter drømmende Indbildninger i Raritet-Kamre.

Til Oplysning udi Steen-Riget, eller om nyttige Berg-Arters Kiendelse, heller at fremsette:

Sande Anviisninger, efter Naturens egen Orden, og deraf udledende rette Slutnings-Grunde, samt at beskrive Berg-Arters Skikkelse, Forhold og Beskaffenhed, saaledes som de virkelig forefindes i Berg-Verks Gruber, og udi faste sammenhængende Fielde, eller andre naturlige Opholds-Steder; End at beraabe sig paa:

De udi store og kostbare Samlinger eller saa kaldte: Stufe-Kabinetter, befindende glimrende og rare, ligesaa kunstige, som beundringsfulde, men iblant bedragelige, enkelte og tildeels sammenkittede, sammenstøbte og tingerede Stuffer.

Til Oplysning udi Plante-Riget, eller om voxende Legemer, hellere at fremsette:

Sande Anviisninger og Beskrivelser om saadanne Planter, som efter Rigets egne Stæders modflydende Himmelluft; og Jordgrundenes enten naturlige, eller ved Virknings-Midler mueligviis forbedrende Beskaffenhed, kan voxte, forplantes og bære Frugt, til Landenes Indvaaneres almindelige Nytte; End at gjøre vidtløftige Forklaringer om:

Rare og kostbare, ved Kunst, men uden Nytte, i Vexter-Huse og Kakkelovns-Gemakker, oplækken-

14

de og fra langtfraliggende fremmede Lande hidbragte Planter, som bortdøer og visner, udi den almindelige Himmelluft, hvor under dette Riges Lande ere beliggende.

Til Oplysning udi Dyrer-Riget, eller om selvfornehmende Skabninger, hellere at fremsette:

Sande Anviisninger og Beskrivelser, om: Nyttige tamme Dyrs formerende Avling, Opfødsel, og Næringsmaader, saavel som nyttige vilde Land-Dyrs og Fugles Fangelse, ved Jagt; og Fiskes Erholdelse ved Fiskerier; Iligemaade om: Skadelige Dyrs Ødelæggelserseller Fordrivelsers-Maader; End, at gjøre vidtløftige Beskrivelser, og Spaadomme om:

Forstenede Dyrs Skikkelse, med mere beslige; Dog hermed ikke ment, at ville forbigaae Naturens Merkværdigheder til Skaberens Priis.

Til Opfinders og Forslagers forklarende Grunde, agtes mere at anføre:

Sande Erfaringer, og Naturens egne sikke og navngivne Spør; End at prale med:

Sympatetiske Klygtigheder, og Rutengangs intet betydende Hemmeligheder; og saa fremdeles efter enhver

slags Tings Omstændigheders Beskaffenhed.

Tankernes Maal, bliver i sin hele Løbebane alene enkelt:

Rigets Nytte.

15

Det første Hefte, af enfoldige Danske og Norske Tanker, skal bestaae af: En almindelig Anledning, efter forekomne Tilfælde, med en tilføied Oversættelse af Linnæi Tanker, om Huusholdings-Kunstens Grunde.

Det andet, og følgende Hefter, skal indeholde:

Anlednings-Tanker efter forekomne Tilfælde; og bestemte Betragtninger, om Huusholdings Maader, til Nære-Midlers Samlelse, af Landenes Nærings-Kilder; og om: Nære-Midlers nyttigste Anvendelse i enhver slags Huusholding, med sammenhængende forklarende Hensigt til ethvert Lands, saavel som det hele Riges almindelige Nytte.

De til disse Tankers Oplysning, i behørende Tilfælde, vedføiende Kaaberstykker, skal søges indrettede paa den beste Maade, til at afbilde ved Tegninger, ei alene Tingenes naturlige Skikkelse; Men endog til desbedre Efterretlighed, forsynes ethvert Kaaberstykke, eller Tegning med en Maalestav, for deraf at kunde see Tingenes naturlige Størrelse i Forhold efter Dansk Alnemaal; Og ved de Tings Afbildning, hvor det kunde være til Nytte, og muelig, at vide Tyngden i Forhold til Størrelsen da skal og derom paa Kaaberstykket blive anmerket Forklaring, ved Anførsel af Dansk Vægt.

Kaaberstykkerne i sig selv, skal ikke blive udstukne i Leipsig; Men med Danske eller Norske Hænder i eget Rige. Deres Zirlighed vil Viise Prøver paa: Om

16

de nyttige Danske Kunster, i Forhold til derpaa anvendte Bekostninger, i denne Alders Tid findes opstegne til sin rette muelige Høide, eller endnu kan tiltage i Forbedring og flere nyttige Kunstneres Antal.

Papiret, som bliver brugt til dette Skrift, skal være forarbeidet paa Danske eller Norske Papiirs-Verker, i det mindste efter min Villie og Ønske.

Materien hvoraf Papiret er, eller bliver virket, kunde og burde være voxet eller arvet paa det Danske Riges Grund; Men om det med al Materien saaledes forholder sig, staaer hos mig ligesaa meget i Tvivl, som jeg derimod med eget Øiesyn er overbeviist: At mange gamle fine Linklude, tienlige til det beste Papiir, i Danmark og Norge, uden nogens Nytte, uagtsom bortkastes og spildes, eller opbrændes i Fyrtøier; Til hvilket sidstbenevnte Brug, bedre kunde bruges raaden Træ eller Svamper, de sidste bered efter Norsk Maade til Knysk.

Videre at melde herom paa dette Sted falder ubeqvem; Men paa sit Sted udi de Danske og Norske Tanker, skal blive tilføied Anviisning paa hvad Maade man ved at samle, og til Nytte at anvende, de nu i det Danske Rige spildende fine og grove Linnede og Uldene-Klude iberegnet opsplitte Tov, Fiske-Garn og Fiske-Noeter skulle kunde (men ikkun til nogle saa flere Indvaaneres Levebrøds Fortieneste)

17

befrie for Udførsel af Riget, saa mange Danske Penge, mynted af Norsk Sølv, som alle de Virkelige Hamborgske Myndte-Betientere ikke skulle kunde bære flere paa deres Ryg, fra den Danske Myndt ind udi Hamborg paa engang, i hvor nær end samme Myndt er forflyttet til deres Grændser, bort fra de Norske Sølv-Gruber, hvor Sølvet udvindes mere til Fremmedes Berigelse, end til Penges Forøgelse i Landet.

Et Hefte kommer til at bestaae i det mindste af 5. Ark, men naar det ikke ved dette Rums Indtagelse, falder beqvem at afbryde den omtænkende Materie, saa kommer Hefternes Størrelse til at forholde sig efter den sammenhængende Materies Anledning.

Saa mange Hefter, som tilsammen udgiør 40. til 50. Ark, bliver indbefattet udi et Bind.

Ved ethvert Binds Slutning, skal blive tilføied syv slags Optegninger, nemlig:

1ste Optegning, skal bestaae af korte Udtoger om Indholden af samme Binds Hefter, anførte efter sine Afdelinger, i den samme Orden, som Tankerne følge paa hinanden.

2den Optegning, paa Menneskers Navne, udi den Orden, som de Danske Bogstaver følge efter hinanden fra A. til Ø.

3de Optegning, paa Rigers, Landes og Stæders Navne, ligeledes anførte udi Orden efter Bogstaverne.

18

4de Optegning, paa Berg-Arters Navne, efter Bogstavernes

Orden.

5te Optegning, paa Planters Navne, efter Bogstavernes Orden.

6te Optegning, paa Dyrers Navne, efter Bogstavernes Orden.

7de Optegning, over Ting og Materiers Navne, eller Indhold, iligemaade anførte udi Orden efter de Danske Bogstaver.

Ved alle Benævnelser, udi enhver af disse Optegninger, anføres den Sides Tal, hvor Tankernes Indhold om det benævnte kan være at finde.

Dette er, til disse Tankers Indretning, mit Forsæt og Hensigt; Men, menneskelige Tanker vil medføre Blandinger af menneskelige Ufuldkommenheder, og Skrøbeligheder; ja, man bliver i Almindelighed lettere vær, andres Ufuldkommenhed end sin egen; Og derfor overlades de antreffende Mangler og Feil, til andres bedre Eftertanke og Bedømmelse; og efter den retteste Bedømmelse, kan skee der beste Valg, til Anvendelse, og det rette Maals Opnaaelse, som melt er: Rigets almindelige Nytte; og dette et mit Ønske i mine Dage at kunde befordre.

19

Første Almindelig Anledning til Danske og Norske Tanker, hensigtende til Huusholdings Maader udi det Danske Rige, til Rigets Nytte.

§ 1.

De Danske og Norske Tanker, som ved 1770. Aars Begyndelse var indspærret udi enhver Indbyggers Tænkerum, nyttede sig udi de langt fraværende mørke Kraage, med en almindelig sukkende Klagelyd.

Imellem de med Snee bedekkede Fielde, hørtes overalt et sagte Ekko, i saadanne Udtrykke:

20

Gud give! at vores Allernaadigste gode Konge var rettelig oplyst, og bekient om vores og Landenes Tilstand.

Gud give! at Hans Trone var omringet med uegennyttige, kloge, oprigtige, og Viise Raadgivere.

Vores Eiendele, vores Hænder, vores Hierter, ja i det hele, indtil vores sidste Blodsdraabe, ere ganske redebonde, til at blive troelig anvendt, og opofret udi vores Konges Tieneste, og for vores Fædrenelands almindelige Velfært.

Men, hvad opvekker dog denne almindelige sukkende Klagelyd iblant os? og hvorudi be staaer den?

a) Vi høre, at vores Allernaadigste og Milde Konge er besværet med en stor Gield.

b) Vi føle, Trykkelsen af den ubeqvemteste Skat, hvorved den Fattigste som lider Mangel, ja Almissemlemmer, desuagtet dog affordres at de skal svare ligesaa høi Skat, som den Rigeste. Den Fattige betaler med betlede, eller laante Penge, langt over sin Formue, og bliver endog fremdeles krævet. Den mere Formuende holder tilbage, og bliver omsider eftergivet det han med meget mere burde svare. Falske Propheter for-

21

syne sig med Faareklæder, eller en anden slags hellig Maske. Undersaatteres egennyttige Forslager og deres onde Opfindelser, ere paa samme Maade indklæd. Det heder: Den Formuende skal betale for den Fattige, for at sette en Sminke paa, at den Skat som 12000. fattige Mennesker i Landet af præsses, kan uformerkt blive andre Undersaattere ved en overflødig Indretning til Deel, og saadanne som kan bekoste ligesaa stor Summa i et Fierdingaar, paa vellystige Anrettelser, og fremmede Vahres Forøvelse, til Landets Udsuelse.

c) Vi føle, en almindelig Penge-Mangel, som standser Landets nyttige Handel, og setter Landets udførende Vahre i en foragtelig ringe Priis, til Landets ubodelige Skade.

d) Vi føle, Virkningen af alle Føde- og Klæde-Vahres Dyrhed, som qvæler nyttig Brug og Næring i Landet; og det alt uagtet at Gud, det ene Aar efter det andet, velsigner Landene, paa de dyrkede Steder, med

overflødig Frugtbarhed.

Er Aarsagerne til disse og flere klagefulde Omstændigheder, at udfinde udi Landenes eller Indbyggernes naturlige Beskaffenhed?

fcB

22

Ak nei! Thi det Danske og Norske Tvillingrige, med tilhørende Lande, indeholder den beste naturlige Evne, til ei alene at underholde, men endog at kunde berige baade Indbyggerne, og deres Konge. Disse Landes Indbyggere mangler i Almindelighed, hverken Begvemhed, Mod eller Villie, til at opfylde deres Konges Villie.

Men, hvad er da vel Aarsagen, og hvad hindrer den beste Konge, i de lykkeligste Lande, iblant de dueligste Indbyggere, at Rigets besværende Gield, og de pinagtigste Omstændigheder, som qvæler et Lands Lyksalighed, dog ikke engang paa en tienlig og naturlig Maade vorder afvælted? saa at, en god Vei til Landenes Nærings-Kilder kunde blive aabned?

Ak! Aarsagen er alene Hændelser, og ubeqvemme Raadgiveres egennyttige Opfindelser; Men, de foregaaende tvende Ønskers Opfyldelse, kan endnu snarlig raade Bod paa alt.

§. 2.

Gik man i Aarets Begyndelse fra de langt bortligende mørke Kraage, til Rigernes Middelpunkt, som indeholder den Soel, der efter sin Engle-Siel, samt allerlyksaligste og allerdy-

23

rebareste naturlige, og ret Majestætiske Egenskaber, besidder den kraftigste Evne, den munterste Arbeidsomhed, og den allerbeste Villie, til at kunde og ville udskyde de klareste og alleryndigste Lysestraaler, for at oplive og oplyse sit Riges i Formørkelse svævende Indvaanere; saa fandtes samme dyrebare Soel, dog omringet med endeel Mørke Førhænge, og Lygtemand.

Man hørte her en blandet Lyd, der ligesom trettedes om Landets Formørkelses Aar sager.

Nogle maskerede Personer paastod at Solen havde tabt sin skinnende Kraft, og derfor trængede til, at betiene sig af de omringende Lygtemænd.

Andre derimod tilegnede Forhængene og Lygtemændene alene Skylden udi Formørkelsen.

Nogle, som bedre kiendte den naturlige Soels Egenskaber, befattede sig ikke med saa nedrige Tanker, men derimod af en blot reen, og uegennyttig Kierlighed, til deres Konge og Fædreneland, forenede sig udi et Selskab; for at opmuntre, paa en ædelmodig Maade, enhver Medborger i Rigerne, til en sand Dyd og Vindskibelighed.

24

Solen selv med sit klarseende Øie, indsaae de ypperlige Følger som ville flyde af dette priselige Foretagende, og derfor strar lod sine oplivende, og protecterende Lysestraaler fremskinne paa dette betydelige Kongelige Danske Landhuusholdings Selskab.

Lygtemændene derimod, ansaae det med skieve Øine, holdt sig tilsides derfra, men dog, efter deres naturlige Tilbøjelighed, som er: at gjøre Sandhed og Dyd, tilligemed alle nyttige Opfindelser tvivlsomme og foragtelige, gav alene derom denne Bedømmelse: Deraf vil vel ikke komme meget ud, og saalænge vore Lygtemænds Formand ikke nærmer sig dertil, er det best at holde sig derfra.

§. 3.

Udi Aarets sidste Maaneder merkede man meer og meer, udi Landets Formørkelse en kiendelig Afragelse.

De nedslagne Øine, begyndte at see op.

De fordervelige Hemmeligheder begyndte at blottes.

De onde Tungers løgnagtige Opdigtelser, imod de Helligste og værdigste Personer, hørtes ikke mere saa dumdrigtig udraabt.

25

Man begyndte med nogen Frimodighed, at tale Sandhed.

Man fornåm udi Aarets Vinter Dage den angennemste Soelskin.

§. 4.

Landets Soel, som selv best kiendte sine Egenskaber, og Indbyggernes svage Øine, til at see blot mod Solens Legeme, gav denne allerhøistpriseligste Tilladelse, at Indbyggerne maatte betiene sig af et Redskab, som til des begvemmere Brug, bliver danned ved Bogtrykker-Pressen; Hvilket Redskab er et ypperligt og got Virknings-Middel, brugendes paa denne Maade: At Indbyggerne fremstiller samme imellem Solens Øie, og deres Øines Da, derved fra Indbyggernes Hierte, igiennem deres Øine, udtrekkes en af deres Hierteblod og Senesaft forenet Damp, som anlegger sig paa den underste Side af bemeldte Redskab; Da Solens nedflydende Straaler paa den øverste Side, ved en beqvem Varme, strax fordeler de benævnte under neden anlagde Dunster, saaledes at de, udi den beste Orden, udbreder sig i Landet, og efter enhver Damps egen Naturs Beskaffenhed, henledes til sit beqvemme Sted, saafom:

26

Klogskabs og Viisdoms Dunster, til de frugtbare Egne.

Men de falske og egennyttige Lygtemænds Dunster, til Moradser, og forglemmelsens nedrige Steder.

§. 5.

Der ere fornemmelig to Slags Elementariske Lygtemænd bekiente udi Naturen, det ene Slags er overjordiske, og det andet Slags er Underjordiske.

De første ere paa en listig Maade farlige, men de sidste ere paa en voldsom Maade allerfarligst.

De have tilfelleds med hinanden nogle overensstemmende Egenskaber, men efter deres forskellige Opholdsstæder, yttre de forskellige Virkningsmaader.

De overjordiske Lygtemænd, som iblant Folk i Almindelighed ere meest bekiente, have især deres Opholdsstæder ved Moradser, og Tørvemoeser. Deres væsentlige Legeme, er ved lys Dag, og i klart veierlig, altid usynlig, men i mørkt og taaget veirig, lader de sig undertiden see, med et lysende Skin, i adskillige Slags Skikkelser; Deres almindeligste Skikkelse begynder sin Fremviselse, som et matbrændende Lys, man kan see langt

27

fraværende, at brænde inde udi et Huus, og at skinne ud igiennem et eller flere Vinduer; Naar dette Syn har varet i nogen Tid, antager Lygtemændene en anden Skikkelse, som afbilder en vandrende Lygte. I begge Tilfælde kan det give Anledning til, at ueftertænkssomme reisende Mennesker,

forvildes fra deres rette Vandrings Vei; thi, i det første Tilfælde, forestiller de sig, at de virkelig seer et kys, som skinner ud igiennem et Vindue paa et Huus, og i det andet Tilfælde, at de virkelig seer et, eller flere Mennesker, som gaaer paa en Vei, med et brændende Lys i en Lygte.

De som da ikke strax erindrer sig, at der i Naturen virkelig findes falske Lygtemænd, bedrages lettelligen deraf, til, som benevnt, at forlade deres rette Vandrings Vei, og i Tanke at de kommer til et Huus, eller til Mennesker, som ere forsynede med lysende Lygter, bortgaaer, bortrider, eller bortkiører, de, til Lygtemændenes Opholdssted, som ere: Moradser og farlige Tørvegraver, hvorudi de enten kan nedsynke, og blive fastsiddende, eller hovedkulds nedstyrte, drukne og qvæles.

De Underjordiske Lygtemænd, Hvilke iblant Folk i Almindelighed ere mindst bekiente, har fornemmelig deres Opholdssted udi Berg-

28

Verks-Gruber, de ere ligesom det første Slags, undertiden usynlige, og undertiden synlige; udi en bevegelig frisk og velblandet Luft, ere de baade usynlige, og uden skadelig Virkning; Men, naar der ikke Haves beqvem Lufttræk i en Grube, bliver man Lygtemændene der, snarlig vaer, enten synlig, eller af deres Virkninger.

I Steden for at de overjordiske Lygtemænd forfører til farlige Afveie ved List med et falsk Lys, saa har derimod de Underjordiske Lygtemænd den forskellige Egenskab, at de alletider øver Vold, og udslukker et virkelig antendt, og udi mørke Stæder veiledende Lys. De lader det ikke blive derved, at de voldsom udslukker et veiledende Lys, men, saasart Lyset er udslukt, da skrider de strax, til de grummeste dødende Udøvelser; og disse dødende Angribelser, begyndes med trende Slags forskellige Fornemmelser hos de angrebne Mennesker.

Det første Slags, opvekker en Fornemmelse af en sodagtig honninglignende Smag paa

Tungen.

Det andet Slags giver en Fornemmelse af en ond Stank, eller løglignende Lugt for Næsen.

Det tredje Slags lader sig undertiden høre med en knallende Lyd, men den begynder sin Virkning med en synlig og følede Ildslue, som

29

brænder, og de fleste Tider til døde forbrænder de derpaa antræffende ulykkelige Bergfolk.

Fornemmelsen af den søde Smag, som meget hastig virker Døden, ytrer sig især i Blye-Gruber.

Fornemmelsen af den onde Stank, kiendes i Besynderlighed udi Arsenikalske Gruber.

Fornemmelsen af den brændende Ildslue, kommer i Særdeleshed frem udi Steenkul-Gruber.

Alle disse Elementariske Lygtemænds Legemer, bestaaer af en syrlig og oliagtig, med Luft-Salt forened Damp.

De ere alle meget farlige, for ukyndige, taabelige, og uforsigtige Mennesker.

Men, ved Kundskab, Klogskab og Forsigtighed, kan man ganske forrebygge deres farlige Virkning, og undgaae al Skade deraf.

Hvorom i de følgende Hefter, skal blive meddeelt Betænkninger.

§. 6.

De politiske Lygtemænds Hoved Egenskaber, ere nøie overensstemmende med de Elementariske Lygtemænds foranførte Egenskaber.

30

Men, de politiske Lygtemænds Virkningsmaader, have ingen bestemte forud fornemmende Kiendetegn, og deres uddunstende Dampers Væsen, ere langt mere end hines, urandsagelige, saa at den største Politikus, Stadsmand eller Regent, har vel endnu ikke opdaget almindelige og tilstrekkelige Midler, hvorved man Regelmæssig i alle Tilfælde kunde undgaae, at blive af dem forført undertrykt, forraad, eller qvalt.

§. 7.

En Løve viger undertiden med nogen Frygt, for en Muus, da dog Løven efter sine naturlige Egenskaber, og Mod, er Mester til at overvinde alle andre Dyr.

En Elefant gaaer med Foragt, og uden Skræk, imod en Rinoferus, da dog den sidste, kan blive den førstes Banemand.

Den Stærkeste lader sig ofte indtage af en utidig Frygt for en Skygge, som ingen Kraft har.

Den Svageste maatte man vel formode skulde best kiende sine egne Kræfter; Men, man befinder dog tvertimod, at de Svageste ved alle Leiligheder, ere snarest færdige til at prøve Styrke, og ofte foretager sig at ville opløfte Byrder, som de ikke engang kan bevege, og langt mindre fløtte fra et til andet Sted.

31

Af saadanne forkeerte, og uventelige Forhold findes mange, baade iblant Dyr og Mennesker.

Man bør derfor ikke være alt for hastig, til Forundringer, eller alene opholde sig med Lastelser, over at gode, og i andre Begivenheder kloge Folk, samtykker skadelige, og forkaster gode Opfindelser; eller at Huse falder ned, førend de ere tilfulde opbygte; det er altsammen meget Menneskeligt.

Det beste og klogeste Menneske, som giver ret Agt paa sig selv, vil altid finde i sin egen Sirkel, noget som dermed stemmer overens.

Det er meget got, naar man engang kan komme saa vidt, at man af Skades Tagelse bliver klog, og i Eftertiden vogter sig for Forførelse, af Lygtemænd og et falsk Skin.

Men Kiød og Blod er skrøbelig; Egennytte, Magelighed, let og hastig at komme til store Gevinster med ringe Umag; prægtige besmykkede Forestillinger i en Modens kort Stil, og tilføied Løste om saadanne Begierligheders Opfyldelse; disse ere langt behageligere Egenskaber efter almindelig Smag, hos er Forslag,

som i øvrigt er uden Hoved og Hale; end, at bryde sin Hierne, med Betragtninger over Forslager, hvilke indeholde en nøie Forklaring: om et Anlægs Grund, Bygnings-Materie, Begreb, Skikkelse, Begyn-

32

delses- Fuldførelses- Formerelses- og Vedligeholdelses- Maade, naturligviis deraf formodende Følger, retfærdig Brngs-Maade, uden nogens Skade, men til Laudets almindelige Nytte.

§. 8.

Et Forslag, om et Misisipisk lignende Compagnies Oprettelse, er til den begierlige behagelige store Gevinstes hastige Erholdelse, til Menneskers Forlokkelse, langt mere glimrende, end de ved overtydende Forklaringer og sikre Anviisninger, gjørende Forslager, til Fordeles Vindelse paa muelige Maader, ved de rette Midler, i eget Land, udi disse trende Veie, nemlig:

1.) Ved at optage Berg-Verker og gjøre

Anlæg, til nyttige Vahre og Tings Virkning.

2.) Ved at dyrke Jorden paa den beste

Maade, og berede øde Landgrunde, til . største Frugtbarhed, og til de nyttigste Planters Opklækkelse.

3.) Ved at gjøre gode Indretninger til en forbædrende nyttig Fæeavl og Fiskerie & c.

Men! hvad har jeg nu vel her anført? jeg tænkte paa, at ville forfatte en Afbildning paa Grundpiller, til en Bygning. Men! kan vel

33

Tanker om saadanne almindelige bekiendte Ting veilede til en Grund-Materie, som er Nyttig. Ak! jeg merker at dette sidste anførte Ord:

Nyttig,

det standser alle mine Tankers Følger; thi jeg veed ikke om det er et almindelig brugelig Dansk Ord; Min Hukommelse slaaer mig herudi Feil, og jeg har ingen Danske Skrifter, eller Ord-forklarende Bøger ved Haanden, som herom kunde give mig sikker Oplysning.

Jeg erindrer mig nok med tydelig Vished, at en ung Dreng paa Rente-Kammeret, for omtrent tredive Aar siden, gjorde til adskillige dette Spørsmaal:

Monne vores oprettede Laane-Banko, til Landets almindelige Velfært, er, og bliver Nyttig?

Men til min opkomne Tvivls Bestyrkelse, erindrer jeg mig med ligesaa sikker Vished, manges Svar paa samme Spørsmaal.

Nogle gav til Svar:

Det er noget, hvorom man ikke bør spørge.

Andre svarede:

Det er noget, hvorom vi ikke bør tale.

34

Det var Kammeralistiske Svar, og det maae altsaa være imod Moden hos nogle, af de Danske Kammeralister, at undersøge og spørge om Tings Nytte; Men, om dette tillige er en almindelig Dansk Mode, derom bliver min Tvivl endnu lige stor.

§. 9.

Men, jeg erindrer mig, at for nærværende Tid, ved Sammenkomster udi Staden, tales meget om de nylig udkomne Fritanke-Skrifter; jeg vil derfor afbryde disse mine Tanker, indtil jeg paa et eller andet Sted, har funden Leilighed til at høre paa nogle Samtaler om disse Skrifter, thi, er det Moden i Danmark at spørge om Tings Nytte, da vil i nestbemeldte Anledning samme Spørsmaal, uden Tvivl blive anbragt.

§. 10.

Jeg afbrød forestaaende mine Tanker for at søge Oplysning udi et Tvivlsmaal, ved at anhøre Samtaler om de nye Fritanke-Skrifter.

Jeg har og faaet at høre mange Spørmaal, om mange Fritanker. Spørsmaalenes fornemmeste Indhold var: om artige Indfald, om en zirlig Stiil, om nymodige Skri-

35

vemaader, om snorrige Kritiker, med mere deslige, og intet andet.

Fritankerne i sig selv, syntes ved Anstrygning paa Enfoldigheds Provesteen, at være en Sammenblanding, af got og ont, vel og ilde meent, oprigtige og falske; Men naar enhver af disse Tankedunster, efter Væsen og Egenskaber, ved Solestraalers Fordelelse, henledes til sit naturlige Sted, saa kan ingen af dem være skadelig.

Thi man kan bedre agte sig for de giftigste Dunster, naar man seer dem med Øinene virkelig at være til, end naar de under en Honning Smag uformmerket indsniger sig i vore Legemer, forvirrer vores Seenesaft, eller til vores Døds Virkning forderver og adskiller vores Blod, og derved standser der Liv-opholdende Blodløb.

Cometen og dens Hale, har vel nogle Lygtemænds Egenskaber, men at den blander Sandhed og Løgn, got og ont, Gift og Balsom, udi en Suppe, gjør Sagen tvivlsom, Hvad enten den er: en Lygtemand, vores Legems farlige Fiende, eller den er: en falsk Profete, vores Siels allerfarligste Fiende.

36

Men, dette kan man kiendelig see, at den hverken er: Himlens Sendebud eller Sandheds Vidne.

Ord uden Lyd, eller uden Bemærkelse med Kiendetegn, er imellem Mand og Mand, mindre end Nul, og Ont er værre end Intet.

Iblant noget, Nul, mindre end Nul, og værre end Intet, af de frie Tanker jeg har seet, er Philodani Tanker virkelig det meste, ja det meste, og nesten det eneste af sande, gode, kierlige og velmeente Tanker, og viser at være Uddunstninger af et sundt Blod, og en klar, men dog menneskelig Seenesaft, og andet er ikke hos Mennesker at vente, vi ere alle ufuldkomne, og skrøbelige. Men den som begynder vel, giver Haab om en god Fremgang.

Philodani har sagt offentlig en stor og betydelig Sandhed, som havde været at ønske, at den havde været kiendt, førend man nu efter lang Tids Forløb skal begynde at lære, at kiende den, uagtet, at man længe, især udi 14. Aar, merkelig har følet skadelige Virkninger, som ved denne Sandheds Kiendelse i rette Tid kunde have været forebygget.

37

§. II.

Havde man ved den Tid, da der blev gjort Forslag om den Kiøbenhavnske Laane-Bankes Oprettning, i alle muelige Veie undersøgt, og spurgt Upartiske, om dens sande Nytte i sine mueligviis forudseende Følger; saa havde den, enten aldrig bleven opretted, eller og havde den bleven indstrenket, til et tienlig og naturlig Forhold, nemlig til en væsentlig Kiøbmands Banke, uden videre Hale.

Myndt bør bære Regentens Billede og Overskrift, og høre ham selv til, det giver ei alene en for alle, overbevisende Ret, til at kræve Skatter, men, især baner en beqvem Bei, for de Pligtige, til at kunde betale Skatter; Men, hvor intet er, er det forgieves at kræve.

At tillade Ministre, eller Borgere udi et enkelt Selskab, at udgive Papirs Sedler, til Udlaan, for deraf, som om det var virkelige Penge, at trække Renter fra deres egen Konge, og deres egne Medborgere, er en farlig Tilladelse; og bliver vel aldrig mere, end udi en Alders Tid i Verden forsøgt. Giort Gierning er ikke at ændre; Men, Gierningers onde Følger, bør man stræbe at forandre, saasart man bliver dem vaer.

38

Naar Papiirs Banko-Sedler, paa Grund af Kongelige Obligationer, gielder, og nødvendig bør gielde, som Penge, imellem Mand og Mand, udi Landet; var det da ikke i den sted, meget mere naturlig og for Riget tienlig, at Kongen selv udgav Penge-gieldende Sedler, i steden for de Obligationer, hvorefter Kongen nu giver Renter, baade til Banko-Eiere, og andre Undersaattere i Landet? Herved tog jo ingen Skaden, naar enhver erholdte Kongelige Penge for Obligationernes paalydende Summe,

§. 12.

Skulle det ikke være tienligere med engang at opløse Rigets Gield, ved en retfærdig Deeling paa enhver Indbygger, efter deres sande Formue, end langvarig at udpine Undersaatterne med Skatter, til store Renters Betaling? & c. & c.

Den Norske Bonde Christopher Jeltneæs, har med sit Exempel viist, at saadan Tænkemaade kan findes iblant enfoldige Norske Bønder; Han var ansat at skulle svare 6. Rigsdaler aarlig, udi saa kaldet Extra Forhøjelses Skat; Men, han har i steden for denne aarlige Skat, med større Fornøjelse, og i den beste Hensigt, be-

39

giert og erhholdet Tilladelse, samt virkelig udi Kongens Casse betalt paa engang 150. Rigsdaler.

Og mange flere gjorde med Glæde det samme, naar det ikkun var engang for alle, og det blev i en retfærdig Lighed for alle, uden nogen Undtagelse, hemmelige Forbeholdenheder, eller senere af uvedkommende givende forvirrende Forklaringer, men alene med tydelige Ord, saasom:

Efter Rigets Gields Beløb, skulle til sammes Afbetaling, af alle og enhver Indbygger i Landet, betales og udredes i Skat, lige mange Skillinger, af enhver eiende Rigsdaler eller Rigsdalers Værdie; saa at den hele Skat af alle Indbyggere kunde beløbe sig til ligesaa høi en Summa, som Rigets Gield i alt befindes atvære, og til sammes Udslettelse fuldkommen var tilstrekkelig.

Herimod kunde vel siges: Gods og Vahre ere ikke Penge; omendskiønt de fleste Indbyggere vel kan eie noget, saasom: Hos andre tilgodehavende og udlaante Penge, Jordegods, Skibe, eller Skibs-Parter, Kiøbmands-Vahre, Huse, Huusgeraad, Klæder, med mere deslige; saa er det dog ikke beqvemt, at betale deslige Ting i Skatter, og Ting eller Vahre kan ikke blive ombytted, eller

40

solgt for Penge, naar der er en almindelig Pengemangel i Landet; men, i sin rette Mening er der Raad imod alle Uraad; thi, Omgangen dermed kunde blive saaledes:

Naar Skatten, paa før forklarede Maader, først var bleven regleret, og fastsat hvad enhver Indbyggere skulle svare, efter sin Eiendom; Da burde de, som eiede Penge, der førte Kongens Billede Overskrift, strax give Kongen det Kongen til hørte; Men, de som ingen Penge eiede, skulle give Kongen en Forskrivelse for den skyldige Summa; og med disse Forskrivelsers Indhold, lod Kongen igien betale Rigets indenlands Gield.

Jeg mener saaledes:

Forskrivelserne skulle leveres til de Betientere, som oppebærer Kongens Skatter, og derefter skulle de aflægge Regnskab.

De Skyldige skulle betale deres Gield efter Muelighed, enhver paa sit Sted til vedkommende Kongelige betient, og indtil dette skeede, svare aarlige Renter af den skyldige Summa til Kongens Casse.

Og derimod lod Kongen, med almindelige Penge-gieldende Sedler, som vare betegnet med Kongens Billede og Overskrift, hvad Penge-Beløb enhver skulde betyde (thi Penge er dog i sig selv ikke andet end blotte Regnskabs-Tegn,

41

imellem Mand og Mand, men især fornødent imellem Regent og Undersaatter) udbetale al Rigets indenlandsk Gield;

Thi den udenlandske Gield, maatte efter sin Natur, til sin Tid, og paa sin Maade betales, enten med Landets Vahre, eller rede Penge.

De her foran berørte Penge-gieldende Sedler, med Kongens Billede og Overskrift, var af en anden Natur, end de nærværende Banko-Sedler; thi, de grundede sig paa virkelige Eiendele i Landet, i Forhold til Indbyggernes udgivende Skatte-Gields-Breve; og saaledes ere begge Dele, efter de fornødne Omstændigheder, de naturligste, billigste, beqvemmeste, og retfærdigste sande og regelmæssige Regnskabs-Tegn; og denne Maade blev vel frem for alle andre den allerlettteste at iværksette, og ikke vanskelig at fuldføre; Men især beqvemest til, paa en god, hastig og lemfældig Maade at udrydde alle qvælende Hindringer for Landets Nærings-Veies Aabnelse, og Landets Frugters lyksaligste Nydelse.

§. 13.

Men det er hertil ikke nok at tænke paa Rigets nærværende Gields Udslettelse, man maae i, og ved det samme, gjøre alvorlig Indretning og Anstalt til at forebygge, at Riget aldrig vorder

42

besværet enten med saadan Gield, eller andre slags qvælende Omstændigheder, for saavidt som af Gud er overladt til de menneskelige Vilkaar.

§. 14.

En Plante, og et Rige, have enhver i sit Begreb, med hinanden meget lignende Forhold, Virkningsmaader og Orden, saasom: a) En almindelig Plantes Jordgrund, maae indeholde Plantens deraf fornødne Nærings-Saft; og efter Jordgrundens Dyrkelses-Maade, kan dens tilflydende og indeholdende Nærings-Safters Kilder, aabnes, opvækkes, forbedres og vedligeholdes; eller og, tilstoppes, hindres, forringes og ødelægges.

b) En Plantes Roed, samler Nærings-Safterne af Jordgrunden, til sin egen, og hele Plantens Næring; Dens Udspiringers Mængdes Tal, forholder sig efter Plantens Natur, og Jordgrundens Beskaffenhed, og Størrelse, saa at, udi god, beqvemliggende, af tilstrekkelig Størrelse og vel dyrked Jordgrund, forøger Naturen selv Rodspirernes Antal i Jorden, og jo flere, jo mere forøges, forhøies og udvides Plantens Vert, og bærende Frugt. c) En Plantes Stamme, modtager de Nærings-Safter af Roden, som den foruden sin

43

egen Fortæring samler, til hele Plantens Næring. Denne modtagende Nærings-Saft, danner Stammen udi sine Kar, og ved sine Febre opskyder Nærings-Saften, til Plantens Top; Dens Tykkelse bliver i Forhold til Rodens Størrelse, Udspiringers Antal, samt af Roden overleverende Nærings-Safters Mængde og Beskaffenhed.

d) En Plantes Grene, imodtager den tildannede Nærings-Saft fra Stammen, fordeler, ombytter og henfører Nærings-Safterne, til enhver af Plantens Deles Fornødenhed og Beqvemhed. Grenene maae ikke være for mange, de maae være i sit rette Forhold til den Nærings-Safts Beskaffenhed og Mængde, som de omgaaes med, og alle Vandgrene, som spilder Nærings-Safterne, maae i Tide dæmpes. Det er bedre at dæmpe eller trykke dem tilbage, naar de begynder at skyde ud, end at lade dem først udvoxe paa ubeqvemme Steder, og siden afskiere dem. Al voldsom Omgang med Planter har i Almindelighed onde Følger.

e) En Plantes Blade, er dens Beskiermelse.

Bladenes Antal bestemmer Naturen selv, i Forhold til Nærings-Safterne og hele Plantens Væsen, det er ikke got at de blottes for

44

Stormvindes Bevægelse, for saavidt som de efter Plantens naturlige Sted, og Omstændighedcene, kan være i Skygge og Stilhed. f) En Plantes Blomsterknoppe, tilbøier, ligner og anviser Nærings-Saftens Brug, til Plantens omfavnende Blomsters rette Skikkelse og Frugtens ordentlige Vext; Deres Antal som ere gode og frugtvirkende, bliver ikke for mange, thi endeel visner og falder bort i deres Begyndelse, deels for Mangel paa Nærings Saft, og deels af Uveir og tilstødende Omstændigheder

g) Plantens udsprungne Blomster, er Plantens Zirat, Frugtens Forbud, men især Frugtens Fremvextes Styre og Befordrere. Deres Antal bliver i Forhold til Plantens Vidtløftighed, Beskaffenhed, og Nærings-Safts Mængde. Svage Planter maae man ikke lade beholde for mange Blomster; thi ellers kan de trække saa megen Nærings-Saft til sig, saa at de ei alene selv qvæler Hinanden og visner, men endog foraarsager at al Frugt i Fødselen ødelægges, ja det hender sig endog ofte, at hele Planten derover bortdøer, især ved betydelige Forandringer med Planterne, saasom naar de ompodes, eller flyttes fra en Jordgrund til en anden.

45

h) En Plantes Liv, vedligeholder al ordentlig Bevægelse udi Plantens hele Legeme.

Men Livet kan ikke virke i Planten, uden i Forhold til Plantens Legems, og Nærings-Safters, samt Grunds Beskaffenhed.

I Anledning af forestaaende Beskrivelse, over en Plantes Deles Forhold, Virknings-Maader og Orden, kan et Rige dermed paa denne Maade sammenlignes:

a) Et Rige, med alle tilhørende Lande; kan sammenlignes med en Plantes Jordgrund, og efter dens Dyrkningsmaade, gjøre Anviisning om:

Landvæsenets Nærings-Kilder, saasom Steen-Riget, Plante-Riget, og Dyr-Riget, hvorfra alle et Lands Nære-Midler nødvendig maae fremskaffes.

b) Et Riges Landbrugere, saasom Bergverks-Folk, Bønder, Fiskere, med flere slags af Navn, men dog som

Udspiringer af disse ere at ansee, kan sammenlignes med en Plantes Roed, hvorved gives Anviisning til:

Nære-Midlernes Samlelser Maader og ordentlige Anvendelse, ei alene til Land-

46

brugernes egen Underholdning, men endog til de andre Rigets Stænders og Regieringens Vext, Styrke, Blomstring og Vedligeholdelse.

c) Et Riges Verkbrugere og Haandverksfolk, kan sammenlignes med en Plantes Stamme; hvorved gives Anviisning til:

Alle slags Ting og Vahres ordentlige Virkning og Dannelse, til det beqvemmeste og fornødne Brug, for alle Rigets Indbyggere.

d) Et Riges Handelsmænd og Skibsfolk, kan sammenlignes med en Plantes Grene; hvorved gives Anviisning til:

En ordentlig Handel, som kan bringe enhver Stand, saa vel som hele Riget udi Blomster og Frugt.

e) Et Riges Forsvars- og Krigs-Folk, kan sammenlignes med en Plantes Blade; herved gives Anviisning til:

Rigets Indbygges ordentlige Beskiermelse.

f) Et Riges Lærere, kan sammenlignes med en Plantes Blomster-Knoppe; hvorved gives Anviisning til:

Ungdommens Underviisning, paa en yndig, omhyggelig, kierlig og ordentlig Maade; thi derpaa beroer hele Rigets bestandige Blomstring og frugtbare Vedligeholdelse.

47

g) Et Riges Raadgivere og Betientere, kan sammenlignes med en Plantes udsprungne Blomster, hvorved gives Anviisning til:

Rigets Frugters Styrelse og Befordring til den beste Fremvext, og nyttigste Anvendelse.

h) Et Riges Regent, kan sammenlignes med en Plantes Liv, hvorved gives An viisning om:

Regentens og Indbyggernes rette Sammenknytnings-Baand, samt den Førstes kierlige Omhyggelighed, og de sidstes Lydighed, til deres Pligters Opfyldelse, samt al deres Formues troe og villige Hengivelse, under Regentens Magt og Villie; thi Plantens mindste Modstand imod dens eget Liv, forkynder dens Undergang; og udi et Rige er samme Forhold, imellem Regent og Indbyggere.

§. 15.

Efter næstforanførte Forklaring og Sammenligning, er et Riges Lande og derudi værende Nærings-Kilder, Rigets rette Grundvold, og Rigets Invaanere udgjør Bygningen.

Grundvolden bærer Bygningen; men Nære-Midlernes Samlelse og Anvendelse i det hele Rige, er Rigets Huusholding.

48

Og altfaa begynder Rigets Huusholding, i det Hele at sammenregne, fra den ringeste Nære-Middels samlende Indvaaners enkelte Huusholding, og udbredende strekker sig til alle og enhver Indbygges Huusholdinger, ja Regentens egen Hof-Huusholding, og den almindelige Land-Regierings Huusholding dermed indbegreben, ere alle, mindre og større Dele, men uden mindste Undtagelse, alle tilsammentaget, udgjør først Rigets Huusholding.

I Anledning heraf, skal udi de følgende Hefter meddeles Betænkninger.

§. 16.

Vores af Gud velsignede, ypperlige Danske og Norske Tvilling-Rige, med tilhørende Lande, behøver ingen Ompodning; Thi dets Grund, Roed, Stamme, Grene, Blade, Blomster-Knoppe, Blomster og Engle-Liv, er i den allerønskeligste, naturligviis gode Tilstand.

Men, Manglers Opfyldelse, Forbedrings-Midlers Opfindelser og Anvendelser, samt nøiagtigere Ordens Stiftelse, udi en og anden enkelt Ting, behøver alle Riger, til alle Tider.

I denne Mening er det baade nyttig, og
høifornøden at Rigets Gield, paa en hastig

49

og god Maade vorder udfletted. Hvorom nogle enfoldige Tanker allerede §. 12. er anført, og alle de Tvivlsmaale og Indvendinger, som derimod af nogen kunde giøres, kan ved offentlige Spørsmåale, blive offentlig besvaret, det Urigtige udfletted, og det Rette udvalgt.

Derhos formenes, at Rigets Indtægter, ved de almindelige Skatter, Told og Consumption med videre; Saa og Rigets Udgifter i alle sine Grene, begge Dele, men især det sidste, behøver at indrettes i nogen bedre Orden, og i den rette Forhold, efter enhver Tings Natur.

De Reglementer og Indretninger, som vare i Brug for 40. Aar siden, ville sikkerlig efter Landenes Tilstand findes mere beqvem, end de som nu bruges.

Men, meget kunde forkortes i Vidtløftigheden, naar kammeralske Hemmeligheder, blev ombytted med en tydelig og sand Kundskab, om Landets hele sammenhængende Væsens Beskaffenhed; Og man derhos i steden for den vidtløftige bundløse Sædvane, allene brugte til Grund det sande Naturlige, i en tienlig sammenhængende Hensigt til den almindelige Nytte, baade ved Rigets Indtægts og Rigets Ud gives Regleringer.

50

Og da blev det hverken farlig eller besværlig, for en kyndig, erfaren og redelig Mand, at styre Kammer-Væsenet. Ved lang Omvei bliver man træt, og i Mørke kan et seende Øie, dog ikke se.

§. 17.

Men, da Skatter og Afgifters Paabud bør grunde sig paa Nærings-Midlernes Beskaffenhed i Landet, og derefter det rette Forhold i alle Dele afpasses, udi en god Orden, til en nøie Overensstemmelse, med hele Landets Velfært; Saa er og upaatvivlelig, uden hemmelige Forbeholdenheder: i den Deel, Rigets Huusholding Maalet for alle ordentlige og fuldstændige enkelte Huusholdingers Betragtninger i hele Riget.

Og efter denne samme Regels Grund, vil det, som forhen meldt, blive ligesaa fornøden udi Rigets Huusholdings Betragtning, at begynde sine Tanker fra den ringeste Indvaaners Huusholdings Beskaffenhed, og derefter at forfølge den hele Sammenhæng, igiennem alle tilhørende Huusholdinger, indtil man faaer et tilstrekkelig fuldstændig Begreb om det Hele, og alt i Forhold til Hoved-Maalet, der er som forbenevnt:

Rigets Huusholding.

51

Er da Nærings-Midlernes Befkaffenhed Grunden, og Rigets Huusholding Maalet, for alle Huusholdingers Betragtning i hele Riget; Saa bliver naturligviis det første Spørsmål man i denne Materie har at giøre, dette: Hvorudi bestaaer en Nære-Middels samlende Indvaaneres Huusholdings-Grund?

Af dette Spørsmåals Indhold, indseer enhver lettelig, at dets Besvarelse er vigtig; thi det har en vidt udstrakt Bemærkning.

§. 18.

Ved en Grundvolds Udvælgelse er det i Almindelighed tienlig, baade at anstille Prøvelse, og tillige at søge god Raadførelse af almindelige bekiendte kyndige, erfarne og kloge Mænd.

Og i denne Henseende, vil jeg i steden for egne Tanker, til Svares Veiledelse paa det nestforanførte Spørsmål, herved beslutte denne Anledning med disse efterfølgende i det Svenske Rige høistberømmelige Linnæi Tanker, om Grunden

til Huusholdings-Kunsten, nemlig:

52

Linnæi

Tanker

om

Grunden

til

Huusholdings-Kunsten,

efter

Natur-Kundskab og Natur-Lære.

En Oversættelse af det Kongelige Svenske Videnskabers Akademies Afhandlinger

udi

Aaret 1740.

Efter den Tydske Oversættelse i Hamborg og Leipzig.

1. Alt hvad som findes paa vor Jordkreds, er enten Elementer, eller Naturalier. Elementerne ere simple Ting, men Naturalier ere Le-

53

gemer, som ved den alvise Skabers Haand ere sammensatte.

2.) Den Videnskab, som legger os Elementernes Egenskaber for Dagen, kaldes Natur-Læren, eller Physica; Hvorimod den Videnskab, som lærer os at kiende de naturlige Legemer, kaldes Natur-Kundskab, eller Scientia Naturalis.

3.) Alle naturlige Legemer, bliver indeelt udi tre Natur-Riger: Steen-Riget, Plante-Riget og Dyr-Riget. I dets Følge bliver Natur-Kundskaben ligeledes inddeelt udi tre Dele, nemlig: Kundskab om Berg-Arter, Kundskab om Planter, og Kundskab om Dyr, Fugle, Fiske, Orme, og saa videre.

4.) Alt det som Mennesket kan anvende til sin Nødtørft, maae være at finde paa Jordkredsen, det være sig enten Elementer eller naturlige Legemer. Elementerne kan hverken give Menneskene Næring eller Klæder, men dertil maae de fornemmelig bruge Naturalier. Dog ere disse ofte af sig selv raae, forinden de ved Elementerne vorder bereed, til det Brug man af dem begierer.

5.) Den Videnskab, som lærer os til vores Nødtørft at anvende naturlige Legemer, formedelst Elementernes Virkning, kaldes Huusholdings-Kunsten; Hvorfra altsaa den saa kaldede Kammeral-Huusholdning vorder adskildt.

54

6.) Huusholdings-Kunstens første og fornemste Grund, er altsaa en Kundskab; om dens egentlige Grund-Materie, eller de naturlige Legemer. Men, dens anden Grund, er en Kundskab om Elementernes Virkning, paa Legemernes Tildannelse, efter deres Brug. Følgelig hviler Huusholdnings-Kunsten paa tvende Piller: Natur-Kundskab og Natur-Lære.

7.) Ingen Videnskab i Verden er høiere, nødvendigere, eller nyttigere, end Huusholdings-Kunsten, efterdi alle Menneskers timelige Velfærdt er grundet derpaa, og derfor bør denne Videnskab, saavel som de dertil erforderende Midler: Natur-Kundskab, og Natur-Læren, øves og drives, med den største Flid, saasom ingen Huusholding uden dette kan bestaae.

8.) Efterdi Huusholdings-Kunstens Grund-Materie er Natur Kundskab, saa maae den samme ligesom de naturlige Legemer, inddeles efter de trede Natur-Riger, saa at den Videnskab som haver at bestille med Steen-Riget kaldes:

Berg-Væsenets Huusholdings-Kunst.

Den Videnskab, som har at gjøre med Plante-Riget kaldes:

Plante-Væsenets Huusholdings-Kunst.

Og den Videnskab som handler om Dyr-Riget, kaldes:

55

Dyr-Væsenets Huusholdings-Kunst.

Den Verdie, som herved søges, er saa nødvendig, at Flid og Umage faa meget desmindre bør spares. Hvad er vel større, hvad vigtigere og saavel til den almindelige som særdeles Velfærdt nødvendigere end Frugterne af disse Huusholdnings-Kunstens trede Riger? Vi vil derfor med faae Ord berøre noget om ethvert af samme.

Om Steen-Riget.

10.) Omendskiønt Steen-Riget efter sin Beliggenhed er det nederste iblant alle, saa er samme det dog ikke, efter sin Verdie;

Thi hvad er vel til som ikke er til fals for Guld og Sølv?

Bliver ikke Stæder og Lande solgt derfor?

Bliver ikke Hunger og Dyrtid derved fordreven?

Klæder det ikke Menneskene paa det prægtigste?

Bliver samme vel ved nogen af Elementerne fortæret?

Gjør det ikke alle andre Ting til Slaver?

Og hvor dette mangler, mangler der ikke alle Ting?

Er vel nogen Metal paa Jorden mere nødvendigere end Jernet?

56

Vilde Folk, som ikke skiøtter om andre Metaller, end ikke Guld eller Sølv, trænger dog til Jernet.

Ved samme kan man hastig omhugge de høieste og tykkeste Træer, hvilke paa anden Maade skulde falde besværlig at omkaste.

Man kan ved Jernet gennemtrænge de haardeste Klipper, og udstaae Ild af Flintesteene.

Hvad er kraftigere end Salpeter, som er Aarsag til Krudets Magt? det kan kaste de største Skibe i Luften, omvelte de sterkeste Fæstninger, søndersprænge de haardeste Klipper. Myrde de tapperste, som det var Børn; Med et Ord, udrette, at ingen Ting findes uovervindelig.

Bliver ikke det klareste Glas gjort udaf Berg-Arter, hvorved man kan indkige i Maanen, see Solens Plætter, og blive Ostmiderens Øine vaer.

Saltet er jo saa nødvendigt, at Plinius siger: Intet er nyttigere end Saltet og Solen.

En eneste Magnetsteen, kan jo vise os Veien, naar vi uden at kiende Land omdrives iblant det brusende Havs vilde Bølger.

Arsenik er den Gift, som dræber alt levende.

En blot Demant er det dyreste paa Jorden.

Rav, er den herligste Omgivelse for et dødt Legeme.

57

Porcelin-Materie bliver hentet med stor Bekostning fra Kina og Japan.

Vansiilsteenen, kan adskille Havvandets Salt, og gjøre det urene Vand sødt.

Al sort Muld har sin Oprindelse fra Planter og Dyr, og Menneskers Legeme skal blive til Jord, hvoraf det er taget.

Forsteenede Ting giver Beviis om Syndfloden, og hvor alle Ting tier, maae Steene tale.

Men hvad behøver man at bruge mange Ord? da Sagen selv taler.

Vores store Berg-Klipper, hvilke ligesom haver forhærdet, og gjort vores Land ubehagelig og ubeqvem til Huusholding, ernærer dog saa mange hundrede Bergfolk, Grube-Drenge, Smelttere, Hyttemestere, Hammer-Smede Berg-Betientere, og derhos alle Smede: Blikslagere, Bøsse-Smede, Grov-Smede, Uhrmagere, Kaaber-Smede, Klokkestøbere, Gyrtlere, Messingslagere, Guld-Smede, Juvelerere, saa og Saltkaagere,

Teglbrændere, Pottemagere, Kalkbrændere og Muurarbeidere; med et Ord, de fleste Haandværks-Folk i Landet; Foruden saa mange Kiøbmænd og Skibsfolk, som sælger og tilfører Fremmede imod Betaling, disse uvundne og tilberede Ting.

58

11.) En saa stor Gevinst og Fordeel, fortjener en saa meget desstørre Eftertanke, efterdi at samme i alt alene maae erholdes ved Metallernes Findelse.

Metallerne kan aldrig findes, dersom man ikke kiender Ertzerne, og efter Moderen kan dømme om Fosteret.

Guld-Ertzen i Smaaland, havde været seet af mange hundrede Mennesker, uben at de kiendte den; Bergmester Svabe, havde ligesaavel som hine forbigaaet den, dersom han ikke havde havt en sikker Kundskab om Ertz til Grund.

Zink og Galmey havde man vel seet i Rætvik, omendskiønt at ingen vidste hvad det var som saaledes glindsede, forinden man, hendsendte Bergarterne til Probereren, som derpaa kunde anstille Forsøg.

Saltvandet ved Umea havde mange smaget, men ingen førend Hr. Sohlberg vidste hvad det havde at betyde.

De Mineralske Vande og Suurbrønde havde vel længe været de Svenske selv bekiendte efter deres Navn, Kraft og Virkning, men ingen kiendte dog saadant Vand ved Medevi, førend samme af Hierne blev opdaget, uagtet at i hverandet Kiær i Sverrig findes deslige Art af Vand.

59

Tusinde gange mere Qvægsølv blev funden end man troer, naar man nøiere end blot ved den udvendige Beskuelse lærte at kiende sammes Ertz. Men derfor maae man miste samme hvor man ikke søger eller formoder den.

Vismuth-Ertz i Ferila Kirkesogn havde aldrig bleven erkiendt for tienlig til en Metal, om samme for 100. Aar siden var bleven seet af vores Bergmestere, eller forinden vore Berg-Betientere havde anvendt saa stor Flid paa at kiende Ertzer.

Med et Ord: man seer nu ved Berg-Verkerne, hvorledes alle Grube-Drænge derpaa giver Agt udi alle Fielde, og ofte af den mindste Steen tager Anledning til mere, og lader ikke noget være uforsøgt; Derimod udi de Landskaber, hvor endnu ikke i Besynderlighed er optagen Berg-Verker, seer ingen efter saadant, om de end og kom til at sidde og hvile paa Gedigene Sølv-Stuffer.

Saa meget formaaer Kundskab, og saa lidet Uvidenhed.

En ukyndig Bergmand, som har anlagt sin Smelte-Hytte, ved den rigeste Bergverkgrube, oven paa Stedets almindelige Bergarter, kiøber ofte baade Jern og blandede Bergarter, paa mange Miles Fraliggenhed, uagtet at Fieldene rundt omkring hans Hytte er fuld af saadanne Bergarter;

60

og det blot fordi han ikke kiender Berg-Arterne, enten efter deres Navn eller Natur.

Om Plante-Riget.

12.) Plante-Riget er til Menneskenes Ophold endnu mere nødvendig end Sølv eller Guld.

Maae ikke alle Dyr nære og føde sig af Planterne, saa at Kiød synes ikke at være andet end Vexter, som ere tilberedte ved en forunderlig Maskine? Gives ikke endnu den Dag i Dag er, hele Sector, hvilke lever blot af Planter, ligesom Pyragoræer, og Gymnosophister i fordom Tider? og havde Mennesket vel ikke nogensinde havt nødig, at ombringe Dyrene, dersom Vellyst ikke havde forledet dem til saadan Tyranie. Er ikke snart den tiende Deel af hele Europa besaaet med Sæd til Menneskenes Spise, og bevoksen med Græs til Fæets Føde?

Dersom det Slags Planter, som vi kalder Sæd, ikke giver tilstrækkelig Frugt, saa dør Folk af Hunger, og et heelt Land bliver fast øde.

Hvorledes har ikke den naadige Skaber i dette Rige meddeelt sine Børn, alt det som er tilstrækkelig til Spise, Ophold og Nydelighed, saasom: Sallat, Æbler, Steenfrugter, Bær, Skalfrugter og Kryder?

61

Sallat: Laduk, Spinat, Melde, Syrer, Rapunzel, Løvetand, Asparges, Kaal, Latuc, Jerga, Erteskokker.

Rødder: Sellerie, Petersellie, Roer, Rødebeder, Rediker, Slangemyrderødder, Havrerødder, Pastinaker, Gulerødder.

Kiernefrugter: Æbler, Pærer, Qvæder, Granatæbler, Sitroner, Pommeranzer, Meloner, Agurker, Vandmeloner, Græskar.

Steenfrugter: Kirsebær, Blommer, Persiker, Abrikoser, Mandler, Valdnødder, Hasselnødder, Daddeler, Oliver.

Bærfrugter: Mispeler, Multebær, Eikler, Hindbær, Morbær, Heidelbær, Blaaebær, Tyltebær, Brombær, Rips, Kaarsbær, Viindruer, Figen.

Skalfrugter: Erter, Bønner, og saa

videre.

Krydder: Annis, Koriander, Kommen, Senop, Kardemomme, Peber, Negliker, Muskatnødder, Muskateblommer, Timian, Merian, Basiliker, Kapers, Løg, Peberod, Karse, Kiørvel, Kaneel, Sukker.

13.) Bestaaer ikke vores fleste Huse, og Huusgeraad af Træ? af Træ bygges Skibe ved hvilke vi i kort Tid kan svimme omkring den hele Jordkreds.

62

Har ikke Lin, bedre og sikrere end Marmor, forvaret alle Historier, og alle vore Videnskaber.

Hvorledes skulle vi have kundet erholdt beqvem Læder, naar Garverne ikke havde deres Garver-Bark af Sumak, Jordbærtræ, Ege-Pile- og Birke-Bark?

Hvorledes ville vel Farverne, kunde farve vores Klæder, dersom de ikke af dette Rige kunde bekomme, Indigo, Veid, Engeskier, Kurkumeie, Safran, Gyel, Saflor, Farverøde, Orlean?

Bliver og ikke af dette Rige taget Viin, Thee, Kaffe, Tobak, om hvis Brug, jeg ikke veed at sige, hvad enten samme af Gud er lært Menneskene udi Maade eller Vrede.

14.) Snart torde jeg sige, at Skaberen giver os af dette Rige, vores meste, beste og sundeste Spise, Drikke, Klæder, Huse, og Nødtørstigheder! saa at han ved de samme har villet forlyste vor Sind, Lugt, Syn og Smag.

Han har overklæd hele Landjorden med et Blomster-Teppe, og sat Mennesket derpaa, til deraf at forlyste, oplive og fornøie sig. Her finder man allehaande Lugt, Farver, Smag, paa tusinde Maader beblandet og formænget; Her seer man den Beundringsfulde Mirabilis, den Empfindtlige Mimosa den sovende, Hymenæa, den lig-

63

gende Tamarinde, den forunderlige Nepenthes, den Vandfulde Tilandsia, den bedugede Drosera, den fede Pinguicula, den Nat-elskende Nyctantes, den Nat-pralende Cereus, den Aften og Morgenblomstrende Cestrum, den honning-dryppende Melianthus, den foragtelige Vuluaria, den efter Aadsel stinkende Drakontium, den oplivende Anastatica, den opsvimmende Valisneria, den stolte Impatieuus, den knallende Hurra, den klingende Hernandia, den klagende Delphinium, den plettende Elatrium, den nedrig krybende Arachis, den underjordiske Lathyrus, den understøttede Rhizophora, den forsølvende og forgylde Protea, den med Guld-Prikker prunkende Amaryllis den pralende Leonurus, den høitravende Gloriosa, den Pind-Svinlignende Melokatus, den Flueopvekkende Orchis, den Fluefangende Asilepias, og den udi Vandet ligesom en Lygte lysende Pinna marina.

15.) Naturens Mester har begavet ethvert Land med sine egne besynderlige Fordele, saa at hvad et Land savner, kan erholdes fra det andet.

En klog Indvaaner, Eier og Huusholder veed saaledes at anvende dette til sin Nytte, at Han, og ingen anden, derved maae vinde, de som ham mangler.

Hollænderne beholder for sig selv udi Ostindien, Negliker, Muskater og Kannel, og har

64

under Livs Straf forbuden denne Sæds Udførsel. Jeg vil alene anføre Hollænderen Piso Ord, i sin Matissa aromat. pag. 177. De smaae Konger i Ostindien ere af vore Hollændere bleven forblindet med nogle tusende Rigsdaler, til at udrydde af deres Lande, alle Neglike-Træer, og vores Folk som alene have deres Afsigt til

Gevinsten, formener, at de begik en Uforsigtighed, dersom de lod en saa ædel Specerie, formedelst dens Overflødighed og hastige Vext, geraade udi Affalds-Priis.

Saa længe Arabia Felix havde Kaffe-Træet alene, saa maatte alle Penge for Kaffe hengaae til disse Lande; Men siden Vitsen practicerte frisk Kaffe-Sæd til Ostindien og Forbjerget det gode Haab, saa kan det samme nu kaldes: Arabia minus Felix.

Det fortrød Spanierne saa meget, at Engelænderne bortførte hematopilon fra deres Amerikanske Provinzer, saa at de derfor gjorde til Priis alle de Engelske Skibe, som førte deslige Træ, hvilket alene voxede hos dem, hvorved Hovedgrunden blev lagt til den nu under dem foreværende Krig.

Hvorledes kan da en Huusholder forvente sig af dette Rige nogen lykkelig Brug eller Frugt, naar han ikke har gjort sig den Deel af Natur-Kundska-

65

ben bekient, som kaldes Botanik, eller Plante-Kunsten.

En Landmand, som vil besaae sine Enge med tienlig Græs-Frøe, arbejder forgieves naar han ikke veed at opsøge saadan Sæd, som voxer villig, og kan fordrage samme Jordart, altsaa, naar han vil besaae en højtliggende Eng, maae ham være bekient alle de Slags Græs og Planter, som af sig selv kunde voxe udi saadan Jordgrund. Det er ikke nok, at man udtørrer en Morads, ved at befrie den før Vand, forbrænder og nedgraver dens Tuer, og besaaer den med Høefrøe, som er taget paa højtliggende Engmark, men man maae besaae saa-Dan en Plads med Græsfrøe, som ellers voxer udi nedrig liggende Engmark.

Det bliver forgieves at forskrive allehaande Farve-Urter fra udenlandske Steder, for derved at vinde Arten, dersom man ikke veed udi hvilket Land, og udi hvilken Slags Jordgrund, enhver af disse Urter, i og for sig selv voxer, og derefter anstiller sin Behandling. See Videnskabs Academiets Afhandl. 1739. Side 4.

17.) Hvorledes vil en Huusholder indrette sin Eftertanke paa noget i Besynderlighed, hvorledes vil han opfinde noget nyttigt, naar han hverken veed at kiende, at opsøge, at formere eller nyttig at anvende Planterne?

66

Man mente, at den saa kaldede Ninsi ikkun alene voxede udi Persien og Tartariet, indtil at Botanici ere kommen efter, at dette frem for alle andre dyreste kommende Medicament bliver forefunden lige saa godt udi America. Hvilken Huusholder ville vel have troet sig til i andre Lande end udi Kina og Japan at finde Vernix, (een udi Apothekerne bekient Plante-Saft) forinden at Plantekyndige har opdaget den udi Virginien.

Hvem havde troet at Rhabarber, hvoraf saa mange tusinde Lod aarlig udi Europa bliver forbrugt, skulle voxet under en anden Himmelstrekning, end Morgenlandene, forinden Botaniske Forsøg havde lærdt at samme kan voxe ligesaa god og kraftig i Holland, som der.

Hvem skulle have troet, at Tobak, som først voxede i Florida, skulle fortkommet hos os i Norden, forinden man ved Forsøg, og adskillige Prøver, udfandt en for Tobak sig stikkende Jordgrund, og havde efterdannet samme hos os.

Hvem har ikke hørt og seet, hvorledes Hollænderne paa alle deres Duiner planter deres Helmgræs, for derved at forhindre Sandens frem og tilbagedriven. ved Vinden. Men om nogen har forsøgt at dempe Drivsanden i Skaane, med saadan Græs, som dog der voxer vildt, det er mig ubekient.

67

Pateter, som voxer vildt udi Virginien, da de først ankom til Europa, vare en af de selsomste Planter, og blev nøie iagttaget, uagtet at en klog Botanikus og Huusholder selv lettelig havde kundet seet, at de samme og kunde voxe hos os i de nordiske Lande, efterdi at de voxer i America, paa lige den samme Brede.

The-Planten, som kommer saa vel frem udi Kina, har man ofte eftertragtet ved Frøet eller levende Rødder at bringe over Søen til Europa, men Solens brændende Hede under Middags Linien, har forinden de ere overkomne borttørret Rødderne, og gjort Frøet ufrugtbar, men hvem kan ikke indsee, at naar samme blev ført over Rusland, kunde de i Italien, og maaskee ligesaa i Sverrig, voxe saa godt som udi Kina? Hvormange Penge blev ikke aarlig udi Europa sparet ved dette ene Forsøg.

18.) Enhver som har Eftertanke seer lettelig, hvad en stor Kundskab om Planterne er til Hielp ved al Huusholding, men forundrer sig dog, at Botanici bryder deres Hoveder med den ringe Mos, og de foragtelige Svamper, og spørger stedse, hvortil tiener dette Skarn? Jeg tilstaaer, at der er mange Ting, om hvilke vi ikke ere vidende, hvortil de nytter, men Tiden lærer samme, naar vi ikkun kiender og forsøger dem. At

68

Naturen ikke har gjort noget forgieves, det veed vi; jeg vi alene lade Laplænderne svare hertil. Bestaaer ikke Laplændernes ganske Landbrug udi de vilde med Rensdyr-Mos overtragte Sand-Marker, som er deres Ager og Eng, og giver dem Vinter- og Sommer-Foer, til deres Rensdyr?

Nordbotneren veed at samle denne Mos, og at blande Fæets Foer dermed om Vinteren, hvorimod vores Bønders Kiør, ikke kan faae paa deres Been formedelst Hunger, uagtet at de rundt omkring liggende Field-Klipper ganske er overvoxet med samme slags Mos.

Laplænderne veed at gjøre sin Seng og Dyner af Biørnemøs, hvorudi han hviler de kolde Foraarsnætter udi de vilde Skove, da derimod vores arme Folk i Skovene snart fryser til døde. Myremosen tiener Laplænderens smaae Børn, i steden for Svøb, Dekke og Puder, den betager Urinens Skarphed, og er blødere end Silke-Lagen i vore Børne Vugger.

Islænderen veed, af den Islandske Mos at kaage sig en ligesaa velsmagende som Næringsfuld Velling, da derimod vores Folk i dyre Tider dør af Hunger i hvorvel at alle omliggende Skove er fuld af samme Mos.

Søefinnerne kan af deres Havtang berede sig saavel Brød som Velling; da derimod vores

69

Folk udi Hungersnød har intet, uagtet at alle Strande overbredes af samme Havtang.

De Franske veed med deres Søemos, at farve og tilberede den røddeste Pontak.

Laplænderen veed, at bortjage Myg og Bremser fra hans Rensdyr med Svamper, og at forskaffe sig sin angestemteste Lugt, ved at røge med andre Slags Svamper.

19.) Jeg har med yderste Bedrøvelse seet, i de nederste Egne af Provintserne, naar Kornavlingen for engang slaaer Feil, hvorledes Folkene bortdør, uden at der gøres det ringeste Forsøg, hvorledes de i Steden for Korn kunde forskaffe sig andet Brød; og uagtet at alle Moeser-ere fulde af Missne, alle Urtebeder fulde af Løg, alle Ager fulde af saftige Rødder, alle Græsmarker fulde af Spergel og alle Enge fulde af Cambroc, hvormed andre Folk underholder deres Liv, og veed deraf at bage

sig Brød, om de ikkun har een eneste af de anførte Ting. Men der har og ingen her kundet lærdt nogen at kiende eller tilberede samme, efterdi ingen Har forstaaet enten Botanik, eller Oeconomie.

20.) En Huusholder, som har gjort sig Plante-Videnskaben bekient, finder derudi Anledning, til Forsøg, og Efterforskelse om en uendelig Mængde Ting, saavel som til sammes nyttige Anvendelse til sit eget Beste. Hvormange Far-

70

ve-Urter gives der ikke endnu, som aldrig, eller i det mindste aldrig ret er bleven forsøgt, og hvilke Farverne aldrig hører nævne? Der ere faae Slags Mos, som ikke have en Farve hos sig; skulle ikke noget særdeles være at erholde af Bergfanikel (Pinguicula) skulle man ikke til noget nyttigt kunde bruge Pors (Ledum).

21.) Formedelst de af Botaniken, udi Oeconomien anvendte Grunde, veed en Huusholder, naar alle og enhver Ting skal indsamles og forvares.

Hvorledes kan en udi Botaniken ukyndig som ikke kiende Petiveriam vide, af hvad Aarsag Slagtefæets Kiød udi Jamaika til visse Tider, og fornemmelig naar der om Sommeren er stor Tørke, bliver saa skarp og bitter, at ingen kan æde samme eller kiøbe det af Slagteren?

Hvorledes kan det forstaaes, at Kramsfugle som spises, paa visse Steder, og til visse Tider, kan virke Purgering, naar man ikke veed at Korsbær (Rhamnus Catharicus) voxer i Nærværelsen, og hvad Kraft de samme have udi sig?

Hvorledes kan man vide Aarsagen, hvorføre Fæet udi Foraarsstiden naar det første gang drives paa Græset paa visse Steder bortdør, naar Skarntyde ikke kiendes?

Hvor-

71

Hvorledes kan den forstaaes, at udsøge got Bygnings-Tømmer, som ikke haver Begreb om Træets Ark, Egenskab eller Alder.

22.) Hvorledes vil en Huusholder blive klog paa alt dette ved Bøger eller lærde Folks Anmerkninger, naar han af Plantevidenskaben ikke har lærdt at kiende de udi Bøgerne anførende Planter.

Hvorledes vil han fra fremmede Lande søge herlige Farve-Urter og Høefrøe, hvorom han aldrig har drømt? Hvorledes vil han meddele andre, eller beskrive for den lærde Verden, sine Forsøg om en Plantes særdeles Nytte, naar han med et tydelig Navn ikke veed at anvise Planterne.

Af alt dette, er vel altsaa nøiagtig bleven beviist Plantevidenskabens Nytte udi Huusholdinger.

Om Dyrriget.

23.) Dyrriget er ikke ringere end det nestforegaaende, og er det fuldkomneste som den Høieste haver skabt, paa det at Mennesker deraf maatte have deres Underholdning.

For at Mennesket ikke skulle lide Nød, har Gud givet dem Dyr paa Marken, Fugle i Luften og Fiske i Vandet. Alle firefødde Dyr kan ædes, som Kineserne med deres eget Exempel lærer. Den mindste Orm er Americanernes Spise. Fuglene

72

maae aarlig drage fra en til anden Verdens Deel. Fiskene maae opkomme fra Havets Dybde til Strandene, Skiel og Musler bedække alle Havbreddene, paa det Kiøkkenet ingen Mangel skal lide.

Hvorledes maae ikke Bierne berede den sødeste Honning, Silkeormene spinde den blødeste Silke, Bæveren hengive sin stinkende Bævergel, Bisamdyret udsvede Bisam, den vilde Buk, avle Bezoar, Perle-Skiel frembringe Perler. Af dette Rige kommer Elfenbeen, Enhorn, Havhesttænder, Fiskebeen, Skielpade, Iran og Fiske-Fit, her gives de fleste og varmeste Klæder, heraf haver Indianerne deres Federsmykke, og Tyrkerne deres Strudsfedre.

Hvad er med Elefantens Størrelse Hestens Styrke, Auroxsens Kraft, Tigerens Grumhed, Paafuglens Glands, Hvalfiskens Kræfter, Krokodilens Hevn, Klapper Slangens Gift, Nattergalens Sang, Remorefiskens fortryllelse, at sammenligne?

Her seer man Dyr løbe paa Marken, Fugle qvidde i Luften, Fiske blinke i Havet, Insekter glindse overalt, og enhver efter sin Art at fornøie og bringe os Nytte.

24.) Hyrdelevnet og Fæeavl, er i gamle Tider bleven Holdt for det Uskyldigste og lykkeligste. Hvad for Nytte har ikke Landmanden endnu daglig

73

Dags af sin Fæeavl?. Melk, Smør, Ost, Huder, Kiød, Talg; Faarene klæder os med deres Ulv; og Hestene trekker os, og vores Førsels-Vahre fra et til andet Sted.

Laplænderen lever lykkelig og fornøiet af et eneste flags Dyr, uden Brød og Viin.

25.) Alle disse Fordele, som af Gud ved dette Rige er bleven os givet; gjør, at samme udi en større Mængde burde blive nytted. Men er der ikke her ligesaa nødvendig som ved der foregaaende, at man om ethvert Dyrs Skabnings Natur, Art, Viis og Egenskab, haver Kundskab.

De vilde Amerikaner, opholder sig paa mange Steder allene af Jagt. Søfinnernes ganske Gevinst kommer af de Nordiske Søegrunde. Laplænderen nyder, saa at sige, ingen Planter, men lever alene af det, som kommer udaf Dyrriget.

26.) Alle og enhver slags Jagt, maae blive anstilt efter ethvert Dyrs Art og Viis. Siden man veed, at Haren har sit Gienspring, skyder man den let ved Opspringer; siden man har gjort sig Biørnens Vinterleie bekient, bliver den lettere fangen; Siden man er blevet vaer, at Gaupen forundrer sig udi Træerne over Hundene; saa er den hastig at nedlegge. Siden man har seet hvor let Sælhundene kommer ud af Vandet,

74

op paa Isen, og hvor besværlig de igien derfra nedkommer, da har man uden Kunst kundet dræbe dem. Rovdyrenes Gierrighed efter Kiød og Aadsel, haver lærdt os at fange dem ved Lokkemad, med Garn, Feller, Revesaxer og Ulvegruber, dog ikke alle paa lige Maade, men enhver efter sin Slegt og egen Anledning. Denne Anledning har Menneskene i Begyndelsen lærdt, ved Rovdyr (Hunde) at jage Vildt; ved Rovfugle (Falke) at fange Fugle, og ved Chamæleon, at fordrive Fluor.

27.) Kramsfuglens Viis at den saasart den har badet sig, henflyver paa Træerne, for at søge sin Spise, har givet Anledning til Snarer.

Ur- og Birkhønses Spor, paa smale Stier Udi Skovene, naar Bærrene om Høsten ere modne, og deres Indgang under tildekkede Steder, har lært Folk at gjøre Fangebur.

Hermelinens Begierlighed efter Svamper, har lærdt os, ved de samme at fange den.

Vugfinkens Høsttræk i fremmede Lande, Har lært Hollænderne at fange hele Millioner deraf.

Harens Ombytning udi Jordtuerne, naar den derover trykker sig, haver givet Anviisning til dens Berykkelse,

75

Lerkens Frygt for Høgen, og dens Neddukkelse paa Jorden, har lært os at fange den ved Papiirs-Høge.

Nattergalens Forundring over alt det som skeer ved dens Træe, har viist os hvor let den er at fange.

Ur- og Birkhønsenes Kurren har lærdt os Maaden til at skyde dem.

Af Fuglenes Lyd har vi lærdt Endernes, Nøddehønsenes, Kukukkens og Reyens Efterraab.

Niøinens Fastsuelse paa Stene, har lært os at gjøre Kraßhamme. Brasens Træk, udi Legendens, har givet Anledning til Ruser. Geddens Opstigende om Foraaret, til Angler; Ørtens Leeg paa stenige Grunde, til Sekkegarn, og endelig har Laxens Opspringende mod stenige Grunde foranlediget Laxefangst.

Herefter er altsaa for ethvert Slags bleven indrettet, Angler, Trækkegarn, Noeter, Sekkegarn, og mere deslige.

28.) Daa saadan Maade vinder Indvaanerne udi visse Provintser noget anseeligt, saasom: Serna Indvaanere ved Reensdyrs-Jagt; Nordlænderne ved Strømfisk; Kemi Indvaanere ved Laxefangst; Nyebyggaarene ved Høstfiskerie, og andre ved andre Midler.

76

Den som er ubekjendt om Biernes Slegt, og Artsviis, den kan ikke anlegge sin Biestok med saa stor Nytte, som en anden.

Den som ikke har Forstand paa Silkeormens Forvandling, og tænker at vinde Silke af den, begaaer ligeledes en Daarlighed.

Den som ikke veed hvorledes Coecus (Cochenille) og Kermes bliver frembragt, den vil og forgieves anvende sin Bemøielse til deres nyttige Formerelse.

Naar jeg betænker, hvor mange Insekter, der giver Farver, saa staaer jeg billig i Forundring, at endnu saa faa deraf bliver brugt og forsøgt, hvorudi vel maae være Skyld den iblant Menneskene indtil denne Dag herskende store Uvidenhed om deres Kiendelse.

Et opmerksom Hoved kan see uden paa Perleskiellene, om derudi ligger Perler eller ikke; og søger des Aarsag ikke at dræbe samme, eller for at erholde en Afføding, at ombringe mange tusinde Mødre.

29.) Hvem som vil opdrage, jage, fange, eller nyttig bruge, tamme og vilde Dyr, Fugle, Fiske, og saa fremdeles, maae forstaae og vide deres Spise, Tid, Viis, og Levemaade, hvilken Zoologie best kan blive lærdt derved, at man først opdrager et eneste, eller et

77

Par saadanne Dyr hos sig udi et Kammer, eller nær derved, paa det man bestandig maae see deres Viis; Ligeledes maae man omgaaes med Fiske, Fugle, og alle Dyr, og saaledes har man og forsøgt det med Insekter.

30.) Det er ofte ligesaa nyttig, at fordrive visse Dyr, som at opklække eller opdrage andre. En Huusholder er altsaa for alle Ting nødvendig, at han veed at forebygge den Skade, som Utøi kan foraarsage; herom var meget at tale.

Men jeg vil for denne gang lade det herved beroe, efterdi jeg allerede udi min Tale for Videnskabernes Akademie ved mit første Præsidi Nedleggelse desangaaende haver giort nogen Andragelse.

En Huusholder, som har bygt sit Huus efter Natur-Kundskaben, han har grundfæstet samme paa en fast Støtte, og dersom han ved Natur-Læren legger den anden Støtte under denne Bygning, saa bliver samme fast og ubevægelig.

31.) De andre Huusholdings-Kunstens Grundstøtter er, at man forstaaer at efterforske Naturen, at man veed

de fire Elementers Virkning paa naturlige Ting, og kan drive samme til Forhøjelse, eller Efterladelse.

78

En Huusholder maa vide, ved en behørig Hede, og ved Kunst tilveiebragt Varme, at efterligne den Himmelluft hvorudi en eller anden Plante af sig selv voxer. Han maae derefter indrette og vande Jordgrunden; og paa saadan en Maade, til visse Tider, ved Elementerne, drive Planterne, efter deres Alder, ligesom om de vare udi deres egen Clima, og paa deres Hiemmested.

Han maae formedelst Chymie, Physik og Probeer-Kunst, smelte, adskille, og udbringe alle Metaller; indrette Vand- og Vind-Maskiner, og endelig maae han kunde opfinde alle flags Verkredskaber, som er tienlige til Landvæsenets Dyrkning og Vedligeholdelse.

Beslutning:

32.) Det var at ønske, at Mineralogie, Botanik og Zoologie dog engang paa vores høie Skoler maatte blive anseed ligesaa fornød, som Historie, Metaphysik, Logik og Moral, der, for nærværende Tid er anseet, og at enhver Magister Philosophie rettelig maatte forstaae sin Natur-Kundskab og Natur-Lære; saa var allerede til alle Huusholdinger lagt Grund, men for ikke.

79

Det er de Herrer Magistre, som fast overalt bestilles til Præster, i det ganske Rige, men i Besynderlighed bliver indsatte paa Landet.

En Tilhører udi et Kirkesogn, aabenbarer alle Ting for sin Præst; ja saa ganske, at om nogen i Kirkesognet vidste det ringeste Spor til Ertz, da skulle de ikke gierne ville fordølge det for deres Præst: Da han altsaa til almindelig Nytte, kunde og burde opdage Ertzens Art og Godhed. Og paa denne Maade blev udi Bergverks-Væsenet i saa Aar langt mere udrettet, end som ellers i lang Tid ikke kan skee.

Ligesaa ville man bekomme at see: Hekker besatte med alle flags Buskverk, vel anlagte Frugt-Hauger, Enge med alle slags Sæd besaaed, Agre med Farve-Urter og andre fornødne Vexter udziret, naar Præsterne ikkun selv forstod og havde Lyst til slige Ting. Thi hverken Tilbøjelighed eller Formue tillader den gemene Mand selv at anstille nogen Forsøg; Men derimod antager han, alt hvad han seer, at der lykkes for hans Sogne-Præst. Og derfor vilde man i saa Fald faae at see, hvorledes Bonden lærte, hvad han udi dyre Tider skulle bruge, i sted en for Brød, og

80

hvorledes han udi sin Sygdom, saa meget lettere skulle finde de hos ham selv voxende Huusmidler.

Paa saadan Maade ville Naturens Undersøgelser, om Insekter, Fugle og Dyr, ved Sommers-Tiden udi de angene Landvaaninger give en uskyldig Tidsfordriv, og disse samme Tings Betragtning blive anseet værdigere.

Men, jeg ønsker alt for meget, thi i hvor ringe endog disse Ting synes at være, saa har dog ingen Rige i Verden gjort sig disse Fordele til Nytte; omendskiønt at Rommerne ved vores Frelseres Fødsels Tid havde begyndt bedre end nu at antage sig

Landvæsenets Opkomst.

1

**Enfoldige
Danske og Norske
Tanker,
hensigtende til de**

Danske, Norske,

og tilhørende Landes Indvaaneres

Huusholdings Maader,

i

Sammenhæng

Med

Rigets Huusholding,

til

Rigets Nytte.

Skrevet

udi

Januari Maaned Aar 1771.

Andet Hefte.

Kjøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller,

Kongl. Hof-Bogtrykker.

1771.

2

Rigets Nytte.

3

Anden Almindelig Anledning

til

Danske og Norske Tanker,

hensigtende

til

Huusholdings Maader

udi det Danske Rige,

til

Rigets Nytte.

Det første Hefte af Danske og Norske Tanker, blev besluttet med at anføre de i det Svenske Rige høistberømmelige Linnæi Tanker, om Grunden til Huusholdings-Kunsten, for deraf at søge Veiledning, Udi Besvarelsen paa det fremsatte Spørsmaal: Hvorudi bestaaer en Næremiddels samlende Indvaaners Huusholdings Grund?

4

84

Efter berørte Linnæi Tanker, grunder den almindelige Huusholdings-Kunst sig paa Natur-Kundskab og Natur-

Lære, nemlig:

Natur-Kundskab, som er en Videnskab at kiende de naturlige Legemer, hvilke indbefattes udi de 3de Natur-Riger, Steen-Riget, Plante-Riget og Dyre-Riget. Natur-Lære, som er en Lærdom om Elementernes Egenskaber, og deraf flydende Virkninger, udi de naturlige Legemer.

§. 20.

At de naturlige Legemer, tilligemed Elementerne, hvilke sidste Linnæus nævner at være af Antal fire, og altsaa vel dermed meent: Ild, Luft, Vand og Jord, jo indeholder al den for Menneskene synlige og begribelige Materie, hvoraf Menneskenes Næremidler bestaaer, er unægtelig.

Men derhos finder vi udi den hellige Skrift denne Erindring: Mennestet lever ikke alene ved Brød, men ved det Ord som udgaaer igiennem Guds Mund, Matth. 4, 4. Mos. B. 8, 3. Iligemaade: At Frugternes Vexter ikke opholde Menneskene, men Guds Ord opholder dem som troe paa ham, Visd. 16,26. I hvorvel nu at den hellige Skrifs Mening fornemmelig hermed sigter til vores Sieles Føde, og det aandelige Livs Ophold; saa er dog tillige denne

5

85 Lærdom upaatvivlelig det rette veiledende Lys til en sand Natur-Kundskab, og Natur-Lære. Ja! uden dette i den hellige Skrift aabenbarede Veiledelses Lys, ville al anden derifra udelugt Natur-Lære, være en ufuldstændig Kundskab, og en vildfarende Lærdom; hvorved vi i Steden for at tiende, virke og anvende Næremidler til vores Ophold og sande Nytte, kunde forføres til at udvælge Midler, hvorved vore Legemer bleve forstyrrede, og vore Siele omkomne; Thi, forglemme vi Guds Almagts Kraft, og tilegne os selv Magten udi vore Gierningers Virkninger, ved vore Hænders Styrke eller nogen anden Ting; da vidner den hellige Skrift, at vi ved denne Afvigelse skal aldeles omkomme 5. Mos. B. 8. 11. til 19.

Kiende vi ikke Skaberen, tilligemed os selv, saavel som de andre forskiellige Slags skabte Ting, Legemer og Materie i sin rette Sammenhæng;

Vide vi ikke, at gjøre Forskiel, imellem Guds Almagts Kraft og Elementernes blotte Virkninger, som alene Middelveis opvækker de Forandringer, som ytrer sig udi de skabte Legemer, ved de flydende og fastere Materiers Omskiftelse fra et til andet Sted, og fra et til andet Forhold af de forskiellige Materiers Blanding; hvilken Bevægelse i et og alt alene skeer i Følge af Guds egen

6

86

almægtige retfærdige og naadige Villies Kraft; hvor lættelig kunde man da ikke (ligesom det for kort Tid siden i disse Grændser har hændet andre ukyndige Mennesker) i utallige Maader, og iblant disse, af Begierlighed til Guld, lade sig forføre til at spille sine gode Eiendele, og i behold havende Næremidler, paa den ødelæggende falske Guldmagerkunst, i Steden for at vinde Næremidler, ved Modtagelse af Guds egen Almagts Haand, paa denne Maade: at vi udi vores Ansigtets Sved, efter den sande Bergmands Videnskab, som er grundet paa de udi den hellige Skrift anviste Regler, opsøger saavel Guldet som andre nyttige Bergarter i Jorden, eller Fjeldene. Ps. 95.4.

§. 21

Til en Afbildning om den falske Guldmager-Kunstes Farlighed, vil jeg her anføre et Udtog, af en Berg-Proberers Dagbog, angaaende en Tildragelse, for nogle og tyve Aar siden i disse Grændser, nemlig:

Udtog

Af Berg-Proberer (N. N.) Dagbog:

Efter at jeg af den berømte (N. N.) havde lærdt Berg-Probeer-Kunsten, tragtede jeg at ville drive denne Videnskab høiere, ved at nyde underviis-

7

87 ning om hemmelige Kunster af Kymisten (N. N.) ved Omgang med denne Kymist erfarede, at han baade havde Kundskab, og Erfarenhed til at kunde iværksætte endeel gode Virkningsmaader til Forandringer udi de skabte Legemer efter Naturens Orden, som er bestemt efter Guds Villie, og flyder af Guds egen Almags Kraft; men denne Guds Kraft kiendte Kymisten ikke, uagtet at han af Stene, eller sandig Jord, hvorudi var indblandet Guldstev, kunde ved en smelte Ild, og paa en naturlig Maade udsmelte ermelte Guldstøv, til synlig og ordentlig samlet Guld. Om dette Gulds Virkning gjorde Kymisten sig de Tanker, at det var tilvejebragt ved hans egen Kraft, eller udspunden efter hans egen Hiernes Indbildning; og derfor faldt han

paa de Tanker, at han selv kunde gjøre Guld, af de Stene, Jord eller andre Bergarter, som hans egen ugrundede Indbildning tilsagde ham at udvælge, uden at bekymre sig om, at opsøge paa de rette naturlige Steder, de rette af Gud skabte guldhaltige Bergarter.

Ved dette vildfarende Paafund, forødede Kymisten alle sine Eiendele, og anvendte al sin Tid, og hele Bestrebelse, alene paa at komme til Maalet af hans selvindbildte Guldmager-Kunst. Han havde da ingen mere Tid tilovers, enten selv at ove, eller at undervise andre om nyttige Tings rette

8

88

Virkningsmaader. Efter at han saaledes havde tilbragt 6. til 7. Aar med drømmende Indbildninger om at skabe Guld, og at forvandle de ringere Metaller til Guld, og derpaa havde forødet nogle tusinde Rigsdaler, og var ganske nær ved at trænge til Bettelstaven; da gjorde han paa ny bekiendskab med mig, og søgte at ville overtale mig, til at være ham behiøpelig udi at fuldføre sin Guldmager-Kunst, ved hvis Maal han formeente at være meget nær, og følgelig i hans Tanker, nær ved en stor Berigelses Skat.

Jeg sagde ham udi Oprigtighed mine Tanker, og grundige Tvivlsmaale. Jeg tilbød at ville være ham behiøpelig, saavidt som stod i min Formue, til at fuldføre de Kunster, og det Arbeide, som kunde med Vished tilveiebringe en sand Nytte. Paa dette Løfte betroede Kymisten mig sine hemmelige Optegninger, om alle hans formeente Opdagelser udi Guldmager-Kunsten, med forlangende, at jeg ville opsætte mine Tanker, om en Kontrakts Indhold til Rettesnor og Forbindtlighed imellem os, angaaende den Handel, som vi Udi Fælledskab skulle tiltræde.

Jeg lovede at opfylde dette Forlangende, og efter at jeg havde igiennemseet, og nøie betragtet Kymistens Optegninger, om formeenlige Opdagelser udi Guldmager-Kunsten, anregnede jeg ved

9

89

de samme, udi hans egen Dagbog, efterskrevne Forslag, til Kontraktens første Postes Indhold, saaledes:

Vi kaste bort den falske Tanke,

At skabe Guld, men vil kun sanke

De Ting, som Gud ved Almagts Kraft, Til nyttig Brug for os har skabt.

Den mindste Ting vi ei kan skabe,

Paa hvad Maneer vi end vil abe,

Thi Gud alting selv skabet har,

Saaledes som det er og var.

Hvad man ei i Naturen finder,

Af vores Gierning ei udrinder.

Hvorfor og ingen Guldet gjør Af Ting hvori ei Guld var før.

Dette Forslag imodtog Kymisten med Taushed; men dets enfoldige Indhold medførte dog, inden kort Tids Forløb, denne Virkning, at det befriede min Læremester fra Bettelstaven; og forandrede hans Guldmager Hjernespind, og Tænke: maade om egen Kraft, til et Foretagende af nyttige Gierninger, udi en levende Troe: at Gud alene kan give os Kraft til at gjøre mægtige Gierninger. 5. Mos. B. 8,18.

10

90

§ 22.

Silde-Sloe, feed, eller Trandagtig Materie, Havtang og Qvarksandagtig Jord, med mere deslige, som forefindes indlagt udi de Norske Salpeter Hytter, ere ei alene ubeqvemme, men endog hinderlige Materier til Salpeters Virkning.

Hvor nær er da ikke de Norske Salpeter-Verker beslægtet med den falske Guldmager-Kunst? ja, mueligen at

det her paa Christianshavn anlagde Salpeter-Verk, efter den hidindtil dermed brugte Omgangsmåde, er og i samme Svogerskab.

Er der ikke meget ubehagelig, at man skal. see sine Landsmænd blot af Mangel paa Kundskab, ja end og efter opmuntrende Betænkning fra den høie Skoles Lærere, at blive fraløkket en halv Tønde Guld, som i et og alt er bortkastet og spildt.

Er del ikke ligesaa forunderlig, som bedrøvelig, at Indvaanere udi et Rige, bortspilder i blinde en halv Tønde Gulds Bekostning, paa en Prøve som varer over 20. Aar; da dog i Steden for Blindespil, med en fuldkommen Vished, af en Erfaren Berg-Proberer, udi 2de Maaneder, for 16. til 32. Skillings Bekostning, kunde have været fuldført en rigtig Prøve, og derved opdaget, at den Materie man ville bruge til Salpeters Virkning, dertil var ubeqvem, og paa denne Maade

11

91

ved en saa ringe Bekostning, kunde man forebygget et saa overmaade stor Tab, skjønt dette er lidet at regne, imod andre i Milliontal betydeligere Guldmagerier. Paa hvad Maade det ansees beqvemest, at kunde erholde en tilstrækkelig Mængde Salpeter virket, til beste Nytte for Riget, skal blive anført udi efterfølgende §. g9. 40. 41. og 42.

§. 23

Men hvad kan dog vel være Aarsag til saa stor Mangel paa Kundskab, eller Overflødighed af indbildt Klogskab, midt iblant et Riges Indvaanere som ikke mangler Soelskin, og ligesaa lidt har nogen naturlig Mangel paa Forstand, eller Savn paa Landsmænd, som baade har Kundskab og god Indsigt udi nyttige Videnskaber?

Det synes ligesom de nyttige Videnskaber ansees for at være gammeldags, eller i det mindste ikke at være i Moden, og derfor holdes foragtelige tilligemed deres Besiddere.

Det er vel ikkun de skønne, og galante Videnskaber, som i den sidstforløbne Alders Tid haver været nyemodige og ere bleven elsket saaledes, at det har befordret deres Besiddere til Styrere udi Landenes Frugtbarende Egne, for at fortære Landenes Frugt. At samle en almindelig Kundskab om Skaberen og de skabte Ting i sin rette og hele

12

92

Sammenhæng, der er vel ikkun anseet for en Børne Lærdom, og er vel for gemeent, formeget oplyselig, og ikkun en nyttig Videnskabs Grund, som de dyblærde og store Folk ikke kan befatte sig med; det hører vel ikkun til gemene Folk i Borger- og Bonde-Standen at befatte sig med saadanne smaae Ting, som kan være til Nytte. Derimod er det vel langt mere fornemme efter Moden, at læse sig Kundskab til udi Bøger, som er forsynet med et prægtig Bind, forgyldt paa Bind og Blade, med Guld af Norsk Kaaber blandet med behørig Tilsetning, og udslagen i Holland. Der fortiener vel intet Navn af Videnskab, eller Lærdom, uden det som grunder sig paa Beundringsfulde Prøvelser, uddraget af egne dyblærde Tanker, samlet paa et Studeer-Kammer, eller i et Gemak; thi ved saadanne Redskaber, og i saadanne Probeersuier, der kan man finde Monader af alle Slags usynlige Figurer, som ikke er at faae fat paa enten i Luften, eller paa Jorden; Der kan man opnaae Dybden udi Tanke Lærdom om at skabe, i Steden for at arbeide og virke.

§. 24

Sammenhængende grundige og nyttige Videnskaber som ved Prøver og af Exemplers, Forklaringer kan blive begribelige for enhver, som er be-

13

93 gavet med sund Forstand, de ere vel alt for gemene til at befatte sig med.

Men naar en Person forstaaer en Kunst, som indbefatter saadan Dybsindighed, saa at hverken Kunstneren selv, eller andre, kan naae Dybhedens Bund, enten ved Syn, Følelse, eller andre mueligviis tilveiebringende OpsøgelsesRedskaber; dette skal vel ellers være de rette Modens Videnskaber; Thi at samle Kundskab og Grund til Videnskaber ved at grave og lede i Jorden; at plante og vande paa Marken; at vandre paa høie Fielde, og at fare udi dybe Bergverks Gruber; at opmaale Landgrunde, og derover, uden hemmelige, og til partiisk Egennyttighed hensigtende Forbeholdenheder, at forfatte aabenbare beviislige og rigtige Beskrivelser, og Tegninger med Maalstav, alt afbildet paa Land: Korter, til en bestandig Efterretning i Tiden; at fare ud paa Havet, eller udi ferske Vande, for at undersøge Fiske-Grunde, til Fiskeriers Opkomst; at gjøre

Modeller til allehaande nyttige Indretninger, Maskiner, Redskaber, Fiske- eller andre Slags Fange-Garn; at arbeide udi Probeer- og Virknings-Huse ved Skridning, ved Pukning, ved Sammenblanding, ved Vaskning, ved Sigtning, ved Gien nemsilning, ved Uddunstning, ved Kaagning, ved Over- eller Underdrivning, ved Røstning, ved Brænding, ved Seigering, ved Afdrivning og ved Smelt-

14

94 ning; alt dette, og mere deslige, skal vel regnes for meget grovt, og uforneamt Arbeide; og holdes vel for noget forskrækkeligt, at en Person, i eget Fødeland, skulle bebyrde sig med at see paa, jeg vil ikke tale om at fornemme Personer skulde selv tage med Hænderne I saadant, og saa mange Slags grovt, (men dog fornøjelig og ikkun nyttig) Arbeide, I sin Ungdoms Tid. Nei! Ungdoms Tiden kan mere kostbar anvendes paa en Reise udi 6. til 8. Aar, til Paris for at lære nye Moder, og til Rom for at see nye Alderdomme, dette giver større Berømmelse, og især naar man kommer tilbage med et levendes Blod, og tillige førend man forfatter sit Testamente, kan rose sig af, at have udstrød i fremmede Riger, en efter Moden ligesaa ringe agtet, som dog betydelig, og til mange fattige Bergfolkes Sveeds Udpræsselse, af de Norske Sølvgruber udbragt Skat, af tolv til sexten tusinde Lod Bergfiin Norsk Sølv.

Naar man alene forstaaer at tale noget om en Videnskab, og derhos kan nævne mange flere, ved uforstaaelige Navne; dette er sikkerlig et vidtløftig Modens Studium, og den som besidder samme, kan ikke fortjene ringere Titel, end Navn af en dyblærd Herre.

15

§. 25.

Efter samme Slags bundløse Regel, er vel denne en ret ordentlig Modens Inddeling paa Videnskaber og Lærdom, nemlig: at en Person ikke befatter sig med mere end blot at læse om, og tænke paa en Ting, saasom for Exempel: En dyblærd Person, bør vel ikke befatte sig med flere Slags Betragtninger, end alene om det menneskelige Legems indvendige Dele, for des ordentligere at lære Lægekunsten, til des vissere at kunde læge Sygdomme efter Indbildninger, og med ubeqvemme Midler befordre Legemets Sygdoms Ende, til en hastig Død. En anden Kunstblind erfaren Person maa vel ikke see, eller befatte sig med at tænke paa andre naturlige Ting, end blot alene Menneskers udvendige Dele og Hud. Den tredie Person uden Navn, bør vel ikkun alene øve sig udi, at afskiere eller afsauge de menneskelige Lemmer; Herhos er det vel en æreløs Sag, om den ene gaaer (eller seer) ind i den andens Vildbane. Udi denne Maade til at dele Videnskaber, fattes vel ikke andet, end en kort Ord-Dispytte, og en uendelig Bestemmelse om Vildbanernes Grændse-Skiel, og til disse sine Grændse-Skiels Liniers Afridsning behøves vel ikkun en hastig evig menneskelig Undersøgning, ved en profitabel Grændse-Kommission af nogle faa tusinde Millioner Dyblærde, Kunstblinde erfarne Guldmagere, og Monademestere. §.26.

16

§. 26.

Paa samme Modens Maade synes det vel fornøjelig, at en Person alene beskieftiger sig at lære, at kiende udenlandske metalliske Erker, ved fremmede Navne, uden at befatte sig med de indenlandske Erker, tilligemed de ved. hørende sammenhængende Bergarters Betragtning Naturens Orden; thi dette sidste med mere, er ikkun en Veiledning til at opfinde Erker og Bergarter til Nytte. Forbenævnte Person som har lærdt at nævne udenlandske Erker ved fremmede Navne, er vel deraf klog nok, og behøver vel ikke Kundskab til at kunde Prøve Bergarters indvendige Gehalt; dette er vel den anden Mands Sag; thi ellers lunde den ene ikke saa læt bedrage den anden, og den ene kunde snart røbe den andens Vankundighed, og begge disse Dele er meget gammeldags; ja gammeldags; men hvem ved om ikke gode ærlige gammeldags Skikke, kan igien komme i Brug til rigets nytte. Men videre at tale om Moden, bør vel en smeltekyndig Person alene blive ved Smelte-Ovnen, og ikke bekymre sig om, at kiende Bergarter udvendig, og endnu mindre besidde Videnskab og Erfarenhed til at prøve Bergarter udi finaa Dele, med ringe Bekostning; Nei disse tre Kundskabs Dele forenet i Samling hos en Person, kunde snart forandre vilde Dyr, til at blive tamme.

17

97 Men hvilken Ulykke var ikke denne Forandring for en Vildbane. En Mineralogist, kunde da ikke saa læt redusere en god Smelter, fordi han kunde staae i Tvivl om en sort Bergart indeholdt Jern eller Kaaber, paa Grund af at der i naturen af den sorte Farve findes baade Jern- og Kaaber-Erk, som begge Dele efter Øiesynet meget ligner hinanden.

En Alkymist kunde da ikke saa læt skille en ærlig Berg-Proberer af med sin Ære, iblant blinde Folk; fordi Berg-Probereren ikke kunde skabe Guld af Kattesølv.

En Smelter kunde da ikke ligefrem, formedelst sit eget Lys, ansee intet for noget, og noget for intet, til at spille Tid, Omkostninger og nyttige Tings Forøvelse, uden Nytte.

Hvad skulle vel et Menneske udrette for Gierninger med sit Legeme, naar det var som en Jordklump, og ikkun bestod af en eneste Lem?

Hvad Nytte kan der vel være ved en Lærdom, om en Fier, som er kommen fra et fremmet Land, hvis Navn og Steds Beliggenhed ingen kan give sikker Oplysning om, og endnu mindre af hvad slags Fugl Fieren har sin Herkomst?

Fiere er ingen Frøe, de kan hverken faaes eller plantes, og ei heller frembringe Fugle-Unger til Nytte. Kinder man ikke paa muelig Maade i sin hele Sammenhæng Bergarternes Væsen og Egen-

18

98

skaber baade udvendig og indvendig, baade Stykkeviis, Slegtskabsviis, Selskabsviis og Boepælsviis; saa at man baade kiender de Stykker man seer for sine Øine, ei alene efter sin Farve og Skikkelse, men endog efter sin blandings Forhold, og de inde-Holdende forskellige Slags Materier, for derefter at kunde vide enhver Bergarts Slegtskab; og derhos iligemaade af Erfarenhed har Kundskab om Bergarternes Selskabs Lemmers Følger paa hinanden, efter Guds egen alviise naturlige Skabelses Orden, for derefter at kunde oplede enhver Boepæl, og finde deres endda usynlige rette Forsamlings Sted, med ligesaa stor Vished, som Ting man seer for sine Øine, at de og virkelig maa være tilstæde.

Besidder man ikke tillige med denne Kundskab, Kundskab om de øvrige Bergvidenskabs Dele, saasom: Om Bergarternes rette Samlelsesmaader, i alle sine Grene; om Bergarternes rette Virkningsmaader; og om Bergarternes rette gode Anvendelsesmaader, til den sande og beste Nytte; da er, ved en eneste af disse benævnte Kundskabs Deles Mangel, den hele Videnskab saa lemlæstet, saa at Kundskab om alle de andre Dele, aldeles ikke kan fortiene Navn af Bergvidenskab, og lige saa lidet af Naturkyndighed.

19

99

§. 27.

Et Erme Udi en Kiøle, i Sammenhæng Med Kiølens øvrige Dele, det er paa sit Sted ganske nyttig. Men et enkelt Erme, paa den ene af et Menneskes Arme, kan ikke beskierme de øvrige nøgne Legemers Dele imod en stærk Kulde; og ligesaa lidet kan et eller nogle Stykker af en Videnskab, tilkomme Navn af en nyttig Vidensskab. Naar Sielen udvandrer fra Legemet, da bliver Legemet ikkun som en død Krop tilbage.

En Videnskab uden Liv af Nytte, er i det Mindste en død Videnskab, ja end og ofte en forgiftig Videnskab.

Alle de Ting som i Verden virkelig ere til, de alle, maa jo nødvendig være Dele af den hele sammenhængende Verdens Bygning, og har sin Oprindelse og Ophold af Verdens Skaber. Og naar dette ikke kan benægtes; kan det da vel tænkes ordentlig eller grundig, om nogen Verdens Deel, eller den mindste Ting i Verden, med mindre Tankernes Henvendelse, udi Tings Betragtning, strækker sig til det hele, og paa muelig Maade efter den menneskelige Tænkekrafts Grændser, til alle det heles Dele, i den hele Sammenhæng? hvilket dog alt paa en enfoldig og fuldstændig Maade indbefattes udi denne Benævnelse: af Skaberen og de

skabte Ting.

20

100

§. 28.

Foranførte Linnæi Tanker, om Grunden til Huusholdings Kunsten, indeholder vel upaatvivlelig i Almindelighed denne samme Tænkemaade; Hvilket udvises ved hans Benævnelse i den allerførste anførte Mening, med disse Ord: At Naturalier ere Legemer, som ved den alviise Skabers Haand ere sammensatte af Elementer;

Men at Linnæus derimod, udi hans anførte 5te Mening, i Særdeleshed efter Ordene, synes at udelukke fra Huusholdings Kunstens Væsen, den af ham saa kaldede Kammeral-Oeconomie, dette ville i saa Fald være en alt for stor Læmiæstelse udi den rette Huusholdings Kunst. § 29.

Vel er det sandt, at naar Kammeral-Huusholdingen, uden onde Følger, kunde være udelugt og adskilt fra den almindelige Huusholdings-Kunst; da kunde Kammer-Regninger og Overslag til Skatters Paabudsmaader, blive meget lættre at gjøre, end smaae Drenges Regninger udi Skolerne, og da ville denne efterskrevne Slags Regnings- og Overslagsmaade ikke falde meget tungt at lære, saasom:

Udi et Rige er tre Millioner Mennesker, naar hver Hoved betaler en Rigsdaler til Skat; saa erholdes tre Millioner Rigsdalers Indtægt; ja endda

21

101

uden at frygte enten for stor Misregning, eller stor Bryderie af mange Tal til Regningen. Og, hvor lidet betydelig er dog ikke en eneste Rigsdalers Udgift udi et heelt Aar, for den som endog kun har 12000. Rigsdalers Indkomster aarlig; med et halv Aars Indkomst kan paa denne Maade svares Skat udi flere Aar end de 5738. Aar, som er anført i Almanakkerne at være bortgaaen siden Verdens Skabelse. Den derimod som udi et heelt Aar enten kan fortiene, eller indbetle en Rigsdaler, til at kjøbe sig Klæder for, kan jo alene ved at undvære Klæder, og gaae nøgen til Døden, endda skaffe Skatten tilveie, i det mindste en gang. Og saadan Skat er baade magelig og klækkelig; thi der behøves ikkun tolv tusinde fattige Menneskers Skat, til tvende middelmaadige store Herrers Løn, naar hver ikkun erholder sex tusinde Rigsdaler aarlig.

§. 30.

Men naar man derimod betragter et Riges Kammeral-Huusholding efter sit rette Væsen; saa bliver det ligesaa lidet rimmelig at kunde udelukke samme fra den almindelige Huusholdings-Kunst, som et Menneskes Siel kan være udelukt eller adskilt fra den Person der med rette kan gives Navn af et paa Jorden levende Menneske.

22

102 §. 31

En Afbildning efter et levende Menneske, dets Liv, Legem, Lemmer, Blod, Senesaft og Huusholding; sammenholdt og lignet med et ordentlig Rige, dets Konge, Lande, Indvaanere og Næremidler, Indtægter og Huusholding, vil Upaatvivlelig oplysende udvise imellem begge, en meget lignende Overensstemmelse, saasom: at sammenligne:

- a) Et levende Menneske, med et ordentlig Rige.
- b) Et Menneskes Liv, med et Riges Konge.
- c) Et Menneskes Legem, med et Riges Lande.
- d) Et Menneskes Lemmer, med et Riges Indvaanere.
- e) Et Menneskes Blod, med et Riges Næremidler.
- f) Et Menneskes Senesaft, med et Riges Indtægter.
- g) Et Menneskes Huusholding, med et Riges Huusholding, paa efterskrevne Maade, nemlig:
 - g) Et levende Menneske, behøver for at leve, et Liv og et Legems forenede Sammenværelse; thi naar Livet ikke kan virke, eller forlader Legemet, da geraader Legemet strax i Forstyrrelse og Forraadnelse, eller dør.

23

103

Et ordentlig Rige, behøver til dets lyksaligheds Vedligeholdelse og Floer, en Konge til at regiere Riget; thi uden Regiering, eller ved Indtrængelse af en ubegvem Mellemmagt, opstaaer strax udi et Rige saadan Uorden og Bevægelse, som forstyrrer og fordærver det hele Riges Lyksalighed.

b) Et Menneskes Liv, er ved Legemets friske og gode Tilstand, et fornøielig og lyksalig Liv; Men ved Legemets Mangel og Svaghed, er Livet uroelig og sorrigfuld.

Et Riges Konge, er ved sit Riges blomstrende, og gode Tilstand, en mægtig og lyksalig Konge; men Rigets Mangel og Fattigdom foruroeliger og bekymrer en Konge.

c) Et Menneskes Legem behøver Vederqvægelse, med udvortes Renselse og Vaskning, til Legemets Uddampnings Befordring; med Varme, med Huse, og med Klæder, til Beskiermelse for Kuld; med ordentlig Mad og Drikke, til Nærings-Safters Virkning og Blodets Næring; fattes nogen af disse Vederqvægelses Dele, paa den rette Maade, og

24

104

i den rette Orden; Da flyder deraf Legemets Svækkelse, Sygdom og Død.

Et Riges Lande behøver at undersøges, beredes og dyrkes, til at befordre Bergarters Samlelse, Planters Bert, til nyttige Dyrs Føde, og dette alt til Menneskets Næremidlers Erholdelse. Naar Landene bliver ret ordentlig brugt, bereed og dyrket af Menneskene, saa skaffer Landene overflødige Næringsmidler til Menneskenes Ophold; Men skeer Dyrkingen ikke paa den rette Maade, i den rette Orden; da flyder deraf Mangel paa Næremidler, og derpaa følger baade Landenes og Indvaanernes ødelæggelse.

a) Et Menneskes Lemmer, saavel de indvendige som de udvendige, er af den alviise Skabere, indrettet til at tiene Mennesket, udi en beundringsfuld god Orden; thi enhver Lem er sat til sin Forretning, og med den største Lydighed, passer troelig paa samme. Naar Fødderne snubler, seer man jo Hænderne i det samme Øieblik at udrekke sig, for at aftage og befrie de vigtigste Legemets Lemmer for Anstød og Skade, og til denne Strid for Legemets vigtigste Lemmer er Hænderne i

25

105 saaaarvaagen Beredskab, saa at de anfanger Striden (vel efter Sielens Villie) men dog saa hastig, at Mennesket selv neppe skal blive vaer Sielens foregaaende Befaling dertil. Senerne modtager og frembringer Senesaften, til Sandsernes Redskabers Næring, og tillige troelig, hastig og nøie udretter Sielens Befalinger, til Legemets Lemmers opvækkende ordentlige Bevægelse. Aarerne ombærer og uddeler Blodet til Senesaftens Virknings Kar og Redskaber, saavel som til de andre Legemers Deles ordentlige Næring; Fødderne bærer og flytter Mennesket fra et til andet Sted; Hænderne som forbemelt strider mod Legemets Fiender. Og Fingrene ere Menneskets almindelige Arbeids og Opvarnings Tienere, de frembringer Mad og Drikke til Munden, og paaklæder Legemet, med mere deslige; Men ved alt dette, er det Skaberens Almagts Kraft, som ved den Sielen givne Villie, formedelst Menniskets Liv og Legems Forening, udi denne deilige Orden virker Lemmernes Bevægelse, til en saa føielig og troe Tieneste, saavel af den ene Lem imod den anden, som af alle Lemmer, imod det hele Legeme. Sielens onde Villie forstyrrer Legemets Lemmers Bevæ-

26

106

gelses Orden; og naar Livets Virkning ophører, ere Lemmerne døde.

Et Riges Indvaanere bør være inddeelt udi en god Orden, i visse Stænder, og enhver Stands Lemmer bør passe paa sine tilhørende Forretninger, og ordenslige Pligter, uden nogen uretfærdig Egennyttighed, men til det hele Riges Vedligeholdelse, og beste Nytte.

De Kongelige Uden- og Indenlandske høie Ministre og styrende Collegier, ere at ansee som Rigets Sener; de bør hellig iagttage Rigets beste Nytte, troelig tiene og udrette deres Konges Befalinger, ordentlig og sparsommelig omgaaes med Rigets Indtægter og Udgivter.

De Kongelige Betientere udi alle Slags Embeder, ere at ansee som Rigets Blod- og Puls-Aarer; de bør paa en god Maade styre, bevare, og redelig omgaaes med Rigets Blod, som er de samlede og virkede Næremidler, hvilke tilhører det hele Rige, i alt saaledes behandlet, at alle Rigets Indvaanere kan leve uden Fattigdom, og tillige saaledes, at der ikke mangler Senesaft, som er: Indtægter til Udgivter, paa Bekostninger til Rigets Vedligeholdelse, Floer og Magts Bestyrkelse.

De Handlende i alle Handelsstandens Grene, kan lignedes ved Menneskets Fødder og Tæer;

27

107

de skal agte sig for at omflytte Rigets Næremidler udi skadelige Veie; de skal ikke gaae udi søvne, eller udi blinde; men de skal lade sig føre og veilede ved Kongelige Handels Anordninger; thi i hvor blødt det end kan synes ved Følelsen, med Føddernes Nedtrædelse i bløde Moradser, (jeg mener hermed liderlige Drikke-Huse) eller i hvor behagelig det end kunde falde Kiøbmænd, at føre en egennyttig, men dog for hele Riget skadelig Handel; faa kan dog saadan Blødheds Følelse, og behagelige Egennyttigheds Fordeel, snart forandre sig, til at nedstyrte baade deres Nydere, og det hele Rige, i den bedrøveligste Fattigdom. Men Indvaanerne i et Rige kan af sig selv ingen nyttig Orden stifte, de bør alene adlyde Rigets Konges Anordninger, og uden samme, saavel som Agtpaagivelse om alle gode Kongelige Anordningers ubrydelige og bestandige Efterlevelse, kan ingen i Riget enten leve ordentlig, fornøiet, sikker, eller i Velstand.

Stridsfolkene og Krigsstanden kan lignedes ved et Menneskes Hænder. De bør med største Hurtighed og Alvorlighed aftørne Rigets Fienders Overvold, og vove sig med uforsagt Mod, og uden Frygt for egen Støds

Lidelse, i den allerstørste Fare, for at beskierme det hele Legeme, og Legemets vigtigere Dele, for dødelig Anstød; thi Hændernes Saar kan læges; men knuses Hoved-

28

108 Tindingen, da er baade Hændernes og det hele Legems Død nær ved Haanden.

De Næremidlers samlende, og Næremidlers virkende Indvaanere, hvoraf de betydeligste ere: Bergfolk, Bønder, og Haandværksfolk, kan lignedes ved Menneskets Fingre; ved disse samles og virkes alle Rigets Næremidler, til Næring for alle de andre Rigets Stænder; og følgelig hviler det hele Riges Velstand paa disse Indvaaneres Tilstand. De skal ikke alene skaffe sig selv Næremidler, men endog ved deres Huusholdinger vinde og spare, til Overskud, alt hvad alle de andre Stænder behøver til deres Næring, og tillige alt hvad som udfordres til Rigets almindelige, Bekostninger. Formindskes dette Slags Indvaaneres Antal, eller hindres de udi deres Forretninger, til at samle og virke Næremidler; da formindskes og hindres jo uundgiengelig derved det hele Rigets Velfærdt.

e) Et Menneskes Blod, er det vigtigste Middel ei alene til Menneskets Legems Næring, men endog til Liv og Legems forenede Sammenværelses Vedligeholdelse. Blodets tilhørende, af Mad og Drikke erholdende, forskiellige Materiers sammenblandede Deles rette Forhold, imod hinanden efter Blodets Mængde, det er

29

109

at sige: Et af sin rette Materie vel blandet Blod, er beqvem til Blodets Forretninger, og til at igiennemvandre sine Omløbsveie, udi alle Legemets Dele, til sammes Nærings ordentlige Meddelelse. Har et Menneskes Legem Mangel paa beqvem Blod, saa vantrives alle Legemets Dele, og af Blodets Uformuenhed udi at afgive til Senesaften den behørige Næring, flyder Senernes Kraftesløshed, og saaledes virker Menneskets Svækkelse og Aftagelse i alle Dele.

Et Riges Næremidler, behøves til alle Rigets Indvaaneres Livs Ophold, og følgelig er det vigtigste Middel til hele Rigets Styrke og Velstand, naar samme haves udi tilstrekkelig Mængde og Godhed. Næremidlernes gode Tilvirkninger, gjør samme beqvem til nyttig Brug, og fordeelagtig Handel. De vel tilvirkede Ting, som udi en Indvaaners Huusholding er vunden og haves til overs fra egen fornødne Brug, ere da for deres Godhed begierlig til at blive kiøbt af andre, som trænger dertil, og Kiøbe-Summen som erholdes for disse solgte Ting, kan igjen anvendes til derfor at kiøbe de udi samme Huusholding manglende Ting, og det mere vundne Overskud, kan betales udi Afgivter til Rigets Kasse. Naar denne Tilstand er almindelig overalt udi et Rige, saa kan alle Stænder i

30

110

samme Rige leve udi Velstand; men har Rigets Landbrugere Mangel paa Næremidler, og Rigets Indtægter skal trækkes fra Indvaanernes egne fornødne Livs Ophold, som de selv behøvede til at mætte deres sultne Munde; da trykkes Rigets Magt snarlig paa Knæ, til en qvælende Aftagelse udi det hele Rige, i samme Forhold som næst foran er meldet, om Virkningen, udi det menneskelige Legeme, af Mangel paa fornøden beqvem Blod.

f) Et Menneskes Senesaft, er et nødvendig Hielpemiddel til at vedligeholde en ordentlig Bevægelse udi Legemet, samt til at styrke Senernes og Legemets Magt, og følgelig er en Medbefordrer til Blodets ordentlige Bevægelse og Omløb udi det menneskelige Legeme; Men derimod tages Senesaftens Næring fra Hele Legemets Blod. Saalænge denne Orden vedvarer, staaer det vel til med Menneskets Liv og Legem. Men naar enten Senesaften, eller Blodet, uordentlig og voldsom indtrænger sig udi hinandens Veie, da er deres Strid om Valdpladsens Erobring de farligste Tilfælde for et Menneskes Helsen og Liv; thi, naar Blodet løber ind udi Senesaftens Veie, da paafølger strax Afmagt, Besvimmelse, og nedfalds Syge. Men, naar Senesaften træn-

31

111

ger sig ind udi Blodets Gange, da standses Blodløbet, og derpaa følger strax den bedrøvelige voldsomme Slag-Sygdom, som de fleste Tider Haver Døden i Følge med sig.

Et Riges, eller en Konges Indtægter, ere uundgiengelige fornødne, til at vedligeholde en ordentlig, retfærdig og magtefuld Regiering; thi ved Rigets af Indvaanerne erholdende Indtægter, skal jo igjen udredes alle Bekostninger paa Regieringens Indretninger i alle sine Dele. Paa Regieringens gode Indretninger, ordentlige Styrelse, og magtefulde Beskiermelse, beroer middelviis ei alene Indvaanernes Sikkerhed og Beskiermelse

imod indvortes og udvortes Uret og Vold; men derhos bliver Regieringens gode veiledende Styrelse og Oplysning en tryk og ordentlig Ledsagelse for alle Rigets Indvaanere, til at vandre den retteste Vei til Velstands og Lyksaligheds Maal; og Indvaanernes Pligter, anlokkes ved Belønninger, og bøies ved Straffer paa mueligste Maade til Opfyldelse.

Saa fornøden som disse Velgierningers Nydelse er for alle et Riges Indvaanere, saa pligtig ere og alle Indvaanerne til at forskaffe Indtægter til Regieringens Vedligeholdelse. Men disse Ind-

32

112

tægters Reglering, kan Indvaanerne ikke selv bestemme, denne Forretning hører til Regieringens Væsen; og maa saaledes af Regieringen bestemmes, at der bliver en Lighed imellem alle Indvaanernes Paalæg, og denne Lighed af Paalæg, kan ikke skee efter Hoveders Antal, men den maa klogelig og retfærdig afpasses saaledes: At Paalægget alene strækker sig, til det som mueligviis kan vindes udi enhver Indvaaners Huusholding; thi overskrides disse Grændser, da tages jo Brødet fra Indvaanernes sultne Munde; og skeer dette, da maa Indvaanerne jo vandsmægte og omkomme, i det mindste for det første, de af Indvaanerne, som saadan Behandling vederfares; Og skeer dette, da tillukker jo Regieringen selv sine egne Nære-Kilder; Og skeer dette, da ødelegges jo alt, baade Regiering, Indvaanere og det hele Rige. Paa den anden Side, dersom Indvaanerne ikke stræbsom og klogelig samler, virker, sparsommelig bruger, og forsigtig, handler med Nærcmidler, saa at de baade selv kan leve, og have tilovers, til at kunde svare retfærdige og fornødne Paalæg, af deres Gevinst, til Regieringens Indtægter; eller og, naar de paa en forødende og ubetænksom daarlig Maade, forøder og spilder det som de pligtmæssige skulle svare efter Paalæg til Regieringen; da løber de jo ind udi Regieringens Indtægters Vei, og derved

33

113

foraarsager det hele Riges Afmagt, i Forhold til Grændsernes Overskridelse. Følgelig ere disse Uordener fra begge Sider, af megen Lighed, med næstforanførte Senesaftens og Blodets uordentlige Forholds Følger, til at foraarsage et Menneskes meget onde og farlige Sygdomme eller Død. g) Et Menneskes Huusholding, tager sin Begyndelse, i Moders Liv; thi Forældrenes Tilstands Beskaffenhed ved et Barns Avlelse, og Moderens Tilstands Beskaffenhed fra den Tid, indtil Fødsels-Tiden, maa et Foster Lidelseviis være underkastet. Forældrenes, ved engod og Gudhengiven Villie, glade Hierter og friske Legemers Beskaffenhed., frembringer i Guds Kraft deres Sæds Frugt, til Verdens Lys, med en munter Siel, og et velskikket Legeme; men Forældrenes onde Hierters Villie, og usunde Legemer, frembringer det som er tvertimod.

Denne et Barns medføde naturlige Beskaffenhed, kan dets Huusholding, udi dets Opfødsels eller Oopdragelses Tid, igien ligne, bøie eller forandre til Vedligeholdelse, Forbædring eller Forværrelse.

Udi Menneskets Ungdoms Tid, naar de selv begynder at bruge Eftertanke, kan ders Huusholding atter tilveiebringe store Forandringer, og

34

114

er enten den farligste, eller lykkeligste Alders Tid; thi gaaer man da over til den brede Vei som fører til Fordærvelse, saa er lidet Haab om et saadant Menneskes forbædrende Omvendelse; men kommer et Menneske til at lære en god Huusholdings Førelse i sin Ungdoms Tid, da træder man derved over i den trange Vei, som med Sikkerhed fører til det rette Lyksaligheds Maal. Det er i denne Alders Tid et Menneffe enten begynder at synde paa egen Regning, eller og begynder at kiende sin Skabere, og derved fatter den gode Vilie til at overgive sit sønlige Hierte, i den faderlige Haand, og saaledes træder ind udi en virkelig Betiening i Naadestanden for sin hele øvrige Lives Tid, indtil Oversettelses Tiden i den evige Salighed. Og dette Saligheds Maals Eftertragtelse, er ligesom en levende Siel udi ethvert Menneskes Huusholding i dette jordiske Liv; thi herved lærer man at kiende Guds Villie, at vie efter Guds Villie, at overgive sig udi Guds Villie, og herved opmuntres, styrkes og ledsages man til at ville af ganske Hierte Siel og Sind, efterfølge Guds Ville. Man søger da ikke sit Brød og timelige Ophold, ved Betlerie, ved Renters Tagelse af Nødlidende, ved Bedragerie eller ved Røverie; men man søger ærlig at erhverve sit Brød i sit Ansigtets Sved, og at elske sin Næste som sig selv; man

35

115

lærer da først ret at begribe hvad det betyder at give Gud det Guds er, og Keiseren det Keiserens er; thi

disse Gaver, udgiver man jo ene og alene til sin egen timelige og evige Lyksaligheds Nydelse. Et Menneske eier jo intet andet til at overgive Gud, end dets Hierte. Menneskets Hierte finder i dette Liv, imod alle sine Fiender, jo ingen Befæstning eller Beskiermelse, uden alene hos Gud. Man kan jo derfor aldrig for tilig overlevere sit Hierte til sin eneste Frelsere og Saliggjørere. Her behøves jo aldeles ingen Betænknings Tid, til en overveiende Udvælgelse; thi af et, kan man jo ikkuns udvælge et, og der er jo ikke Salighed i nogen anden Ting, end blot alene udi Guds Naade-Frelse; følgelig har man og ingen anden at overgive sit Hierte til, end den ene sande Gud, som selv kalder paa sine troende Børn, med denne guddommelige Kierligheds Indbydelse: Min Søn giv mig dit Hierte (Ordspr. 23, 26). Man har derfor ikke at befrygte sig for, at den overgivende Gaves Modtagelse, skulle blive afslaaet, nei; al Tvivl derom ophæver forbemelte Guds egen kierlige Indbydelse; saa at man med Sikkerhed kan frembære sin Gave, naar den ikkun alene bestaaer af et reent Hierte, overgivet udi en stadig og levende Troe.

I Henseende til et Menneskes timelige Velfært i dette Liv, da er jo den af Gud stiftede

36

116 menneskelige Regiering, det Middel, som ved Guds Kraft, imod Fornærmelse og Vold beskiermer og forsvarer Menneskets Liv og jordiske Eiendele; og altsaa udgiver ethvert Menneske, som befinder sig under et Riges Regiering, de til sammes Vedligeholdelse betalende Skatter, jo ene og alene for sin egen Sikkerhed, og for egen Velfærts Skyld; og da et Menneskes Velfærts Befordring er en væsentlig Deel af et Menneskes Huusholding; saa bliver det og unægtelig en ligesaa stor Pligt for et Menneske, at man udi alle muelige Maader stræber at erhverve og tilveiebringe det som bør svares i Skatter med mere, til Regieringens Vedligeholdelse, som det derhos for ethvert Menneske er magtpaaliggende og fornøden, at erhverve sin egen Føde, Klæde, og øvrige Underholdning. Naar nu et Menneske indseer denne Pligts Opfyldelse, endog for sin egen Velfærts Skyld, at være saa uundgiengelig fornøden; saa maa jo denne Kundskabs tydelige Overbeviisning, nødvendig opmuntre ethvert Menneske til Flittighed, Stræbsomhed, Sparsommelighed og Forsigtighed udi sin Huusholding. Den som samler Næremidler, bør søge at samle ei alene til sit eget Legems Nødtørfthighed, og Skatters Udredelse, men endog til sin Velfærts Forbedring, og Eiendommens Formerelse, for at blive i Stand til at kunde opføde og oplære Børn,

37

117

som en pligtig Igiengieldelse, for det enhver haver nydt, udi de Dage da de ikke selv kunde arbeide eller fortjene noget.

Den som virker og tilbereder Næremidler, bør søge med Flid udi sit Arbeide, at fortjene og erhverve alt det, som kunde erfordres til sine Pligters Opfyldelse i alle Dele; uden Betlerie eller Bedragerie.

Den som handler med Næremidler, bør omgaaes dermed som en troe Tiener i Staten, saa at man hverken kjøber eller sælger, uden efter en tydelig Kundskab, og ordentlig Beregning, med en fuldkommen Forevidenhed at ethvert foretagende Kiøbmandskab, enten det er af liden eller stor Betydenhed, dog virkelig besindes at være, baade til den Næremiddel samlende, eller virkende Indvaaners, og til Handelsmandens egen Nytte, saavel som til den hele Stats sikre Fordeel; følgelig bør ingen Handelsmand forskrive udenrigs Vahre, uden med en fuldkommen Vished, at de forskrivende udenrigske Vahre i eget Land uundgiengelige til nyttig Brug ere fornødne, og derhos bør man med Sikkerhed vide, at saadanne Vahre kan anskaffes for Betaling ved Omvexling med Landers egne vundne og udførende Vahrers Verdier, alt saaledes, at ingen Slags Udenrigs Handel i nogen Maade geraader til eget Lands Udarmelse eller Tab.

38

118 Den hvis Arbeide alene bestaaer udi at lære og undervise andre, bør føre sin egen Huusholding, med en god exemplarisk Forsigtighed, og derhos lære og undervise enhver af sine Disciple om saadan Hunsholdings Førelses Maade, saa at ingen i Landet formedelst Mangel paa Kundskab enten styrtes udi den timelige Legemets Armod, eller den evige Sielens Fordømmelse.

Den hvis Arbeide alene bestaaer udi at forrette Regieringens Tieneste, bør føre en saa exemplarisk klog Huusholding, saa at, det som kan spares fra den af Regieringens almindelige Kasse, eller af Landets Indvaanere paa retfærdig Maade nydende Løn, bør ikke forødes ved Overdaadighed med unyttige Udenrigs Vahres Fortærelse; men saadan havende Overskud bør man anvende til egen og Families timelige Velfærts Forbedring og Landets Rigdommes Formerelse, og saa fremdeles.

Et Riges Huusholding, haver taget sin Begyndelse ved Rigets første Stiftelse; thi efter denne Stiftelses Grunds og Forms mere eller mindre Beqvemhed, kan Rigets Huusholdingsmaade ligeledes falde mere og mindre beqvem, at indrette og fremføre, til Rigets mueligviis høieste Fuldkommenheds Opnaaelse.

Den fuldkomneste Regierings Form maa nødvendig være den, som mest nærmer sig til den

39

guddommelige Regierings Efterlignelse; og dette er jo da unegtelig en Enevolds Regiering, af en Regent eller Konge, udi et Rige.

O! lyksalige Danske Rige, som af Gud er begavet med den beste og fuldkomneste jordiske Regierings Form!

O! lyksalige Oldenborgske Konge-Stamme, hvoraf denne allerypperligste Regierings Form er frembragt! ja! frembragt, paa den helligste Maade ved en utvungen reen Kierlighed fra Rigets Fader, for at befordre Rigets Børns Lyksalighed; og af Rigets Børn, for at glæde en Faders Hierte med lydagtige Børns fuldkomne Overgivelse i den faderlige kierlige Villie, til de faderlige Velgiermingers beqvemteste Nydelse.

Den spædeste Alder af denne Regiering, Har været en lyksalig Regiering, og hvor meget mere kan man da ikke haabe, at dens Ungdoms og Manddoms Alder vil opstige paa den høieste Spidse, af den jordiske sande Lyksaligheds Klippe, hvorpaa er opreist den Himmel Stie, som rekker til Himmelen, nemlig: den rene sande og uforfalskede christelige Religion; til denne det Danske Riges Lyksaligheds høieste Spidses Opnaaelse, hvortil den almægtigste naadefulde Gud haver lagt en saa ypperlig Grundvold, vil den store oldenborgske Konge-Stamme, i Guds Kraft, med den viiseste Regiering og

40

120

den faderligste Omhue blive Gradeviis de lykkeligste Anførere; og til denne Anførelse bliver det en Hoved-Sag at tænke paa Rigets Rod, Bergfolk, Bønder og Fiskere, hvorledes samme kan oplives, opmuntres og veiledes, til at samle og fremtrække af Rigets Nære-Kilder, de kraftige og fødende Nære-Safter, hvis alvorlige Iverksettelse maa beforders ved kierlige overtydende Underviisninger, ved kloge Anordninger, ved beqvemme Skatter, ved gode Virkningsmaaders Opfindelser, ved Haandverkens Istandsettelse, ved en forsigtig og velindrettet Handel.

Til dette at udføre, behøves gode, kyndige og kloge Lærere, som i Særdeleshed kiender Rigets egne Landes naturlige Beskaffenhed; dernæst viise og troe Raadgivere, tilligemed beqvemme og redelige Betientere; hvilke alle ligesom Leed udi en Kiede bør være forenede med Klogskab, Troskab, Flid og Redelighed, at befordre Rigets lyksaligste Fremvekt, til hvilken Ende alle og enhver bør saaledes føre sine egne Huusholdinger, tilligemed Omhyggelighed udi Rigets eller Kongens Tieneste, saa at ingen Slags Brøst eller Mangel findes, men tvertimod, fra det mindste til det største alle Ting at være udi en blomstrende Tilstand, og især bør Rigets eller Kongens Skat-Kammer stedse være forsyned med en tilvorende anseelig Rigdom, af de ædle

41

121 Metaller, Sølv og Guld, hvilke overalt til en sand Verdie ere gangbare; thi Landets Indvaaneres Rigdom kan ikke til Indvaanernes Beskiernelse og Hielp, i paakommende Tilfælde være forvaret paa et beqvemmere eller sikrere Sted, end udi Rigets almindelige Skat-Kammer, og Landers Børn, kan jo aldrig levere deres, fra eget nødtørftige Brug, øverfyldende Rigdom, til nogen bædre, end til deres egen Lands Faders sikre Gjemme, som dog igien alletider vil staae aaben, til deraf at blive uddelt alt det som i nogen Maade kunde tiene til Landets Børns Velfært og Nytte.

§.32.

Forestaaende Afbildning og Sammenligning, formenes paa en naturlig og tydelig Maade at oplyse hvor uundaiengelig fornøden det er: at indlemme Kammeral Huusholdingen som en virkelig Deel udi den almindelige Hunsholdings-Kunst; thi naar en Næremiddels samlende Indvaanere ikke ville tænke paa at samle mere end han selv behøver til Klæde og Føde, hvorfra skal da Kongens Indtægter med mere til Rigets Vedligeholdelse tages; naar Kammeralisten reglerer Skatter i blinde, og derved tager Brødet fra den Næremiddels samlende Indvaaners Mund, til en fuldkommen ødelæggelse, hvorfra skal da siden Skatter vindes og tilveiebringes.

42

122 Et Riges almindelige Udgifter maa jo nødvendig udredes af det Overskud som vindes udi enhver Indvaaners enkelte Huusholding. Bliver et Riges Indvaanere paalagt Skatter af anden Natur end saadanne, som kan betales og udredes af det Overskud eller Gevinst, som samles eller falder udi enhver enkelt Persons Huusholding; saa kan det jo ikke skee paa nogen anden Maade, end ved at afpræse Indvaanerne det som de selv behøver til deres Lives Ophold. Berøver man nu et Menneske det hvormed han skal opholde sit Liv og Legems Styrke, saa bliver han jo ved saadan Afpræsning enten jaget i Landflygtighed, eller og han paa en langsom Maade ynkværdig maa qvæles udi Rigets indsluttede Grændser. En ubeqvem Skat er derfor ei alene en yderlig Forvirrelse udi hele Rigets egen sammenhængende Huusholding; men endog udi alle Rigers

Indvaaneres enkelte Huusholdinger; Ja! en baned Vei til det beste Riges fuldkomne ødelæggelse.

§. 33.

Til dette i Korthed end ydermere eksempelvis at oplyse, vil jeg tilføie efterskrevne Afbildning og rigtige Udregning efter naturlig Forhold, saasom:

En Huusmand udi en Fieldbøygde i Norge, med Kone og tvende Drænge-Børn, be-

43

123

Høver til Opholds Midlers Anskaffelse udi et Aar, disse udgifter:

a) Klædevahre: Manden og

Konen, hver Klæder til Verdie 3. Rdlr. er 6. Rd.

de tvende Drengbørn,

hver 2. Rdlr. er 4. =

I alt = = 10. Rdlr.

b) Føde Vahre: Manden og Konen, hver til Verdie dagl. 3 sk. er 6 sk. de tvende Drængbørn, hver til Verdie daglig 2 sk. er 4 sk.

Tilsammen daglig 10 sk. Dette udgjør i et Aar = 38. Rdlr. 2 sk.

c) Af deres Huus og Grund svares aarlig Grundleie = = 2. = = =

d) Til Præsten, Kirken og Skolen, svares aarlig = = ,, = 48 sk.

Tilsammen et Aars Udgifter = 50. Rd. 50. sk. Af denne Huusmand med Kone indsamles Næremidler, og fortienes ved Arbeide udi et Aar:

a) Udi en Ager saaes en Tønde Havre, deraf avles igien syv Tønder, og af disse ere de sex vundne, enhver Tønde regnes til Verdie

44

124 Transport 50 Rd. 50 sk. en Rigsdaler er 6 Rd.

b) Af tvende Kiør vindes paa Melk og Smør 20 =

c) Af ti Smaler (paa Dansk Faar) vindes paa Lam, Melk, Ost og Uld til Verdie 6 = 64 sk.

c) Foruden eget Huusarbeide, forrettes Arbeide hos Bønder eller andre, hvorfor vindes Dagløn, nemlig: Manden 52 Dage, for Dagen

12 sk. er = 6 * 48 sk.

Konen 20 Dage, for Dagen 8 sk. er = 1 = 64 sk.

d) Af deres Fæeavl selges tvende Slagtnød, for Hver erholdes 4 Rd. er 8 = = =

e) Udi Fieldet fanges med Snarer: 6 par Ryper a 8 sk. er = ,, = 48 sk.

Med Fæller: 2 Reve, for Hvis Skind bekommes 2 Rd. =

I alt Indtægt 51 Rd. 32 sk.

Samme fradraget Udgiften, er Overskud 78 sk.

45

125

Naar nu dette er det højeste Overskud, kan der da vel have mindre, til at bøde paa næste Aars Mislykke,

eller endnu farligere, en Sygdom, om nogen af disse Dele indtreffer; thi høiere Fortieneste kan en saadan Huusmand neppe vente sig det ene Aar imod det andet regnet, og Udgiften til Livs Ophold kan aldrig være ringere end anført er.

Paabydes nu en Skat saaledes: At disse to Mennesker i et Aar skal svare hver en Rigsdaler, som er aarlig to Rigsdaler.

Hvorfra skal samme tages? og hvad er Følgerne? bliver ikke Følgerne uundgiengelig saaledes: Det første Aar maa rykkes ud med de to Rigsdaler, som Grund-Eieren tilkom i Afgift. For denne Restanse jages Huusmanden med Kone og tvende Drengbørn fra deres Nærings Plads. Pladsen bliver ødelagt. Huusmanden med Kone og Børn nærer sig i det næste Aar med den Verdie, som kan udkomme ved at selge deres Creature, og ringe Huusgeraad. Det andet Aar maa de betle deres Brød; men denne foragtelige Næremaade falder saa utilstrekkelig, saa at det ene Drengbarn dør efter det andet af Suult og Kulde, i Mangel, paa Føde og Klæde, Konen gaaer samme Vei, haver Manden endnu nogle Kræfter og Mod tilbage, og er endda i sine unge Aar, begiver han sig til Kiøbstæden, der findes ingen Leilighed til fortienende Levebrød. For

46

126 da om mueligt at redde sit Liv, hensøger han til Udhavne og fremmede Rigers Skibe, antreffes disse, da oversettes denne Indvaaner (med et udødelig Had til sit Fædreneland) bort i et fremmet Rige, hvor Han baade kan blive samme Rige til stor Nytte, ja endog farlig for sit eget Fødeland.

Nu spørges: Men hvad Nytte kunde Riget da vel have havt af denne Indvaaner, naar han ikke ved en ubeqvem Skat var dreven i Landflygtighed? Hertil svares:

a) Af Kornvahre, Lin, Strie (det er paa Dansk Hør og Blaar) Salt og Tobak, som han, da han var Huusmand, brugte i sin Huusholding, blev kiøbt i Kiøbstæden, for de Penge han erholdte for sit samlede og solgte Smør med mere, og af disse Vahre er ved Indførselen til Kiøbstæden betalt Told, med mere, til Kongens Kasse.

b) Af det solgte Smør, Slagteqvæg og Ryper er betalt Konsumtion, udi Kiøbstæden, hvor samme er indført.

c) Af de tvende Ræveskind, er betalt udgaaende Told, og for Skindenes Verdie er indbragt fra fremmede Steder omtrent tre Rigsdalers Verdie.

d) Af den Viin som Huusmanden og hans Kone nød ved Alterens Sacramente, er betalt Afgifter til Kongens Kasse.

47

127

e) De to Rigsdaler han betalte i aarlig Grundleie, var vundne Penge for Grundeieren, og disse ere igien anvente til den af Grundeieren ers lagde Stats Betaling.

f) Paa de 72. Dages Arbeide, hvorføre han vel har nydt Dagløn, og derunder er beregnet; men de ved dette Arbeide samlede Næremidler var at ansee som en Gevinst i Landet, kort sagt: af denne Huusmands. Fortieneste i sit Ansigtssveed, blev sikkerlig ved bemelie Poster Middelveis virkelig indbragt udi et Aar i Kongens Kasse 4. Rigsdalers Indtægt. Foruden dette, kunde

g) Det ene Drængbarn, naar det havde opnaaet 18. Aar, træd udi Krigstieneste som Soldat, uden nogen videre Bekostning for Riget.

h) Det andet Drængbarn kunde blive en nyttig Land-Arbeider, og omsider naar Faderen paa en naturlig Maade ved Døden afgang, tiltraad Huusmands Pladsen, foruden flere muelige tilfældige Fordele.

Kunde nu disse Fordele været i Besiddelse til Rigets Nytte, ved denne Huusmands Beskiermelse og Beholdelse i Riget; saa spørges: Hvad Indtægt, og hvad Skade havde Riget ved den paabudne Personelle Skat, til to Rigsdalers Beløb i et Aar, af ermelte Huusmands Familie?

48

128 Indtægten varede ikkun udi et, eller i høieste to Aar, følgelig beløber den høieste Indtægt sig fire Rigsdaler.

Rigers Skade, som ved Skattens Paabud foraarsagede Huusmandens tilligemed Næringspladens ødeleggelse bliver derimod:

a) Tabes for Eftertiden Told, Konsumtion og Skat til Kongens Kasse, omtrent aarlig fire Rigsdaler; eller i det mindste i Tilfælde af Huusmands-Pladsens Optagelse til Brug igien, vil der bortgaae 30. Aar forinden to ægte

Folk og tvende Børn igien kan fødes og opføres i et Land, og i denne Tid blev da Tabet omtrent regnet fire Rigsdaler aarlig, som beløb sig i tredive Aar 120. Rigsdaler.

b) I Steden for det ene bortkomne Drængebarn, maatte værves en Udenrigs Skygge til Soldat, som vel i det mindste vilde koste 30. Rigsdaler, foruden Forskiellen af en Skygge, i steden for en troe og duelig Stridsmand.

c) En Huusmands Pladses ødeleggelse, hvor forhen kunde næres fire eller flere Mennesker, er for et Rige et betydelig Tab, og den derved tabende Summe til Penge udregnet, kunde i Forhold til Tiden, naar den længe blev liggende øde, blive anseelig stor.

49

129

Denne Forklaring er upaatvivlelig tydelig nok, til at give en Kammeralist en evig Afskye til at gjøre Forslag om Skatters Paabud af denne Natur, især naar til Tabet føies en Erindring om ynkværdige Huusvilde af Armod døende Folkes Suk og Landflygtiges Anke.

§. 34.

Det er ikke Huusmænd i de Norske Fieldbøigder alene, som en ubeqvem Personel Skat kan ødelegge, den kan ligesaa lettelig gjøre Bønder til Huusmænd, og Herremænd til Bønder uden Hænder, og hvorledes ville det da vel gaæ med det hele Rige?

§. 35.

Paa de Steder hvor Bonden avler Korn til at fælde, og samme Kornvahre er i en overalmindelig meget høi Priis, saa at i et Aar ved denne høie Priis af en Bonde kan vindes 30. til 40. Rigsdaler; der kan en Bonde af saadanne vundne Penge uden Ødelæggelse gjerne betale 15. til 20.

Rigsdalers Skat i et Aar. En Bonde derimod som til sin Huusholding behøver aarlig at kiøbe Korn, og ved den overalmindelige høie Priis maa for de kiøbende Kornvahre udgive i et Aar 30. til 40. Rigsdaler mere end forhen almindelig er udgivet, og derhos skal svare en Personel Skat, i hvor liden den end og er, saa kan den dog være

50

130 utaalelig. Af Gevinster kan alletider svares Skatter, om der end og beløb sig til den største Andeel af det Hele. Men naar Skatten Dal tages af det som behøves til et Menneskes egen Livs Ophold, da er den allermindste Summe af Personel Skat end og for høi, og ødeleggende.

§. 36.

Huusholdings - Kunsten bliver derfor en bedrøvelig Kunst, naar Rente-Kammerets Huusholding skal være adskilt for sig selv i et forskiellig Rum. Men haver man i alle enkelte Huusholdinger Kammeral-Huusholdingen for Øine og søger paa Grund af sine Pligter at vinde Overskud til Skatter; samt derimod udi KammeralHuusholdingen haver for Øine og til Rettesnor, at ville indrette baade Skatters Paabud i det rette Forhold til enhver og alle enkelte Huusholdingers Beskaffenhed; og Rigets Udgifters Reglering i Forhold til de af det hele Rige mueligviis, og uden nogens Skade erholdende Indtægter, da beforders ved begge Dele, enhver og alle Indvaaneres, saavelsom det hele Riges sande Nytte.

§. 37.

Kammeralisten bør fornemmelig vide, ved Skatters Regleringer, at gjøre Forslag til saadanne Skatter, saa at Skattens Paabud og Afgift i sig selv kunde Middelviis give Anledning

51

131

baade til Næremidlers og Folkemængdens nyttige Forøgelse. Hertil kan vel svares: Ja, det er let sagt; men paa hvad Maade kan vel Skatter og Afgifter regleres saaledes, at samme kunde tilveiebringe saa gode Følger?

Vel synes dette Spørsmål ved den første Lyd, at være vanskelig at besvare; Men naar man udi den rette Sammenhæng betragter Guds Indretning i Naturen; saa sigter jo alle Indretninger i det hele at regne, blot og alene til det fuldkomne gode, og udi Guds Indretninger kan ingen Mangel, intet ufuldkommen og intet ont, enten tænkes muelig, eller endnu mindre befindes at være til; Men tvertimod erfares klarligen: at alle Guds

Indretninger paa Jorden Middelveis sigter til at befordre Menneskenes timelige Lykke og evige Salighed, ja end og de Hendelser som ved første Øiekast for Menneskenes Øine synes modbydelige, saasom: Krig, Dyrtid, Sygdom, ja Døden selv, ere dog i sig selv ikke andet end Befordrings-Midler til Menneskets eget Beste, og for at høre Menneskets onde Villie udi Forbedrings Vej.

Rigers Stiftelse, Kongers Regimente, og Skatters Svarelse, ere efter den Hellige Skrifts Vidnesbyrd Guds egne Indretninger, og sigte alene til Menneskets Beskiærmelse og Lyksaligheds Befor-

52

132 dring; og dette maa være det rette Maal som bør sigtes til med alle Skatters Paabud.

En Kammeralist som besidder en tydelig Kundskab om Rigets Beskaffenhed, og har et got Hierte til at ville det beste, maa i alle sine Handlinger søge at faae det rette Maal i Sigte; Men til at erholde en tydelig Kundskab om Rigets Beskaffenhed, tilligemed Oplysning om Landets Næremidlers Kilders Steder, samt Næremidlernes Samlelses, Virkelses og Anvendelses Maader, vil uundgiengelig være fornøden en ordentlig Land Opmaalning, og fuldstændige Land-Korters Forfattelse, som ei alene paalidelig og rigtig udviser Jordgrundens Størrelse og Skikkelse, men endog derhos ved Anmerkninger paa muelig Maade tydelig forklarer Dens hele væsentlige naturlige Beskaffenhed, paa ethvert Sted. Om Maaden til denne Opmaalings Iverksettelse, og saadanne Land-Korters Forfattelse, (uden Bekostning for Kongens Kasse:) skal Udi efterfølgende §. 53. 54. og 55. blive vedføiet mine Tanker; Men til Oplysning paa dette Sted, vil jeg alene fremføre en Afbildning til en Skats Paabud, hvorved kunde blive tilveiebragt anseelige Indtægter til Kongens Kasse, ei alene i den første Paabuds Tid, men endog til Bestandighed for Eftertiden, og derhos bliver af den Natur, at der-

53

133

ved baade forøgedes Næremidler og Folkemængde i Landet.

§. 38.

Jeg har udi foregaaende §. 33. anført en Afbildning paa en ubeqvem Personel Skats Virkning, til dermed at ødelegge Norske Huusmænd i Fieldbøigderne, jeg vil derfor blive ved samme Grændser, og her fremsætte mine Tanker paa hvad Maade en Skat kunde paabydes, hvorved nyttige Norske Huusmænds Antal kunde blive forøget til Rigets Nytte, saasom:

At i Norge, især udi Fieldbøigderne, ligger ganske øde mange tusinde Jordgrunde, bestaaende af Myre-Lyng- og Mose-Marker; men dog indeholder Dyrkningsværdig Jord, af saadan Beskaffenhed, at mange tusinde Huusmænd, med deres Familier, ved samme Jordgrundes Brug og Dyrkning kunde samle Næremidler, ei alene til deres eget Levebrød, men endog saaledes, at af enhver af disse nye Huusmænds Pladser tillige kunde svares aarlig Afgiøvt 2. Rigsdaler, samt nogle Dages Arbeide til Grundeieren, derom er jeg øjensynlig overbeviist, ligesom det og ved Undersøgninger skal blive befunden at være en uimodsigelig Sandhed.

Ved Belønninger, ved Opmuntringer af Løfter om Benaadninger, eller ændre deslige Mid-

54

134

ler, vil det fast blive evig umuelig at formaa Grund-Eierne til selv at optage til Dyrkning saadanne ødeliggende Jordgrunde, og endnu meget mindre at overtale dem til godvillig at overlade samme paa en god Maade til Huusmænds Brug; Men derimod ville en Skats Paabud inden kort Tid, paa den allerbeste og beqvemteste Maade udrette denne høistbetydelige Sag, saasom:

Overalt i Norge hvor der befindes øde Jordgrunde, hvorpå kunde indrettes en eller flere Huusmænds Pladser, enhver af saadan Størrelse og Beskaffenhed, saa at en Huusmand med Familie ved sammes Dyrkning og Brug deraf kunde samle Næremidler til Levebrød, og tillige tilveiebringe aarlig to Rigsdalers Grundleie, og derhos aarlig forrette sex Dages Arbeide for Grund-Eieren, deraf skulle paabydes strax at svares af den nærværende Bonde eller Grundeier, to Rigsdaler aarlig Skat, og hver tredie Aar, som samme Jordgrund fremdeles blev beliggende øde, skulle desuden af Grund-Eieren, for: uden den aarlige Skat, svares to Rigsdaler under Navn af Erindrings-Skat.

De to Rigsdaler skulle blive en bestandig Skat paa Gaarden; men naar Grund-Eieren beviste, at den øde Jordgrund var overladt til en Huusmand, som derpaa havde bygt Huse, og virkelig som en

55

135 gift Ægteemand derudi var boende, samt gjort Begyndelse med at oprydde og dyrke Pladsen; Da skulle den tredie Aars Erindrings Skat ophøre, og af Huusmanden maatte Grund-Eieren tage i aarlig Grundleie de samme to Rigsdaler, som svartes i Skat til Kongens Kaste, hvorhos Huusmanden desuden skulle være pligtig til at arbeide for Grund-Eieren sex Dage udi ethver Aars Høste- og Pløietider, og det uden nogen anden Betaling, end Kostens Nydelse i samme sex Dage.

Herimod skulle Huusmanden, for at opmuntres til at forbedre Pladsen, have denne Rettighed: at naar han efter sin Pligt svarte de to Rigsdalers aarlige Grundleie, tillige med bemelte sex Dages Arbeide; da skulle han ei alene nyde Huusmands Pladsen i rolig Besiddelse for sin og Kone Leve-Tid, men han skulle endog have ret til at sælge Pladsen til en anden Huusmand i hans levende Live, og naar Pladsen ved Dødsfald blev ledig, skulle den stilles til Opbydelse ved offentlig Auction, og Kiøbesummen komme Huusmandens Stervboe tilgode.

Imod dette Forslag kunde indvendes, at om der end virkelig fandtes paa en Gaards Grund saadanne ødeliggende Jordgrunde, saa var saadant ikke

56

136 lettelig paa en beviislig paalidelig Maade oplyst; og førend saadanne tilforladelige Oplysninger havdes, kunde ikke med Retfærdighed paabydes Skat deraf.

Til at besvare denne Indvending er mine Tanker, at ved Paabudet kunde blive indrykket disse Vilkaar: .

At enhver Gaards-Eier, eller Beboer, skulle være pligtig, paa den næste Tingdag efter at Paa-Buddet var bekendtgiort, selv at gjøre Angivelse om de øde Pladser, som fandtes paa hans Gaards Grund, og den som selv saaledes derom gjorde Angivelse, og lod samme sin Angivelse udi Tingbogen anføre, skulle nyde Frihed for Skattens Svarelse af samme øde Grund, i tre Aar, for imidlertid at kunde gjøre Anstalt til at faae de øde Jordgrunde ved en eller flere Huusmænd bebygget og opryddet, til Brug og Nytte for sig selv og hele Riget; men efter de tre Aars Forløb, da uden Undtagelse efter Paabudet af svare Skat deraf.

Den Gaards-Eiere eller Beboer derimod, som forsømte at gjøre offentlig Angivelse, næste Tingdag efter Paabudets Bekendtgjørelse, om de paa hans Gaards Grund ødeliggende Jordgrunde, og det dog siden blev opdaget, og fuldkommen beviist, at der virkelig befandtes øde Grunde paa hans Gaards Grund; han skulle fra Paabudets Dato svare af hver øde Grund som var tilstrekkelig

57

137

til en Huusmands Plads, ei alene de paabudne to Rigsdalers aarlige Skat, og hver tredie Aars Erindrings Skat, men endog desuden tre Mark Fortielses-Skat for hvert Aar som bortgik fra Forbudets Dato og indtil Opdagelsen derom skedte. Men den fuldkomne Opdagelse, om saadanne ødeliggende Jordgrunde, og deres egentlige Beskaffenhed, og rette Dyrkelses Maade, kan dog vel ikke ventes nøiagtig oplyst, uden ved en ordentlig Landopmaaling, hvorom videre udi efterfølgende §pher.

§. 39.

Udi foregaaende §. 22. er belovet at anføre Tanker paa hvad Maade det ansees beqvemest, at kunde erholde en tilstrækkelig Mængde Salpeter virket, til beste Nytte for Riget, og da det formenes at saadant allerbest lod sig iverksætte ved en almindelig Salpeter-Skats Paabud, som blev af samme Natur som udi næstforegaaende §. 38. er anført om de ødeliggende Jordgrunde, altsaa bliver i den Anledning derom efterfølgende Tanker paa dette Sted vedføjet, saasom:

Forklaring

om

Salpeters Avling og Virkning.

Materien hvoraf Salpeter avles og fødes, findes fast overalt paa Jorden hvor Planter kan vore,

58

138

saa at enhver Bonde og Landbruger, ved en ganske ringe Indretning og Umage kan virke Salpeter, hvilket af efterskrevne Forklaring nærmere kan indsees, saasom:

1.) Materien bestaaer af:

a) En i Luften svævende Spiritus eller brændende Saft, som fornemmelig uddunster af de i Vexter staaende Planter, og derhos vel og tildeels uddamper af Plante-Mulden.

Anmærkning: Ved nordlige og østlige Vinde, samt om Foraaret naar Planterne udspirer og tiltager i Vext, iligemaade om Efteraaret naar Planterne felder Løv eller Blade, da formerkes, at af denne Materie nedflyder af Luften største Mængde, som nedlægger sig paa og forener sig med den fremsettende eller antreffende Salpeterfødende Jord; Derimod udi sterk Frost, Heed Soelskin, samt ved sydlige og vestlige Stormvinde, nedflyder af Luften mindste Mængde af berørte Materie, og Salpeter Avlingen skeer da med mere Langsomhed.

b) En fin Muld, som erholdes af forraadnede Planter.

Anmerkning: Til denne Muld at samle, indlukker man et lidet Sted med et Skeengierde, og udi dette indlukte Sted indkaster man Ukrud, som afluges udi Kaal- eller andre Urtehauger,

59

139

iligemaade gammel ubrugelig Halm, Løv eller Blade, smaae Grene og Bark af Træer, Sauge-Spaaner, med mere deslige.

Af denne Muld tages til den Salpeterfødende Materies Blanding halvdelen. c) En almindelig Kalk, eller fin løs Kalk-Jord.

Anmerkning: Nogle Slags Leer og Sement, er ligeledes beqvem hertil at bruge; Men da Leerarterne i Almindelighed forefindes af en meget ulige og ubestemt Blanding, hvis Væsen og Egenskaber ved første Øiekast ikke lettelig kiendes; saa maatte alletider forud prøves, hvorvidt at de paa ethvert Sted faldende Leerarter skikkede sig til nyttig Indblanding udi den Salpeterfødende Materie.

Prøven kan skee paa denne Maade: Man tager fire Pund af den almindelige Salpeterfødende Materie, som er vel jevnblandet, og deler samme udi tvende lige Parter. Udi den kve Part, eller de to Pund, blandes et halvt eller et fierdedeel Pund fin stødt tør Leer, men den anden Part bliver som den er, uden nogen Tilsetning. Derefter hensettes begge Parter i hver sit Trug, tæt ved siden af hinanden, udi Salpeter-Hytten, lige længe udi nogle Uger,

60

140 for at modtage den af Luften tilflydende Salpeteravlende Materie. Fremdeles: Udludes og afkaages enhver Part for sig selv; befinder man da, at den Part som var blandet med Leer indeholder mere reen Salpeter i Forhold efter Salpeter Jordens Vægt, end den anden Part hvorudi ikke var indblandet Leer; da er det en Følge, at samme Leer er nyttig til at indblan-. de udi den Salpeterfødende Materie; og paa denne samme Maade kan man ligeledes forsøge andre Slags Materier, hvorvidt at de kunde befindes tjenlige til Salpeters Fedelse, eller tvertimod.

Af Kalk eller ved Prøver tienlig befunden Leer og Sement, tages til Indblanding udi den Salpeterfødende Materie omtrent en tredie Deel.

d) Træ-Aske, tages en Siettedeel, eller mindre, alt saaledes som man ved Prøver, i Forhold til den anden brugende Materie, finder det bekvemmest

e) Naar nestforbemelte (b. c. d.) Materier er bleven sammenblandet, befugtes de med Dyr-Urin, og røres vel omkring, saa at det bliver jevnt, men dog maadelig igiennem befugtet.

Anmerkning: 1.) Den ved Udludning tilbageblivende Salpeter-Jord, samt ved Kaagningen

61

141

overblevne Moderlud, bruges alletider pad ny igjen til Indblanding udi den Salpeterfødende Materie, som meget beriger Salpeter-Avlingen.

2.) Disse (b. c. d. e.) benevnte og paa forbemelte Maade blandede Salpeterfødende Materier, indlægges udi en Salpeter-Hytte/ som indrettes paa denne Maade:

a) Paa den nordlige eller østlige Side af et Huus, opreises til Salpeter-Hytte et lidet Udskud eller en Svale, som forsynes med et Halmeller Bord-Tag, som kan udeholde Regnvand. Gulvet derudi lægges med Stene eller Bræder, saa høit at intet Vand derpaa indløber. Hytten indlukkes neden omkring med et Steengierde

3/4 Alen høiere end Gulvet, deroven for paa de tvende Sider indhegnes det alene med Lægter, eller flettede Grene, saaledes at Luften kan have Træk derigiennem, men Sviin eller andre Creature ikke komme der ind. Anmerkning: Naar Salper-Hytten staaer paa den nordlige Side af et Huus, da er det got at den vestlige Side er forsynet med Luger, som kan tillukkes naar det blæser sterk Vesten Vind, men være aaben naar det blæser nordlige eller østlige Vinde; Staaer Salpeter-Hytten derimod paa den østlige Side af et Huus, da

62

142

maatte saadanne Luger have paa den sydlige Side, saa at de kunde tillukkes i stærk Soelskin, og naar det blæser sydlige Vinde; thi stærk Soelskin, saavel som Synden og Vesten Vinde hindrer Salpeter Avlingen; men naar Vinden er paa den nordlige eller østlige Kant, da er det got at Vinden eller Luften kan stryge tvertigennem Salpeter-Hytten, over den derudi indlagde Salpeter fødende Materie.

b) Paa Gulvet udi denne Salpeter-Hytte, udbredes den Salpeter fødende Materie i højeste 1/2 Alen tyk, og i Midten bliver et tomt Rum, til en smal Gang at gaae paa.

Anmerkning: Naar det sees at Materien er bleven tør, saa befugtes den med Dyr-Urin, og omrøres. Jo mere løs og hulled Jorden kan ligge, jo bedre gaaer Salpeter Avlingen for sig. Dog skal den ikke oftere omrøres eller befugtes, en to til tre gange i sex til otte Uger, efter hvilken Tids Forløb, man kan begynde Udludningen.

3.) Udludningen skeer paa denne Maade: Man tager et Kar, hvorudi kan rummes sex Skiepper, derudi indlægges to Skiepper Salpeter Jord, samt 1/8 Skieppe Kalk (ulædsket Kalk er best, naar den have ved Haanden) 1/8 Skieppe Træske. Derefter fyldes Karret med saa-

63

143

gendes Vand og omrøres med en Træstok, hvilken Omrøring igientages nogle Gange udi 24. Timer. Efter denne Tids Forløb afflaaer eller aftapper man Salpeter Luden, og sier den igiennem en Linnestæk, hvilken Igiennemsning skeer tvende gange, for al erholde desto klarere Lud.

4.) Salpeter Kaagningen ffeer paa denne Maade.

a) Den næstbemelte erholte klare Salpeter Lud kaages langsom udi en Kiedel, indtil man seer at en Draabe som deraf dryppes paa en kold Tintallerken styrkner, da Kiedlen tages fra Ilden og hensettes paa et koldt Sted udi 24. Timer, efter hvilken Tids Forløb, man (fra de i Kiedlen styrknede Salpeter Kristaller, der ere af Skikkelse som smaa sexkantede Piller) afhelder den tilbageværende flydende Materie, som kaldes Moderlud, hvilken fortyndes med dobbelt faa meget kaagendes Vand, og afkaages igien paa samme Maade som forbemelt, hvilket undertiden til Nytte kan igientages to til tre Gange. Den omsider tilbageblivende Moderlud, bruges paa forommelte Maade til dermed at befugte den Salpeter fødende Materie.

64

144 b) De erholdende Salpeter Kristaller kan man, medens de endnu ere vaade, hastig affylle udi reent koldt Vand; hvilket Vand kan bruges til den omkaagende Moderluds Opspædning. c) Efter at Salpeteren er afskylt, bliver den langsom tørket pag et reent Sted, hvor ingen Støv falder.

Anmerkning: Det bliver i Almindelighed at iagttage: at ingen Slags Leerkar maa bruges enten ved Udludningen eller Kaagningen; thi om Leerkar end er nok saa vel glaseret, saa trækker de dog Salpeteren ind udi sig.

Kar og Kiedel som bruges til Udludning og Kaagning, maa være reen, især for Tælle og Fik.

§. 40:

Af forestaaende Forklaring erfares, at Salpeter meget let paa forommelte Maade kan virkes af enhver Landbruger; og naar Salpeter i nogen Mængde skal blive virket, maa det nødvendig skee ved Almuen i Almindelighed; thi enkelte store Salpeterverker paa et Sted, kan aldrig tænkes muelig at blive dreven med Fordeel, formedelst at det da ville falde for vanskelig og bekostelig at tilsammenfanke den Salpeterfødende Materie; hvorhos den i Luften svævende Salpeter avlende Materie ikke kunde ventes bestandig at tilflyde udi saadan Mængde, som udfordredes til at befugte en stor Mængde,

65

145

paa et Sted liggende Salpeterføddende Materie; det blev og vanskelig at inddele Arbeidet ved et Salpeter Værk saaledes, at Folkene bestandig udi den rette Sirkelgang kunde blive givet Arbeide til at forrette, efterdi Salpeter Avlingen efter Vejrligets og Vindens Beskaffenhed skeer mere og mindre hastig.

Dog burde til Salpeter Virkning være Indretning ved ethvert Berg- og Krudt-Verk, for nyttig at anvende de der faldende Hjælpemidler til Salpeter Avlen.

§. 41.

Men, ligesom foran §. 38. er meldet om de ødeliggende Jordgrunde, saa vil det og blive en evig Umuelighed, enten ved Belønninger, ved Opmuntringer af Løfter om Benaadninger, eller andre deslige Midler, at formaae Bønder og Landbrugere, til at paatage sig Salpeters Virkning; hvorimod en Salpeter Skats Paabud sikkerlig paa en Tid af 10. Aar ville bringe Salpeter Avlingen i det Danske Rige til den Fuldkommenhed, at man derved erholdte baade den til Landets egen Brug fornødne Salpeter, ja endog naar man ville trachte derefter, til Overflødighed og Forhandling paa Udenrigske Steder; Endskiønt dette sidste maatte man ikke tænke paa anvende den virkende Salpeter til, i det mindste ikke førend man virkelig havde

66

146 saa stor Overflødighed, at samme ikke til bedre Brug i eget Land var at anvende.

Hvormeget ville ikke en tilstrækkelig Mængde Salpeters Virkning og Erholdelse i eget Land befordre Bergværkernes Opkomst paa mange Steder i det Danske Rige; Dette kunde blive et stort Befordringsmiddel, til at optage og anlægge nyttige Berggruber baade i Grønland, Island og Ferrøerne, ja vel og i Jylland og flere Steder, som nu mindst tænkes paa, foruden de Steder hvor allerede er begyndt med Bergværker, eller med Vished vides, at mtin kan anlægge Bergværker til Nytte baade i Norge, og paa Bornholm; thi herved ville den til Bergværkernes ødelæggelse nu daglig truende Farlighed, med krudets høie Priis, blive standset. Man kunde da vente at erholde i 100. Pund Krud for 8. til 10. Rigsdaler, i Steden for at Bergs Krudets Priis siden Aaret 1756. i Norge har været forhøjet fra 14. til 38. Rigsdaler for hundrede Pund, og hvad Stød er ikke saadan Forhøielse i krudets Priis for Berg, værkerne. Et Bergværk fom i et Aar bruger Krud for 10000. Rigsdaler, naar hundrede Pund koster 14. Rigsdaler, paaføres jo i et Aar naar hundrede Pund koster 38. Rigsdaler, alene, ved denne ene Post 171426 6/7 Rigsdalers Forhøjelse Udgift; og denne Forhøjelse for et Aar i et Bergværks Udgift,

67

147

er je i Stand til ganske at ødelægge et Bergværk, og sætte Værkets Eiere i Armod.

Hvormeget ville ikke Salpeter Avlen nedsætte Prisen paa Sked- og Konge-Vand, til Guld og Sølv Skedningens Befordring, hvorved man ville finde Leilighed til at samle det Guld, som ellers bliver solgt for ligesaa ringe Priis som Sølv eller Kaaber , hvorudi det er indblandet, med mere deslige.

Herved kunde man faae Midler i Hænder, som ville gjøre det muelig at bane gode veie over de ujevne Field-Klipper, til at befordre Vahres beqvemme Førsele fra et til andet Sted, og hvor meget kunde ikke dette befordre baade Landvæsenets, Bergværkers, og en nyttig Handels Opkomst og Floer.

Herved kunde man med taalelig Bekostning søndersprænge de store Stene, som ligger til Hinder udi Sæde-Agre og Engemarker; hvilke i Støkkersprængte Stene, i steden for at de nu ligger til Hinder og Skade uden Nytte, da kunde samme blive brugte til stor Nytte, deels til Steengierder paa Marken, deels til Steenbroer, Vandrender, og Landeveienes Istandsættelse, og deels til Huses Opmuring , med mere.

Ubenævnt Salpeters Nytte i paakommende Tilfælde af Krig, til Landets Forsvar; endskiønt de dertil fornødne Midler maa man ønske, at

68

de alene beholder Sted udi Forvar-Huse, uden to genfinde ar finde Aarfag til deres virkelige Brug.

5, 42.

Muligheden at man i eget Land kunde virke en tilstrækkelig Mængde Salpeter; firavelson den i faa Fald Riget deraf tilflydende store Fordeel, er vel' altsaa unegtelig; og paa denne Grund vil jeg kortelig anføre mine Tanker om Maaden til Salpeter-Skatters Paabud, saasom:

1.) Maatte ved Trykken bekendtgøres, og enhver Landbruger i Riget fra den største til den mindste tilstilles: en Gienpart afen tydelig Beskrivelse og Forklaring om Salpeters rette Virknings» maade, i alle Dele.

2.) Dernæst maatte paabydes: ar alle Landbrugere, som var i Besiddelse af Agerbrug og Fæavl, og saaledes vare Beboere enten paa en Huus: mands Plads, en Bondegaard, en Præstegaard, en Herregaard eller andre Slags Avlsgaarde, de alle fra den mindste til den største, skulle tilforpligtet være efter fem Aars Forlob fra Paabudets Dag at regne, da at levere udi Skat til Rigets almindelige Brug og Nytte aarlig et Pund Salpeter for hver Tønde Hartkorn som den brugende Jord vr at sat i Skattejkyld, at regne efter Skatteskylds ten i Danmark, og i lige Forhold dertil efter teskylds Taxterne i Norge og Fyrstendømmene.

69

149

De som herfra med Billighed kunde undtages formenes alene at maatte være Beboerne i Finmarken, og paa de Fieldgaarde i Norge, som ligger faa høit til Fields, at Skove eller Træer der ikke kan vore; hvorvidt at Salpeter-Avlingen paa Ferroerne, i Island eller Grønland lod sig Jværksette, maatte forsi ved Undersogninger opdages.

Den i Skat crholdende Salpeter kunde omdelende leveres til Krudtværkerne, og Apotekerne for en ester Omstændighederne aarlig foresat billig Tart, hvorefter Pengene tages til Indtægt udi de Kongelige Kasser.

Ved Paabudet maatte sættes nøie og gode Regler til en lige retfærdig Omgang i alle Maader; iligemaade til ar forekomme Bedrageris med ureen Salpeters Levering, som fornemmelig kunde skee ved Indblanding med almindelig Salt; Men saadan tiendes lektelig paa Kristallerne; thi naar derudi er indblandet Salt befindes samme mere hullede og ikke af faa ordentlig sexkanter Pillesormed Skikkelse.

Den brugende Kalk maa ikke være kædet med Saltvand, hvilket desuden overalt burde være forbuden ved al den Kalk som bruges til Bygninger; thi den holder sig stedse fugtig, og falder ud af, burene.

70

150

Salpeter-Skatten maatte ikke med Penge eller paa nogen anden Maade end med Salpeter betales; thi Herved blev det rette Øiemerke opnaet til Salpeter-Avlingens tilstrækkelige Forfremmelse, efterdi at de som først begynder at foretage sig Salpeter-Virkningen nødvendig maa virke større Mængde end de betaler i Skat; De da som efterlader at virke selv Salpeter, blive nødsagede at købe den Salpeter, som de skal betale i Skat, af deres Naboer som virker Salpeter, og herved finder de flittige, og til Salpetervirkning villige Indvaanere Leilighed til at høste Frugt og Nytte af deres Vindskibelighed, naar de til en Gevinst fordeelagtig og magelig kunde sælge deres Overskud, som de aarlig virkede mere end de selv skulle betale i Skat.

I hvor ringe end dette Forslag ved første Øiekast maatte synes at være af Betydenhed; faa dog naar samme paa en ret fuldkommen Maade blev iværksat, og man derhos betiente sig af den avlende Salpeter til det beste muelige Brug; Da ville dette Forslags Iværksettelses Følger upaatvivlelig blive et Middel som mueligviis udi 50. Aar kunde indbringe i det Danske Rige en Værdie af mange Millioner Danske Rigsdalere, foruden et stort Antals Forøgelse udi Rigets nyttige Folkemængde.

71

151

Af denne samme Natur som næstforbemelte kunde mange flere fordeelagtige og nyttige Skatters Paabud være at foreslaae, og hvorom i de følgende Hefter skal blive anført Tanker; Men da jeg egentlig har foresat mig i dette Hefte at ytre mine Tanker i Anledning af Linnæi Tankers Hoved-Indhold, til nyttig Anvendelse i det Danske Rige; saa vil jeg igien begive mig til dette mit Forsæts Fuldbyrdelse.

§. 44.

Fra den 5te til den i 5. af Linnæi Meninger forefalder intet andet end det, som uden Tillæg oplyser sig selv, at kunde tiene til nyttig Anvendelse i det Danske Rige; Men udi den 15. Mening fremføres nogle Tanker og Exempler angaaende et Lands eller Riges Handel med andre Lande og Riger, saasom:

Først fremsættes denne uimodsigelige kloge og rigtige Tanke: at Gud har begavet ethvert Land med sine egne besynderlige Fordele, saa at hvad er Land savner, kan erholdes fra et andet; hvilket en klog Indvaaner Eier og Huusholder veed saaledes at anvende til sin Nytte, at han og ingen anden derved maa vinde, nemlig: De Fordele som ham mangler.

72

152 Men hernæst bliver i Anledning deraf fremført trende Exempler, nemlig:

1.) At Hollænderne med nogle tusinde Rigsdaler har forblindet de smaa Konger i Ostindien til at udrydde af deres Lande alle Neglike-Træer, alene i Afsigt til Gevinst, for at en saa ædel Speferie, hvilke Hollænderne tilligemed Muskater og Kaneel beholder for sig selv i Ostindien, ikke skulle geraade i Affalds Priis.

2.) At Arabiens Lykke ved Kaffe-Handelen, var formindsket ved Kaffe-Sædens Udsnigelfe derfra til Forplantning i Ostindien.

3.) At Engælændernes Begierlighed til at bortføre hematopilon fra de Spanske Lande i America, blev Hoved - Grunden til en Krig imellem disse Riger.

Hvilke trende Exemplers Indhold, enhver især tildeels synes at stride imod de almindelige Menneskelige Pligter; thi et heelt Lands, eller et Riges Indvaanere bør elske et andet Lands og Riges Indvaanere i lige Grad, som ethvert Menneske er pligtig at elske sin Næste.

Det kan vel ikke ansees for andet end en ubillig Egennyttighed, naar man vil søge sin Gevinst ved saadanne Midler som indskrænker Menneskets Almindelige Nytte.

73

153

Naar Gud naturligviis lader vore et Slags Planter udi nogle Lande i saa tilstrækkelig Mængde, at sammes Frugt til Land-Eiernes Fordeel, imod en taalelig Priis, eller Verdies Betaling, kunde sælges og overlades ved omdelende Forhandling til Nytte for alle de øvrige Indbyggere paa Jorden; og derimod et eneste Lands Indvaanere enten ved List eller Magt, ødelægger den største Deel af saadanne Planter, alene for at Mangelen paa disse Planters Frugt skulle forhøie Verdien til en stor Gevinst paa en liden Mængde; da er saadan Omgang vel alene at henregne til en ubillig Egennyttighed, saa at det sikker vil omsider vederfares dem som øver saadanne Gierninger imod det menneskelig Kiøn, ligesom det gaaer med Synden i Almindelighed, som omsider til Sold alene erholder Straf og Død.

Hollændernes en Tid lang havde Gevinst ved de bemelte Neglike-Træers Udrydning, er nu vel allerede paa Veien til at indskrænkes, og mueligen til ganske at blive ophævet ved den Handel, efterdi Neglike-Træers Forplantning dog nu omsider uden for deres Landstrækninger er bleven muelige at iverksætte, uagtet deres Forbud, at denne Sæd fra deres Lande under Livs Straf ei maatte udføres.

74

154

Det er ingen forsigtig Huusholding udi et Land eller Rige, at man alene vil anvende al sin Omhyggelighed Flid og Arbeide paa at virke nogle faae Ting, eller paa at forplante et eneste Slags Træe, hvis Frugt, formedelst Menneskets Skrøbelighed til at antage nye Moder, for en Tid til Brug iblant Mennesker er bleven meget begierlig, uagtet at saadan Frugts Brug i sig selv ikke er fornøden, eller til nogen almindelig Nytte.

Det Land som begaaer en saadan Uforsigtighed, maa vente sig det samme som Arabien er hændet, med deres Kaffe-Handel, nemlig: at saadan Lykke snarlig kan omvende sig til Mangler, endog udi Landets egne naturlige Fordele.

Europeernes Øine bliver dog vel engang oplukt, til enten at indskrænke det overflødige Brug af Thee og Porcelain, hvorføre det Europeiske Sølv opofres til Kineserne; eller og at Europeerne lærer selv at plante Thee, og at virke Porcelain; hvortil udi de Europeiske Lande er ligesaa god Evne som i Kina.

Jeg vil ikke tale om saa egennyttige Handlinger, som naturligviis maa opvække Krig imellem Lande og Riger, hvad enten det bestaaer udi, ved List eller Magt at berøve andre sine naturligvis: eiendommelig tilhørende Fordele; eller det bestaaer

75

155

udi Modtvillighed til at opfylde de almindelige Pligter, som paaligger Mennesket efter Naturens Lov at vise imod hinanden; thi til saadanne Exemplers Efterfølgelse, vil vel alle kloge Folk finde Afskye.

§. 45.

Et Riges retfærdige gode og til Bestandighed fordeelagtige Handel, vil vel derimod bestaae udi at bruge Landenes naturlige Fordele paa en med den rette Menneske-Kierlighed overeenstemmende Maade, saa at man søger fin Fordeel alene i de Veie, hvor det kan skee, uden nogen andens Skade eller ubillige Fornærmelse.

Af hvilke Fordeels-Veie i der Danske Rige, disse ere vel de- vigtigste:

1.) At man af Steenriget, Planteriget og Dyreriget, samler, dyrker, opklækker og virker alle de Ting som paa ethvert Sted udi Riget naturligviis til Fordel kan være at forefinde, villig voxer, trivelig opklækkes og beqvemmelig til beste Nytte kan virkes og dannes; og deriblant fornemmelig de Slags Ting, som ere høistnødvendig, og i Almindelighed behøves til Rigets Indvaaneres egen sundeste kraftefulde Spise og Lægemedler, iligemaade beqvemmeste Klæder, gode Huse og Ildbrændsel. Med hvilke Ting og Vahre man først søger at indrette en god omdelende Indenlands Handel, saaledes, at hvad paa et Sted i det Danske

76

156 Rige, i Særdeleshed efter den naturlige Beskaffenhed, fordeelagtigst til Overflødighed, mere end samme Steds Indvaanere til eget Brug behøver, kunde tilveiebringes, at da dette Overskud henføres til de indenrigske Steder, som paa deslige Ting haver Mangel, saasom:

Fra de Steder i Danmark hvor Kornvahre avles i saadan Mængde, at Udførsel deraf kan skee, henføres samme Kornvahre til de Steder i Norge, hvor derpaa er Mangel; men derimod igien kan forsyne de Danske Steder med tilbageførende Jern, Kaaber, Salt, Bygnings-Tømmer, Tiere, Fiske-Vahre og deslige Ting.

2.) Naar alle de indenrigske Steder paa forberørte Maade havde ombyttet og omdeelt deres Fordele i alle Grene med hinanden; da maatte man først tænke, paa at foretage udenrigs Handel, med de paa ethvert Sted i Overskud havende Landets Ting og Vahre, saaledes, at man med beste Overlæg og Forsigtighed i Forveien undersøgte, paa hvilke udenrigs Steder der fandtes Mangel paa de Vahre man i det Danske Riges Lande og Steder haver i Overskud; derhos tillige efter Undersøgninger betragte, Hvilke Udenrigs Vahre man behøvede, og fra hvilke Steder samme beqvemmeligst kunde være at erholde til det Danske Riges Indvaaneres almindelige og beste Nytte, samt Rigers egen Skibsfarts fordeelagtigste

77

157

Gang. Til denne udenrigs Handel har Danmarks Udførsels-Vahre hidindtil fornemmelig bes staaet udi Kornvahre og Slagteqvæg ; og disse Vahre blev endda bedre at anvende til inden- end udenrigs Handel; men derimod kan Norge til udenrigs Handel i Særdeleshed fremskaske de vigtigste Ting, saasom:

a) Af Steenriget: Guld og Sølv til Penge, samt til zirlige og kunstig forarbejdede Ting. Kaaber og Jern til allehaande fine og grove Ting, at regne fra Knappenaale og Syenaale, til Kanoner, Klokker og Skibs-Ankere. Marmor og allehaande Stene, samt Kalk til Bygninger, Magnetstene, ja vel og endeel rare Stene, slebne til adskillige Slags Zirater. Glas at regne fra de ringeste Boutellier til det kostbare Speile- og Bræn-Glas. Steentøi, fiint og grovt. Salt (i det mindste til det Danske Riges egen Fornødenhed.) Foruden mange andre Slags Ting, som endnu ligger skiult, udi de uaabnede, og uopsøgte Norske Steenriges Nære-Kilder.

b) Af Plante Riget: Træevahre til brugelige Ting forarbejdede; men raae Træevahre af Bielker eller anden smaae Last, og almindelige Bord burde ikke i nogen stor Mængde fra Norge til Udenrigssteder henføres, efterdi samme mere end tidobbelt nyttigere kunde bruges i Landet til Bergværker

78

158

og deslige. Læge-Urter og Rødder saavelsom Multe- og Tylte-Bær, med mere deslige, som i Norge hidindtil for det meste bliver beroende paa det Sted de voxer, enten til Forraadnelse, eller og tildeels Bærrene opspises af vilde Fugle? saadant, skiønt ikkun anseet for smaae Ting, kunde paa den rette Maade virket og tillavet, blive til større Nytte, end Folk i Almindelighed nu forestiller sig.

c) Af Dyreriget: Havfisk, mange Slags, og i Særdeleshed stor Mængde af Lax, Torsk, Sild, Makreel og Hummer. Iligemaade en stor Mængde Skind af vilde og tamme Dyr, med mere deslige.

Dog er herhos at merke, at de Udførsels-Vahre som indtil denne Tid har forefaldet i Norge, kan neppe regnes som en Deel , imod ti Dele i Forhold til det som efter Norges naturlige Beskaffenhed kunde være muelig at tilveiebringe.

Thi liden Mængde samles af de raae Vahre, som Norges naturlige Evne i alle tre Naturens Riger frembyder; og endnu langt mindre bruges eller virkes de samlede Vahre til det rette Brug eller beste Nytte.

Metallerne og Træevahrene udføres af Riget baade raae, og for den største Deel med fremmede Skibe, ved den ubeqvemmeste Handelsmaade,

79

159 efter udenrigske Kiøbmænds Willie og Styrelse, til deres egennyttige Gevinstes Befordring; Ja det er uforholden at nevne noget Exempel i Særdeleshed i Henseende til Bergvæsenet og Skovbrug i Norge; thi begge disse Poster behandles saa unaturlig og forvirret, saa at alt hvad man derom kan sige, er alene dette: At den nærværende Brugsmaade er fuldkommen ond og skadelig, og behøver i sit hele Væsen at forandres til del som er tvertimod.

Fiskebruget i Norge behandles paa de fleste Steder ligesaa forkeert. Fiskerierne drives paa den uordentligste og ubesindigste Maade.

Med Fiskenes Tilvirkning er en ligesaa ond Omgangsmåde. Fiskehandelen styres fast alene af Fremmede, til liden Nytte for dem, men næsten til slet ingen Nytte for Landets egne Indvaanere.

Herpaa kunde jeg anføre tusinde sande og virkelige Exempler; men til en Prøve vil jeg paa dette Sted alene melde nogle faae Ord, om det betydelige Vaar-Silds fiskerie Nordenfields, og især i Bergens Stift i Norge.

§. 46.

Til at pleie det betydelige Vaar-Silds- og andre Slags Fiskerier, er i Bergens Stift ingen bestemte, eller ordentlig indrettede almindelige

80

160

Fiske-Leier eller Steder; thi vel findes nogle enkelte saa kaldede Fissevær, som af en eller anden Kiøbmand eies til eget Brug; men disse ere hverken tilstrækkelige til nogen almindelig Nytte, og bliver ei heller brugt i dette Øiemerke, deels paa Eiernes Side, som i Steden for at befordre, ofte hindrer den almindelige Nytte; deels paa Almuens, især de Bergenske Jægteføreres Side, som i Steden for at betiene, sig af disse Fiskevær til almindelig Nytte, søger de end og med egen Skade, at hindre Eierne paa saadanne Fiskevær i deres billige og nyttige Brug, saafom: Ved Avinds Bud, at opjage Prisen paa Sildene saa høit, saa at de som eier Fiskeværerne, ingen Sild kan faae til kiøbs for taalelig Priis; da derimod Jægteførerne med deres Avinds Handel, dog ikke udretter andet end at ødelægge alt for alle; thi naar en saadan Bergens Jægtefører, enten ved Skudesnæs, eller andre 8. 10. til 12. Mile fra Bergen bortliggende Fiskevær, har tilforhandlet sig en Jægteladning Sild, da er ofte de første indladede Sild bedervet, førend de sidste erholdes, og endnu mere bliver alle tilsammen paa Veien, naar Modvind indtreffer, reent uduelige.

Men i hvor uduelige end og saadanne Sild besindes at være ved Ankomsten til Bergen, saa bliver dog gjerne derpaa tillige bekostet Arbeids-Løn,

81

161 Salt og Tønder til deres Virkning, ja det voves end og at udskibe saadanne bedervede Sild baade til uden- og indenrigs Steder, uagtet at Udfaldet dermed dog omsider ikke kan blive anderledes, end til en yderlig Skam og Skade, saaledes at det hele ei alene bliver bortkastet, men Vedkommende bliver end og belagt med Straffpenges Betaling. .

Herpaa kunde anføres mange Exempler, ja den Bergenske Sildevirkning maa tiene til Spotte-Ordsprog paa udenrigske Steder, ligesom dette og ikke er ubekjent indenrigs, hvorom jeg alene her vil anføre den seneste mig bekiendte Tildragelse her i Kiøbenhavn sidst i afvigte Aar, i samme Begivenhed, nemlig:

Af Skipper Ole Walles fra Bergen indførte Ladning Sild, er bleven solgt til Kiøbmand Niels Nielsen Hvid her i Staden 166. Tønder Sild, Læsten for Fem Rigsdaler, men deraf er siden ved Undersøgning befunden 149. Tønder af saadan Beskaffenhed, at samme efter Foranstaltning er bleven henkastet udi Natmandens Kule.

Da nu dette ikke er nogen enkelt Hændelse, men noget ganske sædvanligt og almindeligt ved den Bergenske Silde-Virknings Maade, saa kan man af dette noksom see den ynkværdige Behandling, og de store Mangler som hersker i dette Brug, saavel

82

162

som i alle andre; og at man i Steden for at betiene sig af Landets naturlige Evne, store Fordele og Herligheder, til Rigets almindelige Nytte; saa i dets Sted betiener man sig deraf alene paa de Maader som er tvertimod; Thi dette forberørte Exempel udviser jo at være spildt i det Hele:

1.) Sildene (hvilke Gud, som en besynderlig Naade-Gave, lader opgaae fra de langt bortliggende dybe Havgrunde, ind til de Norste Havbreder og Fiorder, for der at skulle modtages af Indvaanerne til deres egen Fordeel og Rigets Nytte.)

2.) Fiskefolkernes Arbeide, og Omkostningerne paa Sildegarnene, med mere, som er forfærdiget af Hamp, kiøbt paa udenrigske Steder; men kunde dog meget vel avles i Norge.

3. Jægteferernes Arbeide og Jægternes unyttige Brug, i den Tid Reisen har varet, til at hente Sildene fra Fiskestæderne og føre dem til Bergen.

4.) Arbeidslønnen, for Sildenes Ga hing og Saltning.

5.) Det for Norsk Sølv indkiøbte Franske og Spanske Salts unyttige Forøvelse.

6.) Træet til og Bødker - Arbeidet paa Tønderne, som er brugt til samme Sild. Og endelig

83

163 7.) Skibsfragten og øvrige Omkostninger for Førselen fra Bergen, Baade over Havet, og videre hen til de Steders Natmands Kuler, hvor Sildene omsider nyder deres Begravelses Sted.

Disse syv Slags Tab for Riget, paa forberørte 149. Tønder Sild, kan ikke beregnes til ringere Beløb end i det allermindste fire Rigsdaler for hver Tønde, som da paa dette lidet Antal udgiør 596. Rigsdaler.

Men dette Tab vil dog vel ikke nær forholde sig som en Deel, imod hundrede Dele af der som aarlig tabes ved den nærværende brugelige Omgangs Maade, baade med Sildefiskeriet, Sildevirkningen og Sildehandelen, beregnet efter den naturlige Evne og i Forhold til den Fordeel som Bergens Stift, ved Vaar-Silds Fiskeriet mueligviis aarlig, det ene Aar imod der andet regnet, kunde tilflyde, til Indvaanernes Gavn og Rigets Nytte.

§. 47.

Spørges: Men hvad kan bog vel være Aarsag til saa forvirrede skadelige Behandlingsmaader, fast i alle dele, i alle Rigets Næringsveje?

Da kan man med Sikkerhed besvare dette Spørgsmaal med disse Ords sande Indhold, nemlig:

At Aarsagen er alene en paa Vankundigheds Grund opbygget, og i almindelig Mode kommen blind Begierlighed, til den Slags

84

164

Egennytte, at man alene vil søge sin Gevinst ved andres Skade, hvorved man blot befordrer sin egen, sin Næstes, og Rigets almindelige Skade.

Spørges videre: Men hvad Raad kan dog være at udtænke til at omstøde denne paa Bankundigheds Grund saa høistskadelig opførte og hvilende onde Modens Bygning?

Da er det ikke vanskelig at udfinde det rette Raad, til at anvise det rette Middel, som kunde udrette denne Gierning; thi sand Kundskab maa jo naturligviis og nødvendig fordrive og reent ophæve Vankundighed, og naar Grunden forsvinder som Dug for Soel, saa er jo allerede den beduggede vaade Bygning omveltet og bortjaget fra sit Opholds-Sted.

§ . 48. Med forestaaende Tanker, ere den kloge Linnæi Tanker ganske overeensstemmende, som kan sees af det udi hans Beflutning eller 32te Mening tilføiede Ønske: At Videnskaberne om Bergvæsenet, Plantevæsenet og Dyrevæsenet, dog engang, tilligemed de andre nyttige Videnskaber, maatte blive anseet fornødne til at læres paa den høie Skole, saa at enhver Magister eller Student maatte rettelig forstaae Natur-Kundskab og Natur-Lære; hvorved da allerede var lagt Grund til alle Huusholdninger; Men før ikke.

85

165 Hvorefter Linnæus paa samme Sted videre tilføier denne Forklaring: At Studenterne besikkes til Præster overalt i Riget; og at Præsternes til Indvaanerne givende Exempler og Underviisninger vil blive det beqvæmste og beste muelige Middel til at forandre en almindelig herskende Vandkundighed, til det som er tvertimod, ved at iverksette en klog Vinskibelighed.

§. 49.

Disse næstforberørte Linnæi Tanker viser saadan naturlig Lys og Klarhed, saa at det nødvendig maa skinne enhver seende i Øinene, hvilken besynderlig stor Fordeel, disse Tankers Indholds Iverksettelse, nødvendig maatte udgyde over det Rige som rettelig gjorde sig disse Fordele til Nytte, ved en god, fuldkommen,

alvorlig og bestandig Udøvelse. §. 50.

Til næstbemelte Indretnings rette bestandige Udøvelses Maade, i alle sine behørigre Grene, vil behøves en foregaaende god Veis Banelse, ei alene ved at have fuldkomne beqvemme vise Lærere paa den høie Skole, som havde egne Erfaringer, og de rette sande Kundskaber, baade i Henseende til Videnskaberne i sig selv, og i Henseende til Rigers egne Lande og Stæders naturlige Beskaffenheder, til Grund og Veiledelser, udi de Lærdomme, som de skulle forplante til Rigets almindelige Nytte;

86

166 men herforuden behøvtes ligesaa vel oplyste og kloge Mænd udi alle de Kongelige Kollegier og Embeder, saavel som paa Retternes Domstole; thi naar de tvende Stats Mordere, Vankundighed og Egennyttighed, finder mindste medholdelig Beskiermelse eller Tilflugt, paa nogen af disse Steder, eller hos nogen i Riget, som af Kongen er betroet det allermindste af Regjeringens Forretninger, da udbreder disse tvende skadelige Statsmordere eller Ukruds Planter, strax saaledes sine Rødder, saa at den sande Kundskab, Klogskab, tilligemed Rigets almindelige Velfært og Nytte, maa lide en undertrykkende Qvælelse, hvilken som en brændende Skade-Ild udi en Stad, udvider sig til alle Sider og fortærer Stadens Bygninger, og Stadens Indbyggeres Eiendele.

§. 51.

Nogle kunde herudi vel strax være færdige med Frembydelse af dette Modens Raad: at man uden nogen Ophold kunde begynde Iverksettelsen, med at forskrive erfarne Lærere udi Huusholdings-Kunsten, fra udenrigs Steder, hvor den rette Huusholdingsmaade allerede var bragt til den høieste Spidse; men den kloge Linnæus formener, at der er intet Rige paa Jorden, som endnu har ført sig Fordelene af den gode Huusholdings Lærdom til Nytte; omendskiønt at Romerne ved vor Frelseres

87

167 Fødsels Tid havde begyndt, bedre end nu, at antage sig Landvæsenets Opkomst.

Følgelig: Ligesaa stor Mangel som ethvert Rige paa sin Maade nu for Tiden haver udi Huusholdings: Anvendelse, til den rette Huusholdings Førelse; saa vanskelig kunde det vel og blive, at forefinde paa udenrigske Steder beqvemme og kloge Huusholdings Lærere, hvilke strax stod færdige ved første Vink at forlade deres Fædreneland, for at træde i et fremmet ubekendt Riges Tieneste.

En af de fornemmeste Grundpiller til Huusholdings-Kunsten er upaatvivlelig en nøie Kundskab om Rigets egne Landes og Stæders Nærekilders naturlige Beskaffenhed; og hvorvidt kan vel en tydelig Kundskab herom strække sig, for en langt frakommende udenrigs Mand, som aldrig har seet nogen af de Danske Riges Lande eller Stæder, og endnu mindre selv der anstilt Undersøgninger over eller under Jorden eller erhvervet sig paalidelig Erfarenhed ved øvelser, af mange gange igientagne Prøvelser.

§ . 52.

Om næstbemelte Modens Maade, at forskrive udenrigs Folk til Huusholdings Læremestere i det Danske Rige, kan man sikkerlig give samme Spaadom, som en klog udenrigs Herre meget

88

168 Velmeent imod det Danske Rige, ved det første Norske General- Forst-Amts Opretning forud

, nemlig: At naar man i Norge paa et Tid ville oprette et Forst- Amt, ved at forskrive Udenlands Folk til samme Indretning og styrelse, da blev saadant alene en Indretning til de Norske Skoves destohastigere ødelæggelse. Men naar man derimod ville lade saadan Indretning paa en naturlig Maade opvoxe i Landet, ved at lade oplære og øve ved virkelige Gierninger en halv snees af Landets egne unge Børn, udi de til Skovvæsenet Henhørende rette Videnskaber, og Behandlingsmaader, og derefter lod samme Læringer besee fremmede Landes Indretninger, og siden betroede dem hver især en Skov Egn, hvor de kunde anvende og bringe deres erhvævede Videnskaber i Udøvelse, imod en Belønning, som var i et billig og lige Forhold til den aarlige Forbædring og Nytte, som de med sande Beviser kunde gotgiøre virkelig at have tilvejebragt, og naar da derhos fremdeles, af enhver ved Underviselse blev opdraget nye Læringer; saa kunde man sikker af saadan Indretning vente sig god Nytte, efter en snees Aars Forløb, og det i Besynderlighed naar de som udviste de beste Prøver, af den største tilveiebringende Nytte, tillige bleve opmuntrede med Æres Tegn og Forfremmelse til vigtigere Embeder.

89

169

Men i Steden for at begynde det Norske General-Forst-Amts Indretning paa Denne sidstbenævnte naturlige

Maade , foretog man sammes Iverksættelse paa den førstbenævnte Modens Maade.

Udfaldet af denne Indretning er bleven fuldkommen efter Moden, og har i Gierningen virkelig opfyldt forømmelte Spaadom; saa at ved Erfaringen deraf, er samme General Forst-Amt igien bleven ganske ophævet i Aaret 1747.

Ikke desto mindre, saa er dog nu igien, for nogle Aar siden, atter oprettet et med det forbemelte ophævede ganske lignende nye General-Forst-Amt, til en stor Udgift for den Kongelige Kasse; men dog til ligesaa liden Nytte, som det første, ja paa de fleste Steder alene til en virkelig betydelig Skade for de Norske Skove; Hvilket er høilig at bejamre, efterdi de Norske Skove paa den rette Maade brugte, var et stort Skatkammer i det Danske Rige.

§.53.

Skal nogen Indretning i det Danske Rige blive til god og bestandig Nytte, da troer jeg aldrig det skeer førend det gaaer ganske af Moden at forskrive udenrigs Folk til at styre Iværksættelserne.

90

170

Det vigtigste, som i det Danske Rige allerførst var fornøden at iverksette, til Veiledelse og Grund for alle andre paafølgende gode Indretninger udi huusholdingsvæsenet, er unægtelig, at man fremskaffede de rette sande paalidelige Hjælpemidler, til at erholde en tydelig og tilstrækkelig Kundskab, om alle de Danske Riges Landstrækningers og Slæders rette Størrelse og væsentlige Beskaffenhed; saa at de som staaer i Kongens Tieneste ved Rigets Huusholdings Styrelse, paalidelig og sikkert ved alle Lejligheder kunde vide den rette Beskaffenhed, paa hvad Maade enhver Indvaaner burde bøies til sine Pligters Opfyldelse , saa at alle Ting i Riget kunde blive anvendt til sit naturlige og nyttigste Brug, og fornemmelig blive feiet de beste Anstalter for disse trende Poster:

a) At enhver Steds Bergarter bleve tilstrækkelig undersøgt; for at kunde paa den rette Maade, og i rette Tide, ved Samlings og Virknings Arbeide, efter enhver Bergarts Væsens Beskaffenhed, anvende samme til den rette og største Nytte.

b) At enhver Steds Jordgrund ligeledes blev tilstrækkelig undersøgt; paa det at ethvert Steds Jordgrund efter den befundne Beskaffenhed, kunde blive anvendt efter sin rette væsentlige Evne, til det nyttigste Brug, nemlig Ager-Jord, at dyrkes og besaaes med den Slags Sæd, som derudi villigt

91

171

porte. til beste Nytte. Eng-Jord til Høeavl. Skov-Jord paa ujevne og stenige Steder til Skove, og saadanne Træers Plantning, som efter enhver Grunds Beskaffenhed og Stedets Beliggenhed befindes mest fordeelagtig, baade i Henseende til Træernes hastige Vext og gode Frugt, til største Nytte.

c) At paa ethvert Sted blev opklækket de mest fordeelagtige tamme og vilde Landdyr; Iligemaade at paa ethvert Sted skede de beste Indretninger til Fiskerie, saavel udi Havet som i ferske Vande, Elver, Damme og Vandbekker.

Iblant Hielpemidlerne som behøves til Grund for disse Anstalters lykkelige Iværksættelse, vil unægtelig befindes at være: En almindelig rigtig Land-Opmaaling, og fuldstændige Land-Korters og Tegningers Forfattelse over alle Rigets Landstrækninger, og derved føiet tydelige Beskrivelser over ethvert Steds væsentlige Beskaffenhed, i alt saa paalidelig og omstændelig forfattet, saa at samme kunde tiene til en ubedragelig Rettesnor ved alle foretagende Indretninger.

§. 54.

Den Indretning hvormed man kunde forene og forbinde de fleste nyttige Gierningers Fuldførelse paa den mindst bekostelige og meest fordeelagtige

92

172 Maade, bør upaatvivlelig foretrækkes, for mange adspredte vidtløftige Indretninger, i Hensigt til samme Gierningers foretagelse.

Naar man ved at oplære og øve unge Mennesker, udi de til Berg- og Landvæsenet, eller Huusholdings - Kunsten fornødne Videnskaber, hendelseviis kunde erholde forrettet en almindelig rigtig Land-Opmaaling, og derhos faae forfattet fuldstændige Land-Korters, Tegninger og Beskrivelser over alle Rigets Landstrækninger

og Steder; da ville ved denne ene Indretning, sikkerlig tilveiebringes mange store Gierningers Fuldførelse, til allerstørste Fordeel og Nytte for det Danske Rige.

§. 55.

I Anledning af foran berørte Tanker, vil jeg herved til dette Heftes Beslutning tilføie:

93

173

Tanker

om en

Berg- og Landvæsens Skoles

Oprettelse og Indretning

udi Norge.

Inddeling.

1.) Om Hensigt og Maal til Nytte ved Indretningen. 2.) Om de almindelige Kundstabs Kilder, til Lærlingernes Kundstabs Samlelse.

3.) Om Lærlingerne.

4.) Om Forstanderen, Lærerne og Handtlangere.

5.) Om Forretningerne, og behøvende Bygninger, med videre.

6.) Om de almindelige Hielpemidler ved Kongelig Understøttelser og Benaadninger.

7.) Om de ved denne Skoles Indretning forarbeidende nyttige Ting, til Fortieneste.

8.) Om Bekostningernes ongefærlige Beløb og Indtægs-Kilder dertil.

9.) Om Huusholdingens Førelse i Særdeleshed.

10.) Om Regnstabers Afleggelse for alle de vedkommendes. Pligters Opfyldelse i Almindelighed, samt Indtægter og Udgifter i Særdeleshed.

94

174

Første Hovedstykke.

Om Hensigt og Maal til Nytte ved Indretningen.

a) Den første Hensigt maatte være: En erhvervende

almindelig Kundskab og nyttige Efterretninger om alle Slags Næremidlers Samling, Virkning og Brug, paa den retteste Maade, og til den største Nytte, for enhver Indvaaner i Særdeleshed og for hele Riget i Almindelighed.

b) Den anden Hensigt maatte være: De oplærende Personers erhvervende Kundskab og Erfarenhed, til at blive beqvenime og paalidelige gode Raadgivere, Lærere eller Embedsmænd udi Riget.

c) Den tredie Hensigt maatte være: At man Hændelseviis og efterhaanden ved denne Indretning, uden nogen videre Bekostning, kunde erholde:

1.) En fuldstændig, ordentlig og paalidelig rigtig Landopmaaling, og derefter forfattende efterrettelige Land-Korter med Maalstav, over hele Jordens Oversiade i Norge; og omsider tillige i de øvrige Lande i det Danske

Rige; og det faavel i Henseende til Land- som Hav- og Vand-Grunde.

95

175

2.) En efter Muelighed fuldstændig og grundig Undersøgning, og derefter forfattende tydelige og efterrettelige Beskrivelser: om ethver Steds Bergarters Beskaffenhed, i Henseende til Berg« værks Anlæg eller andet nyttig Brug; om ethver Steds Jordarters Beskaffenhed, saaledes som de for Tiden befindes, med vedføiende Foklaringer om muelige Forbedringer ved Virknings Midler og Dyrkning, til nyttigste Brug; om Havets og Vandenes Beskaffenhed i Henseende til Salt eller andre Bergarters nyttige Samling og Virkning, eller til Fiskerie, saavel som til Vandfald og Brug ved Bergværker og andre nyttige Indretninger; iligemaade i Henseende til Havne og Indløb for Baade og Fartøier, med mere deslige; og derhos vedføiet Efterretninger: om Folkets Leve- og Huushol dingsmaader paa ethver Sted, samt om de for Tiden brugende Bergarter, vorende Planter og forefindende tamme og vilde Dyr, Fugle, Fiske og Insekter, med videre. Hvorhos af alle Ting efter Muelighed forfattedes Aftegninger, eller anskaffes Prøver, til den tydeligste og nøiagtigste Efterretning som mueligt være kan.

96

176 Andet Hovedstykke.

Om de almindelige Kundskabs Kilder til Lærlingernes Kundskabs Samlelse.

a) Læreres personlige Underviisning, om den retteste og ordentligste Maade til at anstille Betragtninger, Undersøgninger og virkelige Haandgierninger.

b) Bøgers Læsning, og mundtlig Samtale med erfarne Mennesker, paa skiønsomste Maade, til at kiende det Sande og Nyttige, fra det Falske og Unyttige.

c) Allehaande naturlige Tings, samt Tegningers, Modellers, alle Slags brugbare Indretningers og Redskabers samt tilfældige Hændelsers, Virkningers og Gierningers øiensynlige Betragtninger.

d) Erfaringer ved egne virkelige Gierninger og øvelser ved naturlige Tings Undersøgelse og Prøvelse med Haand og alle Slags Virknings-Arbeide.

e) Egen Eftertanke, som egentlig flyder fra de andre forbenævnte Kundskabs Kilder, og maa være grundet paa sand Kundskab og Erfarenhed, til nyttige nye Opfindelser, og saaledes i Henseende til Opfindelser, dog kan ansees som en Kundskabs-Kilde.

97

177

Tredie Hovedstykke Om Lærlingerne.

a) En Lærling maatte ved sin Indtrædelse udi denne Skole have opnaaet en Alder af 14. til 16. Aar; og i Forveien igiennemgaaet den almindelige Skole-Lære, om Religionen, og andre i de latinske Skoler brugelige Underviisninger, samt derhos forstaae at skrive og regne, tilligemed de første Grunde i Tegnekunsten.

b) En Lærling maatte have denne naturlige Evne, nemlig:

1.) Gode Sinds Gaver og Munterhed til at kunde see, tænke, betragte, overveie og flutte.

2.) Et frisk og stærk Legeme, til at kunde taale varme og kulde; til at bevandre Fielde og Landstrækninger, til at foretage Land- og Søe-Reiser over Jorden samt at befare Gruber under Jorden; iligemaade til at arbeide, undersøge og prøve, med mere veslige.

3.) Villie, Mod og Lyst til at lære og arbeide.

c) Lærlingernes Antal formenes beqvemmeligst at kunde være 30. Personer, indeelt udi 3 de Klasser, nemlig: Udi den første Klasse de 10. yngste; Udi den anden Klasse de 10. mellemste og udi den tredie Klasse de 10. ældste.

98

178 d) Lærlingernes Antagelse maatte skee efter Forslag af Professorerne ved det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn; men dog derhos alene beroe paa Hans Kongelige Majestæts, egen allernaadigste Bifald og Gotbefindende. Ved Forslaget om Lærlingers Antagelse maatte iagttages en billig Lighed for alle Kongelige

Undersaatter, saaledes at Danske, Norske, Holsteenske, og andre det Danske Riges Landes Indvaaneres Børn, af alle Stænder dertil bleve omskiftelses viis lige deelagtige til Antagelse udi denne Skole; hvorved dog fornemmelig maatte ansees paa Personernes Beqvemhed og Duelighed.

e) Enhver Lærling forbliver i Skolen udi enhver Klasse i to Aar, og saaledes i alt i sex Aar. Men da denne Orden dog ikke i Begyndelsen kan finde Sted, efterdi de første Lærlinger alle bleve antaget paa engang; faa maatte man alene tragte efter omsider at komme til denne Orden, deels ved at de ældste ikkun forblev udi fire a fem Aar i Skolen og de yngste derimod udi syv til otte Aar.

99

179

Fjerde Hovedstykke.

Om Forstanderen, Lærerne og Handtlangere. a) En Forstander behøvedes, til at iagttage Stiftelsens Grundlovs Efterlevelse, og derhos anordne alle behøvende Foranstaltninger, samt paasee at alle vedkommende vedbørlig opfylder deres Pligter.

b) Trende Lærere behøvedes til Undervisuing, nemlig:

Den første Lærer: En udi det almindelige Skolevæsen og Naturlæren kyndig Person; Han underviser om Videnskaber i Almindelighed; især om Menneskenes Pligter og Huusholdingskunsten, samt tillige om Maaden til at læse med vedbørlig Skjønksomhed udi Bøger; Om den ordentligste og tydeligste Skrivemaade; om allehaande Regnings Maader og andre Bogstavelige Kundskabs Dele og Lærdom; og derhos haver især Opsyn med den første Klasses Lærlinger.

Den anden Lærer: En Berg- og Land-Maaler, samt tillige Naturkyndig Person; Han underviser om Berg- og Land-Opmaalingen; om Tegnings- og Bygnings-Kunsten; om Agerdyrkningen, Fæeavl, Fiskerier, og andre deslige nyttige Tings Samlelses Maader; og derhos haver især Opsyn med den anden Klasses Lærlinger.

100

180 Den tredje Lærer: En Berg-Proberer, samt tillige Naturkyndig Person, som underviser om Berg-Proberingen; om alle Slags Haandværker og Virkningsmaader, samt Tings Brug og Nytte; og derhos haver især Opsyn med den tredje Klasses Lærlinger.

c) Til Handtlangere og Budbringere vil behøves nogle Personer; hvortil formenes at denne Maade var beqvemest, nemlig: At Forstanderen og Lærerne hver erholte Løn til en Tjener; iligemaade kunde for hver Klasses Lærlinger holdes en Tjener, som da i alt var syv Personer; som alle foruden den personlige Opvartning, tillige kunde bruges til Handtlangere og Budbringere ved Skole-Forretningerne i Almindelighed. Og maatte disse Handtlangere især være bevandt med al Slags almindelig Berg-Arbeide, for des beqvemere at kunde bruges ved Undersøgnings-Arbeide.

Femte Hovedstykke.

Om Forretningerne og behøvende Bygninger, med videre.

Forretningerne inddeles i Henseende til Tiden udi tvende Slags, nemlig Sommer- og Vinter-Forretninger.

101

181 a) Om Sommer-Forretningerne:

1.) Sommer-Forretningerne kunde tage sin Begyndelse hver Aars 1. May, og endes den sidste October, iberegnet Rejsetiden fremog tilbage.

2.) Sommer-Forretningerne maatte bestaae udi at foretage til Opmaaling og Undersøgning, en Landstrekning af saadan Begreb og Størrelse, udi en ordentlig Fiirkant, hvorover udi en Sommer kunde fuldføres en rigtig Opmaaling, samt en tydelig og ordentlig Aftegning, saa og en tilstrekkelig Undersøgning om alle Tings Beskaffenhed i samme Landstrækning.

3.) Omkredsliniens Maals Længde udi denne Landstrækning, anmerkes fra Sigte-Punkt, til Sigte-Punkt med nedsættende Merkeskiels Tegn, paa saadan Maade, at udi midten af Merkeskielstegnet indhugges en Geiger-Linie, og paa hver Side af denne Linie indhugges med Tal hvor mange Favne Længden befindes imellem de paa begge Sider værende næste Mærkeskiels Tegn; Ligesaa anmærkes med indhugne Bogstaver Liniens Strækning efter Kompasviisning.

4.) Alle Hoved-Linier, inden udi Landstrækningens Omkreds, maatte paa samme Maade

102

182 som næstforbemelet, fra Sigtepunkt til Sigtepunkt

forsynes med forskellige Mærkeskielstegn, alt til bestandig og evigvarende Beviis og Efterretning om Opmaalings Rigtighed.

5.) De forfattende Land-Korter maatte bestaae af:

A.) En Grund-Tegning, paa den opmaalte

Landstræknings Dele, alene efter Grundplan, saasom: Fjelde, Klipper, Jordbakker, flad Jord og Vande, nemlig: Hav-Søe, Fjorder, ferske Vande, Damme, Elver og Bekker; og altsaa maatte ved denne Tegning iagttages, at man af de opmaalende Liniers Længde fradrog det, som de i Ligevægt udgaaende Grundlinier af den udvortes Skikkelses stigende eller faldende, over eller under Ligevægts Linien fra Havets Kant at regne, bleve forlængede.

B.) Fire Slags Afbildnings-Tegninger,

nemlig:

En efter Skikkelsens Udseende fra Sønden til Nord. En efter Skikkelsens Udseende fra Nord til Sønden. En efter Skikkelsens Udseende fra Øst til Vest.

Og en efter Skikkelsens Udseende fra Vest til Ost.

Hvorved man da kunde erholde Lejlighed til at afbilde paa den fuldkomneste muelige Maade, enhver Jordbakkes, Klippes eller Fjelds Højde, saa-

103

183

vel som alle paa Landstrækningens Overflade sig visende mærkværdige Ting.

C) Naar disse forbenævnte Grund- og Afbildnings-Tegninger vare forfattede i Henseende til de udvortes Hoveddele; og af hver Slags Tegninger tvende Gienparter; da blev en Gienpart af hver Slags med Navn af Land-Tegninger brugt til videre derpaa at gjøre Anmærkninger om Overfladens udvortes Beskaffenhed, saasom: Kjøbstæder, Ladepladser, Fiskelejer og Skibshavne; Bergværks Dagbygninger baade ved Gruber, samt Smelte-Hytter og andre Virknings-Værker; Bonde-Byer, Huse og Bygninger; Sæde-Agre, Enge- Skove-Buske- Lyng- Moseog Sand-Marker, skaldede eller bestandig med Sne bedækkede Fjelde og Klipper; Hav-Søe, Vande, Damme, Elver og Bekker, med videre. Paa en Gienpart af hver Slags, med Navn af Berg-Tegninger, gjordes (foruden Stædernes almindelige Navnes Antegning) Anmærkninger om Jordgrundens, Berg-Arternes eller Vandenes indvendige og væsentlige Beskaffenhed, saasom: Fjeldstenens Skikkelse af liggende eller faldende efter Grader, og strygende efter Kompasvisning; Bergarternes, ved Under-

104

184 søgning befundne Beskaffenhed i Henseende til deres væsentlige Materie og nyttige Mængdes Forsamlings-Steder. Iligemaade om Vandenes Beskaffenhed, i Henseende til indeholdende nyttige Berg-Arter, Fiske, Perle-Skiel og mere deslige; og alt saaledes betegnet, saa at man ved Beskrivelsernes Læsning af Tegningerne kunde see ethver Steds Beliggenhed, Skikkelse, Størrelse, og Beskaffenhed.

Og paa saadan Maade blev i alt over enhver Landstrækning at forfatte 10. Slags forskellige Tegninger.

6.) Landstrækningens Størrelse, som i ethver Aar

foretages til Opmaaling og Undersøgning, formenes beqvemmelig at kunde være i det mindste i en firkantet Omkreds 20. Mile, som da indeholder 25. Ovadrat-Mile; og naar man i en Sommer kunde overkomme at forrette mere end Opmaaling og Undersøgning paa en Landstrækning af bemelte Størrelse; da kunde der gjøres Begyndelse med Opmaaling og Undersøgning paa den næstbeliggende Landstrækning, som da videre udi næste Aar kunde fuldføres, og saa fremdeles.

7.) Under samme Tid som Opmaalingen skede,

foretages tillige en nøje Undersøgning, om Jordens, Fjeldenes og Vandenes Beskaffen-

105

185

hed, saavel udvendig som indvendig, til de mueligviis opnaaende Grændser; om hvilket forfattes tydelige Forklaringer, ved en ordentlig Beskrivelse.

8.) Ved Undersøgningen samles Prøver af alle forekommende Ting, Hvoraf Prøvers Tagelse kunde finde Sted, og ellers i nogen Maade kunde tjene til nyttig Oplysning, eller bruges til videre Undersøgning, ved Prøvelse og Virkning; og de Ting, hvoraf ikke kan erholdes Prøver, derom optegnes nøje Forklaring, og efter Omstændighederne for saavidt som kunde ansees at være til Nytte, forsattes Afbildninger ved Tegning.

9.) Forstanderen anordner ved Sommer-Forretningerne de behøvende Foranstaltninger i alle Dele.

10.) Den første Lærer besørger især alle Optegningers og Beskrivelsers Forfattelse.

11.) Den anden Lærer besørger især Opmaalingen, og Tings Aftegninger.

12.) Den tredje Lærer besørger især Beskaffenhedernes Undersøgelse, samt Prøvers Tagelse, og ordentlige Indpakning.

13.) Lærlingerne anvises enhver til sine Forretninger, efter forefaldende Beskaffenhed og Omstændigheder, paa den beqvemteste Maade,

106

186

saavel i Henseende til Personer som Forretninger, og i dette Tilfælde uden Hensigt til hvad Klasse enhver Lærling staaer udi; Men fornemmelig iagttages herved, at enhver Lærling gives omvexlende Forretninger, saa at alle og enhver kunde erholde lige god Lejlighed, til at erhverve Kundskab, Øvelse og Erfarenhed, udi alle Slags forefaldende Forretninger.

14.) I Henseende til Tiden maatte man ved Forretningerne

især rette sig efter Vejerligets Beskaffenhed, saa at man ved stille Vind og tørt Vejerlig med mueligste Flittighed fort- ' satte Forretningerne ude paa Fjeldene, Markerne, Havet og Vandene; og derimod udi Blæst og Regnvejerlig foretog de Forretninger som kunde skee inde udi Huse eller under Telter.

15.) Til desbedre og beqvemere at kunde befor-

dre Forretningerne, maatte der anskaffes Teller, hvorudi man kunde have Tilhold tet ved Forretnings-Stæderne, saa at Tiden ikke blev spildt paa unyttige Frem- og Tilbagerejser; og i dette Tilfælde ville det være tjenlig, at saavel Lærerne som Lærlingerne vare forsynede med Feldt-Senge, Stole og Borde

107

187

16.) De fornødne Redskaber til Forretningerne vil især bestaae af: Alle Slags Berg- og Landmaalings Redskaber; Jord- og Berg-Boerer; Berg-Sprængnings og Skeidnings Redskaber; Vægter og Maal; en liden Probeer-Ovn, og de almindeligste Bergprobeer-Redskaber, samt dertil hørende Materialier; saa at man kunde foretage de til Oplysning paa Stedet uundgiengelig fornødne Prøvelser; da ellers de mere fuldstændige Prøvelser paa medtagende Prøver, henhører til Vinter-Forretningerne. b) Om Vinter Forretningerne:

1.) Vinter Forretningerne kunde tage sin Begyndelse

den 1. November, og endes den sidste April.

2.) Vinter-Forretningerne maatte foretages paa et

Bergværk; hvortil Kongsberg i Norge ville blive det beqvemteste Sted.

3.) Til Vinter-Forretningerne ville behøves disse Indretninger.

A.) En Bygning med Værelser til Vaaninger for Forstanderen og de trende Lærere; samt for Lærlingerne 30. Sængekamre, tilligemed 4. Tjenerkamre.

108

188

A) Et Forsamlings-Værelse til den almindelige Underviisning, ved Forelæsninger, samt Talers Holbelse og Lærlingernes Overhørelse.

C) Et Værelse forsynet med en Samling af de fornødneste Bøger, hvis Antal maatte forøges efterhaanden, i Forhold til Evne af Indkomster.

O.) Et Værelse forsynet med en Samling af alle Ting, til Oplysning udi Steenriget, Planteriget og Dyreriget, enten udi virkelige Prøver, eller efterlignende Billeder, Skilderier og Tegninger.

E.) Et Værelse, forsynet med en Samling af allehaande Modeller, til Indretninger og Redskaber.

F.) Et Arbejdsværelse, eller Probeerhuus, forsynet

med allehaande Indretninger og Redskaber, som behøves til at prøve Ting, hvoraf de bestaaer, og hvortil de kan dannes, ved Adskillelse eller Opløselse, og ved Sammenblanding eller Forening. De hertil betydeligste Indretninger bestaaer af alle Slags smaae Destilleer- Røst- Driv- og Smelte-Ovne, med tilhørende Kar og Redskaber, samt allehaande Vægter og Maal.

G.) Et Verkstæd, eller Værelse, forsynet med alle

Slags Redskaber som bruges til Tømmer,

109

189 Snedker, Drejer, Smede og Støbe-Arbejde, med mere deslige, som kunde behøves til Lærlingernes Øvelse, med selv at forfærdige ved egne Hænder Modeller af alle Slags Indretninger, Maskiner og Redskaber.

4.) Vinter Forretningerne kunde i Henseende til Tiden i Almindelighed saaledes være inddeelt:

En Dag om Ugen anventes Formiddagen til at læse i Bøger, og Eftermiddagen til at gjøre sig Regnskabs Førelsesmaader, Udregninger og deslige bekjendt.

En Dag om Ugen, anventes til at betragte Grube-Smelte- og øvrige Virknings-Arbejde paa Verket som kunde omvexle, saaledes at en Uge befaredes Gruberne, og en anden Uge befaredes Pukverkerne Smelte-Hytten eller andre Arbejds-Steder.

En Dag om Ugen anvendtes til at prøve og undersøge Tings Beskaffenhed.

En Dag om Ugen, anventes Formiddagen til at tegne eller ridse; og Eftermiddagen til at forfærdige Modeller.

En Dag om Ugen anventes til almindelig Underviisning og Overhørelse, samt ordentlige Forelæsninger, Talers Holdelse og Samtaler om allehaande Tings Væsen, Egenskaber, Brug og Nytte, med videre.

110

190 En Dag om Ugen blev overladt til Frihed for enhver, at foretage hvad de selv paa anstændig Maade behagede; Dog maatte alle Lærlingerne tilholdes udi deres Friheds-Tid, saavel paa denne almindelige Friheds-Dag, som øvrige fri Timer de andre Dage i Ugen, at øve sig udi Skrivning, enten med at forfatte egne Afhandlinger udi en eller anden Videnskabs Deel; eller og med at oversætte gode Skrifter og Bøger af fremmede, udi det Danske Sprog; Men især maatte enhver Lærling stedse holde en Dagbog, hvorudi daglig indtegnedes, alt hvad enhver Dag var lærdt og erfaret; og af denne Dagbog maatte holdes tvende Gienparter, hvoraf Lærlingen selv beholt den ene, men den anden Gienpart skulle tilhøre og forblive i Forvaring ved Skolen, deels for derefter med desstørre Vished at kunde udgive det Vidnesbyrd, som enhver Lærling ved sin Bortgang af Skolen erhoder, og deels for at være til en bestandig Efterretning ved Skolen.

111

191

Sjette Hovedstykke.

Om de almindelige Hjelpemidler ved Kongelige Understyttelser og Benaadninger.

Hjelpemidlerne til Stiftelsens Iverksættelse og <y bestandige Vedligeholdelse, vil bestaae udi Understøttelser ved Kongelige Anordninger og Benaadninger; hvis Hoved-Poster formenes ar kunde bestaae udi efterfølgende: ,

a) En Kongelig bekræftet Grundlov, og Anordning, til almindelig Rettesnoer for Indretningen i alle sine Dele.

b) Et opmuntrende Kongelig Løfte om Lærlingernes, Forfremmelse i Tiden til Embeder, i Forhold til enhvers besiddende Videnskaber og Duelighed.

c) En Kongelig Befaling, at Embeds-Mænd baade udi den gejstlige og verdslige Stand, saavel som de Herrer Officerer ved Land- og Sø-Etaterne, som haver 200. Rigsdaler og derover i aarlig Indkomster, skulle alle være forbundne til at købe hver et Exemplar af de ved denne Skole-Indretning aarlig forfattende Land-Korter , Tegninger og Beskrivelser, over den i ethver Aar til Opmaalning og Undersøgning foretagne Landstrækning. Hvilke Land-Korter, Tegninger og Beskri-

112

192

velser stedse skulde forblive hos Efterkommerne i ethver Embede; og af enhver ved Indtrædelse udi et Embede betales til Formanden, eller Arvinger, med samme Penge Beløb, som de fra Begyndelsen uindbunden haver kostet; saa at Bekostningen paa Indbindingen alene blev til Afgang, for den som samme i sin Betjenings Tid havde udgivet.

d) En Kongelig Befaling, at Almuen ved frie Skyts skulle befordre Lærerne, Lærlingerne, Tjenerne og Rejsetøjet, paa Frem- og Tilbagerejsen imellem Kongsberg, og de aarlig opmaalende og undersøgende Landstrekninger.

e) Kongelig Bevilning, at Skolen for egen Regning maa oprette og holde Bogtrykkerie, ligesom og Skolen selv, til Landkort og Tegningers Forfærdigelse ved Kaaberstykker, selv bestandig maatte holde en Kaaberstikker i Tjeneste.

f) Kongelig Bevilgning, at alle til denne Skole henhørende Personer maatte være befriet for al Slags Skats og Paalægs-Svarelse; dog herfra undtagen almindelig Formue-Skat, som alle Kongelige Undersaatter i lige Forhold med hinanden paalægges at betale.

113

193

Syvende Hovedstykke.

Om de ved denne Skoles Indretning forarbejdende nyttige Ting, til Fortjeneste.

a) Naar det ved Kongelig Anordning blev befaleet, at alle Embedsmænd paa den i foregaaende Sjette Hovedstykke ommelte Maade, blev forbunden til hver især at købe et Exemplar af de aarlig forfattende Landkort, Tegninger og Beskrivelser, saa kunde ventes deraf aarlig at afsette 3. til 4000. Exemplarer. Samme ville aarlig blive af den Størrelse, som efter almindelig Priis beløb sig omtrent Hver Exemplar til 4. Rigsdalers Værdie, og saaledes i det mindste tilsammen, - - - 12000. Rdlr.

Kaaberstikker- og Bogtrykker-Løn, tilligemed Materialier og Papiir, med videre, ville deraf opløbe til omtrent 4000. Rdlr.

og det øvrige blev da til Fordeel for

Skolen, nemlig: 8000.Rdlr.

b) Herforuden kunde og tillige, deels ved Lærerne og deels Lærlingerne blive forfærdiget en og anden Bog, enten af eget Arbejde, eller af fremmede Skribenteres gode Skrifter, ved Oversættelse i det Danske Sprog. Forfatterne af saadan Arbejde maatte vel til Opmun-

114

194

tring selv deraf erholde en billig Fordeel; men derhos kunde tillige Skole-Kassen deraf tilskyde nogen Fordeel.

c) Da man desuden ved Indretningen maatte søge at anskaffe sig den fuldstændigste Samling med Stuffer og Prøver af alle de i der Danske Rige paa ethvert Sted befindende og til nyttig Efterretning tjenende Berg og Jordarter; Saa kunde man tillige, for desbedre at give Lærlingerne Anledning til Øvelse, foranstalte at inddele alle Slags Bergarter udi smaa ordentlige Samlinger, med tilhørende korte Beskrivelser over enhver Skuffes ved Probering befundne Beskaffenhed, faavel som Stedet hvorfra den har sin Herkomst, med mere. Hvilke Samlinger til Liebhabere baade Inden- og Uden-Rigs kunde fælges; og troer jeg, at naar disse Samlinger skeede ordentlig og zirlig, samt tillige med god Skjønssomhed, saa at enhver Samling efter sin Art, kunde tjene til en nyttig Oplysning og Efterretning, at da ved denne Handel kunde blive en god Fordeel, og i det mindste beløbe sig saameget, saa at man dermed kunde tilbytte sig Udenrigske Bergarter, Bøger, Modeller og andre deslige Ting, til Efterretning og Nytte ved Skolen; og saaledes at kunde erholde disse Ting

fra Udenrigske Stæder, uden Penge-Tab for Riget i Almindelighed; hvilket man ved alle Lejligheder bør have i Erindring til nøje lagttagelse.

115

195

Ottende Hovedstykke.

Om Bekostningernes ongefærlige Beløb, og Intægts-Kilder dertil.

a) Om Bekostningernes ongefærlige Beløb

1.) Aarlige staaende Udgifter:

Forstanderens Løn aarlig 600. Rdlr.

Trende Lærere, hver 500. Rdlr. er 1500. Tredive Lærlinger, til Kost, Lys,

Varme og Vask, a aarlig 80. Rd.er 2400. -

Syv Tjenere, eller Handtlangere, a

aarlig til Kost og Løn 60.Rdlr. er 420. -

Er 4920. Rdlr. For den Tid Sommer-Forretningerne vedvarede, ville Levemaaden baade for Lærerne og Lærlingerne vel falde mere kostbar, end paa deres Hjemmested om Vinteren; Ligesaa kunde forefalde ved Rejserne meer end almindelig en og anden Udgift, hvortil kunde behøves aarlig omtrent 1000. Rdlr. Til Bygningers Vedligeholdelse,

Indretningers og Redskabers Forbedring og Forøgelse, samt forbrugende Materialier ved Proberingen,

116

196 Transport 5920. Rdlr. med mere deslige, ville i det mindste aarlig behøves 1000. Rdlr.

Tilsammen 6920. Rdlr.

2.) Udgifter engang for alle, ville behøves: Til Bygninger og øvrige Indretning, paa saadan Maade som udi Femte Hovedstykke er anført, efter Bygningsmaterialernes Priis paa Kongsberg, kunde medgaae omtrent 6000. Rdlr.

3.) Udgifterne til Kaaberstikkerens løn, og øvrigt Omkostninger ved Bogtrykkeriet, maatte alene bestaae udi dertil gjørende Forskud, som igjen maatte blive erstattet med Fordeel, ved de forfærdigede Landkorters, Tegningers og Beskrivelser Forhandling.

4.) Lærlingerne anskaffer sig selv Klæder, Rejsetøj og deslige; Dog naar en Lærling ikke havde Formue til at anskaffe sig de fornødne Klæder, da maatte den vel (efter Skole-Kaffens Tilstand) gives Forskud til Klæder, omtrent aarlig 20. til 30.

Rigsdaler, paa de Vilkaar, at samme Forskud igjen af dem tilbage betaales, saasart de dertil erholte Formue.

5.) De Lærlinger, som ved deres Bortgang fra Skolen ikke selv havde Formue, til Bekostninger paa Inden- og Udenlandske-Rejser, dennem

117

197

maatte (efter Skole-Kassens Tilstand) gives. Forskud til Rejse-Bekostninger udi tre Aar, hver Aar 200. Rdlr., og saaledes i alt 600. Rdlr. ; men dog paa de Vilkaar, at samme Forskud af dem tilbage belastes i Tiden, saasart de dertil erholte Formue.

b) Indtægts Kilderne formenes at kunde blive efterskrevne:

1.) Ved enhver Lærlings Indtrædelse maatte betaales til Skole-Kassen 1000. Rigsdaler. Dog saaledes, at naar det af Hans Kongelige Majestæt allernaadigst for got befandtes, at en eller anden, formedelst besiddende gode Sinds og Legems. Gaver, i Skolen skulde indtages, uagtet at de ikke havde Formue til at betale ermelte Indtrædelses Penge, da maatte saadan Mangel paa Formue ikke være hinderlig udi deres Antagelse; men derimod skulle de som saaledes uden Indtrædelses Penges Betaling bleve antaget, være forbunden saasart

de dertil i Tiden erholte Formue, (enten ved Betaling paa engang eller efter deres Lejlighed, ved at betale noget aarlig) at erlægge til Skole-Kassen forbemelte 1000. Rigsdaler.

2.) De udi Syvende Hovedstykke ommelte, ved Indretningen forfærdigende nyttige Tings Verdie, formenes at kunde blive tilstrekkelig til de almindelige staaende aarlige Udgifter, og i det mindste

118

198 kunde komme til at beløbe sig 8000. Rigsdaleraarlig Indtægt.

3.) Ved Iverksettelsen ville behøves det stør. sie Forlag, især til Bygninger og Hoved-Indretningernes Bekostning; og saaledes ville dertil en særdeles Hjelp udfordres, som formenes best at kunde skee ved en Indsamlande frievillig Gave af alle Kongelige Danske Undersaatter. Hvilken Gaves Indsamelse kunde besørgeres af Præsterne i ethvert Kirke-Sogn og udi en Bog indtegnes enhvers Navn, og hvad Gave enhver som meldt frivillig meddeelte.

Og ved disse tre Indtægs-Kilder formenes at alle Udgifter saavel til Indretningens Iverksettelse, som bestandig Vedligeholdelse, og Tilvext, kunde blive bestridet; naar man ikkun stedse iagttog at bruge Sparsommelighed, Forsigtighed og Flid.

Niende Hovedstykke.

Om Huusholdingens Førelse i Særdeleshed.

a) Forstanderen maatte paalægges i Særdeleshed at iagttage og paasee, samt staae til Ansvar for, at Stiftelsens Grundlov, og Reglementer I alle Dele, nøjagtig bleve efterlevede og opfyldte.

119

b) Den første Lærer maatte i Særdeleshed have Opsyn med den første Klasses Lærlinger, baade i Henseende til deres Opførsel, Levemaade og Lærdom. Han oppebærer de enhver Lærling udi første Klasse aarlig af Skole-Kassen tillæggende 80. Rigsdaler; og derimod forskaffer dem, Kost, Varme, Lys og Vask.

c) Den anden Lærere maatte i Særdeleshed have Opsyn med den anden Klasses Lærlinger, baade i Henseende til deres Opførsel, Levemaade og Lærdom. Han oppebærer de enhver Lærling udi anden Klasse aarlig af Skole-Kassen tillæggende 80. Rigsdaler; og derimod forskaffe dem Kost, Varme, Lys og Vask.

d) Den tredje Lærer maatte i Særdeleshed have Opsyn med den tredje Klasses Lærlinger, baade i Henseende til deres Opførsel, Levemaade og Lærdom. Han oppebærer de enhver Lærling udi tredje Klasse aarlig af Skole-Kassen tillæggende 80. Rigsdaler; og derimod forskaffer dem Kost, Varme, Lys og Vask.

e) Til desto bedre Orden udi Huusholdingens Førelse, bør saavel Forstanderen som Lærerne leve udi ordentlig Egteskabestand.

120

200

Tiende Hovedstykke.

Om Regnskabers Afleggelse, for alle de Vedkommendes Pligters Opfyldelse i Almindelighed: samt Indtægter og Udgifter i

Særdeleshed

a) Skole - Kassen, og de derudi nedlagde

Penge, maatte være under fælleds Ansvar baade af Forstanderen og alle tre Lærere; og følgelig under lukke af fire forskellige Laase, hvortil bemelte fire Personer hver haver Nøgel til sin Laas. For hver gang Penge nedlægges i, eller udtages af Kassen, skeer derom ordentlig Antegning med alle fire Personers Underskrift, udi en dertil indrettet Kaffe-Bog.

b) Den første Lærer holder i Særdeleshed Bog over alle forefaldende Penge Indtægter og Udgifter, og derfor aflægger aarlig Regnskab; Iligemaade skulle han ved hver Aars Udgang forfatte en kort Forklaring om enhver af første Klasses Lærlingers Opførsel i alle Maader; og i øvrigt besørger det fornødne, angaaende de aarlig forfattende Beskrivelser.

c) Den anden Lærer, holder især Bog over de Skolen tilhørende Bygninger, Bøger, Skrif-

121

201

ter, Tegninger, Modeller, Redskaber og andre deslige Ting, med vedbørlig Regnskab over hvad som af nye bekostes eller forbedres, samt opslides, forringes eller i andre Maader afgaaer. Iligemaade forfatter han ved hvert Aars Udgang en kort Forklaring om enhver af anden Klasses Lærlingers Opførsel i alle Maader; og i øvrigt besørger det fornødne angaaende de aarlig forfattende Landkorter og andre Tegninger.

d) Den tredie Lærer, holder især Bog over alle Slags anstillende Undersøgninger og Prøvelser, samt derfor og over alle dertil forbrugende Materialier aflegger aarlig Regnskab. Iligemaade forfatter han ved hvert Aars Udgang en kort Forklaring om enhver af tredie Klasses Lærlingers Opførsel i alle Maader; og i øvrigt besørger det fornødne angaaende de anskaffende Prøver af Bergarter, saavel til Efterretning ved Skolen som og angaaende de udi Syvende Hovedstykke ommelte til Bortsælgelse inddelende Samlinger af Bergarter med tilhørende Beskrivelser, og derhos for samme, saavel som de andre ved Skole-Indretningen til Fortieneste forfærdigende og forhandlende nyttige Ting, aflægger aarlig Regnskab.

e) Disse forbenevnte af Lærerne afleggende Regnskaber, maatte ved tvende Gienparter af hver Regnskab til Forstanderen leveres en Maaned efter

122

202

hvert Aars Udgang, da han samme strax efterseer, og gjør Undersøgning om det som kunde befindes tvivlsom eller urigtig; Hvorefter han indsender en Gienpart af hvert Regnskab, med behørig Paategning, til det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn.

f) De ommelte af Lærerne ved hvert Aars Udgang forfattende Forklaringer, om Lærlingernes Opførsel i alle Maader, skulle først udi en Forsamling, i Overværelse af Forstanderen, Lærerne og Lærlingerne offentlig oplæses, og siden deraf tilligemed Regnskaberne indsendes Gienparter til det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn.

g) Ved det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn maatte Regnskaberne videre blive efterseet, og udi alle Dele undersøgt, samt udi tvivlsomme eller urigtige Poster, efter foregaaende indhentende Erklæringer og Beviisligheder, paakiendt og omsider efter befindende Rigtighed behørig qviteret.

h) Øverste Opsyn over dette Skolevæsen, kunde ved Kongelig Anordning paalægges Ober-Bergamtet paa Kongsberg.

i) Naar Skole-Kassen blev forsynet med større Penge Beholding end strax var fornøden at anvende til Udgifter, da maatte derom af Forstanderen tilligemed Lærerne skee Forestilling til Ober-Bergamtet; Og kunde da med Ober-Bergamtets Samtykke saadan Beholding, imod Renters Svarelse, udlaaene

123

203

til nyttige Bergværkers, eller andre gode Indretningers Forfremmelse, til Landets Fordeel.

Anhang

Til næstforanførte Tanker, betreffende de af Lærlingerne, efter deres Udgang af Skolen, foretagende Inden- og Udenrigske Reiser.

Den Person som i Forveien besidder Videnskaber, og tillige Har god Kundskab om sit eget Fædrenelands Beskaffenhed i alle sine Dele, kan og være i Stand til, ved Reiser paa Udenrigske Steder, at samle saadanne Efterretninger, som kunde geraade Fædrenelandet til stor Nytte.

I denne Henseende ville det være tienlig at Lærlingerne naar de forlod Skolen, foretog en omreise i eget Fædreneland, forinden de begav sig til Udenrigske Steder.

Og da deres Fædrenelands Nytte bør være Øiemerket og Maalet for deres Reiser, baade til de Inden- og Udenrigske Lande og Steder; saa ville det være fornøden, at de forud ved en ordentlig Reise-Plan bestemmer de Hoved-Poster, som de til deres Fædrenelands Nytte paa bemelte Reiser haver at iagttage; og dernæst paa Reiserne ved alle Leiligheder holder en ordentlig Dag-Bog, hvorudi indføres alt hvad de enhver Dag erfarer og udretter,

124

204

i følge af deres Øiemærke, og efter foresatte Plan, eller videre forekommende mærkværdige Omstændigheder.

Af hvilken Dag-Bog, enhver Person som havde været Lærling udi den foran foreslagne Bergog Landvæsens-Skole, ved sine Inden- og Udenrigske Reisers Fuldendelse, maatte være pligtig at overgive en Gienpart til Skolen, for der at kunde tiene til Oplysning og Anvendelse, til Landets almindelige Nytte. Og i denne Anledning vil jeg i Korthed tilføie mine Tanker om de almindeligste Hoved-Poster, som formenes at forberørte Reise-Plan maatte indeholde, nemlig:

1ste Post. Om Elementerne, nemlig: Ild, Luft, Vand og Jord (Steenriget dermed indbegreben) antegnes:

a) Angaaende Ilden og Luften: alt det som til Nytte kunde bringes i Erfaring om Ildens eller Luftens Virkninger til Forandringer udi de naturlige Legemer; saavel som til Maskiners Drift, eller opvækkende Bevægelser i andre Maader.

b) Angaaende Vandet: dets forefundne Beskaffenhed, i Henseende til de derudi indblandede Bergarter, saasom: Salt med mere; iligemaade i Henseende til Fiskes Ophold og Næring, saavel som dets Brug til Maskiners Drift og andre Slags Virkninger.

125

205

c) Angaaende Plante Jorden: enhver Slags Jordarts befundne væsentlige Beskaffenhed, saavel i Henseende til forskiellige Materiers Sammenblanding, som Forhold i Henseende til de derudi voxende Planter; og især anføres Forklaring om Beskaffenheden med de i eget Fædreland forefindende ødeliggende Jordgrunde.

d) Angaaende Bergarter i Almindelighed: enhver Slags Bergarts befundne væsentlige Beskaffenhed i alle Dele; især beskrives nøie: den faste Fieldsteens Væsen og Selskabs Arter, samt strygende og faldende Linier; med Forklaring om de forefundne nyttige Bergarter bruges; og i saa Fald, paa hvad Maade, og hvortil anvendes.

2den Post. Om Planteriget antegnes: alle Slags forefindende Planter, fra det største Træ, til den mindste Mos, med Forklaring om enhver Plantes Beskaffenhed, samt om den bliver brugt; og i saa fald, paa hvad Maade og hvortil.

3die Post. Om Dyreriget antegnes: alle Slags forekommende tamme og vilde Landdyr, Fugle, Fiske, Indsekter og Orme; med Forklaring om ethvert Dyrs Beskaffenhed, samt om det bliver brugt; og i saa fald paa hvad Maade, og hvortil.

4de Post. Om Love og Anordninger,

nemlig:

126

206

a) Udi eget Fædreland antegnes: alle forekommende Misbrug og Handlinger imod Loven og andre Kongelige Anordninger, samt de sig deraf visende Følger til Landets almindelige Skade.

b) Paa Udenrigske Stæder antegnes: af de der udgivne Love og Anordninger, saadanne Posters Indhold, som ere forskiellige imod det Danske Riges Love og Anordninger. Iligemaade gangbare Mynter eller Penge, saa og Vægter og Maal, samt Paalæg og Afgifter, tilligemed Regjerings Indretninger, Land- og Huusholdingsmaaden.

5te Post, Om Videnskaber antegnes: alt hvad som enten ved mundtlig Samtale, eller ved Læsning udi forhen ubekiente Skrifter og Bøger maatte forekomme, og kunde tiene til fuldstændigere Oplysning udi nyttige Videnstaber.

6de Post. Om Kunster, Haandteringer, og alle Slags brugelige Maader, hvorved man samler og virker Næremidler, antegnes alt hvad som i alle Dele og paa alle Slags Maader henhører:

a) Til Bergvæsenet. b) Til Plantevæsenet.

Og c) til Dyrevæsenet.

7de Post. Om avlede eller samlede og virkede Tings Beskaffenhed, Brug og Verdie antegnes: alle Slags Ting og Vahre som paa

127

207

ethvert Sted vorder avlet eller samlet og virket, i Orden efter, det Brug hvortil de i Almindelighed anvendes, saasom:

- a) Til Menneskens Føde.
- b) Til Lægemidler.
- c) Til Klæder.
- d) Til Kreaturers Føde.
- e) Til Bygninger.
- f) Til Redskaber og Kar.
- g) Til Zirater, saasom Farver, slebne Stene og deslige.
- h) Til Virkningsmidler, saasom: Brændeveed, Kull, Lys, med mere deslige. 9de Post. Om Inden- og Udenrigs: Handel, anregnes efter sin Mængde og Verdie, nemlig:
 - a) De paa et hvert Sted samlede og virkede Ting og Vahre, som sælges og henføres til andre Steder i samme Rige.
 - b) De paa samme Sted fra andre Indenrigske Steder tilførende og forbrugende Vahre.
 - c) De paa samme Sted, samlede og virkede Ting og Vahre, som sælges og henføres til Udenrigske Steder; med Inden- eller Udenrigske Fartøier, og for Inden- eller Udenrigske Kiøbmænds Regning.
 - d) De paa samme Sted indførende og forbrugende Udenrigske Vahre, med Inden- eller Udenrigske Fartøier, for Inden- eller Udenrigske Kiøbmænds Regning, og fra første eller anden Haand.
 - e) De paa samme Sted indførende Udenrigske raae Vahre, som igjen, efterat de ved Forarbeidning og Virk-

128

208

ning er bleven forædlet til brugbare Ting og Vahre af en høiere Verdie, med Fordeel sælges og udføres til Udenrigske Steder.

f) De paa samme Sted avlende eller samlede raae Vahre, som først udføres til Udenrigske Steder, og naar de der ved Arbeide og Virkning er forædlet til en høiere Værdie, da igjen indføres og sælges til Penges Udgift og Tab for Fædrenelandet.

9de Post. Om Folkets almindelig Gemyts Beskaffenhed, samt Sæder, og Skikke. Antegnes alt det som paa et Sted, ved Omgang med Folk i Almindelighed, erfares at udvise Prøver paa den rette Menneske-Kierlighed, eller det som er tvertimod, saasom: egennyttige, avindsyge og falske Handlinger; iligemaade angaaende Folkets almindelige Sæder, samt brugelige gode eller onde Skikke, og deraf formærkende Følger.

10de Post. Om Leve- og Huusholdingsmaader antegnes: de paa ethvert Sted, i alle Slags forskellige enkelte Huusholdinger brugelige

- a) Fødevahre, af Mad og Drikke, med Forklaring om Tillavelsesmaaden, samt i Forhold til Menneskets Antal forbrugende Mængde, og af hvad Verdie.
- b) Klædevahre, med Forklaring om Beskaffenhed og Verdie.
- c) Huse, med Forklaring om Indretningen samt Bygnings Materialiers Beskaffenhed og Verdie.
- d) Ildebrændsel, hvad Slags, og Verdie.
- e) Redskaber og Kar.
- f) Zirater, med mere deslige.

Hvorhos antegnes Forklaringer om Tieneres, Haandværks- og Arbeids-Folkes Lønningsmaader og Løns Beløb;

med hvis videre som kan tiene til Oplysning om de førende Huusholdingsmaader.

1

Spørsmåale Beqvemme til vore Tider.

Rara temporum felicitas ubi sentire qvæ velis, & qvæ fentias dicere licet. Tacit.

Trykt 1771.

2

3

Omnium focietatum nulla est gravior, nulla carior, qvam ea qvæ cum Republica est uniciunqve nostrum. Cari funt parentes, cari liberi, propinqvi, familiares, fed omnes omnium caritates patria una complexa est: pro qvâ qvis bonus dubitet mortem oppetere, fi ei fit profuturus. Cicero.

1. Har nogensinde en flittig Nation været fattig, eller en doven riig?
2. Bør det ikke være Hoved-Sætningen og Hensigten i enhver vel

4

bestyret Stat, at opmuntre Vindskibeligheden i alle dens Lemmer? Og bør ikke de, som bruge hverken Hoved eller Hænder til det almindelige Beste, ansees som unyttige Mennisker?

3. Ere ikke de fire Elementer, ved Menniskenes Arbejde derudi, de rette Kilder til en Stats Folkemængde, Magt og Riigdom?
4. Kan ikke Riigdom og den derved erholdende Fortriin og Anseelse regnes iblandt Menniskenes fornemste Hensigter? Og bør ikke en viis Regent ved alle sine Foranstaltninger i Staten søge at sætte enhver Undersaat i en sikker Besiddelse deraf, som da altid bliver i en tilbørlig Forhold med enhvers egen anvendte fliid og Vindskibelighed?

- 5
5. Foraarsager ikke det, som kaldes Moden, visse Tilbøyeligheder og Begiærligheder hos en Nation? Bestemmes ikke Flittigheden og Handelens Løb ved disse herskende Tilbøyeligheder og Begiærligheder? Og kommer det ikke af Sædvane, at Moderne blive behagelige?
6. Er det da ikke vore Store og Fornemmes Viisdom værdig; at give gode Exempler, og derved danne og foranledige gode og nyttige Moder? Og er det ikke skadelig, at overlade Ting, som have saa stor Indflydelse i en Stat, til Coffeuses, Petir-Maitres, Skrædere, Kokke og Narre?

6

7. Kunde ikke nyttige og fornuftige Moder og Skikke blive ligesaa angenemme, som de unyttige og daarlige? Og vilde ikke en almindelig fornuftig god Smag meget bidrage til en Nations Velstand og sande Lyksalighed?
8. Bør ikke Opdradelsen saaledes indrettes, at Staten kan love sig nyttige og værdige Lemmer med Tiden af

den opdragne Ungdom? Og for aarsager ikke en slet Opdragelse meget ondt i et Land?

9. Maa ikke Fornuften vige for Moder og Sædvaner hos de fleste, og næsten altid hos Almuen? Er det da ikke af største Vigtighed, at disse? Moder blive viselig og fornuftig indrettede og afpassede? Og er det ikke unægtelig, at en fattig Nation, som efteraber en Riig i sine Overdaadigheder, paadrager sig derved de største Ulykker og bliver tilsidst saa got som skatskyldig til den anden? Skeer dette ikke af Mangel paa god Opdragelse og en ret Tænkemaade?

7

10. Ere Guld- og Sølv-Miner i Stand til at gjøre en Nation riig og lyksalig? Og ere ikke Africanerne, uagtet alle deres Guld-Bierge, fattige og nødlidende? Er det ikke en Sandhed, at Guld og Sølv bør ey have anden Virkning paa en Nation, end at sætte den i Arbeyde og opmuntre Vindskibeligheden? Og er det ikke tillige af et Folks Opdragelse og Tænkemaade, at Vindskibeligheden har sin Oprindelse, hvori en Nations Riigdom egentligen har sin Grund?

11. Er det ikke en høyst vigtig Gienstand for vore alvorligste Bestræbelser, at gjøre saadanne Indretninger i et Land, som best og beqvemst kan give et Folk disse gode Egenskaber, nemlig at tænke ret og arbeide flittig?

12. Er det ikke en Sandhed,

at Baade den inden- og udenlandske

Commerce er intet andet end en Om-

8

vexling af de Frugter, som fliid og Vindskibelighed forskaffe?

13. Er det ikke imod Tingenes sande Beskaffenhed, at ansee Jordegods i sig selv som Riigdom, da det blot ved Menniskets Arbeyde gøres dertil, uden hvilket hverken Jord, Guld eller Sølv er af nogen indvortes Bærdie, videre end de tiene som Midler til Fliid og Arbeydsomhed?

14. Er det ikke mueligt, at en Mand kunde eye en Strækning Jord af en Snees Miile i America og paa visse Stæder i Europa, og endda ey have Brød at spise eller Klæder paa Kroppen?

15. Er ikke Flid og Arbeydomhed i et frugtbar Land en sand væsentlig og uudtømmelig Kilde til en Nations Velstand og Riigdom? Og bør det da ikke være vores første og fornemste Omsorg, at opmuntre vore

9

Folk, og give dem Leylighed til at udøve disse Egenskaber?

16. Er det ikke sandt, at Guld og Sølv ere skadelige for en Nation, naar de erhverves anderledes end ved Fliid og Vindskibelighed? Og kan man ikk, ansee Spanien som et Beviis herpaa?

17. Er ikke Vindskibeligheden, som en god Oeconomie er altid i Følge med, det beste Middel til at bringe Guld og Sølv ind i et Land? Opmuntre ikke disse (paa den Maade) meere og meere et Folk til Stræbsomhed, ja indtil alle dets Jorder og Nærings Veye bringes til yderste Fuldkommenhed og følgelig Statens og enhver Undersaats Velstand til en anseelig Størrrelse? Og kau ikke Engelland og Holland tiene til Beviis herpaa?

18. Er ikke saadan en lykkelig Forfatning i et Land den beste Grund

10

til Nationers indvortes Lyksalighed, samt Magt og Credit hos andre Nationer, saavel i Underhandlinger som ved alle paakommende Tilfælde?

19. Er det ikke overeenstemmende med den sunde Fornuft, at man bør betænke det nødvendige og beqvemme, førend man skrider til det overdaadige og overflødige?

21. Er det ikke sandt, at naar de Fattige i et Land sættes i Stand til at erhverve sig den nødvendige Underholdning ved deres Arbeyde, det da med Rette kan kaldes at føde Roden, paa det Greenene kan skyde og Toppen blomstre?

21. Er der noget Exempel paa et med Føde og Klæde vel forsynet Folk, som ikke har tragtet efter Riig-

11

dom? Og er Lette ikke Len beste Opmuntring til Vindskibeligheden?

22. Er det derimod ikke overeenstemmende med Erfarenhed, at Mangel paa det Nødvendige betager en Nation ald Mod og Lyst til at rive sig løs fra sin Elendighed? Og vilde det ikke være den priseligste Handling at hæve alt det, som har været aarsag dertil, og ved alle muelige Opmuntringer bane Veyen til Fliid og Arbeydsomhed?

23. Er Flittighed ikke det sikkerste Middel til at befordre Folkemængden? Og er ikke en flittig og folkeriig Nation den mægtigste og lyksaligste?

24. Vilde ikke et flittig Folk, ved at bringe sine Jorder og Næ-

12

rings Veye til Fuldkommenhed, opdage mange nye, forhen ubekjendte og fordelagtige Greene i Handelen, Manufactur-Væsenet og Søefarten?

25. Er ikke vor Landvæsens Indretning til stor Hinder for Fliid og Arbeydsomhed i Bondestanden, som dog er den vigtigste? Og ere ikke vor Viise Monarks begyndte Forandringer deri høystpriselige og gavnlige for det almindelige Beste?

26. Kan man ikke love sig en bedre og flittigere Dyrkning af smaae Portioner i manges, end af store Strækninger i en Mands Hænder? Er dette ikke den sikkerste Vey til Folkemængden? Og er det ikke at opmuntre den Vindski-

13

belige naar man lader ham smage Frugterne af sin Fliid? Og bør man binde for Munden paa den Oxe, som tærsker?

27. Er det ikke nødvendig, at et Land, som af sine faae Producter kan kun sælge lidet til Fremmede, ligeledes køber lidet af Fremmede? Bør man følgelig ikke ansee vore Damers og Messieursers kostbare fremmede Dragter, samt tillige de sidstes almindelige Smag for fremmede Drikkevare, som skadelige Moder og Sædvaner?

28. Burde vi ikke agte os lyksalige under vor dyrebare patriotiske Konges Regjering, om disse Feyl ophørte hos os?

14

Frigida curarum fomenta relinquere poffes, Qvo te coelestis sapientia duceret, ires.

Hoc opus, hoc studium parvi properemus, &

ampli,

Si patriæ voclumus, fi nobis vivere cari.

Horat

29. Vilde ikke vore Importer aftage i Forhold med Tænkemaaden, ifald den var ret? Og naar man vil tænke ret, kan man da ikke strax indste, at de fleeste af disse ere ikkun Følger af Moden og indbildte Mangler? Hvor vigtig da er ikke Moden for der Almindelige? Og hvor gavnlig for Staten at befordre nyttige og afværge skadelige Moder?

30. Kunde ikke vort eget Land, ved flittig Dyrkelse, frembringe alt det, som behøves til en beqvem og behagelig Levemaade?

15

31. Kunde ikke vore Fruentimmer, med meere Ære for sig selv, og Gavn for Fædernelandet, sye, spinde, væve, brodere og knytte alt det, som behøves til deres Nytte og Stats, og ikke have nødig at takke Fremmede derfor?

32. Om alle vore Fattige og Nødlidende vare vel beskæftigede, og kunde leve derved med meere Beqvemmelighed, vilde det ikke være ey allene ønskelig og behagelig, men end og en Ære for Staten, om endogsaa vore Mandfolk bleve nødte til at drikke Øl i Steden for Viin, og vore Fruentimmer til at pynte sig med deres eget Arbeyde?

33. Var det ikke raadelig i Følge heraf, at foranstalte en bedre Ølbryg end den vi nu har? Og var det ikke

tienlig for det Almindelige, at

16

mindre Indskrænkelse i den Henseende havde Sted?

34. Var det ikke at formode, at Viins og Brændeviins Drik vilde aftage, ifald vi havde bedre Øl? Og har Erfarenhed ikke stadfæstet det i Engelland, hvor Brændeviins Drik var længe en herskende Mode hos Almuen?

35. Kunde man ikke være ligesaa frisk, sund og fornøyet med at drikke vel-brygget Øl, Miød, Æblemost og Rom-Punsch, som med fremmede Viine og Liqueurs? Og vilde man ikke være ligesaa god en Borger og ligesaa meget anseet i Klæder af Landets Fabriqver, som af fremmed Klæde, Silke og Fløyel?

36. Kunde ikke den forskiællige Bonitet og Fiinhed gjøre Forskiæl nok imellem den Riige, og Fattige, den Store og Ringe uden Hielp af fremmede Sager? Og havde ikke den Rige

17

og Store mange andre Leyligheder til at distingvere sig fra de andre, f. Ex. ved at beboe store Huuse og Gaarder, ved at anlegge store Hauger, ved at holde fleere Betiente, Heste og Vogne, alt uden fremmed Hielp?

37. Bestaaer ikke en af vore største Overdaadigheder i den overhaandtagende Fortæring af Caffebønner, og kunde ikke got, sundt og angenemt Øl, foruden andre Midler, tildeels afhielp dette saavel for Sundhed, som Lommen, høystskadelige Misbrug?

38. Var det ikke høyligen at ønske, at vor patriotiske Konge kunde ved sine priselige Foranstaltninger raade Bod paa den upatriotiske Tænke-

18

maade, og Lyst til fremmede Vare, som hersker iblant de fleeste af hans Undersaatter? Og kunde det ikke have Den beste Virkning, om Allerhøystsamme vilde forbyde alle dem, som freqventere Hoffet, at klæde sig af andet end Landets egne Manufacturer, og om hans store og troe Mænd anpriiste det samme til alle dem, som omgaaes med eller dependere af dem?

39. Kunde man ikke indføre iblandt Folket en sand Patriotisme, eller den saa kaldte Publick Spirit, (som viser sig i Gierningen meer end i Snak) ved visse velbetænkte og afpassede Opmuntringer?

40. Var det ikke at formode, at saadanne patriotiske Egenskaber kunde med Tiden blive almindelige iblandt os, om vor elskværdigste Monark vilde søge at opmuntre sine Undersaatter dertil paa visse nye Maader, som f.

19

Ex. Om Hans Majestet paa en eller anden Maade vilde distingvere alle dem, som efter tree Aars Forløb kunde med Eed bekræfte, at de ey havde i den Tiid brugt nogen Slags fremmede Vare til deres egen eller Families Dragt og Fornøjelse, saasom Caffé, fremmede Viine, fremmede Vare til Klædedragt, fremmede Meubler, fremmed Equipage med videre?

41. Var det ikke tienlig, at oprette patriotiske Selskaber til dette vigtige Øyemeeds Erholdelse, hvori hvert Medlem ved sin Indtrædelse skulde aflægge sin Eed, en at ville benytte sig af nogen Slags fremmede Vare til ovenmeldte Brug; Alle i Almindelighed kunde vel ikke forbydes; thi mange ere endnu nødvendige til vore Fabriquers og Handverkens Fortsættelse, men til egen Pragt og Forlystelse bør og kan de undværes?

20

42. Om vi nu vil forestille os et Folk, som er klædt i uldene Klæder og Stoffer af dets egne Manufacturer, som spiser got Brød, Kiød & c., Fugle og Fisk, samt drikker Øl, Miød, Æblemost og Rom-Punsch af dets eget Lands Producter, og som ikke ønsker sig noget Fremmet enten til Føde, Klæde, eller Pragt, var da saadant et Folk at beklage? Eller var det ikke tvertimod at ansee som høyst lykosalig?

43. Kan ikke saadant et Folk æde, drikke, pynte sig, spille, gjøre Visiter, sove roelig, bygge, plante, indlægge sig Ære, forskaffe sig store Riigdomme, ja fortære dem ogsaa, uden fremmed Hielp? Og hvor er det Folk, som kan gjøre meere?

44. Er det ikke en af vore største Ulykker, at efterabe andres Moder, som ere opfundne og afpassede alleene

21

for at tiene dem selv og trække Fordeel af andre Nationer, som lade sig forføre til slige Efterabelser? Og er Det ikke den største Daarlighed at vedblive i denne Vildfarelse?

45. Er ikke en fornemme Herre, Dame, eller nogen anden, som pranger og pynter sig med lutter fremmede Vare, at ansee som Statens offentlige Fiende? Og kan ikke saadan en Herre eller Dame med Rette siges derved at skienke til Fremmede meere Øl, Kiød, Smør og Flesk, end hundrede nyttige Arbeydsfolk kunde leve af?

46. Tiene ikke de nie tiende Deele af vor Importer alleene til unødvendig Pragt og Overdaadighed? Og vil de Private nogensinde lade sig overtale til at aflægge den, førend de Riige og Høye foregaae dem med gode Exempler?

22

47. Er der noget hoffærdigere Folk end Spanierne og Venetianerne, og bære de ikke i Almindelighed sorte uldne Klæder?

48. Er saadant et Folk at beklage som ikke vil opoffre sine smaae Forfængeligheder for det almindelige Beste? Vilde ikke enhver ædelmodig og fornuftig Mand med Fornøjelse forlade og forkaste alle saadanne Misbrug, som ere Aarsag til hans Medborgeres Fattigdom og Elendighed? Hvorfor skal da det Heele ikke tænke og gjøre ligesaa?

49. Drikke ikke de fleeste Vine og Liqueurs, samt The og Caffé med meere, alleene fordi det er i Moden, og ikke for Sundhedens eller Smagens Skyld? Og har man ikke havt mange Exempler paa Folk end og af en delicat Smag, som har drukket Hyllebær Viin i Stæden for Fransk Rød

23

Viin og Miød i Stæden for Mal: vasier?

50. Er det ikke vel bekiendt, at naar en Engelskmand befinder sig i fremmede Lande, end og hvor alle Slags Viine falde got Kiøb, prefererer han dog sit eget Lands Øl, uagtet han maa betale det dobbelt saa dyrt som Viin? Da dette kommer alleene af Vanen, hvorføre kunde vores Folk ikke ligesaa vel vænnes til sit eget Lands Producter?

51. Hvor meget af vor Folks nødvendige Underholdning bliver ikke aarlig betalt til Frankerige for Viine, Liqueurs og Brændeviin, og til andre Stæder for andre unødvendige Ting?

24

52. Bør vi ikke søge at dæmpe en Handel, hvori Ballancen er saa meget imod os, som i den med Frankerige? Og bør vi ikke alvorligen og med største Fliid stræbe at bringe Steenkulgruberne i Stand paa Bornholm og i andre vore Provincer, for at spare saa mange Penge, som gaae aarlig til Engelland for denne Artikel?

53. Vil ikke sultent Qvæg springe over alle Giærder? Og ere ikke de fleeste Mennisker sultne i et Land, hvis Oeconomie er mangelhaft?

54. Bør ikke den Moder med Rette ansees som strafværdig, som fravender sine egne sultne og nøgne Børn Livets Nødvendigheder for Perler,

25

Kniplinger og andet saadant Stats til sine egne Daarligheds Forlystelser?

55. Er der noget vanskeligere, og som udfordrer meer Indsigt, Reedelighed og Menniskekiærlighed, end at foreskrive gode Love, samt at danne og indføre gode Skikke og Sæder blandt et Folk?

56. Ere ikke Lovene, som Aristoteles siger, Sindet uden Lidenskaber, og følgelig uden Persons Anseelse?

57. Vilde ikke en Nations Lyksalighed have den beste Fremgang, naar dens Adel var viis og dens Almue arbejdsom og flittig? Og er der noget saa magtpaaliggende som en vel indrettet Opdragelse for Ungdommen, af hvilken alleene saadanne gode Frugter kan ventes?

58. Har ikke en tiilig Vane til at tænke ret de ønskeligste Virkninger i de moednere Aar? Og bliver ikke For-

26

standen ved Eftertanke og Betragtning skiærpet, ligesom en ufrugtbar Jord ved Dyrkelse bringes til

Frugtbarhed?

59. Er det mueligt at bygge et got Huus af slette Materialier? Eller er det mueligt at danne en mægtig og lyksalig Stat af lade og vrangtænkende Mennisker?

60. Ere ikke Banqver i alle Lande, hvor de findes, oprettede til Handelens Opkomst og Forfremmelse? Blev ikke Kiøbenhavns Banqve stiftet paa samme Grund og i samme Hensigt? Men hvorvidt har man derved opnaaet dette priselige Øyemeed?

61. Bør ikke Banqvens Credit-Sædler holdes i en med dens Stiftel-

27

ses Hensigter forholdsmæssig Grad? Men hvorvidt har vor Banqve rettet sig derefter?

62. Ere ikke alle de Sædler, som vor Banqve har udstædt meere end behøvedes til vor Handels Fremgang, saa mange Anfordringer og Forbindelser paa os i vore Naboers Hænder, mod hvilke de tage vor Guld- og Sølv: Mynt fra os, og lade os Sædlerne tilbage?

63. Anretter ikke disse over alle Grændser stegne Banco-Sædler Skade i Forhold med deres overstigende Tal? Er dette ikke en af de fornemste Aarsager til de dyre Tider, den høye Vexel-Cours og andre tunge Byrder, hvorunder vi maa næsten forsmægte? Og er det ikke bekiendt og tilstaaet af de beste politiske Skribentere, at ligesom Penge blive got Kiøb, blive alle andre Ting dyre?

28

64. Føle vi ikke alle de skadelige Følger af for mange Penge, erhvervede uden Vindskibelighed, fordi de ere kun indbildte Riigdomme, giælde ikke uden hos os selv, og følgelig tiene meere til Overdaadigheds end Flittigheds Opmuntringer? Og bør vi ikke uden Ophold anvende alle Kræfter for at raade Boed paa disse Feyl?

65. Om vore overflødige Banco-Sædler og Importer, samt en forsømt Agerdyrkning, ere de væsentlige og sande Aarsager til den skadelige Vexel-Cours de dyre Tider og Handelens Balance imod os, følger det da ikke, at disse Aarsager maa ryddes af Veyen, saafremt vi skal haabe at see disse magtpaaliggende Ting nogen Tiid paa en favorable Foed igien? Og er det ikke en Chimere, og bedrage vi os ikke selv, naar vi tænke at udrette noget nyttigt i den Henseende ved en kunstig Hen-

29

og Her-Vexel, ved at sende vores Sølv ud af Landet, eller ved andre slige Operationer, med mindre vores Handel var i en anden og bedre Forfatning?

66. Er det mueligt, at beholde vor courant Mynt her i Landet, saalænge Handels-Balancen og Vexel-Coursen er imod os, saalænge der er noget at fortiene ved Udførselen, og saalænge her er en Banco-Sæddel og en Jøde til i Landet, eller nogen anden, som har den samme Tænkemaade? Naar Jøder skal tolereres i et Land, fom dette, bør de ikke tilholdes at ernære sig med nyttige Haandværker, og ey tillades at have med Vexel eller anden Handel at bestille hvorved Leylighed gives til at udøve skadelige Giærninger?

67. Er det da ikke at formeere og forøge det Onde, vi allerede lide ved slige Omstændigheder, nar vi lade vor courant Mynt føre herind fra

30

fremmede Slæder, alleeneste for at løbe ud igien og med desto større Bekostning hente det tilbage, og saaledes ad infinitum, saalænge Tøyet vil

holde?

68. Hvilke ere da de rette Midler til at afhielpe den skadelige Vexel-Cours, bringe vore Couranter tilbage paa en sikker Maade, standse de dyre Lider, og med faae Ord, redde os af ald vor Elendighed? Bestaae de ikke ene og alleene i at afskaffe vore fremmede Overdaadigheder, formindske vore overflødige Papiir-Penge, opmuntre Vindskibeligheden og forfremme Agerdyrk-

31

ningen? Ere ikke disse de rette og naturlige Midler og er der noget andet til under Soelen?

69. Er ikke det mindste af toe onde Ting det beste? Vilde det da ikke være best, at Kongen eller Banqven holdt alt det Guld og Sølv, det er mueligt at anskaffe, i god og sikker Forvaring, og ikke udgive det ringeste

deraf, men heller lade smaae og store Sædler rullere, indtil man som i den lyksalige Forfatning, at kunne lade dem alle indkalde og opbrænde?

70. Dog, saafremt vi vare faa lykkelige at bringe vor Handel, Agerbrug, Financer og Vexel Cours i den forønskede Forfatning, imedens man samlede paa Guld og Sølv; kunde det da ikke være tienlig, at beholde en vis forholdsmæssig Deel af vore Banco-Sædler, til Flittigheds og Handelens

32

Opmuntring, som deres rette og egentlige Hensigt? Og ere ikke Flittighed og Vindskibelighed de fornemste og lyksaligste Egenskaber, en Nation kan have? Men er det ikke meget vanskeligt, at holde vor Papiir-Credit inden de rette Grændser? Var det da maaskee ikke bedre, at være uden Banqve, end at vove sig i saa stor Fare derved?

71. Har der ikke altid de skadeligste Følger at slaee sig til Spil, enten det saa er med Guld, Sølv eller Papiir? Og bør man ikke omhyggeligen søge at undgaae alle de Leyligheder, som kunde give Anledning til saadan en Tilbøyelighed hos en Nation?

33

72. Befordre ikke Lotterier i Almindelighed denne Spille Syge? Og er ikke iblandt dem det saa kaldte Lotto det farligste, ved at forarme den ringere og ringeste Almue iblandt Folket?

73. Kan ikke alle Lotterier ansees som Skatter og Byrder paa Folket? Og bør ikke Fordelen være for det almindelige Beste, hvorsomheldst de tillades, saasom til at underholde og sætte de Fattige i Arbeyde, og tilveyebringe Penge-Summer til Statens Nytte & c. ?

74. Er ikke De Fattiges Beskæftigelse og Underholdning af stor Vigtighed i enhver vel regieret Stat? Og bør ikke Anvendelsen af

34

de Fonds, som til den Ende ere henlagte, vare overeenstemmende med disse Hensigter?

75. Hvorfor anvende vi da den største Deel af disse Fonds paa at bygge Palladser for vore Fattige, paa at give aarlig Løn til Direcreurer, Bogholdere, Casserere, Fuldmægtige & c.? Er dette ikke en slet Anvendelse af disse Fonds? Er det ikke at forbruge de offentlige Penge paa den unyttigste Maade, og en Himmelraabende Synd?

76. Er det ikke vel bekiendt, at i de fleeste andre Lande forvaltes saadanne Penge omsonst af de beste Borgere og Kiøbmænd paa Stædet, og saasnart de ere udvalgte dertil, gi-

35

ve de da ikke i Almindelighed en Foræring til Hospitalet, i Stæden for at imodtage en Løn? Viser dette ikke, at det paa saadanne Stæder ansees for den største Daarlighed og Misbrng at oprette fordeelagtige Poster og Betieninger under Paaskud at forsørge de Fattige?

77. Var det ikke nyttigere for Staten, at saadanne Fattige, som ere i Stand til at arbeyde, bleve brugte i vore Manufacturer, end at de fødes i Dovenskab? Kunde dette ikke gøres med mindre Omkostninger, ved at fordeele dem i ringe Folkes Huse og give en vis ugentlig Betaling derfor, end ved at bygge endog de ringeste og gemeeneste Huuse for dem? Og synes ikke disse Aarsager af den Vigtighed, at de burde overtale os til at bruge den samme Maade i at ind-

36

qvartere vore Soldater, i Stæden for at bygge Barraqver for dem?

78. Vilde man ikke ogsaa derved forbedre den gemeene Mands Vilkor? Og vilde ikke det samme Fond, anvendt paa denne Maade, kunne forsørge et større Antal Fattige, og disse følgelig blive en lettere Byrde for Publikum?

79. Var det ikke at ønske, at Man sørgede bedre for Soldater-Koner og deres Børn? Er det ikke bekiendt at mange af deres Børn miste Livet, og iblandt dem mange, som kunde blive nyttige Lemmer i Staten, og det alleene formedelst Forældrenes Uformuenhed til at forsørge dem, men i Besynderlighed formedelst Mødrenes Elendighed, og deres Mangel paa alle Fornødenheder, medens de ere i Bar-

37

selseng? Og skeer det om Vinteren, hvor meget er da deres Elendighed større? Er det ikke det Almindeliges Fordeel at forøge Folkemængden? Er det ikke en stor Barmhjertighed at bevare disse uskyldige Børn? Hvad Dyd er større end Barmhjertighed? Eller hvad Ære større end at befordre Statens Velfært? Var det ikke billigt, at ugifte Personer, som ere over en vis Alder, skulde contribuere meere hertil end andre, for mange billige og vigtige Aarsager;

80. Er det en afgjort og unægtelig Sag, at alle de som arbejde i Manufacturer, ere vel beskiæftigede i Henseende til Staten? Og var det ikke nyttigere, at

38

mange af dem, som arbejde i nogle af vore Manufaktur, bleve satte til at dyrke

Jorden?

81. Ere ikke saadanne Manufacturer, som forarbejde vor eget Lands Producter, de fordeelagtigste? Og ere ikke de, som udfordre den største Deel af deres Materialier udenlands fra, af den mindste Vigtighed?

82. Er ikke Dyrkelsen af vor Jord det første, som behøver at tages i Betragtning? Og burde vi ikke forsyne den med et tilstrækkelig Antal Arbeydere, førend vi tænke paa at Uddeele til disse andre Forretninger?

83. Er ikke Jordens Dyrkelse den reneste, sande og faste Grundvold, paa hvilken Manufacturer, Handel og

39

Seylads bør opreyses? Om man handler herimod, begynder man ikke fra den urette Ende? Og har det ikke saaledes forholdet sig i en lang Tiid hos os?

84. Om alle de Penge, som i den Tiid have været anvendte snart frugtesløs paa at underholde vore Manufacturer, havde været viseligen udlagte paa at opmuntre Agerdyrkningen, vilde det ikke paa denne Tiid have haft en fortræffelig Virkning, saavel paa Staten i Almindelighed, som paa enhver Undersaat i Særdeelehed?

85. Har ikke vor Overflødighed af Papiir-Penge styrtet os i mange vigtige Feyl, ved at give os en falsk Indbildning om Riigdom? Har ikke denne Indbildning meere forfremmet Overdaadighed og Yppighed i

40

fremmede Vare, end Vindstibelighed hiemme? Har ikke den samme Ignis fatuus skyndet os til at bygge Kirker, Palladser og Stæder, som vi ikke behøvede, at opreyse Statuer og foretage meget andet, som det havde været vor Fordeel at lade være?

86. Bør ikke de nødvendige og nyttige Konster meere forfremmes, end de som ikkun give Anledning til Overdaadighed og onde Vaner? Fortiene ikke Bryggere og Bagere meere Opmuntring, end Brændeviinsbrændere og Franske Kokke.

41

87. Ere der ikke tree gange saa mange Brændeviinsbrændere i Kiøbenhavn, som Bryggere? Og er dette ikke et bedrøveligt Beviis paa den skadelige Vane og vrang Tænkemaade, som hersker iblandt os? Kunde man da ikke ansee det for en nyttig Forandring, om de tree Fierde Parter af dem bleve forvandlede til gode Øl-Bryggere og Agerdyrkere? Burde det ikke staae enhver frit for at begive sig til hvilken nyttig Profession, han vilde, besynderlig af dem, som Almuen skal leve af? Og vilde ikke Følgen af saadan Frihed blive denne, at Publikum fik bedre Brød, Øl, Oxekjød & c. og det for mindre Penge?

88. Vilde ikke denne Frihed have mange andre gode og for Staten nyttige Virkninger, og iblandt dem

42

meget væsentlige Fordeel: Folkemængdens Tiltagelse?

89. Er det ikke af største Vigtighed for en Søemagt, at forfremme sin Seylads? Burde ikke alle Midler dertil nøye tages i Betragtning og iværksættes? Og

bør vi ikke af den Aarsag efterføge de nødvendige Sager, som vi faae af Fremmede, i de længst fraliggende Deele af vore Provincer?

90. Bør vi ikke, i Følge heraf, heller søge efter Steenkul paa Færøe og i Norge, end paa Bornholm? Og bør vi ikke stræbe paa alle muelige Maader

at forfremme vor Vestin-

43

diske, Islandske og Grønlandske Handel, samt alle andre langt fraliggende Greene af vor Commerce?

91. Har ikke vor Islandske og Finmarkske Handel været, saa at sige, opoffret til at vedligeholde et Compagnie, som det ikke er værd at vedligeholde; Og hør de ikke gjøres frie, jo for jo bedre?

92. Staaer ikke vor Handel i Almindelighed paa meget svage Fødder, og er den ikke for den største Deel af den skadelige Slags; Ere ikke mange Kiøbmænds Pak-Huuse i Kiøbenhavn tomme? Og var det ikke best at beflitte os paa at indrette og udvide en fordeelagtig Handel, forend vi sætte os i Bekostninger med at bygge fleere Pak-Huuse?

44

93. Ere vore Vestindiske Kolonier af den Nytte til Nationen, som de kunde og burde være? Og har vi ikke begaaet en stor Feyh i det vi ikke har oprettet en Fond her til at understytte Plantage-Eyerne i at forbedre deres Plantager? men i Stæden for det tilladet dem at laane Penge i Holland?

94. Er ikke dette Laan (med dets Sviter) Aarsag, at de Fordeele, som vi burde nyde af vore Colonier, gaae til Hollænderne? Og er det ret, at Folk, som eye vore Plantager, fortære Indkomsterne deraf paa fremmede Stæder?

45

95. Kunde ikke en Plan endnn indrettes til at forsyne Eyerne af vore Plantager med Penge til at afbetale Hollænderne? Og bliver ikke enhver Plan, hvori for megen Egennytte hersker, frugtesløs?

96. Var det ikke mueligt, at indrette en Plan, hvori hele Nationen skulde tage Deel, for at tilveyebringe disse nyttige Fonds? Og vilde ikke saadan en Plan omsider berige den hele Nation?

97. Hører ikke til Regiere-Konsten denne Egensiab; nemlig: en vis Indsigt og Færdighed i at styre Menniskenes Forfængelighed, Stolthed og Egennytte saaledes, at de kan tiene til det almindelige Bestes Befordring? Og kunde ikke saadanne Midler bruges her med Fordeel?

46

98. Er der noget fuldkomment under Soelen? Er det ikke med Verden, som med en Stat, og med en Stat eller et politisk Legeme, som med det menneskelige Legeme, hvilket er underkastet adskillige Svagheder, og sielden, eller aldrig, nyder en fuldkommen Sundhed? Men bor vi ikke desuagtet i alle Ting stræbe efter Fuldkommenhed?

99. Kan man forekaste de Store i et Land, og dem som den almindelige Administration er anbefalet, vigtigere Bebrejdelser, end at Landet er slet dyrket, og Folket mangler beqvemme Forretninger?

100. Burde ikke alle muelige Midler anvendes paa at give Nationen i Almindelighed Afskye og Foragt for Ledighed, men Kiærlighed og Høyagtelse for Vindskibelighed? Og om vi ikke ved alle muelige Bestræbelser søge

47

at opnaae og udvide denne nyttige Tænkemaade, er det da ikke vor egen Skyld, om vi endnu forblive i vor Fattigdom og Elendighed?

101. Er det ikke sandt, at der burde være kun faae Monopolier i en Stat, og at man alleene burde tillade saadanne, som man med de gyldigste Grunde kunde beviise at sigte til det almindeligste Beste?

102. Har vi ikke adskillige Monopolier, som ere os til største Skade? Er ikke det Islandske, Grønlandske og Finmarkske Monopolium af det Slags? Hindrer dette ikke mange Fordeele som vor Fæderneland ellers kunde have af disse Colonier? Har det ikke næsten ruineret Colonierne selv? Og var det ikke nyttig, om denne Handel kunde staae frit og aaben for alle Hans Majestæts Undersaatter?

48

103. Har vi ikke et Monopolium for en af de vigtigste og nødvendigste Poster, nemlig: at brygge Øl? Har ikke dette for en stor Deel været Aarsagen til Almuens Hengivenhed til Brændeviin?

104. Var det ikke at ønske, at enhver, som kan brygge got Øl, maatte have Tilladelse dertil, imod at betale

den samme Consumption og Accise til Hans Majestæts Casse? Er ikke Øl en af de fornemste Poster til vore Manufacturisteres, Handværksmænds og andres Brug? Og bør det ikke mages saa at de kan faae det for saa læt og billig en Priis, som mueligt? Bør ikke Brød og Oxekiød betragtes i samme Lys?

105. Har vi ikke et Monopolium for Tobak, som, uagtet i Kongens Navn, dog sigter ikkun til nogle faaes Fordeel, og derimod stader mange af

49

Hans Majestæts Undersaatter? Er det ikke Aarsagen, at man ikke planter Tobak i vore egne Lande? Og bør ikke Fordeelene af denne Handel være meer almindelige? Kan man ansee Smug-Handelen som en god Aarsag til dette Monopolium? Og har vel dette Monopolium standset Smug-Handelen?

106. Om Smug-Handelen var god Grund til at gjøre Monopolier, er det da ikke at undre, at Caffehandelen endnu er frie? Men vilde det være raadeligt paa denne Maade at indskrænke den? Og var det ikke visere og fornuftigere at bruge andre Midler til at forekomme saa stor en Fortæring deraf?

107. Haver man ikke daglig det almindelige Klagemaal, at Egennytte har havt for stor Deel i nogle af vore Compagniers, Monopoliers og publiqve Indretningers Bestyrelse? vilde

50

det da ikke være til almindelig Nytte, om den Sag blev Nøyere undersøgt? Thi kan det nægtes, at Publikum tager stor Deel i disse Tings rette Bestyrelse og Forvaltning?

108, Er det ikke en god og fortræffelig Maxime, at, hvor Folket er rigt, er ogsaa Staten riig? Og om vor priisværdigste Monarks Undersaatter vare rigere, vilde han da ikke derved kunne lettere og snarere iværksætte og fuldføre sine Landsfaderlige Hensigter?

109. Var det ikke at ønske, at Undersaatterne kunde nu forstrække vor naadige Konge med den nødvendige

51

Summa til at afbetale den udenlandske Geld, og derved hindre, at saa mange Penge skulde gaae aarligen til Fremmede for Renterne?

110. Naar dette var giordt, vilde det da ikke være en læt Sag, at indrette en Plan, for at betale inden visse Aar baade denne Summa og Kongens aparte Geld til sit eget Folk? Og er det ikke endnu en Sag af største Vigtighed, som fortienner den nøyeste Overveyelse og modneste Eftertanke, at finde Udveye og Midler til at tilveyebringe saadan en Summa iblandt vor eget Folk, som kunde skille os ved denne Plage paa eengang, eller inden nogle faae Aar?

111. Er ikke den fremmede Geld en meget besværlig Byrde og en stor Hinder i at gjøre nyttige Forbedringer i vor Agerbrug, Handel, Ma-

52

nufactur og Seylads? Er det ikke ligesaameget Folkets, som Kongens Fordeel, at saadan en Byrde ryddes af Veyen, jo før jo bedre?

112. Bør da ikke enhver Undersaat, baade Høy og Lav, af yderste Kræfter gjøre sit til dette Øyemeeds Erholdelse, ved at forstrække Kongen med saa mange Penge, som mueligen skee kan? Bør han ikke gjøre dette villigen og med største Fornøyelse? Og er ikke enhver fornuftig og Veltænkende Mand overbeviist, at han derved forfremmer sin egen og sine Medborgeres sande Lyksalighed og Velfærdt?

113. Er ikke vor Patriotiske Iver saa liden, og vor Svaghed saa stor, at vi endelig maa befales at gjøre det, som er vor egen Fordeel og tiener til vor egen Lyksalighed? Og ere vi ikke saa langsomme, seendragt-

53

ge og blinde i Henseende til vort eget Beste, at vi ofte ansee saadanne Befalinger som Byrder? Men hvor meget vilde det ikke forhøye Dyden og Anseelsen af vore Handler, om vi af os selv vilde tilbyde vor yderste Hielp til vor priisværdigste Monarks patriotiske Hensigter?

Kiære Landsmænd! Gode Borgere under den beste Konge! Lad ingen Leylighed forbigaae at bidrage vores Yderste til Hans Majestæts til vores eget Beste sigtende Foranstaltninger.

Bedre er det at vor Konge skylder os 20 Millioner,

54

end at han skulde skylde Een til Fremmede!

Bedre er det, at vor

Konge betaler os een Million aarlig i Rente, end at han betaler Fremmede den tyvende Part deraf!

Betænker og betragter det vel, og viser Eder sande Patrioter; Patrioter i Gierningen, som alleene kan fortiene Navnet!

Saadanne ædle Gierninger vil ophøye vor Navn blant Nationerne!

Viider, at vi hermed baade gjøre os selv den største Ære og

55

sørge paa beste Maade for vore Efterkommere!

Viider, at vi herved forfremme den beste Konges beste Hensigter!

Ja med faae Ord, viider, at vi gjøre heri det, som vil behage baade Gud og Menniskene!

Lader os aflægge vor nærværende adspredte Levemaade!

Lader os fornøye og glæde os ved flittigen og omhyggeligen at udøve, hver sine Pligter, imod os selv, imod vore Efterkommere, imod vor Konge og Land!

56

Lader ingen af os fortryde paa, om vi skulde liide noget Skaar i vore Indkomster, som en Følge af vor dyrebareste Monarchs Lands-Faderlige Foranstaltninger!

Res dura & regni novitas me talia cogunt,

Virgil.

Sagernes Vanskelighed ved min Regierings Tiltrædelse gjør saadan Fremfart nødvendig.

Tu tamen, si habes aliquam spem de Patria, five dexperas, ea para, meditare, cogita qvæ esse in eo cive ac Viro debent, qvi fit Patriam afflictam & oppressam miseris temporibus ac perditis moribus in veterem dignitatem ac felicitatem vindicaturus.

Cicero.

1

Forslag til det Høylovlige General Landvæsens Collegium, angaaende Folkeformerelsen

Dannemark

Kiøbenhavn, 1771.

Trykt og findes tilkiøbe hos Aug. Frid. Stein boende i Skidenstrædet No. 171.

2
3

Warum kein Frau und Kind? das soll ich bald errathen:

Nur Rath zum Haus und Brod! gleich soll ich mich heyrathen.

hvilke ere Aarsagerne, som hindre Folkemængdens Tiltagelse i Bondestanden i Dannemark? og Hvorledes kunde disse beqvemmost hæves, saavel ved Love Immediate, som ved andre Indretninger Mediate?

Saaledes lyder et af Spørsmaalene opgivne til Besvarelse af det Høylovlige General

4
2

Landvæsens Collegio under 8 Januarii 1770. Ærbødighed for mine Høye Læseres Tid, bestemt til mange og vigtige Forretninger, byder mig at være kort, og synes mig et Sat Sapientibus ikke her ilde anvendes, da de Høye Herrer ikke søge efter Fostre fra den fine Smagens Tempel eller fra den høye Viisdoms Skole, vel vidende, at det ikke kommer saa meget an paa, om Oeconomiske Afhandlinger ere lange, lærde, og udziirede med Skikke og Bruge fra fremmede Nationers Lande, som meget meere at de ere korte, forstaaelige og i sær passelige og iverksættelige i det Land, for hvis Skyld de skrives. Romerner Jus trium Liberorum vilde dog nok i vore Tider ikke være meget passelig for Bondestanden i Dannemark.

Hvorfra skal Folke-Formerelsen komme? Fabriqueurs og Planteurs skulle vel ikke fattes, men gaaer dog ikke an at anlegge Fabriquer eller Plantagier til dette Slags Vahre. Ikke heller tillade enten Guds og Kongens, eller

5

3 Ordens og Sædeligheds Love at give den kaade Ungdom frie Tøyle til at opfylde Landet med Poder af det Uægte Slags, hvilket desuden med Tiiden for Folke-Formerelsen vilde blive mere skadeligt end gavnligt. Ægte-Sengene blive derfor de sikreste og eene tilladelige Plantestæder. De som ere, kand med Billighed ikke heller beskyldes for Ufrugtbarhed, helst i Bondestanden, der yder mange til de andre Stænder, og dog holder sig selv ved liige; det kommer kun an paa, at de blive fleere, de forrige uforværmede, og da er det fra Ægteskabernes Formerelse at Folke - Formerelsen skal komme.

§. 2.

Hvilke ere Aarsagerne, som hindre ægteskabernes Formerelse og følgelig Folkemængdens Tiltagelse i Bondestanden? ikke Mangel paa Giftfærdige af begge Kiøn, ikke heller Ulyst eller Udygtighed, at de jo gierne Baade ville og kunde formeere Verden, om kun Leylighed for dem aabnede sig. De kummerlige Vilkaar, hvori mange maae opdrage

6

4 deres Børn, give vel ofte en Karl og Pige Betænksomhed til at træde sammen i Ægteskab, og Bønder-Pigernes Frygt for Soldater Standen forvolder ogsaa undertiden, at en Landsoldat finder større Vanskelighed at saae Ja, hvor han frier, end Frihed til at frie. Dog ere disse Aarsager ikke de vigtigste; en Bonde-Hytte bliver desuagtet ikke saasart fæsteledig, den jo alter finder en Beboere, og Beboeren en Brud, naar endog kun en ringe Plet Jord er i Følge med Hytten. Hoved hindringerne synes derfor at være Mangel paa flere Huufe eller Boeliger forsynede med noget Jord Brug, lidet eller meget, thi blotte Huus-familier formere som oftest Tigger-Flokken, Børnene vænnes til Bettelstaven, falde andre til Byrde, og blive gierne slette og dovne Arbeidere.

§. 3.

Kand Hindringerne Hæves ved Love Immediate? Tvingende Love synes her ingen Stæd at have, hvor Loven i de Menniskelige Lemmer er virksom nok. Bønder - Folk have

7

5 endnu den gamle simple Troe, at de hverken faae flere eller færre Børn end vor Herre vil, de allerede gifte vilde derfor nok synes underlig ved, om man ville tvinge eller opmun« tre dem til at avle fleere Børn, ligesom til at plante Piile eller sætte levende Giærder, desuden var det Synd at berøve dem den Tænkemaade, som er dem trøstelig naar mange iblandt dem ofte hungre selv for at mætte de spæde. Og at tvinge de ugifte til at gifte sig, udfodrede vel Billigheden tillige at give dem noget at leve af, hvorved Regieringen neppe vilde finde sin Regning. Overalt, troer jeg, at Bondestanden ikke meget er tient med alt for mange nye Love, nye Forordninger, nye Forandringer. Naar Bondens Lov og Ret begynder at naae Tykkelsen af Corpus Juris, saa kand lettelig endog de priiseligste og viiseste Forordninger til Bondens Opkomst faae gandske stridige

Virkninger og blive til Vand paa Lov-Trækkernes Møller.

8

6 Opmuntrende Anordninger vilde til dette Øyemærke uden Tvivl have bedre Virkninger. For Ex. om i ethvert Amt blev oprettet en Medgifts-Casse, hvoraf aarlig til nogle Ungkarle eller Piger bleve udbetalte Præmier paa 20 - 30 Rdlr., helst naar de havde tient troelig og længe, og i sær om de vilde bygge nye Huuse, eller kunde udfinde nye Maader at ernære sig paa ; hvilke Penge kunde tages af en paaleggende Pebersvenne - Skat, visse Ægteskabs Bøder, Leyermaals Bøder, eller andre Indtægter efter hver Stæds forskellige. Beskaffenhed. Saa maatte ogsaa saadanne Skatter ikke paalegges, hvorved de meest trykkes, som have de fleste Børn f. Ex. Kopskatte, Familie-Skatte & c. for Børn, der ikke endnu kunde fortiene Føden,

§. 5.

Men allerbest kand Folkemængdens Tiltagelse befordres ved Indretninger Mediate, om kun saadanne Indretninger kand

9

7 Udfindes, og NB. tillige iverksettes hvorved nye Familier kunde paa nogen Maade ernære sig, uden enten at besvære Regieringen, andre Undersaattere, eller de forrige Familier. Til saadane Indretninger er det jeg ønskede nærværende Afhandling maatte give nogen Anledning. For kunstige maae de ikke være; thi man har kun med Bønder og ikke med Kunstnere at gjøre, best derfor at holde sig til Bøndernes, bekjendte fælles Bestemoder, Jorden.

§. 6.

Jorden er en frugtbar Moder, utømmelig i sine Rigdomme, som den har at Uddeele til sine Dyrkere, vel dyrket giver den mere og mere, men slet dyrket mindre og mindre, ja neppe halvparten, naar Aar - Tiderne og Jord-Arterne ellers ere lige. Man tager nok ikke meget Feil, om man paastaaer at Dannemark kunde ernære en dobbelt Folkemængde i Bondestanden og dog sælge ligesaameget til Kiøbstædmanden som nu, dersom Jorden baade laae beqvem for Brugerne,

10

8

og de tillige havde Tid, Evne og Indsigt til at saae den retskaffen dyrket, hegnet og rygtet, fed hinc illæ lacrymæ! Dog er Agerdyrknings - Maaden i Dannemark ikke heller saa meget slet, at den jo kand verdiges Opsigt til Forbedringer, uden at have nødig at vende op og ned paa alle Ting, hvorved ofte tabes paa den eene Side mere end vindes paa den anden. Saaledes formenes uden at fornærme de gamle Familier og uden at endevende de gamle Indretninger, kunde til at etablere nye Familier gøres følgende nye Indretninger.

a) Hidtil udyrket Jord findes paa adskillige Stæder i Dannemark, saasom Heeder, Overdreve, Steen-Tofter, Krat-Buskasier & c. som kunde optages til Ager-Brug, saa og suurbandede Moser, Kiær & c. som kunde udskiæres til Engbond og Kløvgang. Hvor nu saadant fandtes, der kunde anlægges nye Gaarde eller Huuse, og enhver tildeles sin

11

9 Jord for sig selv. Jeg veed af Erfarenhed, hvor fordeelagtigt det er at have sin Jord omkring sin Gaard, og enhver kand let begribe det, enten man betragter Arbeidet selv, eller Opsigten med Jorden og Arbeidet. Stor Skade er det for mange Bønder, at den beste Jord ofte ligger saa langt fra Haande, at den kand kun have saare liden Nytte deraf, og dog for den lange Veys Skyld' maae holde desto flere Heste, hvilke om Vinteren opæde Gevinsten. Andre Uleyligheder at forbigaae som noksom bekjendte, og skulde derfor ved saadanne nye Anlæg ikke følges Beboernes Gout, som til egen Skade gjerne saae at de kom til at boe oven paa hinanden. Exempler fattes ikke, Projectet er ikke nyt.

b) Paa denne allerede dyrkede Jord kunde boe flere Familier. Hvorledes da, skulle Bondergaardene deeles? Paa nogle saae Steder gik det vel endnu an, og paa de fleeste skulde det lade sig gjøre til Fordeel

12

10 for Staten og Bonden, at gjøre Toe Bønder Gaarde af Een, dersom det var giørligt at ophæve ald Fælledsskab, sammensamle enhver Bondegaards Sæde-Jord i 2 Indlukker og saa bygge en liden Bondegaard i hver af dem. Men uendelige Bekostninger ! uovervindelige Vanskeligheder! lettere at etablere, nye Colonier i ubeboede Lande! lad os derfor see om ikke en simplere Indretning kunde gøres.

§. 9.

Bønderne have i Almindelighed mere Jord end de NB. vel kand dyrke, de tabe ikke meget ved, om de miste en Tønde Land-Jord i hver Vang, derimod kand en Huusmand, der tillige arbeider for andre, have stor Nytte af et lidet Jordbrug til at føde Kone og Børn, hans Børn koste Staten intet, de opføres til Bondens Tieneste, Hvorved Tieneste-Folk med Tiden ikke blive saa vanskelige at saae og beholde, som er en vigtig Post, og han formerer Verden, ligesaameget som en Gaardmand. Ungefær

13

11 3 Tønder Udsæd kand være nok for en Huusmand, mindre kand han ikke have, og meget mere bør han ikke, paa der han ikke Skal blive for storagtig til at arbeide hos Bonden, bog ligesom Boniteten og Forraaden var.

Fra enhver Complet Bondegaard skulle da tages 3 Tønder Land-Jord, som laae længst fra Haanden, enten i Tønde i hver Vang, eller alle 3 i een, efter Omstændighederne. Mest i de vidtløftigste Marker; thi Bonden er best tient med at have ungefær ligemeget i hver Vang.

Denne Jord skulde inddeeles i saa mange samlede Skifter, som Gaarder, 3 Tønder i hvert Skifte. F. E. i Rusbye ere 9 Gaarde. F Østermarken ligger en Sløye, hvor hver Bonde har en Ager paa 1 3/4 Tønde, er 12

14

12

Tønder, der blive 4 Skifter. I Vestermar ken en dito, hvor 5 Bønder har hver en Ager paa 1 4/5 Tønde er 9 Tønder, der blive 3 Skifter. I Nørremark en dito, hvor 3 Bønder har hver en Ager paa 2 Tønder er 6 Tønder, der blive 2 Skifter, altsaa i alt 9 Skifter fra 9 Gaarde til 9 Huusmænd.

§. 12.

Paa enhver af disse Skifter skulle Jorde-Gaards Eyeren eller nogen anden bygge et Huus paa 4 a 5 Fag til Boelig for Huusmanden, hvorimod han skulle nyde i Rdlr. i Fæste og siden i aarlig Afgift 6 pro Cent af Bygnings-Summen. F. E. kostede Huuset 20 Rdlr. skulle svares 1 Mk. 13 Sk. Quartaliter. Men vilde og kunde Huus manden selv bygge, blev han frie for aarlig Afgift, og allene give 2 Rdlr. i Fæste. Med gifts Casser, vid §. 4, kunde her komme til fortræffelig Nytte.

15

13 §. 13.

Huusmændene skulle selv holde deres Huuse ved lige og indhegne deres Skifter.

De skulle igiennem Sædemarkerne ingen Fæedrift have, men tillades at have en Koe, et par Giæs og nogle Stykker Faar paa Bøndernes Fællede. Hefte vare dem for kostbare at holde, de fik skikke sig mod Bønderne, saa de kunde saae en Plov at leye, med mindre fleere kunde slaae sig sammen til et Plov Laug, og saa søde deres Hefte paa deres eget.

Bønderne skulle med intet besværes ved disse nye Indretninger, der skulle ikke heller desformedelst skee nogen Forandring med deres sædvanlige Skatter; men til Vederlag for Jorden og Græsgangen skulle de nyde

16

14 aarlig hver af sin Huusmand 16 Høstdage og af hans Kone 16, eller i Steden for begge 3 Rdlr., meer eller mindre maa proportioneres efter hver Stæds Omstændigheder. Videre Afgift eller Hoverie skulde Hverken Her= skabet eller Bonden have Magt til at paalægge dem.

§. 16.

Ru maatte Lovene gjøre sit til at ophielpe og vedligeholde disse nye Colonister, og det kunde skee uden ringeste Bekostning ved at give dem Arve-Rettighed; nemlig, naar en. Faber døde, skulde ældste ugifte Barn arve Huus og Indlukke Forlods alleene. Efterlades Enke, da besidder hun det, om hun vil, sin Leve Tid, men gifter hun sig paa nye, da skulde et halv Aar ester hendes Død den nye Mand vige og overlevere det til den retmæssige Arving. Vilde Enken strax overlade det, skulde hun derfor huuses og fødes.

17

15

Døer Mand og Kone uden Børn, skulde Mandens nærmeste Slægt have, Arve-Retten, med mindre det var tilfaldet Konen i Arv, da i saa Fald hendes nærmeste Slægt skulde arve. Hvad andet de eyedede maatte skiftes

og deeles efter Loven.

Huusmændene skulde og have Eyendoms Ret at sælge eller pantsætte, dog Byg-Herrens og Bondens Prioritæt for Restancer uforkrænket og blev nogen da formedelst Panthavelse Eyere deraf, skulde de være pligtige Stædet strax med Beboere at forsyne og ingenlunde tillades at staae ledigt.

(Hvorvidt Arve-Ret ogsaa kunde være høystnyttig for Bønder i Almindelighed er her ikke Stæd at viise, saameget er vist, at mange Bønder ville blive mere stræbsomme, vind: skibelige og formuende, dersom de ikke havde den gamle grundede eller ugrundede Frygt, at deres Børn og Arvinger dog ingen Nytte saae af deres Sved og Arbeide.)

18

16 §. 17.

Disse Indretninger skulde ikke skee i alle Byer paa engang, nok for det første i en eller toe Byer paa hver Gods, efter Godsernes Størrelse, paa det Mangel paa Tieneste-Folk i Førstningen ikke skulle blive for stor, endskiønt man maae tilstaae, naar en Bonde altid kunde faae Dagleyere, behøvede han ikke ret mange Tieneste-Folk, og Bekostningen er ikke større; en Karls Løn tilligemed Kosten i hellige Dage beløber 7 Sk. for hver Arbeids-Dag, en Dagleyere staaer 8 Sk. somme Tider 10, men naar den travle Tid er forbi, kand Bonden lade Dagleyeren gaae, Karlen skal han beholde, lønne og føde. §. 19. Indretningerne kand let skiønnes at være nyttige for Staten, for Jordegods Eyeren, for Bonden, og besværlig for ingen. Men Sporsmaal: kand disse huusmænd leve? og gaaer det, de skal leve af, ikke dog fra Bonden? Til det første svarer jeg, ja. Til

19

17

det sidste Ney. De kand leve, og det de leve af, gaaer ikke fra Bonden, som faner Vederlag nok, men allene fra Jorden, som nu kommer under bestandig Dyrkelse, og fra deres egne Hænders Arbeide.

§. 19.

Det er kun en Indbildning at Jorden skal hvile hver 3die Aar, er det nogenlunde god Jord og man kand overkomme at giøde den hver 6 Aar, kand den ved Omvexlen af Sæd gierne saaes 6-9 til 12 Aar uden Hvile. Det er en Feil paa mange Steder i Dannemark, at Giødningen udkjøres ved St. Hans Tid; kraften dunster bort, Møget har ikke faaet sin Forraadnelse, og pløyes det end strax ned, spildes dog Græsgangen. Endnu en Feil, at de saae Erter og Vikker i Rug Vangen, som Aaret derefter skal ligge til Fælle; thi efter Erter og Vikker voxer flet Græs, men prægtig Korn, og derimod efter giødet Rug voxer der prægtigste Græs.

20

18 §. 20.

I disse nye Indlukker skulde derfor følgende Avlings Orden indføres Huusmanden deeler sin Jord i 6 Agre, 1 Ager saaes Aarlig med en halv Tønde Rug, 2 med 1 Tønde Byg, 1 med en halv Tønde Erter eller Vikker, 1 med en halv Tønde Havre, og 1 hviler til Græs eller Tøyrset. Denne Udfæd skal afvexles saaledes: en Ager giødes 1 Aar til Rug, 2det Aar Hvile, 3die Aar Erter, 4 og 5 Aar Byg, og 6te Aar Havre. Nu, da Capo: Rug, Hvile, Erter eller Vikker, Byg, Havre.

Efter saadan Dyrkningsmaade kand Han vente, ved Guds Velsignelse, at avle aarlig 4 a 6 Tønder Rug, 6 a 9 Tønder

Byg, 4 a 5 Tønder Erter, 4 a 5 Tønder Havre, og avle nogle Læs Høe, da han kand meye 2 gange. Om det endog i Førstningen, indtil Jorden kommer i Stand, blev noget mindre, formodes dog en Huusmand, ved Medhielp tillige af sine og Kones Hænders Arbeide, at kunde derved leve og opføde

21

19

Børn, da mange Huusmænd, som ere, maae leve af langt mindre.

§. 21.

Desuden, i Fald fleere Huusmænd kunde oprette sig selv et Plovlaug, skulde det ikke just være Bonden forbuden at leye dem en liden Ager, naar den ikke var over 2=3 Skpr. Land, eller en liden Eng paa ikke over et halv Læs Høe, som laae langt fra Haande; thi saadanne Smaaeklatte sinke ofte en Bonde meere end de gavne. De fik vel ogsaa gierne Lov at bryde og oprydde en eller anden Plet til Høravling, Potatos & c.

§. 22.

Vilde Bonden have dem til Terskemænd om Vinteren, skulle det være ham tilladt at give dem deres Tærskemandsløn i Skieppen, f. E. en tretten deel Part af hvad de tærskede;

22

20

derved taber Bonden intet; thi Punde-Tærskere for Penge tærske sielden reent, og Karle- eller Dagleyer-Tærskere nøle gjerne Tiden hen med andre Sysseler, og hver Gang de løbe ud og ind af Loen, slæbe de i og under Træeskoene noget med sig til Skade; men stadige Skieppe-Tærskere er det om at gjøre, at Hege sammen at intet spildes. Desuden (vore nyere Oeonomi Theoretici maae fyllogistice demonstrere contrarium saa meget de ville) saa trykker dog den reede Skilling at udgive altid Bonden mest, Aarsagen troer jeg, fordi de har ikke lært at være gode Casse-Mestere.

§. 23.

De Vanskeligheder som kunde møde ved Indlukkernes Tildeelse og Høstdagenes Ligning, kunde lettelig overvindes, f. E. om Byen har flere Lods Eyere, om der ikke, just kunde blive saa mange Huuse som Gaarde, om en Gaard skulle miste mere Jord end en anden, om et Huus fik mere eller bedre Jord end

23

21

et andet & c. & c.; En kyndig Landmand behøvede ikke engang Landmaalere til at udfinde disse Proportioner, da det kunde være lige meget om en Huusmand var skrevet til flere Gaarde, eller flere til en Gaard, og hver til sit Gods. Overalt kand en almindelig Plan for et heelt Rige ikke ventes saa fuldstændig at afgjøre alle mulige mødende Casus, at den jo paa visse enkelte Steder maae taale Undtagelse, Forandring og Forbedring.

§. 24.

c) Flere Bønder-Karle skulde tilholdes at lære saadanne Haand-Verker, som til Bondens daglige Brug ere uomgiængelig fornødne, og dog blive boende paa Landet og tilhøre Godserne. Her var en nye Nærings-Gren for de nye omtalte Huusmænd.

§. 25.

d) Naar nu saaledes var sørget for nye Familiers Etablissement, sørgede de nok selv

24

22 <a;

for at formeere Folkemængden ved Ægteskabs Frugter, men deres og andre Bønder-Børns Conservation kunde ogsaa verdiges Regieringens Omhue, og det kunde skee ved at indføre Inoculationen paa Landet. Koppe-Sygen gjør et stort Skaar i Folkemængdens Tiltagelse, helst i Bondestanden formedelst den slette Opvartning og Pleye, kunde derfor eragtes nyttigt, enten at Provincial-Doctores tillige herefter bliver paalagt at være Provincial-Inoculister, eller andre beskikkede, og de dertil fornødne Anstalter paa det menageerligste føyede.

§. 26.

Anstalterne, troer jeg, hverken behøvedes at være kunstige, kostbare, eller mange; en dertil indrettet Telt, som kunde føres fra en Bye til en anden, torde, maaskee, paa de mildere Aarets Tider være ligesaa sundt et Inoculations Huus for Bønder-Børn, som en grundmuret Palais for de Fornemmere. Men Herom maae Medici dømme. Et vilde

25

23

jeg kun nødvendig forud maatte afgjøres, neml. om de Børn som inoculeredes kunde siden blive friske, føre og stærke nok til at udholde strængt Bonde-Arbeide; thi skulle de desformedelst blive nogle Skrellinger og Skrantninger, var Bondestanden ikke tient med at faae flere Ædere, naar den derudover skulde faae slettere Arbeydere.

26

24

Jeg havde tænkt at give tillige Besvarelse paa det Høye Collegii 1 ste og 4de Spørsmåale, men forhindret ved andre Forretninger, er Tiden snart forløbet, vil derfor nøyes med at give et lidet Resultat af mine Betænkninger.

Over 1ste Qvæstion.

Det er skadeligt for Staten baade naar en Bondegaard er for stor og for liden; dog mest skadelig, at den er for stor.

Den rette Størrelse lader sig neppe føre til en Regel, almindelig for det hele Rige, eller for en hel Province,

27

25

men kunde udfordre en Bestemmelse nesten for hver Bye.

Dog synes i Almindelighed at kunde siges at en Bondegaard burde have faamegen Jord, som med 6 Bester vel kand dyrkes; d. e. ungefær 16-20 Tønder Pløyeland i hver Vang.

Over 4de Qvæstion

Det er tienligst at alle 3 Tiender ydes in Natura; at fastsætte noget vist i Skieppen, eller noget vist i Penge, vilde blive til Fornærmelse i somme Aar for Tiende-Tageren, og i somme for Tiende-Yderen, hvilken sidste just tabte, naar han mindst kunde taale

det.

Efter enhver nye Maade vilde snart følge nye Misbruge, maaskee større end

28

26

ved den gamle, da det heder: Tela prævisa minus nocent.

Den gamle Tiende Maade har vel ofte sine skadelige Misbruge; disse reise sig ikke saa meget af en slet Sæds-Lære, som af en slet Sæde-Lære; d. e. af Mangel paa Redelighed og indbyrdes Føyelighed. Nye Anstalter forandrede kun Maaden i Udøvelsen, og ikke Virkningerne selv.

Den har ogsaa ???me virkelige naturlige skadelige Følger; disse ere fornemmelig: den Sinkelse at binde ald Sæden i Neger, den Tilladelse for Tiendetageren at tage Neger, hvor den falder, og saaledes rive Huul paa Trave-Hobene, og den Skade, naar de for Tælningens Skyld maa lade Kornet staae i Trave-Hobene, hvilke ved indfaldende Regnvejr snart kand igiennemregnes og faae Skade, men

29

27

alle disse skadelige Følger kunde nesten hæves ved en eneste nye Behandlings Maade, som desuden meget vilde forkorte Bondens Arbeide ved sin Sæde-Høst. neml. Bonden skulde tillades og befales at sætte sin Sæd i Stakke, Rugen bunden for Langhalmens Skyld, men Byg og Havre gandske ubundne ligesom det opnæges, strax til Stakken, Toppene indveiidte, Hver Stak ungefær paa et Læs. Og saaledes yde Tiende af sine Stakke, ligesom ellers af Neger skee skulde.

Jeg veed af Erfarenhed, at saadanne Stakke vel sadte kand udholde den stærkeste Regn, og Kornet, naar det ikke faaer meer end sin rette fuldkomne Modnelse, falder ved denne Behandlings Maade ikke meere af end ellers, enddog det sammenstakkes ved Middags-Tid.

30

28

Skulde nøyagtigere og fuldstændigere Oplysning i en eller anden Punct eragtes værdig, vilde jeg deraf gjøre mig en Ære og, Fornøyelse, naar befales.

1

Upartiske Tanker om Land-Oeconomien i Dannemark, og billige Forslag

til sammes ufeylbare Forbedring.

Kiøbenhavn, 1771,

Trykt og findes tilkiøbs hos I. Rudolph Thiele, boende i Peder Hvitfeldtsstræde.

2

3

Aldrig kan noget Forsæt være priseligere, eller nogen Gierning vigtigere, end saadanne, der sigte til Medborgernes almindelige Nytte. Jo større og vigtigere Nyttten er, jo priseligere bliver og Gierningen; men aldrig var noget Forsæt mere priseligt, eller nogen Gierning mere vigtig, end denne, hvorved Fædernelandet kunde frelses fra dets almindelige Mangel, og den deraf følgende dyre Tids ubehagelige, og næsten utaalelige Virkning, hvis rimeligste Aarsag med Billighed bør søges i Landvæsenets fordervede Tilstand, hvis Oprensning og Forbedring ligesaa billig bør ansees for den vigtigste og berømmeligste Gierning,

4

som en Veltænkende og ægte Patriot kan foretage, fornemmelig, da derved ikke allene en tung og utaalelig Byrde for Medborgerne kunde lettes og afhielpes, men en Heel Stats eller et helt Folkes Velfærd og Lyksalighed derved mærkelig kunde befordres.

I Betragtning af dette finder enhver sand og ægte Patriot det ey allene som sin Pligt, men han finder endog de kraftigste Opmuntringer til saadanne Foretagender, som sigte derhen, skal det endskiønt ikke kunde skee paa anden Maade, end ved gode og nyttige Forslag at efterkomme sin Pligt imod Kongen og Fædernelandet, som den største og sikkerste Anledning, saavel til de i den Henseende udkomne, som til disse efterfølgende Upartiske Tanker.

Landvæsenets Forbedring er da den vigtige Materie, hvorom her i Almindelighed disputeres. Det vigtige Spørsmaal bliver da: Hvorved saadant best og beqvemmost kan tilveyebringes? Efter den almindeligste Mening Holdes en Reformation i Landhuusholdningen selv uforbigiengelig og nødvendig. Men lige saa eenige, som de fleste ere herudi, saa meget

5

forskiellige fra hinanden ere de i Maaden, hvorefter saadan en Reformation burde foretages, ligesom enhvers Indsigt og Begreb i og om Landvæsenets Natur og Egenskaber kan være enten mindre eller større, da nogle holde for, at en Plan, hvorefter Bønderbyers Adspredelse og Forvandling til enkelte og Afbygger-Gaarde ufeylbarlig maa være den beste til Landvæsenets Forbedring. Andre gaae endnu videre, og foreslaae Hovedgaardernes Markers Bebyggelse, som den sikkerste Vey til saadant Øyemedes Erlangelse. Og endnu andre troe, at Hoveriets Afskaffelse ville hertil være et af de beqvemmoste Midler, o. s. s.

Men hvo seer ikke her de største Vanskeligheder? ja næsten Umueligheder i at iverksætte saadanne Forslag, og hvo tør endda kaverer for de efter samme belovede Herligheder og Fordele? som maaskee kunde overbalanceres af de med samme nødvendig følgende Besværligheder; da man jo maa tilstaae, at, ligesom enhver Plan har sine Herligheder, har den og sine visse Besværligheder, hvorpaa der i Almindelighed ikke sees saa meget, som paa Herlighederne, saa længe en Ting er tilkommende, eller og

6

allene muelig. Men ligesaa lidet, som disse Hovedsagens Forandringer kan siges at finde Sted, eller være passelige paa vore nærværende Omstændigheder, og vi tilmed ere ganske uvisse om at finde det, som vi søge, nemlig Landvæsenets Forbedring, endog i saadanne Tilfælde, ligesaa lidet kan samme holdes for nødvendig, med mindre det var afgjort, at Aarsagerne til Landvæsenets saa meget forfaldne Tilstand allene kunde uddrages af den Plan, eller Hovedforfatning, hvorpaa det nærværende Landvæsen beroer, og det kunde gotgiøres at vi kiendte, nød og brugte alle de Herligheder og Fordele, som denne Indeholder, i ligesaa høy en Grad, som vi synes at kiende dens Besværligheder, ikke at tale om alle de Herligheder og Fordele, som efter samme ere muelige i sig selv, men saadanne, som efter dens Hovedforfatnings Omstændigheder ere muelige, saavel almindelig, som særdeles, og i Stykkeviis.

Men hvor meget feyler der ikke herudi? og hvor mange Exempler kunde vi vel fremvise af Mængden blant Landvæsenets særdeles dyrkende Lemmer? der kiende sine Herligheder og Fordele i sin Cirkel saa Nøye, eller i saa høy

7

og vis en Grad, som enhver i Særdeleshed, og alle i Almindelighed tiende deres Besværligheder; ja man kan sige, at ligesom disse i Almindelighed tiendes i en temmelig høy, saa tiendes hine i en ligesaa liden om ikke mindre Grad; hvoraf det er klart, at vi mere trænge til en Forbedring i Agerbruget, end til en Reformation i Landhuusholdningens nærværende Forfatning, hvilken saa langt fra kan ansees eller holdes for en Recept, der er indrettet efter den Sygdoms Natur, til hvis Helbredelse den anprises, men hellere kan holdes for et Middel, Hvoraf Medici, efter Sigelse, pleye at betiene sig i de meest yderlige Tilfælde, hvis Virkning maa foraarsage den hastigste Forandring hos Patientten, enten til Helbredelse, eller Døden, og i nærværende Fald kunde man have største Aarsag at frygte for det sidste, eller dog dette, at Kuren kunde blive værre, end Sygdommen selv.

Det var derfor at ønske, at de Patrioter, som ingen Redning kunde finde for Landvæsenet, uden i Hovedsagens Forandring, først noget nøyere ville overveje, hvorfor Besværlighederne efter den nærværende Forfatning synes saa

8

tiendelige; om det ikke kan være just fordi Herlighederne ere saa sinnaa; om de ere saaledes af Naturen og Nødvendigheden, eller og om de samme kunde forbedres og formeeres, ikke allene til en Ligevægt med de nødvendige Besværligheder, men og maaskee til sammes Overvægt, og overalt vel betænke, at de samme Vanskeligheder og Mangler baade kunde, og som troligst, ville indfinde sig endog efter den beste og fordeelagtigste af Hovedindretningers muelige Planer, fornemmelig da den skulle udføres og practices res af de samme, som saa lidet tiende eller forstaae at tilvejebringe eller nyde de Herligheder, som den nærværende indeholder, hvoraf man let kan slutte, hvorledes det ville gaae med en tilkommende, eller muelig, hvis Fordele vel kan synes store, men, i Betragtning af dette, maaskee kunde blive ligesaa smaa, som disse.

Man har største Aarsag at troe, at ligesaa lidet, som det kan nytte en Fusker, paa hvad Maade han indretter sit Verksted, saa længe han er forstaaer sin Profession tilgavns, eller et Huses Skikkelse kan contribuere til en Mands Velfærd, saa længe han bliver ved at føre en uordentlig, ødsel, eller Skiødesløs Huushold-

9

ning i samme. Ligesaa lidet kan Landvæsenets Flor og Opkomst tilvejebringes ved nogen Hovedforandring allene, uden at man tilligemed kunde omdanne Agerdyrkernes Tanker og Begreber, og gjøre dem af dorske og forsagte, samt ukyndige om deres Velfærd, til muntre, duelige og vindskibelige Agerdyrkere; saa længe dette ikke skeer, vil den beste Plan blive unyttig, alle vore Bestræbelser forgieves, og vi stedse befinde os lige langt fra Maalet, da vi har alt for mange Exempler paa, at den beste Gaard, og det beste Sted, ved en slet, og om Stædets Fordele ukyndig Beboere, let kan forhutles og ruineres.

Og hvad? om man kunde med megen Føye tillægge de fleste af de danske Bendingaarde en saadan Skiebne. Skiønt mig her maatte indvendes: At jeg gik for vidt, da en og anden brav Mands Indsigt og Fornuft herved maatte fornærmes. Hvilket jeg gjerne vil tilstaae, saa længe enhver af Agerdyrkingens Lemmer betragtes i Særdeleshed; men om man betragter samme i det Hele, og afveyer deres almindeligste praktiske Handlinger efter Frugtbarhedens og Oeconomimens sande Regler,

10

kan man sige etes Ordsproget: En Svale gjør ingen Sommer. Een eller nogle faa fornuftige Mænd kan kun kaldes lidet i Betragtning af den øvrige Mængde, iblant hvilke Agerbruget drives og dyrkes efter den almindelige Maade, der i visse Maader kan ansees ligesom en ubrødelig Lov for enhver af sammes særdeles dyrkende Lemmer; men hvorvidt den kan siges at være grundet paa Fornuft og Overlæg, eller indrettet efter den mueligste Frugtbarhed og største Fordele, som er Agerbrugets fornemmeste Hensigt og øyemed, derom vil jeg lade andre dømme.

Jeg holder altsaa for, at saa længe vi ey kunde sige, at have bragt Agerbruget til det Maal, som sigter til den mueligste Frugtbarhed, saavel efter Hovedforfatningens almindelige, som efter enhvers særdeles Omstændigheder, synes mig at vi bedre anvendte vore Bestræbelser, om vi af alle Kræfter søgte at bringe samme igien, om det var mueligt, til sin naturlige Høyde, hvorfra den saa mange Grader er nedstegen, at den neppe ligner sig selv; og i det Sted vi umage os med at udlede Aarsagerne til Landvæsenets forfaldne Tilstand, og Bonde-

11

standens kummerlige Vilkaar af Hovedforfatningens indskrænkede og trykkende Omstændigheder, vi da undersøgte vores Adfærd, og faae til, hvorvidt vi følge den Orden og de Regler, som Agerbrugets Natur selv foreskriver.

Jeg er vis paa, vi vil finde de største Aarsager hertil i den iblant Bondestanden saa almindelig herskende Vankundighed om Agerbrugets Fordele, og de deraf flydende Uordener, baade i deres praktiske Handlinger og Oeconomie; og vi altsaa med største Billighed maa tilstaae, at vor Fordærvelse er af os selv.

Thi ligesom Naturen vel er riig paa Velsignelse og Overflødighed, har den dog ikke lovet os samme, uden under visse Betingelser, og i en vis Orden, uden hvilken vi ey kunde fortryde, om den forholder os de samme, og at den Orden altsaa maa være en af de ægte Prøvestene for Agerbrugets Behandling, synes uden for al Tvivl, hvormed Proportion og Oeconomie ere paa det Høyeste forbundne; disse bør altsaa være de Hovedregler, hvorefter enhver Bondes eller Landmands agerbrugende Huusholdning burde indrettes. Men hvorvidt saa-

12

dant kan siges at finde Sted i nærværende Agerbrug, er vanskeligt at fatte; da man næsten finder hverken den eene eller anden af disse i Bondestanden saa meget nødvendige Qualiteter, men i det Sted alting forvirret og sammenblandet, ja saa aldeles forkert og bagvendt, at Bieting er bleven til Hovedsag, og Hovedsag igien til Bieting.

Det er imidlertid Høylig at beklage, at det store, og for Fædernelandet saa vigtige Landvæsens Studium, tillige med Agerbrugets ægte Videnskaber saa nær skal være slukt, at det svage Skin, som deraf er tilbage, næsten kan lignedes ved et Tusmørke, hvori de fleste Agerdyrkere kan siges at være indhyllede, saa at falske Fordomme og skadelige Exempler gjøre dem alle Velfærdsveje ukjendelige uden for den gamle Slendrian; ja man maatte snart tænke, at Agerbruget ligesom af Ælde er gaaet tilbage i; sin første Barndom, i hvilken det paa ny maa undervises i Begyndelsens Elementer baade til sin egen og Statens Velfærd.

Sees altsaa heraf, at man bedre og med større Rimelighed kan finde Aarsagen til Lands-

13

væsenets forfaldne Tilstand i Agerbrugets slette Behandling, end i Hovedforfatningens Mangeler, og at en Omdanning derudi maaskee ville gjøre os aldeles ubekymrede i Henseende til Hovedsagens Forandring. Hvo veed? om ikke Hoveriet, der for nærværende Tid trykker Bonden, som en svær Byrde, kunde blive meget lettet, uden aldeles at blive ophævet eller afskaffet, som den nærværende Hovedforfatning neppe tillader.

Min Mening er ikke her om et, fom tilforn bundløst Hoverie, der med Billighed kunde fortjene Navn af Slaverie, hvorunder endog de allerbeste Anstalter der sigtede til Landvæseners Forbedring og Opkomst, maatte qvæles, og blive til intet. Men nu, da Monarken ligesaa øm og medlidende, som naadig og landsfaderlig, har ilet denne for sit Rige ligesaa vigtige, som i sig selv afmægtige Stand til Hjælp, ved at bestemme og i visse Maader at moderere det almindelige Hoverie. Men hvo ønskede ikke? at om en større Moderation var muelig uden Hovedsagens Fornærmelse, at den da maatte finde Sted, og forundes en Stand til hvis Hjælp og Redning sandelig behøves al den

14

Undsætning, som kan tilveyebringes. Et saaledes bestemt, proportioneret og efter Muelighed modereret Hoverie holder jeg for, meget vel at kunde bestaae, baade med Agerbrugets naturlige Plan, og

Landvæsenets beste Tilstand. Thi jeg slutter saaledes: At ligesom en Byrde af lige Vægt og Tyngde trykker ulige mindre paa dens Skuldre, som er sund og stærk, end paa dens, som er svag og afmægtig; saaledes tænker jeg, at, om enhver Bonde kjendte Frugtbarhedens rette Værdie, og vidste at tilveyebringe sine Fordele, saavel som at benytte sig af samme i den rette og behørige Orden, et saaledes bestemt og efter Muelighed modereret Hoverie, ville i Almindelighed ikke falde Bonden nær saa besværligt, ey heller nær saa skadeligt for Agerbruget, og de Klagemaal over Hovene, som i Almindelighed holdes for Hovedaarsag til Bøndernes usle Tilstand, ville forsvinde. Overalt er det vanskeligt at sige, enten man med mere Vished kan ansee Hoveriet, som Aarstag til Bondestandens Ødelæggelse, eller saadant foraarsages af en slet Agerbrug, og Bonden altsaa kan siges at være for svag til at bære Hoveriets Byrde.

15

Hvorom alting er, kan, efter mine Tanker, hverken det ene eller det andet rigtig bedømmes, saa længe de Agerbrugendes Begreber blive ved at være formørkede, og deres Handlinger i alle Henseender saa unaturlige og forkeerte.

Men det er Tid, at jeg nærmere forklarer mig, og viser Rigtigheden af min Sats, hvori Sandheden skal være min Ledestjerne, og Erfarenhed mine gyldigste Beviser.

Ja jeg skulle have sagt alt for meget om det danske Landvæsens Tilstand, dersom jeg ikke fuldkommen var overbeviist om Forskjellen imellem en Plan, hvorefter Agerbruget drives i Holsteen, og her, og hvor kjendelig et Fortrin i Henseende til Fordelene den første har frem for den sidste, da Bøndernes Tilstand i Almindelighed der er bedre, endog paa de Stæder, hvor der, lige saavel som Her, ydes Hoverie mere eller mindre.

Her maatte indvendes: At Jordens større Frugtbarhed af Naturen, mindre Afgift, eller taaleligt Hoverie kunde foraarsage dette. Ney,

16

ingenlunde! men en mere naturlig og ordentlig Plan, udført og vedligeholdt ved Duelighed, Flid og Vindskibelighed, kan saadant med større Føye tilskrives.

Nu rester at tale om, hvori denne differerer fra hiin. Hvor man da for det første kan ansee den overalt i Dannemark faa meget gængse, og for Bondestanden saa skadelige Gaaseog Svine-Avl, hvorpaa der med saa stor Omhyggelighed lægges Vind baade af Gaardmænd, Huusmænd og Inderster, som ansee disse for Frugtbarheden saa skadelige Creature ikke allene for nyttige, men endog høyst nødvendige, uden nogensinde at betragte den Bekostning, hvormed de baade opkledes og underholdes, eller det som endnu er mere, den vigtige Hindring, som de foraarsage i Agerbrugets naturlige Drift; da det er en bekjendt Sag, og en Sandhed, som for længe siden af de meest fornuftige Landmænd har været indseet, at neppe noget Kreatur er mere graadigt, eller mere skadeligt for Græsset i Almindelighed, end Gjæs; da de ikke allene behøve meget til deres Underholdning, men endog paa adskillige andre Maader, saavel ved deres Ureenlighed, som ved

17

at nedtrampe Græsset, om der var noget for de større Creature, og tillige at fordærve Vandstæderne i Marken.

Naar man nu vel beregner den Sverm af disse, som gemeenlig om Foraaret udvrimle af enhver Bye, hvortil kommer et ligesaa stort og overdrevet Tal af usle Svin, hvis Antal man sikkert kan beregne til ligesaa mange Snese, som der ere Gaardmænd i enhver Bye, og som ey kan holdes mere fordeelagtige, end Gjæssene, men fuldkommen saa skadelige og bekostelige. Til disse at underholde anvendes en heel Mark, eller tredje Parten af Bøndernes hele Avlings-Terrain, som de allerfleste Tider befindes dertil utilstrækkelig, uden at tale om, hvor meget der kan blive til de større, baade nyttigere og nødvendige Kreaturers Underholdning, der ligesom maa bettle deres Føde af disse, og neppe kan faae Livets Føde og Ophold, end sige til Fremvekt og Trivelighed. Hvoraf flyder den for Bondestanden ikke mindre »fordeelagtige Omstændighed, at der i steden for faa og gode, maa holdes et saa stort og overdrevet Antal af usle og daarlige Bæster, som blive desmere nødvendige, naar man vil betragte, at de i Almin-

18

delighed maa leve paa en bar Fællede iblant Gjæs og Sviin om Sommeren, og en stor Deel af dem maa selv ernære sig om Vinteren, og hvad altsaa i Henseende til Arbeydet eet ikke kan forrette, det maa to eller tre.

Hvo seer ikke heraf? at, ligesom et Onde foraarsager mange andre, saaledes kan man og sige, at et slet og ufordelagtigt Anlæg baner Veyen for andre af samme Slags.

Svine og Gaase-Avl kan altsaa siges at gjøre saa mange og unyttige Bæsters Holdelse nødvendig, der ere

ligesaa skadelige for Bonden, og Frugtbarheden ligesaa meget til Hinder, som de forrige, og hvilke samtlige man, efter deres overdrevne Mængde, har Aarsag at ansee, som en combineret Hær, der oversvømmer og ødelægger alting, og er mesten færdig at disputere, om ikke Landets Indbyggere aldeles Herredømmet, saa dog unægtelig de allerfleste Agerdyrkere deres Velfærd, og mere end mægtig nok til at udsue Landets Marv og Fedme. Hvorved tillige bør anmærkes, at baade Huusmænd og Inderster paa Landet tage heraf Anledning til at lægge sig efter dette Frugtbarheden saa skade-

19

lige Menagerie, hvortil allene en gammel Skik og Sædvane kan siges at indrømme dem en slags Rettighed, endskjønt saadant i Almindelighed holdes paa Bøndernes Regning, saavel Sommer som Vinter, da en saadan Mand sjelden arbejder for en Bonde, med mindre han kan faae sit Arbejde betalt med Sæd, Høe, Halm, eller deslige, som altsammen er til Bøndernes største Skade.

Men hvor skal en fattig Bonde hen? Arbejdet skal forrettes, og derfor nødes han til undertiden at indgaae de ufordeelagtigste Betingelser. Men her gaaer det, som man siger: Nød bryder alle Love. At paa saadan en Maade Huusmænd paa Landet billig bør ansees for en medvirkende Aarsag til Bøndernes ødelæggelse, faaer ingen mig saa let til at frafalde.

Hertil kommer den intet mindre end for: deelagtige Methode, hvorefter Bønderne skifte deres i Almindelighed havende trede Marker imellem et Aars Hvile, og to Aars Brug; thi hvo kan vel forestille sig, at en Mark, som saaledes kun har hvilet et Aar, kan siges at have

20

hvilet efter dens Natur til Frugtbarhedens Forbedring og Forøgelse, og ikke heller i saadankort Hvile kunde faae Tid til at frembringe saa meget Græs, som kunde holdes tilstrækkelig til nyttige og nødvendige Kreaturers Underholdning. Men det synes, at en Mark ikkun skal hvile et Aar, for at blive mere ufrugtbar, ved det at Svinene stedse omroder den.

Naar altsaa tillige Frugtbarheden forhindres ved saadanne Kreaturers Tillæg og Avl, der efter deres Natur ikke ere beqvemme til at skaffe Bonden Gjødning, og Frugtbarheden saa meget svækkede Tilstand forbyder det samme, mad Jorden nødvendig mangle baade Hvile og Gjødning, som dens eneste og nødvendigste Reparations Midler, hvortil kommer dens sletteste Behandling, som en Følge af Tingens selv, uden at tale om, hvorvidt Tidens Beqvemhed, eller Sæde-Arternes saavel Gyldighed, som Variation, som en Følge af Agerbrugets Natur, iagttages. Og hvorledes kunde vi vel vente, efter saadanne Anstalter, en større Frugtbarhed, eller en rigere Høst, end den vi virkelig nyde, eller Landvæsenet i en bedre Tilstand. Saa længe Hovedsagen feyler, hvortil jeg har

21

vist mere end grundig Aarsag nok i de faa anførte Poster, og hvoraf der tages Anledning til den saa meget falske Slutning, hvorefter enhver Bondegaard holdes utilstrækkelig til at føde sin Mand, hvis der ikke tilligemed kan fortjenes noget uden om.

Herfra kan man sikkert regne Oprindelsen til de mange flags Foretagender, hvortil Bønderne almindelig staae parat, og ligesom bestandig paa Udkik paa Grændserne af deres Cirkel, hvoraf en Deel endog ere ulovlige og forbudne, de allerfleste skadelige; og altsaa billig bør ansees for ligesaa mange ey Aarsager til deres Ruin og Ødelæggelse.

Naar nu efter alt saadant Kongens Skatter, Herskabets Landgilde, Folkeløn, og andre Udgifter skal udredes, hvorfra skal vel alt dette komme? Mon man skal troe, at den saa fordelagtig anseete Gaase- og Svine-Avl kan allene være tilstrækkelig? Naar lidet Korn avles, og hvoraf en Deel gaaer bort i Tiende, en Deel til Laanekornets Betaling, med sine sædvanlige, og ikke sjelden ubillige Renter, og af Resten maa underholdes 20 til 30 Stykker

22

usle og daarlige Kreaturs en Hee! Vinter igiennem, har man større Aarsag at undre over, hvor Udgifterne komme fra, end over den manglende Tilstand, hvori Bønderne almindelig befinde sig.

Hvo seer ikke her Aarsag nok? hvorfor de nødvendig maa sælge og afhænde alting, saavel det de kan undvære, som ikke undvære, og liges faavel det der er til Skade, som til Fordeel. Kort at sige: Alting maa gjøres i Penge lige indtil Høe og Halm; og som de Penge endda de allerfleste Tider ere ganske utilstrækkelige til Udgifterne, maa Bonden nødvendig befinde sig i en manglende Tilstand baade paa Penge og alting. I saadan en Tilstand synes Udskeyelser først nødvendige for Alvor, iblant hvilke man fornemmelig kan regne den idelige og meget vidtløftige Reysekjørsel, som fornemmelig er brugelig her i Landet, det billig bør ansees for een af de uhædligste og ulykkeligste Sædvaner blank den sjællandske Bondestand, da hele Landets

Længde eller Bredde aldrig holdes for for lang en Strækning, saa snart der handles om at faae, jeg vil ikke tale om at vinde, nogle faa Skillinger mere paa et Torvelæs, hvis hele

23

Beløb meget ofte ikke kan erstatte Reysens Bekostning, uden at tale om, at en stor Deel af samme foretages allene paa blot Speculation, uden at der nogen Tid tages i Betragtning, hvorvidt Fordelene heraf kan veje op imod Bekostningen og Afgang eller Slid paa Heste og Vogn, end sige, at det Tab, som deraf for, aarsages, i Hovedsagen ved den skulle kunde erstattes.

Overalt har jeg anmerket, at Bæsterne i intet Land behandles slettere, og strabaseres mere, end i dette Land; Hvorfor man ey heller har Behov at lede ret længe efter Aarsagen til det Vanheld, hvorover Bønderne i Almindelighed klage, da det saa ofte skeer, at en Mand mister 4 a 5 af sine beste Bæster paa engang, som Herskabet igien maa være betænkt paa at erstatte, om Bonden skal blive ved Gaarden.

Større Overbeviisning troer jeg ingen behøver, for at indsee, at Landvæsenets slette Tilstand ikke beroer paa Hovedforfatningens Mangler, men paa Frugtbarhedens ved en slet Agerbrug saa meget svækkede Tilstand, hvis mangfoldige Aarsager ere vanskelige at frem-

24

sætte i den Orden saaledes, som de finde af hinanden; allerhelst, da Omstændighederne i Agerbruget ere saa sammenhængende og indviklede i hverandre, at man undertiden har vanskeligt ved at sige, hvilket der er Begyndelse eller Ende.

Men de anførte Aarsager ere alt for mange, og den ufuldkomne Orden, i hvilken de ere fremsatte, er mere end fuldkommen nok til at vise, at man ved en Hee! Række af Agerbrugets slette Indretninger, og Agerdyrkernes rrfordeelagtige Handlinger, kan finde Grund nok til Frugtbarhedens Mangler, og Bondestandens Ødelæggelse.

At en saadan forkeert og ufordeelagtig Plan i Agerdyrkningen har en vigtig Indflydelse i andre Landvæsenets Dele uden for den almindelige Bondestand, er ikke mindre en Sandhed; thi hvor meget finder ikke Selveyere og Præster paa Landet sig forhindrede og indskrænkede derved, at de maa dyrke og drive deres Jorder efter Bøndernes almindelige Plan, da en saadan Mand, som bedre kunde være oplagt Baade til at tænke og overlægge, samt

25

bedre i Stand til at udføre et og andet, end en simpel Bonde, maa see sig Hænderne bundne, til at kunde opnaae en større Høyde eller Fuldkommenhed i Frugtbarhed, siden han i de fleste Henseender maa rette sig efter deres almindelige vedtagne Skikke, saavel i Kreaturers Tillæg, som i andre Agerbruget vedkommende Ting. Da det er meget troligt, ar mangan een ville og kunde i andet Fald bringe der meget videre i Frugtbarhedens Formerelse, baade til sin egen og Statens Nytte.

Ja Jordegods-Eyere selv finde herved de største Forhindringer, saavel ved deres Hovedgaards Markers Drift, som ikke sjelden maa rette sig efter Bøndernes slet kjørende Tilstand, som ved Afgang i Tiende, og fornemmelig ved de jevnlige Tilstød, hvortil Bonden i Almindelighed er trængende, da enhver Jordegods-Eyere seer sig nødt til at holde ligesom et bestandigt Magazin, hvoraf han kan forsyne dem baade med Føde- og Sædekorn. Hvo seer ikke af alt saadant Bondestandens Forvandling fra Statens ernærende til dens tærende Deel?

26

Hidintil har jeg kun talt om de almindeligst bekjendte Produkter, og den uordentlige og skjødesløse Behandling i sammes Tilveyebringelse. Men vil man betragte den almindelige Vankundighed, som hersker iblant Bondestanden, om de adskillige Fordele, som let kunde have, uden at de allerfleste enten bekymre sig derom, eller forstaae at tilveyebringe, eller føre sig samme til Nytte. Til Exempel herpaa vil jeg kun anføre de ved enhver Gaard liggende Haver, til hvor stor Nytte seer man dem vel at anvendes? da de sjelden frembringe andet, end næst lidet grøn Kaal, Skræpper, Nelder og Skarntyder, da de dog kunde bruges og anvendes til langt nyttigere Ting, om Vedkommende forstode at anvende dem dertil, og siden af føre sig saadant til Nytte. Men hvor meget feyler ikke i begge Dele? De fleste Bønder kunde jo have god Leylighed til at anlægge, og selv at avle Humle, om ikke i saa stor Overflødigheid, eller til at sælge, saa dog i det mindste til Huusfornødenhed; og altsaa ikke behøvede at kjøbe den i Pundeviis.

Tartufler eller Jordæble, denne ligesaa frugtbare, som nyttige Gevext, kunde og burde

27

enhver Bonde avle og bruge med stor Fordeel, fornemmelig, da der en udkræves hverken Bekostning eller synderlig Vidtløftighed hertil, og sammes Nytte alt for længe siden har været an: priset og recommenderet af adskillige brave og i Land-Oeconomien vel forsøgte Mand.

Det er sandelig at beklage, at Almuen, almindelig paa Landet, saa længe vægrer sig ved at lægge Vind paa samme, hvortil dog neppe skal kunde gives nogen anden Aarsag, end Fordom og Indbildning, hvorom jeg af Erfarenhed er overbeviist, da jeg selv har baade avlet, og forsøgt at give mine Folk dem at spise, som alle vare af dette Lands Børn, hvilke i Førstningen ansaae dem for en usund eller unaturlig Spise, til hvis Fordøjelse nødvendig udkrævedes en tydsk Mave, men bleve efter nogle ganges Forsøg holdt for en ikke allene sund og naturlig, men og af nogle for en delikat Spise.

Saaledes gaaer det næsten med alle andre nyttige Have-Produkter, hvis Dyrkning og Nytte er ubekjendt; da i dets Sted harsk eller fordærvet Spegesild holdes for en mere velsma-

28

gende, sund og naturlig Spise, og hvoraf en Qvantitet for 4 eller 6 Skilling undertiden kan forvolde en heel Dags Kjøbsted-Reyse.

Træers Plantning, baade af mere og mindre nyttige Slags, har samme Skjebne. Her synes mig, man med nogen Grund kan gjøre sig et nogenledes Begreb om Tilstanden endog ved enkelte, eller for sig selv afbygte Gaarde; thi naar en Bonde ey anvender det lidet, hvorudi han har aldeles ubundne Hænder, til mueligste Nytte, Hvorledes ville vel da gaae til med det større, fornemmelig, naar det skulle behandles efter nærværende Overlæg og Indsigt, hvoraf jeg troer at have i Agerbrugets slette Anlægs Følger viist Aarsag nok til Frugtbarhedens svækkede Tilstand, som den Sygdom, hvoraf Landvæsenet plages, og det Saar, hvorpaa der bør lægges Plaster.

Ligesom jeg har gotgiort og beviist, at et flet Anlæg baner Veyen for utallige skadelige Følger til Landvæsenets Fordervelse, og Bøndernes Ødelæggelse, saa synes det desmere rimeligt, at en Reformation allene herudi var nødvendig, og at en ny og bedre Plan blev

29

indrettet i Anlægget selv, der kunde give Ley: lighed og Anledning til ligesaa mange gode og nyttige Anstalter og Foretagender, som denne har givet til skadelige og ødelæggende: Efter Hvilken den saa vidt overdrevne og skadelige Gaase- og Svine-Avl nødvendig maatte sættes snævrere Skranker, og indskrænkes saaledes, at enhver Bonde ey burde lægge sig efter et større Antal af samme, end til hans Huusholdning maatte være nødvendig, og som han saae sig i Stand til at underholde, uden at en heel Mark dertil burde at opofres og anvendes.

Men hvo seer en forud, at mesten hver Mand vil indvende: At det var umueligt at underholde dem, naar ingen Fællede til saadant Brug maatte finde Sted.

Hvortil jeg vil svare: At det ey kan holdes for en større Urimelighed her end i Holsteen, hvor det slags Creature neppe tillades at komme i Marken hele Sommeren, men maa fødes af Haanden ved Hjelp af noget Korn, eller paa saadan Maade, som en oeconomisk Huusholdning best kan tilveye-

30

bringe, hvortil en vel dyrket Frugt- og Kiøkkenhauge ikke lidet kan contribuere, og hvortil en tredje Deel af det Korn, som udbæres til tyve, eller maaskee flere Sviins Underholdning en bel Vinter, neppe ville behøves, og følgelig alt det andet spares, som kan anvendes til andet nyttigere Brug.

Men fornemmelig ville ved saadan Indretning vindes dette: At Bønderne kunde see sig i Stand til at forskaffe deres større og nyttigere Creature det behøvende Græs, hvilket ville svække den ellers alt for kraftige Bøndernes sædvanlige Indvending, at store Bæster umelig kan holdes her til Lands; thi naar de kunde forskaffe dem got Græs om Sommeren, ville det være mindre vanskeligt at føde og underholde et maadeligt, og efter Arbeydet proportioneret Antal om Vinteren i skikkelig Stand, besynderlig naar de ikke bleve brugte til unyttigt og uforholdent Arbeyde. Ja Frugtbarheden ville endog ved saadan Anstalt allene blive kjendelig baade paa Agre og Enge, uden at tale om den ulige bedre og lettere Dyrkning, saavel af sin egen, som

31

Huusbondens Jord, som derved ville tilveyebringes.

Og hvad mere er, at den store Rekrutering af Bæster, som aarlig er Landet til saa stort et Tab, da enhver Jordegods-Eyere eller Huusbonde er forbunden at forstrække sit Gods næsten hver Foraar, derved ville ophøre.

Men Spørsmaal, hvorledes saadanne store og bedre Bæster kunde anskaffes? hvilket jeg holder for kunde skee paa følgende Maade: Naar enhver Proprietair blev forbunden til at holde en dygtig og forsvarlig Hingst til Bæste-Avlens Forfremmelse paa sit Gods, og Bønderne paa det strengeste tilholdte, at betjene sig af samme til saadant Brug, og dertil betjene sig af saadanne Følhopper, som af ethvert Steds Forvalter, eller andre Kyndige, først maatte kjendes gyldige; og at der tillige blev Nøye paaseet ved saadanne tillagde unge Bæsters Opdragelse, at de bleve skikkelig underholdte, ikke brugte for tilig, eller bortsolgte.

32

Saaledes holder jeg for, at gode og skikkelige Bæster efterhaanden kunde forskaffes hos Bønderne, ligesom den store Mængde af smaa næsten unyttige imidlertid kunde afskaffes, uddøe.

Herved ville og gives Leylighed og Anledning til Qvæg-Avlens Opkomst og Forfremmelse. Dog! hvad siger jeg? her møder en Indvending, som Almagten selv, desverre! har gjort alt for vanskelig at besvare, og den fordervelige Qvægsyge alt for følelig tilsiger.

Omendskjønt man ikke kan holde for, at de i saadanne bedrøvelige Tilfælde foraarsagede store, ja alt for store Skaar i enhver Mands Huusholdning, kunde redresseres ved Gaase- eller Svine-Avl, som jeg har viist at være mere til Landets Ødelæggelse, og til Frugtbarhedens Formindskelse, end til dens Forfremmelse, der allene bør ansees som det rette Middel, hvorved saadant Onde kunde, om ikke hæves eller afhjelpes, saa dog gjøres saa taaleligt, som mueligt, saa længe det maatte behage Forsynet at hjemsege os med

33

saadan Plage, om hvis Ende vi ere saa aldeles uvisse, og hvis hastige Komme enhver har største Aarsag at ønske

Men i alt dette finder jeg ikke, at min Plan kan forrykkes, hvorefter Qvæg-Avl anprises, som nyttig for Bonden og enhver Agerdyrker, og overeensstemmende med Frugtbarheden, der allene er mit Maal, og dens Forfremmelse mit eneste øyemed.

Til saadant Nærmere at opnaae ville ikke lidet bidrage om den hidindtil saa almindelige som ufordeelagtige Skik, hvorefter Bønderne pleye at skifte deres Marker, imellem et Aars Hvile og to Aars Brug, blev forandret saaledes, at en Mark kunde hvile i tre Aar, i steden for et, og bruges i se, i steden for to.

Derved ville vindes dette, at en saadan hvilende Mark kunde vinde Tid til al rembringe tilstrækkeligt Græs til Bøndernes nyttige og nødvendige Kreaturers Fremdyrk og

34

Hvoraf Nytten for det første ville blive denne: At et maadeligt, og efter enhver Mands nødvendige Arbejde proportioneret Antal Bæster, kunde græsses efter deres Naturs Beskaffenhed, og hvorved een eller to Kiør kunde være af samme, om ikke større Nytte, end 5 eller 6 efter nærværende Anlæg. Og at en saaledes i tre Aar hvilet Mark bliver unægtelig bedre, og efter alle kyndige Landmænds Tilstaaelse mere beqvem til Frugtbarhed, fornemmelig, naar den tillige bliver ordentlig dyrket og behandlet, og forsynet med fornøden Giødning, hvoraf en Bonde aldrig kan have for meget; men kan med god Grund holdes ligesaa nødvendig for enhver Agerdyrker, som Plaster for en Feltskiær.

Og i den Henseende saa meget skadelige Skik, hvorefter Bønderne sælge deres Høe og Halm, aldeles afskaffes; thi foruden den Mangel, som derved i Almindelighed foraarsages, formindskes derved, og en Mands Giødning, og følgelig en betydelig Mangel i Hovedsagen selv.

35

Naar saa tillige alle de Forbedringer, som burde at finde Sted i en mere ordentlig og mere naturlig Agerbrugs Plan bleve anvendte, og den Tid, som spildes til unyttige Foretagender og skadelige Reyser, blev brugt til levende Gierders Pantning, Steens Udryddelse, skadelige Mosers eller Vandstæders Udgravning, nyttige Træers Plantning, Humle- og Kartuffel-Avl, o.s.v. Ja, hvor mange Forbedringer og nyttige Anstalter finde ikke Sted i et ordentligt Agerbrug, der udkræver alt det Overlæg, og al den Vindskibelighed, som baade Tiden og Omstændighederne tillader.

Og da Erfarenheden derudi altid opdager, og giver Anledning til ny Forbedringer, kan neppe nogen rose sig af, at have bragt det vidt nok til Frugtbarhedens største Høyde, der allene bør bygges paa saadan Grundvold, uden hvilken Landvæsenets Forbedring stedse vil blive vaklende og uvis.

36

Men ingen maa ansee det, som enhver Bondes egen Sag, at kunde sætte sig i saadan Forfatning; thi ligesom han almindelig er afhængig af Huusbonden paa den ene Side, er han og paa den anden af den Byes Skik og

Sædvane, hvis Indbygger han er, saa han i ingen Ting kan siges at være sig selv mægtig, uden i Udskeyelser ved unyttige Anslag, og skadelige Foretagender. Hvorefter man med Billighed kan holde for, at, ligesom Bondestandens Frihed i visse Maader synes alt for liden, er den herudi alt for stor, fornemmelig paa en Tid, da Agerbruget er saa fordervet, og Begreberne om en langt større Frugtbarheds Muelighed, synes saa svage og fordunklede iblant Bondestanden, der sielden troer nogen Muelighed, uden saadan, som strax bliver øyensynlig og haandgribelig.

Man har altsaa mindre Aarsag at forundre sig over Landvæsenets saa meget forfaldne Tilstand, end over Jordegods-Eyernes Conduite herudi, der saa lidet synes at bekymre sig om deres Underhavendes Velfærd, uden efter den sædvanlige Tour, hvorefter samme kan

37

gjerne holdes umuelig. Ja man skal neppe kunde begribe, hvorledes en Bonde, som i saa mange, og ofte lidet betydelige Ting, paa det trangeste er indskrænket, kan lades den alt for store Friheder i Ting, som ere meest vigtige baade for Staten og Huusbonden; da man gjerne seer, at enhver Bondegaard overlades til Fæsterens fri Behandling og Bestyrelse, da Herskabet meget sielden bekymrer sig om, hvorledes eller paa hvad Maade han behandler og dyrker sin Jord, eller hvorledes hans Agerbrugs Anlæg er beskaffen. Naar Udgifterne kun ydes uden Restants, er det lige meget, hvor de komme fra, eller hvad han i den Henseende sælger, hvad heller det er til Skade eller til Gavn, kommer alt ud paa et, naar det kun tilveyebringes. Det forstaaer sig, at hvad man i saa Fald kan sige om een, kan man sige om alle i Almindelighed.

Ligesom enhver Byes Skiebne i Almindelighed hænger af den Plan, hvorefter sammes Agerbrug behandles, saaledes hænger og enhver dens Beboeres Skiebne af sammes almindelige Fælledskab. Det forunderligste er,

38

at ligesom den Artikel om Hørighed og Lydighed aldrig er udeladt i en Proprietairs eller Forvalters Tanker, saa er den ey heller forglemt i enhver Bondes Fæstebrev, ligesaa almindelig seer man den vigtigste Post, om Frugtbarhedens Formerelse og Agerbrugets Forbedring udeladt. Ja hvad mere er, at den ny Fæstere forpligtes til at dyrke og behandle sin Grund ligesom hans Formænd, det er i alle Henseender at følge Naboernes Fodspor, eller den gamle Sædvane, der er som en Strøm, hvis stridige Løb man endnu kun har seet saa Jordegods-Eyere at standse, da dog ingen kan synes at have saa god Leylighed dertil, som disse; thi den, som er Eyer af et Jordegods, er og Eyer af alle de Midler, som til saadanne Agerbrugets Forbedring udkræves. Hvorfore det er vanskeligt at sige, enten Mangel paa Indsigt, eller Frygt for Tab kan være Aarsag nok til at gjøre sig deelagtig i saa stor en Bebrejdelse, som Efterladenhed og Forsømmelse i en saa magtpaaliggende Sag fortiener.

Vel findes een eller anden, som tør foretage sig nogen Forandring ved sin Hoved-

39

gaard, som gjerne kun bestaaer i at forandre og afdeele Markerne til flere, eller og paa Godset ved at adskille Hartkornet til en Bondegaard, som dertil maatte eragtes for meget, og deraf at gjøre tvende, o.s.f. Hvilke jeg holder for ikke saavel kan fortiene Navn af Landvæsenets Forbedrere, som den, der kunde fremvise sit Gods i den frugtbareste og meest blomstrende Tilstand, tilveyebragt ved en ordentlig og naturlig Agerbrugs Plan, udført ved Duelighed og Vindskibelighed, til Frugtbarhedens mueligste Høyde.

Saadanne, siger jeg, kunde best fortiene Navn af ægte Landvæsenets Forbedrere, der, foruden sig selv, kan siges at have tient Kongen og sit Fæderneland, og altsaa værdige til Kongens Naade, og værdige til at nyde alle de Herligheder og Fordeele, som et vel i Stand holdt Jordegods kan frembringe.

Men her kan med Rette indvendes, at de allerfleste Jordegodser ikke administreres af Eyerne selv, men ved Fuldmægtige eller Forvaltere; og disse kunde undskyldes med deres -

40

Instrux, hvori Herskabets Interesse stedse er det ypperste og største Bud, og Forvalterens er ligesom dette, og af disse to hele Bud hænger fornemmelig hele Godsets Administration. Thi ligesom Bønderne følge den gamle Sædvane i deres Handlinger, saaledes følge og, uhældigt for Landvæsenet, de fleste Herskaber eller Jordegods-Eyere den sædvanlige Tur i at kalde Forvaltere over deres Godser, hvor, i Henseende til de dertil udfordrende Kvaliteter, Jura, Regning og Skrivning udgiøre den vigtigste Deel, og derfor almindeligst i den Henseende gives Fortrinnet for Erfarenhed og Indsigt, hvorved han allene sættes i Stand til at indsee et Jordegods rettes Administration, dets Mangler, som og de Midler, hvorved samme kan hjælpes og forbedres, hvortil vi neppe nogen Tid har været mere trængende, end nu, da Landvæsenets fordærvede Tilstand stikker alle saa klart i Øyne, og sammes Forbedring er bleven saa høyt nødvendig. Da derimod den, som forstaaer at forfatte en Tabelle, Skatte- og Skattekorns-Liste, holde Bog over Udgift og Indtægt, i Almindelighed troer,

ja og af de fleste holdes for at kunde for-

41

valte et Gods; men naar dette ikke er foreenet med en oplyst Forstand, Erfarenhed og Indsigt bliver Hensigten, som er Landvæsenets Forbedring, aldrig opnaaet.

Hvo seer da ikke af alt saadant, hvor store Vanskeligheder der er i at kunde gjøre noget Forslag til Frugtbarhedens Forfremmelse og Landvæsenets Forbedring, da sammes almindelige Handlinger, saavel i Vers Bestyrelse som i Praxin synes saa forkeert og bagvendt. Hvilket ufeylbar vil gjøre hvert Skridt disputeerligt i Fremgangen af de meest fordeelagtige Anstalter, og fornemmelig, da man har med saa stor en Mængde at bestille, som saa lidet er oplagt til at tænke, og endnu mindre til at tænke ret enten om deres Til- eller Velstand, og hvor Fordomme, skadelige Sædvaner og onde Exempler har slaaet for dybe Rødder, til at de enten ved Overtalelse eller Opmuntring kan lade sig udrydde.

Men som Tingen, hvorom her handles, er af saa stor Vigtighed, og Kongen, som tyer det Hele, ey kan med Ligegyldighed ansee

42

denne vigtige Stands totale ødelæggelse, udkræves langt alvorligere Midler, hvorefter det kunde eragtes fornøden, om Kongen, ved sit Høye General-Landvæsens Commissions-Collegium, maatte finde for got, at lade forfatte en ordentlig og fordeelagtig Plan, hvorefter Agerbruget i Dannemark skulde føres og behandles, saavidt Mueligheden og Omstændighederne ville tillade, hvilken burde at anordnes enhver Jordegods-Eyere, til almindelig Brug paa sit, eller sine Godser, og at der tillige bleve beskikkede Opsynsmænd over sammes nøye Opfyldelse og Efterlevelse.

Omendskiønt det ikke er troligt, at derudi kunde avanceres med meget hurtige Skridt, siden Tingens baade Vigtighed og Vanskelighed udkræver al muelig Forsigtighed, for at komme, skiønt noget langsomt, men dog des vissere til Maalet.

Saadanne Opsynsmænd, der tillige maatte besidde Indsigt og Kundskab i Landvæsenet, kunde tillige være aarvaagne over alle andre nyttige Anordninger, Landvæsenet

43

angaaende, og give det Høye Collegium den nøyeste Efterretning, om hvad der enten maatte være for lidet, eller for meget; saasom om enhver Egns eller Steds Tilstand og Beskaffenhed, samt hvad for Uordener der udi samme burde afskaffes, og hvad for nyttige og forbedrende Anstalter der best og beqvemmost kunde iværksættes.

Fællesskabet, ja det fordærlige Fællesskabs Ophævelse, hvortil der aldrig kan gøres for alvorlige Anstalter, burde være saadanne Mænds vigtigste Bestræbelser, paa det at Fædernelandet, saa hastig, som mueligt, kunde befries fra et Onde, hvorunder det saa længe haver sukket.

Ikke mindre burde af saadanne Mænd alle duelige og vindskibelige Agerdyrkere, eller alle de, som kunde siges at have bragt Frugtbarheden til den meest muelige Fuldkommenhed, at antegnes, det Høye Collegium til Forestilling, paa det at saadanne for Staten vigtige Proselyter, af Kongen med Naade maatte vorde anseete og belønnede, andre til

44

Opmuntring og Exempel, som jeg holder for nyttigst at kunde skee, ved at give saadanne duelige Agerdyrkere Arvefæste paa sin Gaard, imod en vis, og efter Hartkorn fastsat Sums Erlæggelse, til Indfæstning.

Disse ere da mine upartiske Betænkninger om Agerbruget i Dannemark, og det løselige Forslag til sammes Forbedring, som henstilles til det Høye General-standvæsens Commissions-Collegii nøyere Kiendelse.

Skulle jeg imidlertid have feylet af Veyen til dette Maal, har jeg dog altid Havt den redeligste Hensigt at finde den, hvorved Frugtbarheden kunde formeeres, Landvæsenet florere, og Staten blive blom-

45

strende og stærk, hvorved Kongen endnu i sin midlere Alder kunde høste Frugterne af sine utrættelige Bestræbelser, og see sig i Stand til, som en lykkelig Regent, med Fornøjelse at kunde beherske saa mange Tusinde baade glade og lykkelige Undersaatter.

46

1

Den Danske Landmands Ven.

Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos A. H. Godiches Efterleverske ved Frid. Christ. Godiche.

2

3

Qvi non libere Veritatem pronunciat, proditor Veritatis & Patriæ est.

Hvad jeg her forelegger mine Læsere, i Anledning af hoveriers Bestemmelse, og en fuldstændig Efterretning om de egentlige Aarsager til Landmandens slette Vilkaar, saavel som paa hvad Maade samme bedst kunde forandres til Bondens sande Velfærd; har vel ikke fra først af været bestemt til at komme

4

for Publici Øyne; men alene at tiene som et Beviis paa min Ærbødighed for en høy Herres Ordre og Befaling, hvis vigtige Opsyns-Post i vor Stad og Stat burde være mig, som jeg troede, Forsikkring nok om en saadan Mands usminkede Kiærlighed til Sandhed og oprigtige Iver for det almindelige Vel.

En Mand (tænkte jeg) udseet blandt de faa Udvalgte til at redde vor forfaldne og saa længe i Afmagt liggende Stat, formedelst deres Formænds (som det skal hede) liden Indsigt, sløve Tænkraft, seendrægtige Iværksettelse, stive og ubøvelige Sindelag o.s.v. maa jo endelig være et Mønster paa den strængeste Dyd, den afholdneste Levemaade, den ubevægeligste Retsindighed, og den mest oplyste Forstand og rensede Villie; og altsaa behøver han kun at vide Statens Feil og Uordener, for, som en anden Hercules, at ville rense og befrie Landet fra alle saadanne Uhyrer; og hvad var naturligere, end at falde paa de Tanker? Thi, naar det gamle Rom var fordum bested i nogen Fare, veed man jo, at dets Frelse blev ikke tilvejebragt en-

NIUE

5

nus Gracchus, en Clodius, en Cinna, en Catilina, Lentulus og Cethegus; men ofte ved en Furius Camillus, en Fabius Maximus, en Cajus Marius, en Scipio Africanus, en Cato, og flere saadanne store og i den Romerske Historie noksom bekiendte Mænd, der beskæmme vor oylyste Alder, hvori en dydig og retskaffen Statsmand er næsten at ansee som en anden Phoenix.

Men denne min formeente Patron, maae jeg tilstaae, blev hverken den Skyts-Engel for mig, eller den Befordrer af mit Skrift, som jeg Havde ventet. Formodentlig har min Ringhed og Fattigdom været ham et saa uangenemt Syn, at han ikke derefter har kunnet see eller finde noget fornuftigt i disse mine Tanker. Skade! at de vare ikke enten en Madame Dubois Arietter, eller en Forfrisknings-Liste fra vort danske Vauxhall. Hvorvidt ellers Revisionen af disse Documenter gjør Byens og Statens Beste ud, er noget, andre maae undersøge.

At jeg søgte Lye under dette Cedertræ, skeede i Haab ey oftere at blive en Sandheds Martyr; thi Erfarenhed har meer end eengang lært mig, hvor vanskeligt det er at skrive som Patriot uden nogens Fornærmelse.

6

Et overtydende Bevis herom havde jeg, da jeg skrev et Forslag i Anledning af Heedernes Opbyggelse i Jylland, trykt og indført i Dannemarks og Norges Oeconomiske Magazin, hvorved Hans Majestets Cassa kunde maaskee have svaret anseelige Summer, og Heederne endda være blevne bedre bebyggede.

Ligeledes ved at skrive imod en forløben Skanning, som kom over til os fra sit Fæderneland, (hvor han havde

forsøgt sin Lykke først som Opvarter, dernæst som Landsbye-Degn) for i Friderichsborg at anlegge er Salpeter-Syderie, hvortil han var ligesaa vel skikket, som Skoeslikkeren til Doctor. Herved fik jeg mange Uvenner, helst dem, som vare følesløse nok til at see paa, at Dannemark da, som ellers, blev taget ved Næsen af Fremmede.

Men som min Skrivelyst er af det Slags, menneskelige Tilbøyeligheder, der lade sig heel vanskelig udrydde; saa faldt man ikke før paa at ville indføre en anden Race af Faar i Island, og det ulykkeligviis de langrumpede Vædere, førend jeg paa ny fandt ligesom en indvortes Drift med Pennen at fægte mod dette Forslag. Jeg spaaede, at disse Vædere vilde i Henseende

7

til Faarekopperne blive lige saa farlige for Island, som de for en Deel Aar siden forreiste Grønlændere for deres Fæderneland, der kom tilbage fra Kiøbenhavn, og anstak Landet med de der forhen ubekjendte Smaakopper. Udfaldet har og siden viist, at jeg blev (desverre!) en sand Spaamand.

Alle Forslag ere ikke altid lige gode, i det Mindste ikke lige moedne, helst nu omstunder. Forunderligt er det, at ingen er endnu falden paa at foreslaae en Commission til at undersøge vore mange Planer og Projecter, Hvoraf de fleeste fortiene kun at qvæles i Fødselen som utidige Fostere.

Vil man gribe i Flæng og troe, at et hvert forfløjen Indfald eller Forslag, oftest ikkun fra skrueløse Hierner, er et tienligt Lægemedel for Staten, skal det ikke gaae vort Land bedre med Tiden, end den Syge, der maatte crepere under Kvaksalverens Hænder, fordi han gav ham quid pro quo, og ligesaa snart Saften af de giftigste Urter, som af de mest balsamiske Blomster.

Saa længe den Romerske Republic kunde endnu tiene til Mønter paa en viis og vel ind-

8

rettet Stat, var det een af dens kloge Regierings Maximer aldrig at lade nogen Lov eller Forordning gielde, forend efter at have vundet Publici Bifald. For at forvisses herom, maatte den øvrighed, hvilken den lovgivende Magt var betroet, foranstalte saadan Lov eller Forordning, som angik det Almindelige, bekjendtgiort for alle og enhver, ved at lade den opslaae og udhænge paa de dertil anordnede offentlige Steder til alles Eftersyn og Omdømme, og det i 27 Dage eller trende Markeds- eller Torvdage, som var hver niende Dag i Maaneden, paa det at endog Bønderne fra Landet, der kom til Torvs, kunde ligesom Resten af Almuen tage det opslagne i Øyesyn og nærmere Overveyelse for derefter at bekjendtgjøre sine Tanker, om og hvorvidt den nye Lov eller Forordning burde udgives eller ikke. Denne Omgangs Maade var et sikkert Middel til at give alle deres offentlige Indretninger den fornødne Styrke og Varighed, ligesom og et bestandigt Gierde for Folkets Frihed og Lyksalighed. Hvor var det ikke at ønske, at man paa een eller anden Maade kunde have saadan offentlig Anstalt, i Henseende til vore mange nye-

9

modens og ofte ikkun skadelige Forslag for dem de ramme! Thi naar det blev overladt til det fornuftige Publicum, som de skjønsmeste Dommere, at undersøge, rense og luttre, alt saadant Kram ved en vel afpasset Prøve-Ild, førend noget deraf maatte komme for Lyset, end sige bruges som Modeller og Forskrifter i adskillige Henseender; er jeg forsikkert, at mange prægtige Luft-Casteller vilde komme til at opgaae i Røg og Damp, og Bygningsmesterne, de smaa sorte Ueenigheds og Forstyrrelses Aander, blive nødsagede at nedlegge Haandværket, og pakke sig fra det arme Danmark, naar de som Handtlangere ikke kunde vente sig meer Beskyttelse af deres høye Patroner og Velyndere.

Nytten af en saadan Indretning til at Hemme en hoben af Trykfrihedens Misbrug, og de deraf flydende forvirrede Anstalter, haaber jeg, falder enhver i Øynene.

En anden gang vilde nogle indbilde os, uvist i hvad Hensigt, at 100 Aar var omtrent den højeste Alder, hvori det stærkeste Eege- og Bøge-Træ havde at voxte og tiltage, hvorefter man vilde paastaae, at al Slags Gavn-Tømmer, som blev hugget af et saadant Træ, skulde

10

ikke have nær den Styrke og Varighed, som det der blev hugget før den Tiid. En Sætning, hvis skadelige Følger for Skovens Vedligeholdelse jeg nødig vilde see udbredet, Hvorfor jeg og gav mig til ar skrive mod Forfægterne af denne Meening, viisende tydelig, at et 100 Aars gammelt Træ udgjør neppe 2 à 3 Skovlæs fra de stærkeste Skov-Egne i Danmark, da der dog gives Træer af 50 til 60 Skovlæs, et stort Beviis, at 100 Aar er langt fra ikke den tilstrækkelige Alder for det Slags Træer. Hvor længe saadanne Træer behøve at voxte, før de have opnaaet deres fulde Vært, er heel vanskelig at bestemme; men at de kan blive meget gamle uden at tabe sin Styrke, er jeg temmelig forvisset om. Allerbest kunde man i mine Tanker overtydes herom, naar man vilde sammenligne eller maale Tykkelsen af nogle ældere og yngre Træer om hvis Alder man

kunde have sikker og tilforladelig Kundskab. Til saadan Prøve foreslog jeg som de sikkerste Beviiser:

a.) De Eege- og Bøge-Træer paa Volden og i Egnen ved det i Kong Abels Tiid forstyrrede Ørkels Slot i Fyen.

11

b.) Den unge Eegeskov plantet af Skovrider Oluf Hansen i een af Svendborgs Skovmarker, Græsholmen kaldet, hvis Træer, uanseet de skal være omtrent en 80 Aar, ere dog som Pinde ak regne mod de første.

e.) Den Eeg og Beg ved Thidselholt, som have begge deres rigtige Aarstal.

6.) Den Bøgeskov, som Sal. Amtsforvalter Rostgaard lod plante, kort for Beleyringen, i de saa kaldede Kirkeskove ved Kraagerup,

e.) Den bekjendte Troskabs-Bøg, sammesteds; med fleere saadanne Beviser.

Hvilke Træer, saavel de ældere som de yngre, staae endnu gandske frodige og i fuld Vært.

For at besvare tvende Spørsmaal, som jeg troede i denne Anledning rimeligviis at kunne gjøres mig, nemlig:

1. Om ikke Træer ligesaavel som andre Skabninger have sin bestemte Tiid at tiltage og aftage? og 2. Hvoraf man skal vide, naar et Træ har afvoxt, og begynder ar aftage?

12

da var jeg, i Henseende til det første, af den Tanke, at Træernes Levetiid kan gjerne være bestemt, uden at vi vide den, og at det har sig med dem, som med Mennesker og andre skabte Ting i Almindelighed, at deres meere eller mindre Varighed og Styrke kommer en hoben an paa visse tilfældige Omstændigheder, som nærmere skal vises.

Hvad det andet angaar, raisonnerede jeg saaledes: Et Træ har visse væsentlige Deelee, hvoraf de fornemste ere: 1) Marven, som avles frst i Træet ligesom en Samling af Blærer; 2) der træagtige Væsen i sitt selv, bestaaende af visse Trævler og haarfine Rør, omtrent at see til som en fiin Haar-Sigt, nogle lodrette, andre gaaende paa tværs; 3) Barken, som er fire Slags, nemlig 1, Cortex membranousus eller filamentosus (den trævlagtige eller den yderste Bark) 2, Cortex utricularis eller vesicularis (Blærebarken) 3, Liber alburnus (den hvide Bark) 4, Cortex epidermis (Hudeller Skindbarken) som gjør Ringene i Træet. Nyttens af denne firedobbelte Bark er først at den hjælper til at forøge Træets nye Deelee, dernæst at den hindrer Saftens alt for megen Ud-

13

dunstning, hvilket sees af den forunderlige Haardhed Træer faaer, naar man vil afskjære Barken 2 Tommer breed rundt om Træet (den <den beste Maade, hvorpaa man faaer beqvemt Huusog Gavn-Tømmer; thi ved at flaae Barken reent af efter nogles Meening, tørres Træet alt for hastig og faaer Sprækker). Mærk, jeg taler her om Eege-og Bøge-Træer; thi med andre Træer har det sig anderledes.

Hvad som i sær beforder Træets Vært, er Luft og Vand. Vandet er i Henseende til sine Olie- og Salt-Partikler, i Særdeleshed Flod- og Regn-Vand, der indeholder tillige mange Deelee af Dyr- og Væxt-Riget, Træets fornemste Nærings Middel. Luften er derimod Bevægelsens første Aarsag, som fortyndes oven til ved Solens Varme, og trykker saaledes paa Træets Rod, at Vandet, eller den deraf forvandlede Væske, trænger sig op igiennem de ovenanførte Rør 1, ind i Træet selv, 2, mellem Træ og Bark, 3, mellem den firedobbelte Bark lige op til Toppen. Denne de flydende Deeles Bevægelse, eller Omførelse i de haardere Deelee, er just det vi kalde Træets Liv, ligesom Blodets Bevægelse igiennem Hjertet og Lungen er det

14

egentlig saa kaldede Liv i de fuldkomnere Dyr.

Saa længe denne Skaberens Viise Huusholdning med Planter og Træer i Almindelighed ikke forstyrres uden fra, formedelst adskillige tilfældige Aarfager, saasom: en slet Himmel- og Jord-Egn; for lidt Rum mellem de opvoxende Træer; en suur og alt for sumpig Bund; undertiden og et skjult Kildevæld eller brak Leer under Træets Rødder (som er uden Tvivl Aarsagen til de udgaaende Træer i Friderichsberg Allée;) en alt for skarp Nord- eller Nordvest-Vind; en pludselig Lynild, som udtørre ofte Saften, uden at det kan merkes paa Træet; og fleere saadanne Aarsager, hvorved Træet bliver sygt, og omsider reent udgaaer; eller inden til, ved Træets Ælde, da dets Rør og Aabninger falde med Tiden sammen og stoppes meer og meer oven fra ned ad; saa siges Planten eller Træet at vore og tiltage.

Seer man derimod Træet at visne i Toppen; at udskyde unge Spirer paa Siderne af Bullen og de store Grene, eller nye Planter fra Roden, til Beviis at det mangler Kræfter pil at føre Saften op ad; at blive moesrigt og

15

skruppen paa Barken; at samle Fluer, Edderkopper og andre Insecter, som Tegn, at det har fordervede Væsker; og endelig at være uformuende til at heele sin Skade, naar man til Forsøg har afhugget et Stykke af Barken øverst paa Bullen: kan man være sikker paa, at Træet ikke voxer meer, mener i sit Aftagende, og ellers ikke, om det endog var tusinde Aar gammelt.

En anden Sag er det med unge Træer, i sær Eegetræer, som formedelst deres naturlige Geilhed eller Hidsighed i Opvæxten, udskyde vel og mange Greene langs op ad Bullen; men afkaste dem selv med Tiden som overflødige, jo Nærmere de komme til deres fulde Væxt, for at trække Saften op til den fornødne Krone.

Af ovenmeldte sees da i mine Tanker, at man ikke med nogen tilforladelig Vished skal Nøye kunne bestemme saadanne Træers høyeste Alder.

I Henseende til den Sats, at det Gavntømmer, som hugges efter at Træet har opnaaet sin fulde Vært, eller, som nogle meene, 100 Aars Alder, ikke skulde være af den Styrke og Varighed, som det der er hugget før den Tiid, da argumenterede jeg fra de gamle Kir-

16

ker og Klosters, hvor man finder Dørre, Stoele, Tavler, Skabe, Borde, Kister, Sengesteder, af saa fuldkomne og brede Planker og Bræder, at de Træer, hvoraf de ere skaarne, maae vist nok have været meer end 100, ja! maaskee end 4 à 500 Aar, og dog synes Arbejdet endnu at kunne holde ud med hvad der gjøres i vore Tider.

Saaledes troede jeg at have viist, at det er ikke en ringe Videnskab i Landhuusholdningen, at Opfreede en ung Skov, og at gjøre en fornuftig Udviisning. Et Træ er snart omhugget; men det behøver vist nok langt fleere Aar at voxe i, end nogle egennyttige Skovhadere vil indbilde os, hvoraf de fleeste have gemeenlig ligesaa liden Kundskab om et Træes naturlige Beskaffenhed, som Indsigt i Skovens fornødne Oeconomie.

Kan vel nogen, som har seet og kjendt de Hans Majestæt forhen tilhørende prægtige, og nu næsten for Fode nedhugne, Skove, tænke paa deres Ødeleggelse, uden at blive inderlig rørt? Hvor vil det gaae vore Efterkommere, helst da vi ere saa sørgseløse og lunkne ved nye og tilstrækkelig Plantning at afhjælpe den øyensyn-

17

lige Mangel, som i saa Fald vil møde dem jo længer jo meere, og med Billighed udpresse deres Suk og Klage over os? Men førend jeg forlader denne Materie, bør jeg en glemme at viise en Misbrug endnu, eller en gammel indgroet Vane, som maaskee saa ansee af nogen Betydenhed, uagtet vore Skove har tabt meget derved, nemlig: at Udviisning skeer om Vinteren og ikke om Foraaret, naar Skoven begynder at slaae ud, da best kan sees, om et Træ er frisk eller sygt; nar Stemplet var paaslaget om Foraaret, kunde der jo alrid skoves i rette Tiid om Vinteren. De Vanskeligheder, man kan have at indvende herimod, sige intet imod Nyttens, som denne omvendte Oeconomie kunde medbringe.

Nu tænkte jeg min Lykke skulde vaagne; thi jeg fik i Anledning af dette sidste Skrift en meget forbindtlig Skrivelse, geleidet med en særdeles naadig Forsikring fra en høy Herre om hastig Befordring til en Holzførster-Tjeneste, hvorsomhelst en saadan Mand maatte behøves i Landet. Men endnu har jeg god Tiid; thi denne Herre var, som de fleeste Hoffmænd, meget hurtig til at love, men heel langsom til at holde.

18

Mine Læsere see altsaa heraf, at jeg har aldrig vundet ved at være Skribent; men det er mig Fordeel nok at kunne skrive til Sandheds Ære

De forskjellige Raisonnemens, jeg nu paa nogen Tiid har hørt over det nye Hoverie-Reglement, hvoraf dog nogle, ja! mange, fortjene Eftertanke, have igjen opvakt min Skrivelyst og min Modsigelfes-Aand; Sandhed vinder jo dog altid ved stridige Meeningers Undersøgelse.

De, som ere Momus nærmest paarørende, Have meget at udsette paa dette Reglement, foregivende, at det er næsten overalt, paa nogle faa Steder nær, reent uiværksetteligt, og i heele Provintser saa aldeles bagvendt, at mange Tønder Hartkorn vil derved komme til at ligge udy kede og Utilsaade, af Mangel paa Folk; de forsikre endog, ar de fornuftigste Bønder ere ikke engang vel tilfreds med denne Forandring, frygtende, at deraf vil flyde megen Forvirrelse, Hinder og Sinkelse for dem selv, ey at tale om den Anledning de ildefindede derved vil faae til at hævne sig over deres Husbønder, og til at viise Ulydigbed og Opsetsighed. Hvorvidt denne.

19

Frygt kan være grundet, vil jeg lade staae derhen. Dette veed jeg, af hvad jeg paa adskillige Steder har havt Leylighed at erfare, at den Danske Land-Huusholdning og Omgangs-Maade med Ager og Eng, i Henseende til de mange Slags Jord-Arter, er heel forskiellig, og langt fra ikke eens i alle Prvvimfer, da endog adskillige Herregaarde, paa faa Miles Afliggenhed, have hver for sig sin egen Maade, hvorpaa at pløje, harve og saae. Heraf sees, at der vil meer til at fastsette et Hoverie-Reglement for Danmark, end nogle Holsteenske Planer. Havde de gode Mænd, som vare udvalgte til Cereris Ypperstepræster, raadført sig lidt meer med Landets Præster om Detaillen af den Danske Land-Huusholdnings Maade, og fulgt deres Forslag, troer jeg vist, at deres Hoverie-Forordning skulde ikke have fundet de mange bekjendte Vanskeligheder. Men hvorfor just Præster? hvorfor ikke ligesaavel Proprietairer, Fogder og Forvaltere? vil nogen maaskee spørge. Jeg har al Ære for dem, ligesom og for deres Indsigt og Erfarenhed, som gode Landmænd; men ey altid for deres Hensigt og Uegennyttighed, som gode Borgere i Staten: Og

20

naar nu saadanne Folk bleve spurgte til Raads, som ønskede intet heller, end ar see alle gamle indgroede Vaner og selvgjorde Vedtægter ved en evig Hævd uforanderlige, hvad da?

Derimod finder jeg ingen Bevæg-Aarsag paa Præsternes Side, hvorfor de skulde ville qvæle Sandheden, eller nægte at Meddeele enhver den Kundskab og Oplysning, de i saa Fald maatte besidde. Man har heller ikke Aarsag at tvivle om deres Indsigt, som gode og paalidelige Jordbrugere og Agerdyrkere, fordi de ere baade studerte Folk, der kan skaffe sig en tilstrækkelig Theorie ved at læse allehaande gode Land-Huusholdnings og Agerdyrknings Skrifter, saa og fordi de fleeste af dem gjøre disse Videnskaber til deres favorit-Studium, deels af Nødvendighed, deels og af Lyst for at opmuntre og vejlede deres eenfoldige Almue ved nye Forsøg og gavnlige Exempler. De ere derfor ikke Fædernelandets sande Venner, som vil raade til at fratage Præsterne deres Avling, en større Ulykke for det Almindelige, end mange indsee. Skal det være Alvor og ikke en blot Flyve-Lyst, at man vil see Bonden lykkelig, og vort forfaldne Landvæsen bragt paa bedre Fod, bør Præsterne i

21

mine Tanker visselig opmuntres paa alle muelige Maader til at tage Haand i med, som de beqvemmeste Redskaber til at befordre et saa stort Værk. Jeg er hverken Præst eller Degn; men fortjente vist nok Navn af et stort Skumpelskud, om jeg ikke viiste de Retskafe blandt dem al optænkelig Ærbødighed, baade for det ærende, hvori de gaae, saa og for den Nytte, de gjøre Staten. Jeg kan og hellig forsikre, at jeg ikke har disse Idéer fra nogen af dem; men fra Sagen i sig selv, som jeg finder saa naturlig og billig, at den uden mig taler gandske og aldeles for sig selv.

Andre holde for, at Hoveriets Bestemmelse er sat for høyt, meenende, at en gierrig Proprietair, en ublue Forvalter eller dumdristig Ladefoged, kan derved faae Leylighed, enten formedelst Herskabets Fraværelse, eller Herremandens vigtige Betjening, eller en ung Herres enten Flygtighed eller Ukyndighed, ofte og formedelst en Enke-Frues lidet Begreb, eller andre flere saadanne Aarsager, til at bringe deres Fordeele saa meget Høyere ud paa de arme Bønders Bekostning; thi, sige de, een eller anden Hoved-Gaards Avling behøver kun

22

Halv saa mange Pløje-Dage, og dens øvrige Hoverie en tredjedeele færre Span- og Gang-Dage, end Reglementet fastsetter; følgelig kan Halvdeelen af Godsets Bønder blive forskaanede og Resten tiksagde, ligesom enhver har fulde eller tomme Hænder.

Andre igjen vil have Hoveriet reent afskaffet, og Hovedgaards-Avlingen dreven for Eyerens egen Regning. Men denne Sats røber alt for megen Uvidenhed om, og alt for liden Indsigt i Land-Huusholdningen. Sæt, at Danmark havde 300 Herregaarde (hvor mange det egentlig har, veed jeg just ikke tilvisse) og at Hver Gaards Avling blev dreven med trende Plove, saa vilde hertil behøves 12 Heste, foruden 4 saa kaldede Reserve-Heste, og atter 4 til tvende Harver, i alt 20, for hver af disse 300 Hoved-Gaarde, som udgjør et Antal af 6000 Heste. Regn saa 2 Skiepper Havre ugentlig paa hver Hest i de 7 Vinter-Maaneder, foruden Høe og Halm; saa har man 42000 Tønder Havre, som nu spares til Hollænderie og Stald-Stude, een af Danmarks største Herligheder og vigtigste Handels-Greene.

23

Vel kan herimod indvendes: 1mo, at alle Hoved-Gaarde behøve en 3 Plove; men saa ere der saa mange fleere, som behøve 4. 2do, at Bønderne kunde afskaffe lige saa mange Heste, som Hoved-Gaarden slipper at holde, ifald de bleve frie for Hoverie. Godt! men der er Forskjel paa Heste. Bonden holder, paa et par Vogn-Heste nær, som foeres nogenledes om Vinteren, og som gaaer i Tøjer om Sommeren, i nærværende Forfatning, lutter Udgangs-Øg, som maae nøyes med saare ringe og lidet Foer om Vinteren, og med et skarpt Fællede og Overdrev om Sommeren; altsaa kan hans Stutterie ikke falde ham meget besværligt. Derimod maatte Hoved-Gaarden være forsynet med store Bæster, naar den skulde drive sin egen Avling, og disse

vilde nødvendig have meget Foer og Græs, om de skulde blive ved Magt.

Endelig gives der dem, som vil have alle Hoved-Gaards Marker udlagde til Bønder-Gaarde, i Tanke, at Hoveriet kunde derved best blive afskaffet, og Landet forøget med saa mange fleere Familier, eller rettere, nye Beboere, til Folkemængdens Formeerelse. Men disse theoretiske Landmænd have endnu ikke sagt os Maaden,

24

hvorledes denne Forandring kunde iverksættes uden øyensynlig Tab for Herregaards-Eyeren i Særdeleshed, og for Landet i Almindelighed. Thi lad endog 10, 12, 16, i det højeste 24, Bønder-Gaarder kunne oprettes paa en Herre-Gaards indhegnede Marker; saa blev det dog altid et stort Spørsmal, om Renten af den til disse Gaarders Opbyggelse og Indretning medgaaende Capital kunde deraf udredes, end sige Erstatning af det, Eyeren nødvendig maatte tabe i Forpagtning og Avling, der kan beløbe om Aaret, Tienderne fraegnedes, til 1000, 1600, 2000 Rdlr., ja undertiden til 3000 Rdlr. og derover; thi for den timelige Ære, at kaldes Patriot, vil der vel neppe findes nogen, som giver Gaard og Gods til Priis. Endnu bliver det et andet Spørsmal, om saadanne bønder skulde kunne blive i Stand til (i det vilde der nok gaae temmelig Tiid med) aarlig aars at levere til Kjøbmanden saa meget og saa godt Smør, Ost, Flesk, og alle Slags Korn til Slagteren saa mange Stald-Stude, Kalve, Lam; til Cavalleriet saa mange Heste, som en driftig Herregaards-Eyer, der driver sin fulde Avling. Troe mig, det vilde blive en

25

langt anden Oeconomie; Hvad som nu frembringes en gros, ville da vist nok fremkomme en mignature, for Exempel: en halv Otting Smør fra Bonden, for hver halv Tønde fra Herremanden, o. s. v. Ikke at tale om, hvor meget vanskeligere det vilde falde en fattig Bonde, frem for en Herremand, at rejse sig, naar han var bleven Hjemsogt af Qvæg-Sygen, af Misvæxrt eller andre Lande-Plager; samt hvorledes Skoven vilde ved saadan Forandring blive meere medtagen, end forhen, formedelst fornøden Brændsel og Bygnings-Tømmer, meer Oprønding og andre listige Konstgreb af Skovhaderne, som jeg ikke her vil opregne, for ey at gjøre onde Midler meer bekendte. Men for at komme til min Materie igjen, troer 'jeg ikke, at Kjøbenhavn i sær var synderlig tjent med saadan Forandring, som en stor Hinder i Tilførselen. Thi uden den kan en Bye blive som en belejret Stad, om der aldrig var fjendtlig Haand til. Exemplet har vi havt afvigte Vinter, da Mennesker saaes nedtraadde under hinandens Fødder, nogle lemlæstede, andre livløse i Trængselen; da Bagernes og Spekhøkernes Huse vare ligesom bestormede, og nær ved

26

at nedrives, alt for det kiære Brød; da den Fattige stod ey til at hielpe med Penge; da Kiødet savnedes i vore egne Lande, og maatte dyrt kiøbes fra vore Naboer, o.s.v. Øyensynlige Paamindelser fra den højeste Magt; men hvad have vi ikke at vente, da de have tjent os saa lidt til Advarsler? Man skulde snart troe, at heele Naturen var reent omstøbt: Aarets Tider synes ligesom at have fortrakt sig; Menneskene bli e meer og meer dyriske eller rettere fæiske; Mændene skamme sig ikke ved at ligne Qvinderne, og Qvinderne Mændene; de nægte den Herre som gjorde dem, og trodse saavel den usynlige som synlige Magt. Saadan almindelig Opstand i den moralske og politiske Verden drager vist nok den Revolution efter sig, som vi blive daglig vaer i den physiske.

Hvad Under da, om Himlen vil gjøre al vor Viisdom til Daarlighed? Vi indbilde os ved vor egen Klogskab og vindige Projecter at kunne tilbagekalde den gyldne Alder. Vort Landvæsen skal nu ret komme til at blomstre, og vor Afkom mangfoldiggjøres som Stierne paa Himmelen og som Sand i Havet, (saavidt kan den menneskelige Stolthed gaae! Men de

27

Tider ere ey meer, da det hedte: Regna firmat pietas. Det er da kun forgiæves, at vi ville tænke paa at fordrive de syv magre Aar, oz igjen at indføre de feede, saa længe vi ikke lære ret at bede og at arbeide.

Man seer af den trykte Tabel over Capitels: Tarten fra 1600. til indeværende Aar 1771. at vi have end ikke i Krigens Tiid, da Landet var tillige opfyldt med fremmed Krigsmagt, havt saa høye Korn-Priser, som nu paa nogle Aar, hvortil de kyndigste Landmænd ikke engang veed at give nogen Raison. Det var derfor i mine Tanker vel Umagen værd at udsette Præmie for den, der var i Stand til at vise os de rette Aarsager til vor betydelige Korn-Mangel. Vi have i de ældere Tider havt langt mindre Pløje-Land; Brændeviinsbrænden har været uindskrænket, i det mindste paa Landet; Brugen af Thee og Caffee ubekendt; stærk Øl og Brændeviin derimod den fornemste Drik til Troelovsler, Brylluper, Barseler og Begravelser, ja! endog i de daglige Huusholdninger; Herregaardene have og da havt deres fulde Besætning af Stald-Stude, som bleve seedede i flæng med Rug, Byg og Havre; og ihvor-

28

meget Korn der end udfordredes til alt dette, vare Korn-Priserne dog meget lette, og Landet saa rigelig velsignet, at vi havde endog Korn tilovers for Fremmede. Nu derimod, da Udsæden er ulige større ved Overdrevenes, Græs-Markenes og Skov-Jordens, idelige Optagelse til Ager-Land, da Brændeviinsbrænden er saa godt som reent forbuden, undtagen for nogle faa Privilegerede; da Tractementerne til alle Slags Gilder, saavel paa Landet som i Kiøbstæderne, bestaae for det meste i Tobak, Snak, Viin, Vand, og høyt i Thee og Caffee, hvilket sidste har saaledes bemestret sig den Danske Gane, at endog Feyekonerne paa Gaden, og Bettelstanden i Almindelighed, vil heller sulte, end savne denne Nectar; da Stald-Stude, og desverre! den største Deel af Qvæget er uddød, o.s.v. have vi dog, alt dette uagtet, neppe Korn nok for Menneskenes Munde. Er det ikke et øyensynligt Beviis paa, at Danmark er ey meer det af Forsynet forhen saa særdeles yndede Land?

Vore eenfoldige Forfædre have ikke havt meget Begreb om Matematikens og Mechanikens Nytte i Agerdyrkingen og Jordens Behandling; (thi disse Videnskabers Udbredelse

29

og Anvendelse i det menneskelige Liv var den Tiid ikke synderlig bekiendt hos os) de gik derfor simpel til Værks; de agtede paa Tiderne; de pløjede og saaede i Haab om Guds Velsignelse, troede et almindeligt Forsyn, og i Høstens Tiid blev deres Haab ey beskæmmet. Vi derimod ere klogere, og langt ifra ikke saa eenfoldige, at vi skulde troe Forsynets Nødvendighed, eller tilstaae, at al Velsignelse kommer fra Herren; Ney! vor egen Indsigt er nok til at flytte Bierge, og at befale over Elementerne

selv.

Mange Hindringer maae ryddes af Veyen, førend Landet kan modtage flere Jordbrugere, og Bonden den ham tiltænkte Lyksalighed. Saa længe de Nærværende Landmænd endnu ere forarmede, er det altid Tegn til, at man ey har udfundet den rette Mangels-Kilde. Det vil da vel være fornuftigst, at bringe de Fattige paa Fode, før vi forøge deres Antal og opfylde Landet med flere Staadere. Overalt bør der ikke tænkes saa meget paa den nærværende, som den tilkommende Slægt. Jo mindre Menneskene ere indtagne af Fordomme og indgroede Vaner, jo bedre dannes de til at tænke og handle

30

Fornufts-og Dyds-mæssig; heri bestaaer fornemmelig Lyksalighed. Et Menneskes Lykke beroer da først og fremst paa hans Tænkemaade. Med en fordervet kan han ikke blive lykkelig, om heele Verden vilde øde sine Skatter paa Ham; med en dydig og fornuftig kan han derimod være det, endog i Armod selv.

I Henseende til Hoverier, da ere mine ringe Tanker disse: At alle Bønder burde betale Hoverie-penge til Herskabet, og Herskabet igien betale Bonden noget vist for hver Dags Hoverie efter Omgang, at ingen skulde bære Byrden allene, og efter en fastsat Taxt for pløje- Kiøre- og Gang-Dage; dog med den Betingelse, at ingen Bonde, som det tilfaldt, maatte nægte Herremanden sin Hielp, at han af Mangel paa Folk ikke skulde sættes i Forlegenhed. Saaledes er jeg forsikret, at Bonden skulde aldrig blive tilsagt til Hove for at gjøre ufornuødent Arbeide, eller for at ligge i Marken og sove Dagen bort, meget mindre for at bruges af Ride-Fogden, Lade-Fogden, Fruens Pige eller andre, til deres Magelighed og Tieneste, som hidindtil. Herimod kunde vel indvendes,

31

At Bonden vilde komme til at lide alt for meget i Pløje- og Høste-Tiden; da man til Hinder for hans egen Avling kunde opsette al Arbeidet. Det synes vel saa; men, naar man veed, at Hoved-Gaards-Markene blive altid før pløjede og saaede, følgerig og tiligere indhøstede, end Bøndernes; kunde Bondens Avling ikke vel blive forsømt. Overalt seer jeg ikke, at en Herremand vandt meget ved at chicanere en Bonde; thi det gaer tilsidst ud over ham selv, naar Bonden bliver forarmed.

Men da hoveriet er ikke den eeneste Aarsag til Landmandens Fattigdom, vil jeg lade det beroe ved det derom anførte, og vise andre nærmere Aarsager til Bondens slette Vilkaar. Til Exempel vil jeg tage Hans Majestæts forbeholdne Bønder-Gods i Ods-Herred. Dette Gods er frie for Hoverie, har meget gode Jorder, ringe Skyld-Sætning og mindre Afgift; men med alt dette viser dog Gaardenes Bygning, Bøndernes ringe Boehave og slette Levemaade, Restance paa de Kongelige Skatter og Landgilde, samt det meget Laane-Korn, de aarlig maae optage, at den yderste Fattigdom hersker, hos de fleeste. Spørsmaal da: Hvad er

32

Aarsagen til Landmandens Fattigdom? Jeg meener, og det med god Grund:

1.) Den høyst skadelige, og paa nogle Aar meer end forhen gængse, Handel, at alle og enhver uden Forskiel kan tilkiøbe sig Jordegods. Vi have Exempel paa, at 3 à 4 Personer have slaget sig sammen, om at kiøbe en Herregaard, ligesom en Heste-Pranger kiøber en Hest, for at sælge den igien til den første Kiøbere, efter at

han har reist Landet om med den, og saaledes trukket Fordeelen af den. Naar vi og beseer Landet i Almindelighed besiddes jo de fleeste Herregaarde af Forvaltere, Forpagtere, Ride- og Lade-Fogeden. Langt fra jeg misunder nogen af dem den Ære at være Herremand, eller anseer dem uværdige til at eye et gammelt adeligt Gods; Men! jeg vilde kun, at ingen, være sig Adel eller Uadel, burde tillades at købe en Herregaard, med mindre han eyede i det mindste det meste af Kiøbe-Summen at sette i Godset.

Hvor skadeligt det er for et Land, at een eller anden, der kan Have sammenskrabet 46-à 8000 Rdlr., skal uformeent kunne kiøbe et Jordegods af 40- til 60000 Rdlrs. Værdie

33

og derover, vil jeg vise med følgende Exempel; En Proprietair, der har ikkun betalt en fierdedeel Part, ja! maaskee mindre, paa sit Gods, seer for sine Øyne, at hans Arvinger kan umuelig blive Eyere deraf efter hans Død, merker og, at han behøver al sin Konst for at vedblive det, medens han lever, af Mangel paa den Formue, som behøves til at vedligeholde Gaarden og Godset med dets Bønder, i Følge Loven og den naturlige Billighed, meget mindre til at ophielpe et forfalden og øde Gods; følgelig seer han kun paa det Nærværende, og lader for Resten den Længstlevende sørge for sig. Han nedhugger da den store Skov, og oprydder den unge, det sikkerste Middel til at forskaffe sig Penge, og til at udvide Gaardens Avling; Han betiener sig af Klap-Jagten, medens han kan, lader alle Fiske-Parker og Aær udtrække; sælger Friheds-Passer til det unge Mandskab paa Godset, og gjør i Penge, Hvad gjøres kan, for at bestride Renterne, og blive ved Gaarden. Imidlertid sukke Godsets Bønder under deres Trældom og ugudelig Hoverie med Skovning, Oprydning, Skov-Jordens Pløyning med videre, og Efter-

34

kommerne vil maaskee bande ham i hans Grav for Skovenes Ødeleggelse, naar de mangle fornøden Bygnings-Tømmer og Ildebrand. Meer vil jeg ikke melde om denne Sag; men allene ønske, at ethvert Herskab maa faae opladte Øyne for Eftertiden, i Henseende til de brugte Midler og den lette Maade, hvorved saa mange Forvaltere, Ride- og Lade-Fogeder, ere blevne Herremænd paa deres Herskabs Bekostning. Og var det vel ikke af Veyen, det blev fastsat ved en Kongelig allernaadigst Forordning, hvormeget der burde og kunde betales og udlaanes pr. Tønde Hart-Korn, da man snart vilde faae see, at de Capitaler, som sættes nu i Jorde-Godser, skulde blive anvendte paa Handel, Seilads og nødvendige Fabriquer, ligesom i Holland og Engelland. Hvad der ydermeere kan foraarsage Landmandens Fattigdom, er i mine Tanker

2do. For en stor Deel de svære Udgifter, Bonden har at udreede. Disse ville vi inddeele i lovlige og ulovlige Byrder, og Henregne til de lovlige a) de Kongelige Skatter og Contributioner; b) Herskabets Landgilde, smaa Redsel, billig Hoverie

35

Hoverie penge; c) rimelig Gaards-Fæster; d) Korn-og Qvæg-Tiende; e) præstens Offer og Skoleholderens Løn; f) Tingmandens Rettighed; g) de Fattiges Leeg; h) Mestermands penge; i) Herreds- eller Birke Foged Rorn; og k) Stolestade-penge til Birken.

De ulovlige, deels i sig selv, deels ved Misbrug, ere: a) Korn-Maalernes ugudelige Maal og Opmaal, tvertimod de aarlig allernaadigst udgaaende Korn-Skatte-Forordninger. Den dermed brugte Omgang kan Bonden selv best oplyse, som reyser hiemme fra med Topmaal, og kommer dog altid til kort 2, 3 à 4 Skpr., enten fordi han ikke selv forstaaer at udregne, hvad han bør svare af Skieppe, Fierdingkar, Album o.s.v. eller fordi han ey tør stryge Tønden, eller nedbanke Tøndens øverste Jernbaand paa sit rette Sted; b) Over-Maalet ved Landgildens og Laane-Kornets Afbetaling; c) Skov-Rider-Korn fra 1 til 4 Skpr. samt 10 Skill. i penge af hver Gaard; d) Skov Foged-Korn og penge, Halvdeelen imod Skovrideren; e) Sogne-Fogdens Korn; f)

36

Ride-Fogdens Korn fra i til 4 Skpr.;

g) Lade Fogdens Korn, foruden 24 Skill. til Senge-penge aarlig af hver Mand;

h) Hver tiende Skilling af alle Fæster til Fogden for Fæste-Brevets Udstedelse;

i) Sogne-Fogdens formentlige Rettighed for Registrering efter død Mand eller Kone, og hvad som ellers erlægges til Forvalteren for Skiftet, til Herreds Fogden for Nærværelsen derved, og til Under-Skriveren for Skifte-Brevets Beskrivelse;

k) Bondens Villighed for Dilation med Skatters og Land, Gildens Betaling, bestaaende af Høe, Havre, Rug, Byg, Erter, Boghvede, Gryn, Smør, Ost, Eg, Høns, Giæs, Griise, Kyllinger og Faare-Melk;

l) Formandens Restancer, som den nye Fæster maa paatage sig at afbetale, om de endog ere stegne nok

saa høyt, formedelst Bondens Liderlighed og Fogdens Søvnagtighed; m) De Byrder, som følge hist og her med Gaarden, og foruden ovenanførte maa svares af den nye Fæster til den Fratrædende, for Exempel: Frie Huus-Værelser og Ildebrand, frie Foer og Græsning til en Koe og 4 à 6 Faar,

37

saa og saa mange Tønder Rug og Byg, eller i dets Sted et Stykke Jord i hver af Byens Marker. At gamle Folk, der have været gode Huusholdere, og holdt Gaarden i Hævd, bør Have saadan Tilstød paa deres Alderdom, finder jeg høyst billig; men at saadanne Byrder skal komme en ung, liderlig, fordrucken og doven Bonde til gode, som forsætligviis har ruineret Gaard og Grund, allene fordi han har været en god Malke-Koe for en Forvalter, Fuldmægtig eller andre, er, som mig synes, en maadelig Opmuntring for Duelighed og Vindskibelighed. n) Udgift til Sogne-Fogden for hans Nærværelse, naar en Karl skal skrives for Gaarden; o) Hvad Fogden som oftest presser af det unge Mandskab for Befrielse fra Soldater-Granden, hvorved han gjør denne Stand afskyelig for dem, svækker tillige Bonden ved at stille ham ved det, hvormed han som Gaardmand i sin Tiid skulde sætte sig i Stand, og overtræder i saa Fald Høysalig Kong Christian den Siettes allernaadigste Forordning om denne Post; p) Doctor-Skatten; g) Delinqvent-penge for Arrestanter, som uagtet en klar, og i 4 à 6

38

Uger paadømmelig Sag, hendsidde ofte 1 à 2 Aar til Byrde for Almuen; r) Udgifter til Degnen, for Exempel: Degne-Traven, alle Slags Offer, Juule-og Paaske-Renter af Brød, Flesk, Gaas, Pølse og Eg, foruden Tolv Ringer Brød 1 Lpd. i alt, ey at tale om godt Øl, Brændeviin, Saltmads-Fad, Smør, Ost og fiint Brød, som den for Touren staaende Bonde maa have tilrede for at modtage denne Kirkens Tiener, naar han, til liden Nytte for Ungdommen, og megen Besvær for Bonden, værdiger Sognet med sin Besøg om Vinteren: En saadan Person, der underholdes allene for at begynde Sangen i Kirken, iføre Præsten Messe-Klæderne og sige Amen, er, saa snart han en er Skoleholder tillige, i mine Tanker en heel unødvendig Person i Staten, og kan ret vel undværes. Skulde Skoleholderen ikke gjerne kunde bestride alt dette tillige med sit eget Arbeyde? jeg mener, jo! og altsaa burde Vedkommende sørge for at faae de dueligste og skikkeligeste Mennesker overalt indsatte til Skoleholdere; thi Alm ens Forbedring beroer en Hoben paa deres Fliid og gode Exempler. Dette

var en umueligt, naar man skaffede dem an-

39

stændig og fornøden Leve-Brød, og paasaae, at deres Embede blev holdet i Agt og Ære. Jeg er forsikkert, naar Indkomsterne af begge Embeder blev tillagt een Person, for at forrette hvad To tilforn havde forrettet, (dog ikke før Vacance indtraf; thi det er et Samvittigheds-Verk at gjøre Folk Bødløse) gaves der fornuftige Folk nok, som ansaae det for en større Ære at tiene Staten paa denne Maade, end, for at være fornem, at gaae saa længe som Dagdrivere og Straten-Junkere, indtil de bleve omsider hængende som næseviise Fluier i Forfængeligheds bedragelige Spindelvæv. s) Lægspenge, som Bonden efter mit Tykke ikke burde svare, med mindre Lægget selv maatte vælge deres Soldat, ligemeget om den eller den tabte en god Offer-Dag, naar kun Bonden beholdt sit.

Naar disse og fleere saadanne Udgifter først bleve afskaffede, og Bonden blev paa en Slags Maade underrettet om de lovlige og rimelige Udgifter, han havde at udrede; vilde det ikke være nogen Sag, endog at gjøre samme baade muelige og taalelige for ham, ved at anvise ham saadanne Velfærds-og Fordeels-Kilder, at

40

han just ikke skulde behøve i Utide at fælde sit Korn, sit Høe og Halm, og sine Køer og Stude, Bæster og Sviin, for at udreede

Skatter og Contributioner, med videre; som udfordres til hans Livs Ophold, hvilket har hidindtil været den

3die Aarsag til Landmandens slette Tilstand og yderlige Fattigdom. Men for at vise, at det er ikke umueligt at raade Bod herpaa, ere mine Forslag disse:

A) At opmuntre Landmanden eller Bonden til at anlegge Humle-Haver, og at plante gode Frugt-Træer. Loven befaler udtrykkelig, at Bonden skal aarlig legge Humle, sætte Frugt-Træer, piileog Steen-Gierder; Men hvorledes efterleves denne Lovens Artikel? Vore Herremænd, eller rettere, deres Fogder og Forvaltere, synes at holde Fingeren over denne Post i Loven (man skulde snart troe, for at have desbedre Haand i Hanke med Bonden, naar man Aarsag vilde have ham langt fra Gaarden). Det kunde maaskee have gode Virkning, om Hans Majestæt gjorde saadan Forandring i Lovens Bydende: Hvil-

41

ken Jordegods-Eyer, der ey aarlig Aars lovformelig kan beviise, at han overalt paa sit Bønder-Gods har paaseet Lovens Befaling efterlevet, i Henseende til Forbedring i Bondens Vilkor, hvilket han bør godtgjøre ved derover forfattede, og til General-Landvæsens Commissionen indsendte, Tabeller, skal, naar han befindes lunken og efterladen herudi, efter Sagens Beskaffenhed, have forbrudt 4, 6, 8 à 10 og fleere Tønder Hartkorn af sin Hovedgaards-Taxt, som enten bestandig eller til en vis Tiid skal være contribuierende. Et Lands Styrke er jo dog gode Loves nøyagtigste Efterlevelse. Troe mig, Landet vilde, efter saadanne Anstalter, see langt anderledes ud inden kort Tiid, end nu, og

Bonden vilde selv finde sin Regning, ved at kunne afsette en Hoben Humle, alle Slags friste og tørre Frugter, foruden hvad han behøvede selv til sit eget Huuns, af Kaal, Rødder, Potates, Bæll-Frugter, Bær og deslige, baade Vinter og Sommer. Ja! hvad Korn kunde der ey spares, om det blev meer almindelig blandt Bønderne at legges sig efter de saa kal-

42

Lede Potates eller Jord-Æbler, hvoraf dergives forskellige Slags, men alle meget tienlige og u-undværlige, især, naar Kornet slaar feil. En anseelig Mand i Frankerig har gjort følgende Anmærkninger bekiendte om denne Vært, som jeg nylig har læst under No. 31. i dette Aars Jurid. Med. og Oeconomiske Tidende, saaledes lydende: „Jeg har, melder han, ladet bage Brød af Potates eller Jord-Æbler, blandet med Halvparten eller Trefierdeparter Hvede-Meel: Det gav et godt og let Brød, der havde saadan Liighed med Hvede-Brød, at man havde Møye ved

at adskille det derfra, saa at endog de skarpsigtigste

fandt sig bedragne. Den eeneste Ubeqvemhed, som jeg finder derved, er, at det koster nogle Omstændigheder og Umag.

Men man kan gjøre Arbeidet lettere, naar Jord-Æblene blive malede til Meel paa en Haand-Qværn, eller naar man legger dem under en Presse og trykker dem i Stykker, i sær naar man lader dem tørres. En lind Tørkning efterhaanden er det beqvæmmeste Middel til at gjøre dem gandske til Meel. Derved blive de og satte i Sikkerhed for

43

Frosten om Vinteren, som ellers lettelig angriber dem, efterdi de ere meget Vandrige, og man kan da til allehaande Brug giemme dem fra een Høst til en anden, da de ellers i Martii Maaned, ja! vel endog før, skyde ud, og blive ubrugbare. Slaaer Korn-Høsten feil, som ofte skeer, ere de et fortræffeligt Hielpe-Middel for den gemeene Mand, som Brødets Dyrhed allerførst trykker. De Hare et Fortrin frem for alle Jord-Frugter, og som er dem eget, at Kaninerne have Ærbødighed for dem, og ikke angribe dem. Man kan ogsaa nok vogte dem for andre Fiender i Jorden, og omendskiønt de falde ikke lige godt ud alle Aar, give de dog immer rigelig af sig, og belønne tilstrækkelig den liden Møye og Umag, som anvendes paa dem. Jeg har indsamlet femogtvefold af dem. Hvilken Slags Sæd indrenter saa meget, og saa tilforladeligt? Denne Væxt er af saadan Nytte for Europa, at vi allerede derfor maae ansee det som en stor Velgierning, at America er blevet opdaget, hvorfra Potates først ere blevne bragte til Europa?„ At vore Landmænd hist og her

44

ogsaa maae have gjort Forsøg med at lade bage Brød af denne Vært, veed jeg deraf, at jeg Har selv har smagt saadant Brød, som var indsendt fra en Præst her i Landet, hvoraf man endog har havt Prøve i vort Land-Huusholdnings-Sælskab. Enhver retskaffen Patriot har derfor Aarsag at ønske, at Brugen og Nyttens af denne velsignede Væxt maa blive meer og meer bekiendt og udbredet blandt vore Bønder og Landmænd. Hvad jeg ydermeere vilde have recommenderet til Kornets Besparing paa Landet, skulde være Frugt-Brændeviin, Must og Cider. Hvor vigtig en Sag er ev den Slags Drik i Engelland, baade for Folk i Særdeleshed, og for Lander i Almindelighed?

Men for at igienrage min Materie, om at indrette Haver, og at plante Træer, da maatte jeg vel spørge, hvo der enten bedre kunde, eller meer burde, holde over den foranførte Lovens Artikel, end Herskabet selv? Der haves jo gemeenlig een eller fleere betydelige Haver ved Herregaarden; der holdes gemeenlig en Urtegaardsmand, og andre Folk behøves desuden under ham til Arbeidere i Haverne. Her er jo da den beste Anledning. Lad Haverne være

45

Seminaria! lad Urtegaardsmanden holde Forelæsninger og Underviisninger baade theoretice og practice! lad nogle unge Mennesker fra hver Bye vexelviis oplæres i at plante, pode, inoculere, afsue, sette og beskære Træer, og ellers i at behandle Jorden til alle Slags Kaal, Rødder, Potates og Urter, med videre! Desuden ere der jo og skrøbelige, og til Bonde-Standen udelige Mennesker nok paa alle Godser, lad og disse undervises i Havedyrkningen, og saaledes blive skikkede til at fortiene Brødet hos de andre Bønder, enten som Pode-

Mestere eller Urtegaardsmænd. Troe mig, det er mueligt, at jage Armod reent ud af et Land, naar hver i sin Vey vil gjøre Tarvelighed og Arbejdsomhed til sin Hoved-Sag. Vilde dog de gode Herremænd engang lære at indsee, hvor aldeles det staaer i deres egen Magt, at udbrede Velstand og Lyksalighed inden deres liden Sirkel, troer jeg vist, at Lysten skulde snart forgaae dem til at forsømme dette deres Kald, for at vælge Hoffets Forlystelser, og for at forøge Tallet af Hoved-Stadens Daarer og Døgenichter.

46

Ligeledes burde og paasees, at Vedkomkommende holdt Bønderne til, i Steden for Torne-og Riis-Gierder, at indrette sufficante Steen-Gierder og levende Hækker, en Sag, hvorved Skoven og Bondens øvrige Arbeide vilde i Tidens Længde vinde meget.

Til Beviis, hvor høyt nødvendigt det er, at Bonden anføres til det Arbeide, hvorved han og hans Efterkommere kan befries fra Penges Udgift og alt formegen Tiidsspilde, vil jeg allene anføre følgende: Hans Majestæt eyer 3 Heste-Haver i Ods-Herred, forhen Rykker-Kobler, men nu forpagtede af Godsets Bønder, under Navn af Ellinge, Svendstrup og Borge-Vangs Heste-Haver. Af den sidste, som er omtrent den mellemste, i Henseende til Størrelse og Afgift, svare Bønderne, om jeg mindes ret, 100 Rdlr. i aarlig Afgift til Kongen; men de øvrige aarlige, og paa det nøyeste anslagne, Omkostninger med Staurer og Torn-Gierder, med Dagløn og Tilsyn, o. s. v. stige næsten til det samme; hvilke Penge kunde spares ved at indhegne den med Steen-Gierder, allerhelst da Steen kan have Millionviis, inden og uden for denne Heste-Have, allene ved

47

at opbryde og henvelte dem til Stedet, hvor Gierdet behøves, og det til mange 100 Favne, om der galt derpaa.

Nu derimod maae man med Bedrøvelse see, baade der og andensteds, at Jorden bær næsten intet uden Steen, i Steden for Korn og Græs. Kommer det endelig saavidt, at en Bonde umager sig undertiden med at opsanke een og anden Steen af sin Ager, har han gjerne tillige den smukke Vane at kaste den i nærmeste Torve-Grav, Engdrag eller Søebred, hvor man kan øyensynlig see den henkast. Naar nu en fornuftig Landmand seer saa gale Anstalter, maae han jo troe, at disse Folk søge kun at rette een Feil for at begaae en anden; thi hvo veed ey, hvad Skade en Tørve-Moese tilføyes ved at kaste Steen i dens Grave? og hvo seer en, hvorledes den ubetydelige Skov i Ods-Herred medtages, ved aarlig at lade hugge nogle 1000 Staure, og for Sælskabs skyld tillige de unge Eege- og Bøge-Træer, allene fordi man ikke vil bruge de Steene paa sit rette Sted, endskiønt de ligge lige for Foden. At der burde være en Slags Ave og Opsyn med saadanne dovne og skiødesløse Folk, begriber enhver.

48

De her i Kiøbenhavn foranstaltede Qvarteer-Commissarier og deres Instrux har givet Mig den Idée, at det vilde vist nok have sin store Nytte, om der ligeledes overalt paa Landet bleve beskikkede nogle duelige Folk til Land-Commissarier, Herreds- eller Birke-viis, som efter en fornuftig Instrux fra General-Landvæsens-Commissisnen skulde have Indseende med, at der dog kunde være en Slags Politie og Orden ligesaavel paa Landet, som i Byerne. Naar saadanne Folk havde den fornødne Indsigt, kunde de, være Bønderne til megen Hielp og Understøtning, ved Skifter, Registreringer og Vurderinger, at ingen Forurettelse skulde tilføyes dem; ligeledes til stor Opmuntring og Underviisning i Henseende til deres Pligters lagttagelse inden og uden Huuset, ved at lære dem, hvorledes de kunde befordre deres eget, tillige med Herskabets og Landets Vel, naar de allene vilde lade sig sige og anwise en bedre Maade, at drive deres Gaard og dyrke deres Jord, med videre.

Men, som disse Land-Comrnissarier ligesaa lidt, som Qvarteer-Commissarierne i Kiøbenhavn, maatte være Publico til nogen Byrde-

49

saa forstaaer det sig selv, at de burde tiene Bonden gratis, og i saa Fald tilstaaer jeg, at jeg ikke veed, hvorfra Lønningen skulde komme til disse Folk; thi min Sass er, at Bonden bør ikke bebyrdes med fleere Udgifter, men heller befries fra nogle af de ham allerede paalagde. Imidlertid blev der vel alrid Udveye til Lønningen, saasart man indsaar Nyttens. Om ikke andet, kunde man jo udsøge nogle af de dueligste og honnêteske Officerer, som nyde Pension eller Vart-Penge, og naar dem blev tilstaaet en liden Gaard, som burde følge Embedet, og lidt Tillæg til Pensionen, troer jeg vist, at de fornuftige ville ansee det for større Lykke, end at trænges ind i et Collegio til Forretninger, som aldrig havde været deres Sag.

Hvad Bonden eller Landmanden kunde ydermere høste megen Fordeel af, var B, At indrette almindelige Bie-Haver. Bier burde i mine Tanker være som et Inventarium til enhver Tønde Hartkorn, ligesom al anden Besætning af Vogne, Plov, Harve-Bæster, med videre. Og da disse nyttige Creaturers Sværmen og Formeerelses-Tiid indfalder

50

just, naar Bonden har meest med hans Tørve-Skiær og Høebiergning at bestille, hvorover Bierne maae savne den fornødne Tilsyn; saa kunde en beqvem Plads indtages i hver Bye, og indhegnes Med Palme-Pille og andre for disse Dyr meest tienlige Træer, hvor hver Bonde, i Forhold til hans Hartkorn, kunde indflytte de ham tilhørende Bier, og i sin Tiid Nyde Udbytte i samme Forhold af den Fordeel, den fælles Bie-Have havde givet af sig. Paa den Maade kunde tillige 1 à 2 af Byens Fattige fortjene Føden, ved at opvarte den heele Byes Bier. Det er desuden at mærke, at jo fleere Bier der ere paa et Sted, jo mindre Fare ere de underkastede for fremmede Giæster, og jo meer muntre og arbeidsomme ere de, siden disse kiære Dyr ere meget for Sælskab, og derimod traurige og længselfulde i deres Eensomhed. Blev denne Indretning iværksat, vilde maaskee mange Kiøbstæd-Folk gjerne være lodtagne i saadanne Bie-Haver; thi om Nyttens tvivler vel ingen, som har mindste Kundskab om disse Dyr, og veed, hvor lidt de koste at underholde, imod de anseelige Fordeele, Eyer-

51

manden aarlig Aars kan trække af dem. Vore ældgamle Forfædre maae vist nok bedre have indseet Nyttens af Bie-Avlingen, end vi, og at samme maae have været i god Stand hos dem, er flutteligt af hvad man læser i den Materie hos adskillige Skribentere, og iblant andet af hvad vor meget lærde, og til Videnskaber saa særdeles opoffrede, Hr. Conference-Raad Suhm anfører til Exempel derpaa, i hans Samlingers 1 Vind 2 Stykke, saaledes: "Ved Christi Tider skal Frode have regieret i Sieland, " om Ham fortælles der, at han, for at beværte den Svendske Regent Fiolner, Havde ladet fylde et Kar, der var mange Alen høyt, med Miød, hvilket viser Ælden af Bie-Avling og Miøds Tillavelse hos os, som og bekræftes af Pytheæ foranførte Vidnesbyrd, og ved det, at Odin lovede Miød til de afdøde Helte i Valhalla."

Hvilket henrykkende Syn maatte det en være, at see vore Lands-Byer prydede allevegne med Steen-Gierder og levende hækker; med Træ-Gaarde, Humle-og Bie-Haver; med smukke Kiøkken- og Frugt-Haver, i hvis Træer

52

og Blomster Bier sværmede Million-viiS inden og uden om, for at berede Honning og Vox til utroelig Nytte og Fordeel for Landet. Sandelig! den, som kunde være lunken og følesløs ved et saadant Syn, eller uden Drift til at ophøye Skaberens Godhed for saa megen øyensynlig Overflødighed, fortiente vist ikke at kaldes Menneske.

Bonden og Landmanden kunde og have god Fordeel af

C.) At besætte sine Tørve-Grave, Vadsteder og Gade-Damme, med Fisk, for dermed at forsyne de nærmest omliggende Kiøb-Stæder. Men i saa Fald maatte det ved en Kongelig Anordning være Herskabet, Forvalteren, Skov-Rideren, eller andre, aldeles formeent, herudi at fiske, meget mindre, at tiltage sig nogen Raadighed derover; thi alt hvad deraf kunde udbringes, burde være Bondens egen Profit. — Endelig er for det 4de. Een af Aarsagerne! til Landmandens slette Tilstand og yderlige Fattigdom, at en Fæste-Bonde ikke har nogen Sikkerhed for sig, hvorledes det skal gaae hans Fa-

53

milie efter hans Død. Det er jo naturligt, at saavel han, som de, kan ønske, at hans sure Slid og Slæb maatte komme dem til gode; men just i Mangel af noget sikkert Haab herom er det, han taber Mod og Lyst til at see Gaard og Grund til gode; thi han lærer sin og Sines Skiæbne af den daglige Erfarenhed, stadfæstet med utallige Exempler, hvoraf følgende er nok til at bevise Vedkommendes Omgang:

En skikkelig Bonde-Karl falder paa at fæste en Gaard, med den usleste Besætning af nogle faa udlevede Bæster, og faldefærdige Huus-Bygninger, uden Sæde-og Æde-Korn. Han faaer strax ved Venners Hielp Jorden pløjet og vel hesaaed. Ved et gunstigt Forsyn flipper han og til en god Kone, fordi han ek hende værd. Hun indbringer ham Sommer-Føde, noget til Boehave og Besætning. Brude-Gaven anvendes til Bygnings-Tømmer. Saaledes have disse stakkels Folk allerede bragt det vidt det første Aar. Manden vedbliver at stræbe uden om, og Konen inden i Huset; de legge sig Føll, Kalve, Faar, Svin, med meere, til; alting trives og velsignes; thi de glemme ikke

54

fin høyeste Belgjørere, og naar saae man vel en gudfrygtig og ordentlig Vandel ubelønnet. Det andet Aar fætter Bonden sin Loe og Lade i Stand; det tredie, opbygger han sin Heste-Stald; det fierde, sin Koe-Stald og Høe-Lade; det femte og siette Aar samler han Penge til Bygnings-Materialier, for i det syvende Aar at opbygge sin Stue-Længde. Hans Besætning er i fuldkommen god Stand, og intet mangler nu i hans Lyksalighed, uden den sidste Bygning. Men Bonden dør just i Begyndelsen af det syvende Aar, og efterlader en Kone med 3 Børn. Nu gielder det, at betiene sig af Leyligheden. Registrering- Vurdering og Skifte-

Behandlingen, udfordrer Fogdens Rærværelsetillige med de af ham selv udvalgte Vurderings-Mænd. Han efterseer Gaardens Besætning, udtager af samme et par Vogn-Heste og behøvende Plov-Bæster, en beslagen Vogn med tilhørende Drag-Tøy, en Høst-Vogn med alt Tilbehør, Plov, Harve, Sæde-Korn, med videre, alt efter Vurderingen. Dernæst eftersees Gaardens Brøstfældighed, som anslaaes til en vis Summa. Saaledes bliver da For

55

valteren først den Afdødes Anklager for Gaardens Brøstfældighed, og udtager Besætning og Sæde-Korn, strax derpaa slaaer Samvittigheden ham, saa at han, som en retfærdig Dommer, tager øverst Sæde ved Bord-Enden, for at afgjøre Liquidations-Regning, saaledes som følger:

Stervboets Formue beløber sig efter Vurdering til — — 200 Rdlr.

Derimod er Boets Besværing,

Herskabets Prætensioner, Besætning efter Loven, Brøstfældighed efter Vurdering, samt dette Skiftes Bekostning — 348 Rdlr.

Følgelig kommer mit naadige Herskab tilgode den Summa — 148 Rdlr.

Altsaa ikke noget at arve for Enken og hendes 3 Børn. I øvrigt bliver Enken tilspurgt, om hun veed nogen Udvey, enten til Betaling eller Caution, for de resterende 148 Rdlr., hvortil hun svarer Ney, (som forstaaer sig; thi hvo vil cavere for en reent udarmet Enke), hun udbeder sig da allene af den

56

gode og gunstige Hr. Forvalter, at han af Medlidenhed vil overlade hende et Huus, hvoraf Hun lover at ville gjøre en Uge-Dag, hvilket bliver hende endelig accorderet, dog paa Vilkaar, med Spinden og andet Arbeide at see Gielden afbetalt, som hun og indgaaer. Saaledes bliver da Skiftet sluttet, og Gaarden Fæste-ledig.

Datum ut supra.

NN. NN. NN.

Enken og Laugvær- Fuldmægtig og Skiftege. Forvalter.

NN. NN. NN. NN. NN. Børnenes Formyn- Vurderings-Mændedere. ne.

For at undgaae Vidtløftighed, vil jeg ikke melde noget om de Skifter, hvor der er noget at arve; endskiønt det kunde vel og være Umagen værd at vise, hvorledes Børne-Midler i Almindelighed blive behandlede og udsatte. Enhver, som vil, kan af det allerede anførte dømme om, hvorvidt en Bondes Skifte bliver lovlig administreret eller ikke, naar en Foged eller Forvalter kan det rene Kyeblik være Anklager,

57

og det andet Dommer, i een og den samme Sag. Hans Paastand maae være saa uretfærdig, som den vil; saa tør Vedkommende dog ikke paaanke den. Saadan Omgang synes mig at være en Levning af Barbariet, og vist ingen Ære for vore oplyste Tider. Kan Bonden have Lyst til at stræbe paa saadan Maade? Ney! Han er et Menneske, han føler den ham tilføjede Uret, men formaaer en at afvende den; følgelig bør en viis Regjering see at forhielpe ham dertil, og det kunde, i mine Tanker, maaskee best skee saaledes:

Naar en Gaard blev Fæste-ledig, og Fæstet var fastsat efter Billighed, skulde Herskabet være pligtig, ved uvillige Mænd nøye at lade Gaardens Beskaffenhed undersøge, i Henseende til Bygningen, Humle- og Frugt-Haver, Piile, Steen-Gierder og Hække, Bie-Avling og al øvrig Besætning; dernæst at lade forfatte en Lov-formelig Syns-Forretning derover, hvoraf Fæste-Bonden skulde meddeele rigtig Gienpart, Ved Forretningen skulde det være Fæste-Bonden selv tilladt, med tvende andre Mænd, som han dertil kunde formaae, at være overværende,

58

disse skulde Herreds- eller Birke-Fogden give deres Taxt gratis, en ringe Tieneste mod det aarlige Dommer-Korn, som han nyder af en saadan Fæste-Bonde. Saaledes kunde ingen ved Dødsfald gribe ind i en Bondes Boe og Formue, saasnart Gaarden var holdt i den Stand, at den ikke gik under Vurderingen: og for ydermeere at opvække Lyst hos Bonden til at forbedre Gaarden, skulde al den Forbedring, som kunde bevises at være skeet siden den første Syns- Forretning, godtgjøres Enken i hendes andet Giftermaal ved det nye Fæste, eller den af Børnene, som traadde til Gaarden efter Forældrene. Heraf vilde vist nok siyde den Birkning, at Faderen vilde af alle mulige Kræfter see at forbedre Gaarden, i Haab, at nogen af hans Efterladte, enten Enke, Søn, eller Datter, torde maaskee, ved saadan Forbedring, komme til at nyde

Gaarden aldeles Fæste-frie. Jeg behøver ikke at være vidtløftig, i at vise flere Fordeele af saadan Anordning; thi hvo indseer ikke, at Bondens Velgaaende er Landets Rigdom, Kiøbstædernes Opkomst, og Herremændenes eget Gavn?

59

Jeg maatte og ved denne Leylighed vel spørge, om en Forvalter eller Ride Foged bliver saa slet aflagt, at han endelig skal leve paa den usle Bondes Bekostning; og hvo har sagt, at saadan Karl ikke kan nøyes uden med at ende som Herremand, efter at han har udsuet den arme Bonde lige indtil Skiorten?

Var det ikke Høyst baade nyttigt og nødvendigt, at enhver Forvalter, som blev antagen af et Herskab, skulde være forbunden til, ved lovlig Syns-Forretning at modtage Godset, og ved ligesaadan Forretning igien at aflevere det, om ikke i bedre, saa dog i lige saa god, Stand, eller og derfor at betale, og at staae til Ansvar for alt det, som ved hans Forseelse, eller manglende Opsyn, kunde øyensynlig sees at være bleven forverret? Og siden en Forvalter-Tieneste er af yderste Vigtighed for Vedkommende; saa var det ikke af Veyen, om den Anstalt blev føyet for Eftertiden, at ingen maatte paatage sig noget Gods at forvalte, med mindre han var en examineret Jurist, og tillige kunde medbringe Attester fra Professor Oeconomie ved Kiøbenhavns Universitet, hvor-

60

vidt hans Begreb og Indsigt strakte sig i Land-Huusholdningen; om han forstod alt hvad en god Bonde burde forstaae; om han kunde bruges som en god Holtz-Førster, (thi den Videnskab er i sær fornøden for en god Forvalter eller Ride-Foged, som jeg før har viist) ved Træers Udviisning og alle Slags Tømmer-Hugst, baade i Henseende til Tiden og Maaden, saavel som i Hensigt til Tømmeret og Træets forskjellige Brug; om han havde den fornødne Indsigt i Ager-Dyrkning, Have-Dyrkning, Jagt og Fiskerie, med videre. Thi at gjøre en Skatte-Korns Beregning, og at Holde Bog over Indtægt og Udgift, er det mindste af det, en Forvalter eller Fuldmægtig bør forstaae. Jeg tilstaaer, at saadanne Folk ville vel være rare at træffe; men naar her var Haab om anstændig Udkomme, (thi det forstaaer sig, at saadanne Folk burde lønnes efter Fortjeneste, og i Betragtning af den Nytte, de kunde gjøre), gaves der altid fattige Studenters nok, som endog paa denne Maade vilde søge at gjøre sig habile til saadanne Forretninger, for at faae noget ak leve af. — Endelig er og blandt Aarsagerne til

61

Landmandens slette Vilkaar at regne, for det

5te. At Huusmændene ikke anvises andre Nærings-Veye, end allene at være Bonden til Byrde. Her maae jeg paa nye hente Beviis fra Hans Majestæts Gods i Ods-Herred. Skade! at jeg ikke kan legge Godsets Jorde-Bog for enhver Øyne; thi deraf skulde tydelig kunne sees den største Uorden, i Henseende til Jordens Inddeeling, da een Bye har ofte en anden Byes Jorder i Fæste; da der findes Bønder, som have contribuerende Hartkorn paa en fremmed Mark, uagtet de ikke, den Dag i Dag er, enten kan gjøre reede, for Adkomsten, eller veed, af hvem Afgiften svares; da en Bye har sielden alle sine Beboere; men endog at der, foruden saadan Uorden, findes Byer, hvor Gaardmændenes Antal er nedsat fra 12 til 6, og igien forhøyet med 12 & 13 Huusmænd, foruden Indsiddere, Byerne til største Byrde. Naar nu betragtes, hvad Skade det er, at uddrive den halve Deel af Byens Gaardmænd, for igien at antage dobbelt saa mange Huusmænd, der svare 2 & 4 Mark

62

aaerlig Afgift, uden at have anden Ophold til Kone, Børn og Creature, end hvad de faaer af Bonden; er Let let at begribe, at Bonden selv maae blive fattig og forarmet paa saadan Maade. Denne Post kunde fortiene en vidtløftigere Forklaring; men det anførte kan allerede give Anledning nok til at undersøge, om det og forholder sig saaledes, som jeg har meldt. Min Sag er det allene, at vise rimelige Nærings-Veye og Opholds-Midler for Huusmændene, uden Bondens Fornærmelse.

Fra Rørvig og til Odens Riff paa fire Miles Distance, langs med Nord-Stranden, bestaaer Jord-Monnen overalt af Sand og Gruus. Af samme Beskaffenhed findes den og langs med Sønder-Stranden paa tre Miles Distance, fra Odens Riff til Høvestrædet. Paa denne vidtløftige Strækning ere adskillige Bund-Garn og Marsvins-Skader, hvoraf Hans Kongelige Majestæt nyder aarlig 8 & 10 Rdls. Afgift, Naar nu Hans Majestæt vilde allernaadigst lade denne liden Afgift fare, og igien befale, at alle Huuemcmd i Byerne her omkring

63

skulde flytte ud fra Bønderne, og slaae deres Boepæl langs med denne Strand-Strækning, for, ligesom paa Venen fra Kiøbenhavn til Helsingør, at oprette Fiske-Lejer, er jeg forsikkert, at Huusmændene kunde leve vel af dette Fiskerie, som er rigt og overflødig paa alle Slags Fiske, frem for noget andet Sted i Landet, og Fiskeriet kunde derved anseelig ophielpes. Men i Begyndelsen maatte de have nogle hornbecher, Espendier, eller Snekkesteener, til Anførere og Læremestere. Hidindtil har Fiskeriet været forpagtet af Gaardmændene,

en stor Feyltagelse; thi enten skal Bonden forsømme sin Avling eller og Fiskeriet, da dog begge Dele vil have Nøye Oppasning; og hvo veed, om det ikke er i Mangel heraf, at vi ikke, som vore Gienboer, have profiteret af den rige Silde-Fangst der er bleven til en saa betydelig Handels-Green hos dem?

Men, formedelst Begrebernes Fællesskab, falder jeg just paa nogle juridiske Qvæstioner, som jeg ikke kan hitte rede i, og derfor gierne skulde see opløste og besvarede, nemlig: hvorledes et herskab kan have Ret til at op-

64

rette Fiske Stader i Stranden, saa vidt dets Territorium gaaer, naar Kongen har eene Magt over den aabne Sø; og om Herpaa kan faaes Hævd? (disse Spørgsmaale falde saa meget naturligere, siden det forholder sig ikke lige eens paa alle Steder) Dernæst: Hvad Beskaffenhed det har med Forstrands-Rettigheden, i Henseende til de Skibe, som strande, og de Vrag, som drive ind paa Landet? Endelig: Om det ikke er en alt for overdreven og ugudelig Omgang, at paastaae tredie Parten af alt hvad der bierges?

Denne Materie fortiente, synes mig, en særskilt Afhandling af en Mand, der besad den fornødne Indsigt; thi jeg tilstaaer, at den i saa Fald brugte Omgang, hvortil jeg saa ofte har været øyensynlig Vidne, har ret giort mig scrupuleux da den passer sig meer paa et barbarisk, end paa et oplyst og sædeligt Folk; Hvilket jeg strax stal være i Stand til at, godtgjøre med troeværdige Tildragelser.

I Henseende til Uliigheden af saadanne Eyendoms-Rettigheder, da finder man adskil-

65

lige Jordegods-Eyere, som, uden mindste Afgift til Hans Majestæts Casse, tilegne sig Fiske-Rettigheden i Stranden, saavidt deres Gaards Grund rækker. Derimod seer man, at Hans Majestæt har alle Fiske-Staderne fra Kiøbenhavn til Gilleleye, endskiønt Kraagerups-Gaards Eyendom gaaer lige ud til Stranden. Samme Bestaffenhed har det og med Forstrands-Rettigheden; thi paa nogle Steder hæves Bierge-Lønne af Eyeren til Grunden, som paa Anholt, Westervig, Aftal, og flere Steder; paa andre derimod, er saadan Herlighed Gaards-Eyeren formeent, som paa Hesseløen tilhørende Hr. Kammer-Herre Adeler.

Angaaende Bierge-Løn da tillader vel Loven, og de didhenhørende Kongelige allernaadigste Forordninger, at der maae tages en billig Bierge-Løn, og at samme, i Mangel af mindelig Forening, skal fastsættes af uvillige Mænd. Men det er vist nok ingensteds tilladt,

66

saavidt jeg veed, at paastaae en tredie Part til Bierge-Løn af det strandede og biergede Gods; Hvilket er ikke destomindre nu omstunder saa vedtagen, at man har endog Exempel paa, at en Skipper, der fik allene sit Penge-Skrin bierget, maatte udtælle 2000 Rdlr. til Bierge-Løn, som var den tredie Deel af Capitalen; Ligeledes at en anden Person maatte give tredie Deelen af et complet Sølv-Taffel-Service, (hvilket Rov er endnu i en vis Families Eye), allene fordi han var reist som Passageer med et ulykkeligt Skib. En anden Tildragelse veed man og, med en vis Clas Dam fra Enkhuysen i Holland, som maatte ud med 1400 Rdlr. til Forstrands-Eyeren, da han i Aaret 1751. løb paa et vist Rev i Cattedgaket Med sit Fløit-Skib, ladet Med Kongelig Franske Orlogs-Maste-Træer. Dette gik saaledes til: Den sædvanlige Biergnings-Baad var ikke i Stand til at indtage disse Master; Hvorfor Herskabet indgik Accord med Fyer-Manden, om at betiene sig af hans

67

Baad, som den største og beste paa Landet, imod 7 Rdlr. for hver Transport imellem Skibet og Landet, alt under Paaskud af tilbørlig og prompte Assistance, at Skibs-Capitainen ikke skulde have noget at klage; men egentlig for at forekomme ham, at han en selv skulde leye og benytte sig af Denne Baad, som den eeneste, hvorover Herskabet ikke havde at befale; siden Fyer-Manden dependerer allene af den Kongelige Fyer-Forvalter. Imidlertiid skeede kun een Transport, siden Ladningen ikke kunde bierges, og Skibet efter Aftaklingen littede sig selv af Grunden ved høyt Vande, og drev til Gilleleve og Hornbech, hvor Ladningen blev bierget efter Kongelig Ordre. Ikke destomindre paastod dog Vedkommende den tredie Part af det biergede, uagtet deres heele Udgift var ikkun 7 Rdlr., og fik den og virkelig udlagt og anvist, deels i Skibets Inventarium, Takkelagie, Seyl & c. deels i dets indehavende øvrige Ladning, som man ved Commissonaire i

68

Kiøbenhavn udbragte til 1400 Rdlr. Naar nu Capitainen selv kunde have leyet Baaden, havde han jo kunnet spare 1393 Rdlr., en betydelig Capital for en Skibbruden Mand.

Mange vil maaskee indvende, at andre Nationer ere lige saa ubarmhiertige mod vore Søfarende, saa at vor Medfart i saa Fald kan allene kaldes en Giengieldelses-Ret, helst, da de fleeste Skibe, som strande paa Dansk

Grund, ere fremmede. Men vi vide, at al Menneskens Slægt boer på Jordens Kreds af et Blod; følgelig er ingen, være sig af hvad Religion og Folke-Slag, uberettiget til vor almindelige Omsorg og Menneske-Kiærlighed.

Hvor ofte driver ikke vor store Saliggjørere paa de Pligters Efterlevelse, som det eene Menneske skylder det andet, endog i Henseende til timelig Velfærds Befordring. Sandelig ingen, som har nogen Religion og Ærbødighed for det højeste Væsen, kan uden den inderligste Følelse tænke paa, at den Almægtige har saa

69

dybt nedladt sig til os, at han endog har villet, at vi skulle bringe vor Næstes vildfarende Ore paa ret Vey, og hielpe et med Læs bebyrdet Asen, og opdrage det i Livs-Fare svævende Creatur, endog om Sabbathen; hvor meget meer da, at vi skulle staae vore Med-Mennesker bi i al Livs-Fare? Have da ikke de et stort Ansvar, som imod Guds og Naturens Lov, hvorpaa de verdslige bør grunde sig, lade ugudelige Vedtægter være upaatalte og ustraffede; end sige de, som virkelig betiene sig af dem, for at tilvende sig uretfærdigt Gods paa andre, uden des noksom ulykkelige, Menneskers Bekostning?

Det vilde derfor geraade den Danske Regiering til en udødelig Ære, og tiene som et stort Beviis paa dens Retfærdighed og Menneskelighed, om vi bleve de første til at føye andre og bedre Anstalter, saavel i Henseende til Strand-Rettigheden, (hvortil enhver burde vise sine Adkomster, da ofte de, der have mindst

70

Ret, misbruge den meest) saa og i Henseende til en fastsat billig Taxt for Bierge-Lønningen, til de Skibbrudnes Lettelse i ulykkelige Tilfælde. Og hvo veed, om ikke et saa priseligt Exempel kunde have den ønskelige Indflydelse paa andre Christne Potentater, at de alle ville foreenes om, at fordrive denne Lerneiste Hydre af deres Riger og Lande, overladende Tyrker og Hedninger allene, at beholde al Søe-Røveri for sig; anderledes veed jeg ikke at nævne den Misbrug, man paa adskillige Steder gjør hos os af denne saa kaldede Rettighed.

Endeel vil maaskee holde denne Forandring, om ey reent ugiørlig, saa dog meget vanskelig. Men Knuden var snart løst, naar Hans Majestæt allene vilde allernaadigst befale, at Bierge-Lønningen skulde overalt i Hans Lande og Riger eengang for alle regleres og fastsættes.

Man har Taxt for Bryggere, Bagere og Slagtere; for Hyre-Kudske, Vogn-Mænd og Færge-Mænd, med fleere. Hvi kunde man da

71

ikke og have en fastsat Taxt for, hvad en Biergnings-Baad burde koste Dag-eller Transportviis; hvormeget der burde betales i Pak-Huus-Leye maanedlig etter ugentlig, for det biergede Gods, indtil den Forulykkede kunde enten faae det bortført eller gjort i Penge, som Ham selv syntes.

Og paa det Vedkommende kunde underrettes om de gjorde Anstalter til deres Frelse og Redning, skulde

1.) Saadan Taxt eller Biergnings-Reglement, skreven paa Dansk, Tydsk, Hollandsk, Engelsk og Fransk, en allene være opslagen i ethvert Fyer-Huus; men endog strax forevises den forulykkede Capitaine, Skipper eller Styrmand, til Efterretning, 2.) Skulde enhver Forstrands-Eyer, Forpagter, eller Øvrighed i Districtet, forsyne sig med den forulykkede eller strandede Skibs-Capitains eller Skippers Beviis for, at saavel Taxten var ham rigtig

72

foreviist, som at Han, i alle øvrige Henseende, havde nydt al muelig Hielp og Assistance,

3.) Skulde enhver, som vilde betiene sig af sin Forstrands-Ret, være forbunden, paa det beqvemteste Sted ved Stranden, at lade opbygge, hvor de ikke forhen fandtes, forsvarlige og tætte Pak-Huuse, hvori enhver med Sikkerhed kunde bevare sit biergede Gods, imod en billig Pak-Huus-Leye; ligesom og, at være forsynet med tilstrækkelig Antal af fornødne og rummelige Baade, i sær under Øerne, hvor de fleeste sætte til, samt at have en god stor Biergnings-Baad altid liggende ved hver Side af Landet, nær ved Fyer-Huset; saa at, naar det var umueligt, formedelst Brænding af den oprørte og uroelige Søe, at komme ud med Baad for fra Landet, man da kunde gjøre fornøden Assistance med de Side-Baade, som laae i

73

Læe, og saaledes ofte redde baade Folk og Gods, førend Stormen reiste sig paa nye. At saadan Anstalt var meget nyttig, beviser følgende: Med den nys ommeldte Clas Dam indtraf just den Omstændighed, at hans Skibs-Baad blev kastet over Bord, da han ulykkelig-viis satte til under Land. Han maatte altsaa, med fiorten Mand, udholde fire Nætter og Dage paa det strandede Skib, af Mangel paa Hielp, uagtet han baade med Nød-Skud og ophidset Flag tilkiendegav sin Fare; men det var Beboerne umueligt, at faae nogen Baad ud,

formedelst Søens Brænding paa Landet. Man har desuden mange bedrøvelige Exempler paa andre, som, efter at have undgaaet den første Fare, omkomme i den anden, af Mangel paa hastig Hielp, naar Stormen slaaer om igjen. For det

74

4.) Burde føjes Anstalt, at Fyer-Manden Skulde altid have en Flag-Stang staaende ved Fyer-Huuset, hvis Flag han strax kunde hidse op til Vedkommendes Efterretning, saasnart han mærkede noget Skib at være i Fare, eller nær ved at støde an, og i øvrigt være forbunden, uopholdelig at sende Bud til Præsten, eller anden Øvrighed paa Landet, om Ordre til de meest Søbefarne Folk, at de skulde assistere den, som var i Fare. Men naar Capitainen eller Skipperen var i Land, burde det være ham uformeent, dog imod billig Betaling, at commandere over de Landet tilhørende Baade og Mandskab, ligesaa fuldt som de vare hans egne Endelig skulde det

5.) Paaligge Forstrands-Eyeren, til sin egen Sikkerhed, at lade tage Syns-Forretning over det strandede Skibs Tilstand, samt lade sig tilforladelig berette, hvor-

75

ledes det var strandet; om det kunde staae til Redning; hvor meget der af Ladningen var bierget, o. s. v. Saadan Forretning med sine Bilager og Attester, samt Skibs-Capitainens eller Skipperens i 2den Post ommeldte Beviis, skulde han ved Leylighed indsende til det under det Kongelige Finance-Raad sorterende Oeconomie- og Commerce-Collegium, paa det vedkommende Assurandeurer, eller Skibs-Eyere og Reedere, kunde derfra erholde saadan Efterretning, om forlangtes.

Langt fra, jeg vil have dette Forslag anseet som noget tilstrekkeligt i den Materie; nok! naar det allene kan opvække Eftertanke; thi behøves der Reformation i noget hos os, er det vist nok Strand-Rettigheden og Biergnings-Væsenet. Skulde vi leve den Dag, at man fandt fornøden herom at udgive en nye Anordning, tvivles ikke paa, at dens Udkast

76

jo blev overladt til saa Indsigtsfulde Mænd, at Nationen kunde have Ære deraf; helst da det er en Sag, som angaaer alle Europæiske Stater.

Her have da mine Læsere de Betænkninger, jeg har gjort mig over Landmandens Tilstand. Meget kunde endnu være at sige i den Materie, for Exempel: Hvorvidt den nu omstunder saa stærk paadrevne Separation mellem Bøndernes Boepæle kan have Sted eller ikke, og om der ikke paa sine Steder kunde flyde visse Uleyligheder deraf, i Henseende til en ringere Jordmon, end forhen; megen Jords-Spilde, formedelst de anbefalede Grøfter og Skov-Gierder; Mangel paa Græsning for Bondens Faar, Sviin og Giæs paa de Steder, hvor der haves Mængde af saadanne Creatures Tab for Bonden, naar hans Tørve-Moese og Eng-Bund kommer til at ligge ham

77

saa Meget længere fra Haanden o. s. v. Men jeg kan troe, at det er umueligt, at paasee nogle faa enkelte Personers Fordeele, saa snart det gielder om saadanne Indretninger, hvorved det Almindelige skal gavnnes.

Her kunde og være Sted at melde noget om Nødvendigheden og Maaden at anlegge Træ-Skoler, og at forplante Eeg, Bøg, Ask, Lind, Elme, Castanie- og alle Slags Frugt-Træer overalt i Byerne. Men da det er forgæves, at paalegge Bonden fleere Byrder, førend man har befriet ham fra nogle af dem, hvormed han allerede er betynget; og der uden des er saa meget andet, hvorpaa først burde tænkes til Bondens Opkomst, saasom, gode og overflødige Skole-Anstalter, med duelige og brave Skoleholdere, som vare i Stand til at indprænte de Unge en fornuftigere Tænke-Maade end den, de Gamle i Almindelighed have, og fra de spæde Aar af at lære dem, fra hvem Velstand og Lyksalighed egentlig kommer, og

78

ved hvilke Midler de best erhverves og vedligeholdes; saa vil jeg allene slutte denne liden Afhandling med det oprigtige Ønske: At den Allerhøyeste vil opfylde de mange betydelige, og i vore Tider i sær saa høyt nødvendige Ønsker og Bønner for Land og Rigers Vel, som opstige til Himmelen fra de Retskafne, i disse, nu paa nogle Aar temmelig hiemsøgte, Riger og Lande; saa tvivles ey om, at jo Landmandens Opkomst bliver en nødvendig Følge deraf, som den første, og mindst undværlige, blandt alle Stænder paa Jorden.

79

Trykfejl. Pag. 5 lin. 6. oylyste I. oplyste — 44. — 3. har selv har I. har selv — 59. — 24. Oeconomie I. Oeconomiae. — 63. — 13. Vonden I. Bonden.

Enfoldig Samtale imellem en Borger og en

Bonde,

saare nyttig at læse

for

Proprietairer, Magistrats-Personer,

Konsumptions-Forpagtere,

og Ridefogeder.

Uddragen af Peder Paarses Dag-Bog, og til Trykken befordret

ved

Ole Andersen P. p. G.

Sogne og Bonde-Foged.

Kiøbenhavn, 1771.

Trykt og faaes tilkiøbs hos A. F. Stein, boende i Skidenstrædet.

2

3

Borgeren. Nu er I vel alle paa Landet glade. Bonden.

Gud hielpe os sas a er vi glade; Den farlige dyre Tid. den haarde Vinter, den Besværlighed det tegner til med Vaar-Sæden at faae lagt, giver de fleste Leylighed til stor Sorg,

Borgeren.

Ja, hvad skal vi sige, som boer paa disse haarde Steene: Vi føle det frem for Landmanden,

4

Bonden.

Jeg vil tilstaae, at I har ondt nok; Men I er selv Aarsag til meget af det onde

I lider, og I gjør meget ondt for Landet med.

Borgeren.

Den Beskyldning er temmelig haard: Jeg maatte gierne vide det noget Nøyere, og hvad I forstaaer dermed.

Bonden.

Det er let at forstaae: Veed I ikke, at alle de Byer, som ligger længer end 2 Miile fra en Kiøbstæd ere inddeelte i Destrict, hvor Frihed at brænde Brændeviin bliver forpagtet bort: Veed I ikke, at Kiøbstæd-Manden forpagter mange af diste Destrict, hvilke han igien tilligemed Kiøbstædernes egne Friheds-Destrict, forpagter bort til Bonden, og ikke til een allene; men saa mange, som, kand og vil give Penge derfor, kand faae Lov til at brænde; Hvor meget Korn bliver da ikke sveen bort? I taber jo derved eders Næring paa en dobbelt Maade, hverken kand

I selge Brændeviin eller kand saae Korn at kiøbe, den eene Bonde kiøber det af den anden, og den Rige faaer alt det den Fattige kand undvære, Ja den Fattige nødes til mange Gange at sælge med Tab, og fordi

5

han staaer i den Riges Gield, maae han tage hvad den Rige byder, saafremt han skal enten faae en Skat at laane, eller en Tønde Korn at borge, naar hans eget er sveen bort i Brændeviin, og han maa mange Gange give en Skp. Bygfaaed til Villighed, foruden at betale det 3, 4, ja vel 5 Mrk. dyrere, naar han kiøber, end sælger, er I da i Kiøbstæden ikke Aarsag baade til Bondens og eders egen slette Tilstand.

Borgeren.

Men Borgerne er jo ikke Aarsag i, at Landet 2 Mile fra Kiøbstæderne er inddeelt i Districter til Brændeviins-Forpagtning.

Bonden.

Det siger jeg ikke heller, men de er jo Aarsag i at de forpagter det bort igien til andre, I tænker, at Bønder forstaaer dem intet derpaa; Som jeg har hørt, skal Hensigten med Inddeelingen være at forekomme og forbyde al ulovlig Brændeviins-Brænden, men det blev ikke galt før da, faa man seer, at alt det Kongen gjør til Hielp for det Almindelige, bliver formedelst Misbrug, en Aarsag til det værre.

Borgeren.

Jeg for min Deel ønsker gierne Forandring deri, men Interressenterne i Con-

6

sumptions-Forpagtningen ville nok tabe derved, thi jeg skal sige Jer: De tage Penge af Bønderne, fordi de maa brænde, og saa kiøber de igien Brændeviin af Bønderne, derved har de dobbelt Profit; de kiøbe alt let, og lader dem betale dyrt, og saa har de altid at sælge, endog til Kipperne paa Landet, naar andre Borgere hverken kand faae Korn at kiøbe, eller formaaer ar betale den dyre Consumption.

Bonden.

Hvorfor klager I ikke det for øvrigheden, eller om de ikke vil skaffe eder Ret, for Stiftamtmanden?

Borgeren.

Jeg for min Deel vil heller nære mig af mit Haandværk, og stræbe at faae det usle Lives fattige Ophold; det er ikke saa got, som I tænker, at legge sig ud med Øvrigheden.

Bonden.

Det er jo ikke at legge sig ud med dem, fordi man klager sin Nød for dem, men kanskee de ere gode Venner med Consumptions-Forpagterne, og har baade nogen Lindring i Consumptionen, og endda lidt til, thi de er gierne Kiøbmænd tillige.

7

Borgeren.

Saadan er det noget nær, som en Bondemand taler I meget viiseligen: Vore Kiøbmænd handler med forbudne Vahrer, og skal de faae dem ind, maa de være Venner med Magistraten, forstaaer I den Qvint?

Bonden.

Ja, saa meget forstaaer jeg, at det seer galt ud med den Fattige; men Gud skee Lov det faaer Ende.

Borgeren.

Jeg kommer saa langt ud fra mit første Hensigt, da jeg spurgde, om alle Bønderne vare ikke nu glade, dog kand jeg ikke forbiegaae at spørge eder, som en fornuftig og ærlig Mand: Hvor mange ere i den Bye I boer, der brænder, og hvor meget Korn kand I tænke der forbruges til Brændeviin om Aaret?

Bonden.

Det kand jeg ikke vist sige, jeg tænker dog, der foruden Kroemanden er 8te eller 10, dog maae jeg og sige, at vore Byemænd ere ey saa flamme, som i mange andre Byer, baade i og uden for vor Sogn, der skal dog ikke fattes meget i, at der jo brændes 100 Tdr. i vor Bye, lad mig see, 100 Tdr. for-

8

staaer intet; saa meget forbruger vel Kroemanden allene.

Borgeren.

Har eders Kroemand Lov til at brænde, Ja det kand vel ikke andet være, siden han brænder saa meget.

Bonden.

Alle Kroemænd har jo Lov at brænde.

Borgeren.

Deri tager I Feil, ingen iblant dem har Frihed længer dertil, med mindre de giver 100 Rdlr. aarlig af hver Tønde deres Kiedel kand holde, i andet Fald skulle de tage hvad Brændeviin de forlanger i Kiøbstæderne.

Bonden.

Saa maae han nok ogsaa betale, thi hans Brændeviins-Tøy staaer aldrig; Men er det ikke Synd at I taer saa meget af ham?

Borgeren.

Jeg tager hverken af ham eller nogen, som jeg har sagt eder, ikke heller kand Kiøbstæderne give Frihed til at brænde. De 100 Rdlr. skulle betales til Kongen; Saa mange, fom kand og vil betale den Summa maae

9

brænde; men ingen flere, og I kand let vide, om han er blant deres Tal; thi saa kommer hverken Herredsfogeden eller Birkedommeren der, naar de randsage efter BrændeviinS-Tøy.

Bonden.

Men kand ikke de, som giver Bønderne Lov at brænde, og give ham Lov?

Borgeren.

Ingen kand give Lov dertil: gjør Consumptions-Forpagterne i Kiøbstæderne det, forsee de dem, og kunde komme i stor Straf, om de blev angivne.

Bonden:

Da veed jeg, at Roeskilde Karle har begiert af vor Kroemand 50 Rdlr. for Frihed at brænde, om de bleve akkorderede veed jeg just ikke, men han brænder drivende, og det torde han dog ikke, dersom han havde ikke Lov dertil.

Borgeren.

I maa troe det, som jeg siger, jeg har nu boet her i Byen over 20 Aar, og i den Tid er ingen Forordning oplæst der giver saadan Tilladelse, derfor, om det er som I siger, tør ingen af dem være deres Pagt bekiendt. Alt det Consumptions Forpagteren kand for-

10

sikre, er, at han for sin Part vil lade ham være urørt, men han er i lige Fare for Strandrideren,

Herredsfogeden og for hver, som vil give ham an.

Bonden.

Ja det passer nok han, ellers maatte han være en Nar, ville han give sine Penge ud, og ikke vide sig Forsikring.

Borgeren.

Ja det kand være, enten at Consumptions-Forpagteren maa da give dem noget, som Opsyn og Inqvisition er betroet, eller Kroemanden maae selv give dem Stikpenge, men ingen af dem har Frihed dertil, og hvem der gjør det eller andet saadant, de ere Bedragere.

Bonden.

Paa den Maade er der mange Bedragere, men jeg kand troe, der er ogsaa desverre; Men I talede før om Stikpenge, har I og den Skik i Kiøbstæderne, jeg tænkte de brugte det allene paa Landet.

Borgeren.

Veed I og, hvad det betyder der; jeg tænkte de brugte det i Kiøbstæderne allene, thi at jeg før sagde, at Kroemænd og Bræn-

11

deviinsbrændere paa Landet gav Stikpenge, maae I vide, var fordi jeg anseer Kroemænd, som halv Borgermænd.

Bonden.

Jo, vi veed ogsaa hvad det betyder, men det vil vi ikke tale om: det har været før os, og det bliver efter os, dog skal jeg fortælle Jer noget derom, som I kan lee ad: Vor Kroemand, som har nu faaet Sølv-Knapper i sin Trøye, gaaer med en rød Hue, og røger Tobak af en lang Pibe, siger intet længer Stikpenge, men kalder der en krum Haand, som han siger at have hørt af de Store der kommer, naar de er paa Reisen.

Borgeren.

Vi roer saa langt ud, at det lader til vi ey saasnart kommer i Land; Endnu fik jeg intet at viide, hvor meget Korn, enken Kroemanden, eller Bønderne forbruge til Brændeviin.

Bonden.

Jeg fik heller intet at vide, hvad I meente med det I spurte mig om, hvorfor Bønderne skulle nu være glade meer end tilforn.

Borgeren.

Det skal jeg oprigtig sige Jer, men lad os først faae dette udgiort: Hvor meget Korn

12

forbruges i eders Bye til Brændeviin? I siger, Gud veed det, men det er intet det Svar jeg søger: Gud veed alle Ting, men vi kand og vide mange Ting, og hvad I veed derom, vel begierer jeg at vide.

Bonden.

Det kand jeg ingen Forrede gjøre for til nogen Vished, vor Kromand kjøber paa Herregaardene, og saa faaer: han Herredsfoged Kornet, mærker I det, men hvor meget af alle Slags kand jeg ikke sige, dog tænker jeg vel det er ikke over 100 Td. og det skal endda være knap nok, thi han har selv en mægtig Avling: En Bonde derimod kjøber ikke over 15 til 16 Tdr. , uden han tillige legger det op, for at gjøre dyr Tid dermed, saa kand han nok købe 50 Tdr.

Borgeren.

Paa den Maade er det jo imod 200 Tdr. i den eene Bye, det er forfærdeligt; Men hvor faaer de alt dette at købe, I har sagt mig det om Kroemændene, men Bønderne hvor faaer de det, i forrige Tider, da Karlene fik saaed, veed jeg nok, at rige Bønder kjøbte af dem, men nu er jo det forbie og forbudtet.

Bonden.

Nu er det best jeg tier; thi uden Tvivl vil I høre mig ud, siden I holder Jer saa

13

fremmed: Veed I intet bedre, da er I, jeg beder om Forladelse, en enfoldig Mand.

Borgeren.

Jeg gruer for at tænke paa den Mængde Korn der forbruges til Brændeviin, det maae jo være mange 1000 Tdr, i dette Land; Hvad er det da at undre at her er dyr Tid i Landet, og saa stor Trang for Brød. Gud give vor fromme Konge vidste alt, saa vist han raadede Bod derpaa; Sandt nok, der er udqaaet adskillige Forordninger til at indskrænke Misbrug af Brændeviinsbrænden, men de bliver kun læst, paaskreven og henlagt, og som I fortæller, har det aldrig været verre end nu, I bedrøver mig ret med eders Fortællelske.

Bonden.

Jeg har flet intet fortalt, uden det jeg, om det skulle gielde, torde staae ved Enden og svare til, I maae nok troe, jeg er intet kommet til Byen i Dag for at tale om saadant. I begyndte jo selv paa det, og I kunde jo lade være og tiiste mig, men lige meget er det: Jeg har intet sagt for meget endnu, jeg tør lade hver Mand høre det.

Borgeren.

Mig synes I bliver vred, det maae intet være; Tænk intet, jeg taler med Jer for at ud-

14

lede noget til eders Fortred; Men som I veed saa got at svare for Jer, og veed saa god Beskeen om alle Ting, har I ret fornøyet mi.

Bonden.

Da veed jeg ikke, at jeg har talt et Ord, hvoraf I kand slutte, at jeg var eller blev vred; Jeg har jo svaret smukt og skikkelig paa alt det I har spurgt om; Men I nikker med Hovedet og legger Hænderne sammen, ligesom det jeg fortalte var enten noget Nyt eller Løgn. Hvem I vil tale med, har I det samnie at høre; men jeg maae til at reise hiem, inden det bliver for nær Aften: Saa jeg denne Gang faaer intet at høre hvorfor Bønderne skulle være glade, det kand vel heller intet hielppe mig noget. God Nat.

Borgeren.

I maae for Guds skyld bie noget, og bliver det for sildig for Jer, at komme hiem, skal I gierne faae Huus her i Nat, og til Ophold hvad mit Huus formaaer: Lad os nu sidde og tale lidt meer med hverandre.

Bonden.

Ja! jeg kand sagte gjøre Jer den Magelighed og sidde lidt hos Jer, men jeg er bange I glemmer endda at sige mig det andet?

15

Borgeren.

Ney mæn skal jeg ikke, og at I ey skal frygte derfor, skal jeg sige det strax: I husker nok, at jeg spurgte, om I paa Landet ikke vare alle glade; det Svar I derpaa gav, førte os ind i den lange Samtale vi have holdt med hinanden, der heller ikke har været saa gandske unyttig, og jeg ville ikke undvære for meget, men mit egentlige Spørsmal var i Henseende til Hoveriet: Jeg mener, at alle Bønder maae nu inderlig glæde dem, at deres Hoverie er ved den Kongel. Forordning bleven letter.

Bonden.

Jeg er endelig ingen Hoverie-Bonde; thi jeg er paa de Høylærdes; men alle vore andre Bye-Mænd gjør Hoverie, og det forstaaer sig at de ere glade, dog har de et af de beste Herskaber i Landet; Men jeg har en Broder, der er paa et andet Gods; der er Hoverie, som betyder noget, der er de aldrig frie enten Helligt eller Søgent. Han var hos mig forleden og fortalte mig sin Skiebne, og jeg kand intet fortælle Jer det halve han regnede op.

Borgeren.

Saa var han vel Hierteglad, og takkede Gud og Kongen, der havde tænkt paa de Fortrængte, og lindret Slaveriet.

16

Bonden.

Ja vist var han glad og fornøyet, men han var dog bange, at Herskaberne skal gjøre alligevel hvad de selv vil; Men jeg meente Ney, at Kongen var over os alle, og havde ligesaa meget at sige over den største Herremand, som over den gemeeneste Bonde; De kommer nok til at stikke deres Pibe ind, og saadant meere, som jeg kunde trøste ham med; Han sukkede derved, og sagde: Ja du min Broder, du har got ved at sige det, det er got at kiere i hele Vogne, som Ordsproget lyder.

Borgeren.

Lod I da den stakkels Mand ikke fortælle Jer noget meere, hvoraf I kunde kiende Forskiellen imellem det gamle og nye Hoverie, det havde været værd at vide.

Bonden.

Han regnede en grumme Hob op, men Meener I jeg kand huske det; Han havde gierne kundet fortælle derom, troer jeg, til Pintse-Dag, men jeg gav ham 1 Td. Korn til Hielp til Føde til sine mange smaae Børn, saa reiste han.

Borgeren.

Da veed jeg han blev glad og takkede Jer meget, som Han havde Aarsag til, thi

17

1 Tønde Korn, og kandskee det var endda Rug, betyder noget i denne Tid.

Bonden.

Ney, der var en halv Td. af hver Slags, og han blev sagte glad; men jeg forlangte ingen Tak af ham, han kyssede Haanden og gav vor Moder; men det taber han da intet ved, og jeg holdt meget af det for en anden Gangs skyld, man vil nødig ligge sig ud med sin Qvinde, og omendskiønt vor Moder er saa naadigt et Menneske, som Liv kand ligge i, saa tykkes mig dog hun holdt af at han takkede hende; Mener I ikke ak Taarene stod hende i Øynene, og hun løb strax hen og gav ham et Stykke rødt Badmel til en Trøye til en lille Dreng han har, som hun har baaret.

Borgeren.

Det var smukt, og jeg kand høre, at I har en kiøn skikkelig Kone; Men fortæl mig noget om hans Hoverie. Naar I vil begynde fra en vis Tid paa Aaret, som for Exempel fra Høe-Høsten, og vi gaaer saa heele Aaret igiennem, saa kand I nok huske det.

Bonden.

Det er mig umuelig at huske det alt, jeg troer. ikke, at nogen Bonde kand gjøre Rede

18

Derfor; thi med et Ord, de er aldrig frie Herre uden det maae være et Vunderverk, og naar jeg nu ville regne det op, saa glemmer jeg meget, og bliver forvildret i det, men kunde jeg skrive, saa skulle jeg tegne op hvad jeg vidste, og. faae min Broder til Hielp, saa skulle I Kaarse for Jer. Men jeg troer ikke Det kunde skrives ringere end et halvt Aar.

Borgeren.

Jo Jo; man skriver meget en halv Dag end sige et halvt Aar. Jeg er ingen hurtig Skriver, men jeg troer dog jeg kunde skrive alt det Hoverie en Bonde gjør imellem Aar og Dag paa 0 til 4 Timer, vil I vedde med mig.

Bonden.

Ja, jeg veed kun lidt af det, men jeg kom dog nok til at ligge her i denne Uge, skulle jeg fortælle Jer bareste det jeg veed.

Borgeren.

Vil I Vedde med mig, at jeg skal skrive det i 2 Timer, som I veed, naar I vil sige mig til.

Bonden.

Jeg vil intet slaae til vis med jer, men vi kand bog sagte prøve det, kunde jeg kun

19

huske det; I sagde før, vi skulle begynde fra Høe-Hesten, lad os nu der, men skynd Jer og skriv.

Borgeren.

Jeg skal skynde mig alt Hvad jeg kand, vi begynder da fra Slaetiden, og gaaer saa videre frem: Lad mig nu høre.

Bonden.

I Høe-Høsten bruges; Lad mig see jeg vil huske mig om, og jeg vil ikke lyve er Ord; Høe- -Høsten kand jeg sige paa mine Fingre, thi jeg har mange Gange hjulpet min Broder med Folk, og endelig ogsaa til andre Ting, kand jeg troe.

Borgeren.

Siig frem, thi I maae ikke regne Tiden, Uden den i hvilken jeg skriver.

Bonden.

Giv Tiid, der er ikke saa let at huske som I meener: Var det ikke først Høe-Høsten, vi skulle i Lav med, Jo, Naae da: nu setter I først:

1. Høe-Høsten.

Borgeren.

Det har jeg fadt; men siig mig hvor mange Dage og hvor mange Folk eders Broder dertil maae anskaffe.

Bonden.

Ja! han maa slaae til Hove i 11 Dage med 3 Bud, siden maa han rive Høe i 6

20

Dage med 2 Bud, og saa siden kiøre det ind i 6 til 8 Dage med 3 Bud hver Dag, har i det?

Borgeren.

Forhusker I jer intet Mland, kand det og vel være mueligt; men Hvorfor skulle jeg ikke troe jer, Helst I selv ikke gjør Hoverie. Siig mig, hvad I regner det for i Penge, og der Kand I saa meget bedre, som I kand sette jer selv, hvad I ville have for dette Arbeide, om I skulle og ville lade eder Leie

dertil.

Bonden.

I en Hast kand jeg ikke sige det, men dog naar jeg skulle leie 3 Folk bort paa min egen Kost, kunde jeg i Der allerringeste ikke have mindre om Dagen end 4 Mark, det var i 11 Dage - - 7Rd.2Mk.

For 6 Rive-Dage med 2 Bud om Dagen for hver 1 Mrk.

4 Sk. er - - 2 - 3 -

For 6 til 8 Kiøre-Dage, Mindre end 3 Mrk. kunde jeg ikke have om Dagen, og det er for lidt, men jeg vil dog kun regne 3 Mrk. om Dagen, i 6 Dage er - - 3 - - 3 Bud med Vogne hver Dag a Sit. 1 Mk. 4 Sk. er - 3 - 4 - 8ß.

Det er i alt 16 Rd.3Mk.8ß.

21

Borgeren.

Det er jo forskrekkeligt, bare Høe-Høsten beløber til meere, end en Gaard paa 8 tdr. Hartkorn somme Steder giver til Hoverie-Penge et heelt Aar, hvor de giver 2 Rdlr. af Td. Hartkorn, synes de endda det er meget, men det er og alt for dyrt, som I siger, mig synes 1 Mrk. om Dagen for hver Bud, og 2 Mrk. for Vognen, blev endda nok, og meget mere, end man kunde tænke en Bonde kunde udstaae.

Bonden.

I maa regne der saa lidt og saa meget, som I vil; men jeg ville heller leye mine Folk bort, og lade mig selv leye for 8 Sk. om Dagen, naar jeg fik Kosten, end jeg vilde føde mig og mine Folk for 20 Sk. til hver af os i en andens Arbeide: I maa troe der er stor Forskiel paa, hvor Folk gaaer til et Bord, og naar Maden skal deeles: Bondens Madpose koster ham mere til 3 at forsyne til Hove, end 6 og flere hiemme; Det smule Suul som er i Bondens Huus, faaer hans Folk, han selv med Kone og Børn æder tidt bar Brød, naar de ere fattige kand jeg troe, de som staaer sig got, kommer det lidt bedre afsted, men hvor mange er det? Paa mange Steder knap 1 blant 30,

22

Borgeren.

I maa intet blive utaalmodig. Lad os nu høre noget om Kornhøsten, og saa vil jeg, om I saa synes, strax anføre hver Person, Heste og Vogn, hvad I regner det for, saa faaer der snart ende; Nu har jeg skrevet

2. Korn-Høsten.

Bonden.

Hvortil kand alt dette hielpe, og heller intet vil I troe mig, men jeg kand sagte sige jer det, kand jeg troe, hielper det intet, skader det heller intet. Jeg regner da til at meye, 1 Karl i 6 Dage a 1 Mk.4Sk. er 1 Rd. 1Mk.8ß. at binde, 2 Bud daglig i 6 Dage

a 1 Mk. 4 Sk. er - - 2-3 - -

at kiøre med 2 Vogne daglig i 6

Dage a Stk. 3 Mrk. er - 6 - - - 3 Bud om Dagen med begge

Vogne a 1 Mk. 4 Sk. er - 3 - 4 - 8ß.

Er 13Rd.3Mk-ß.

Borgeren.

Nu har vi det, det gaaer Hurtig, lad os nu blive ved, hvad Arbeide følger efter?

Bonden.

Hvad satte I Folkene og Vognen for? I maa viide det er Høstens Tiid vi taler om, og

23

den travleste Tiid, det maatte være en Nar, der ville leve Heste og Vogn bort i Kornhøsten ringere end 4 Mrk., og sin Karl ringere end 2 Mrk. daglig, men det kand endelig være lige meget nu kommer Giødningen at udage.

3. Giødningen at udage.

Dertil behøves 2 Vogne i 8 Dage a 2 Mrk. om Dagen og 3 Folk om Dagen a 1 Mrk. 4 Sk.er 10Rd. 2 Mk.

4. Reiser.

a) Fire Kiøbenhavns, eller lige lange Reiser om Aarer, for hver Reise til Vognleye 1 Rdlr., til Reisepenge, Bompunge, Tiere og Logimente 1 Mrk. 8 Sk. er - 5 Rdlr.

b) 10 smaae Reiser paa 2,3,4 Mile a 3 Mrk. i alt - - 5 -

Er 10 Rdlr.

Bonden.

Hvad nu, har det, nu husker jeg intet hvad der følger efter.

Borgeren.

Det er vel snart forbie, det er allerede en skrækkelig Hob.

24

42

Bonden.

Jeg troer ikke der halve er regnet; Men, Bonden slipper intet saa let. Ja nu skal de rispe; men det er best vi giemmer Pløyningen til paa engang, I kand sette

5. Skovningen og Tørv.

Men hvor vi kommer ud af det veed ikke jeg. For det første til Herskabet regner vi at folde, skiere og flaae i Stakker 8 Dage med en Karl a 1 Mrk. 4 Sk., kiøre hiem 6 Dage med Heste og Vogn 2 Mrk., en Karl med Vognen a 1i Mrk. 4 Sk. er - 4 Rd. 5 Mk. 8 ß.

Til alle Betienterne, Urtegaardsmand, Skiøtte, Ladefogeden, Forvalteren ligesaameget 4 - 5 - 8 Forpagteren ligesaa - 4 - 5 - 8

Alt dette Brænde, skal fauges, finaahugges, bæres op eller ned, hvor de vil have det, uden Der Forpagteren faaer, Det fauger hans tillagde Huusmænd, det vil jeg regne, jeg veed ikke, lad os sette det for - - 1 - - -

Tørv regner jeg skieres til alle ovenmeldte 2 Dage med 2 Karle og 3 Trillere om Dagen 20 Sk. Kiøres hiem i 3 Dage med 2 Vogne a 3 Mrk. og 2 Bud om Dagen a 20 Skill, er i alt - - 5 - 5 - 8

Tilsammen Skovning og Tørv 21 Rd. 4 Mk. - ß.

25

6. Tekstning og Rensning.

Fra Michelsdag til 14 Dage efter Volvermisse regnes 34 Uger, hver 14 Dage 3 Karle at terske a Dagen 20 Sk. er 10 Rd. 3M. 12ß.

Til at rense behøves 10 Dage i Bud om Dagen a 20ß. er 2 - - - 8

Tilsammen 12 Rd. 4M. 4ß.

7. Gierde-Lukning.

Til at hukke og kiøre til Gierder behøves 4 Dage, 2 Folk om Dagen a 20 Sk., Heste og Vogn a 2 Mrk., til at lukke, 2 Folk i 4 Dage a 20 Sk. er - - 4 Rd. 4 Mrk.

8. Vløyning og Harring.

1 1/2 Td. Rug a Skp. 1 Mk. er - 2 Rd. 4 Mrk.

1 1/2 Td. Byg, 3 Gange at pløye a Skp. 2 Mrk. - - 4 -

5 TD. Haure a TD. 6 Mrk. - 5 -

Tilsammen 11 Rd. 4 Mrk.

Borgeren.

For Guds skyld holdt op, vi har alt en større Summa end I troer; Lad os ikke høre mere; Stuen løber om med mig, jeg faaer ondt at tænke derpaa.

26

Bonden.

Da maa I love, at I er intet bleven Herremand i eders Dage, men I havde dog nok vennet jer lit til efter lit, saa Det havde ikke gaaet saa Haardt til, som I nu tænker, havde I først bleven Skrifer Dreng, og kommet i Vane med først, at høre og see, hvordan en dygtig Forvalter kand ringe sammen med Bønderne, og I var bleven Karl, og havde begyndt at børste dem lit med; Siden virkelig Forvalter, og enten derfra, eller fra Forpagter havde faaet en Herregaard, I kanskee havde bleven saa kiek, som en anden: Vanen er den anden Natur, sagde vor Præst her forleden, dersom et Menneske, sagde han, kommer først i Vane med en Synd, saa, ja jeg kand intet legge det ud som han; men Meeningen er, at I kundet blevet god nok til at pine Bønder, det er let lært.

Borgeren.

Desverre, det Onde læres snart, og glemmes seent; jeg er eens med jer derudi, og er glad ved, at den slags Lykke ikke er faldet i min Lod, men der burde ingen eye Herregodser uden store og rige Herrer, som havde havt en god Opdragelse, og vare fremmede for saadanne nedrige Begreb til at udsue.

27

17

Bonden.

Meener I da, at der er ingen af de Store, der ere gierrige, og tar alt det de kand skrabe og rage sammen.

Borgeren.

Jo, det veed Gud, og det kand ingen nægte, men troe mig, det er dog langt bedre for de Bønder, som have høye Herskaber, end de som falder i de Ringes Hænder, Exempel kunde jeg anføre af begge Slags, men - - -

Bonden.

Ja Jeg vil nok troe, at det er best æe høre en stor Herre til; Bonden har lit, mere Forsvar, og man har lit mere Ære af at kaldes en Greves eller anden stor Herres Bonde, end en anden gemeen Mands, jeg kand huske at her var nogle Bønder i Landet, som blev kaldet Skræderens Bønder, og de var mesten foragtet; Men ellers, hvor Herren er øm over Bønderne, der er Forvalteren des strængere, Bonden, Hoverie-Bonden er ulykkelig, hvem han hører til.

Borgeren.

Jeg vil tilstaae, at enhver Hoverie-Bonde kand have ondt nok; Men er Gods-Eyeren riig, har en god Opdragelse, og er i

28

stor Anseelse; tænker han almindelig bedre end andre, og er han intet saa meget riig, naar han har lært noget, kand bruges til noget, anvender Tiid til, og finder Lyst i at læse og studere, er han vist bedre sindet, end den der springer fra Forpagter til Herremand, og har intet lært uden at plage Bønder, og Har han været Forvalter til, og forstaaet sin Pisk, er de arme Bønder, der falder i hans Hænder, ulykkelige Slaver. Det kand naturligviis intet andet være: Saadan Person vover at kiøbe et Gods, og mange Gange eyer ikke 2 til 3000 Rdlr; Han maa forrente 40 til 50000 Rdlr, hvor maa han ikke speculere Nat og Dag paa at soutinere sig, og alt hvad han udtænke til sin Velstands Befordring, med at udvide sit Pløyland, fæste Tiender og utalligt mere, gaaer ud over Bonden.

Bonden.

I taler ikke som en Haandverksmand, men som en gammel Herremand af det smaae Slags, og I burde have en Herregaard, om jeg maatte raade, saa fik I nok andre Tanker: De som ere af ringe Stand, bliver oftest de verste, naar de kommer til noget, og jeg Har hørt, at der er ingen verre til at plage Bønder, end de der er født af Bønder.

29

Borgeren.

Det er nu ikke vær Sag paa denne Tiid, og naar jeg end tilstaaer jer, at det treffer ofte ind, er dog mange som beskiemmer dem, der ere fødte af frie Folk, og jeg veed Exempel paa begge Deelee. Kiender I K. og B.: K. som jeg har hørt, er født af Bønder, men han har neppe Lige i sit gode Forhold: Al hans Omhue gaaer ud paa at befordre Bøndernes Lyksalighed, og den holder han for sin egen; B. er derimod den største Bondeplager, der kand tænkes, og han er født af frie Folk.

Bonden.

Hvad forstaaer I ved frie Folk, er Bønder ikke Mennesker? det er endelig sandt nok, de ere hidtil paa mange Steder bleven handlede, som Bæster; men derfor er de jo dog Mennesker; Vor Præst prædiker ogsaa for os, og han siger, at vi ere baade skabte af Gud, og forløste, ligesaavel som andre Folk.

Borgeren.

Det har jeg heller ikke negtet, men det er ey heller det vi taler om, at Gud har skabt dem, er dog ikke, om I

vil vide det, Beviis paa at de ere Mennesker, thi alting er skabt af Gud, ingen Ting kand være til

30

af sig selv, men derfor er ikke alle skabte Ting Mennesker. Men det andet; fc. Forløsningen, er et ustridigt Beviis, thi der er ingen forløste uden Mennesker, som alle har tabt Guds Billede, hvorefter de ere skabte: Men ved frie Folk forstaaer jeg alle de, som have Frihed, at bygge og boe, flytte og fare, hvor de vil, og ingen uden Kongen allene kand forhindre dem: Bønder ere ufrie og bundne Trælle, hvis Villie ligger i Fogedens Tyrepisk, Tyvehullet og paa Træhesten.

Bonden.

Den Titel har jeg ikke Hørt før; jeg veed nok, at de kaldes af Medlidenhed, arme, men ikke bundne Dievle, ellers kand det nok være ligemeget.

Borgeren.

Jeg sagde ikke Dievle, men Trælle, og kanskee det har, som I sagde, samme Bemærkelse, men lad os dog faae gjort ende paa vor Samtale.

Bonden.

For mig gierne, jeg var tilfreds der var intet begyndt paa den, og hvad vor Moer vil sige, fordi jeg er saa længe borte, det veed ikke jeg, der bliver vel en Dievel af. Farvel.

Borgeren.

Jeg veed at I vil dog ikke gaae nu.

31

Bonden.

I siger jo selv, at vi skal gjøre ende paa vor Samtale, og naar jeg vil gaae, saa er det intet tilpas; I veed nok ikke, hvordan I vil Have det, enten jeg skal bie eller rie, som man siger.

Borgeren.

O! jo, jeg har intet bedet jer gaae, men allene sagt, at vi ville gjøre ende derpaa.

Bonden.

Det gik paa riim, men naar jeg maa gaae, har I jo ende derpaa.

Borgeren.

For saavidt, at der bliver intet mere af, men derfor kommer vi ikke til ende med vor Samtale.

Bonden.

Det vi har at snakke om, kand holde os vor Livstiid. Men hvad forstaaer I ved at komme til ende dermed?

Borgeren.

Jeg ville vi kortelig skulle igiennemgaae, hvad vi har talt om før, nemlig: Hvormeget Korn der forbruges til Brændeviin, hvad Forskiel der er, paa det gamle og nye Hoverie, og hvordan Misbrugen i begge Deele kunde afhielpes.

32

Bonden.

Ja det er vi To ogsaa Mænd for, det var best vi søgte om at komme i Collegiet.

Borgeren.

I siger det Spotviis, det var dog mueligt vi kunde udrette noget Got deri, og kand være, vi uden for kunde gjøre det samme: Vil I nu først sige mig, hvormeget Korn I meener der bruges i Landet til Brændeviin.

Bonden.

Saadan; Nu begynder vi forfra langsom, kand jeg sige jer hvormeget Korn hele Landet bruger, alt hvad jeg veed har I hørt, jeg har sagt at vor Kroemand, foruden sin store Avling, kjøber paa ongefær 100 Tdr. af Rug og Byg, og at en Bonde, som intet Prebeley har, kjøber til at brænde og prange med, i høyeste 50 Tdr.: det tør jeg vedstaae, og Kroemanden kjøber mere, det kand I vide deraf, at J. C. i den Bye, hvor der er ey mere end 13 til 14 Beboere, og han er Brændeviinsbrænder for den ene Bye, og hans Gestrück gaaer intet videre, har kjøbt i Aar over 100 Tdr. Byg allene. Hvad kand nu det hielpe enten jer eller mig.

Borgeren.

Deri har I ret, det hielper os ikke, men det skader os vist nok alle; Give vi vidste Raad derimod.

33

Bonden.

Hvad Raad kand vi vide, der er saavidt jeg veed, intet andet Raad, uden om Kongen ville forbyde det.

Borgeren.

Det forstaaer sig, men vi har jo tilforn handlet derom, at det har aldrig været verre, og den fordervelige Misbrug med Brændeviinsbrænden aldrig været større, og ikke engang saa stor, som siden Forbud derimod er udgaaet; hvad ville det da hielpe, at der kom end een eller flere Forordninger, med mindre de bleve efterlevede, hvem der kunde udfinde et Forslag dertil, det var nok Umagen værd. Gid I vidste et got Raad at give mig, som jeg troer at kunde forskyldte det, at give Jer eller eders Broder, og alle Hoverie-Bønder et got Raad igien.

Bonden.

Maa jeg høre det, kanskee jeg kand forskyldte det med jer, saavelsom I med mig, jeg takker ellers paa min Broders Vegne.

Borgeren.

Jeg kand ikke sige det var for jer Broders skyld allene, jeg kand heller intet nægte, at jo min egen Broders haarde Skiebne ligger mig meget paa Hierte, mere har den for.

34

Bonden.

Har I ogsaa en Broder er Hoverie-Bonde, jeg maa nok troe det, siden I har saadan Omsorg for Bønder, ellers pleier I og eders Lige ikke meget at extimere en Bonde; Paa hvad Gods er han? maa jeg spørge.

Borgeren.

Nu er han endelig intet længer Bonde, han er sat fra Gaarden for nogle Aar siden, jeg hialp ham længe, men jeg kunde intet udholde det længere, tilsidst blev han sat fra, og det som jeg forundrer mig meest over, var, at han blev skyldig for 2 Heste, som var paa Steden, da min Broder kom der. Jeg var af Begyndelsen færdig at blive forrykt derover, helst jeg hørte, at min Broders Formand, da han kom af Gaarden, maatte ogsaa betale dem. Han havde Kone og smaae Børn, og intet til Ophold for dem, uden hvad han kunde tiene og fortiene hos en Bonde, naar han havde udtient, maatte han bære den største Deel af Lønningen ned til Forvalteren, og holdt saa ved, indtil han havde betalt dem, og givet saa mange Penge, som han blev krævet. Da nu min Broder kom af Gaarden, maatte han igien betale de samme Heste; Men da jeg siden hørte, at det var almindeligt, blev jeg for saavidt trøstet, at det gik ham ey verre

35

end alle andre paa det Gods, men langt fra intet trøstig over saa gruelig en Medfart mod saa mange arme Mennesker.

Bonden.

Er det ham; Nu behøver jeg ikke at spørge jer, enten paa hvad Gods han er, eller hvem der er hans Forvalter: Han er bekiendt over hele Landet; Han er og Bonde født, og paa ham passer Ordsproget sig, der er ingen verre Bondeplager, end den der er født af Bønder: Det er endelig ikke allene Bønderne; Men alle paa det store Gods, Præster, Degns, Pagters, Møllers, allesammen, som intet kand eller vil smøre, har en Ulykke at drages med: Der er mange, som boer her i Landet og er store Folk nu, der har været Pagters der; De kand sige, hvordan han holdte Huus, og hvormeget de maatte yde til ham, om de skulle have Fred; de kunde ikke faae en Vogn til Kiøbenhavn, eller noget bestilt af Bønderne, efter Comtravten, uden de maatte have noget

med at give ham, eller hans Kone kand jeg troe, og det lader han, som han veed intet af, men han er endelig ogsaa nu en grumme rig Mand.

Borgeren.

Holder I ham for lyksalig fordi Han er rig?

36

Bonden.

Hvem meener I?

Borgeren.

Jeg vil intet nævne ham.

Bonden.

Vi behøver Det heller intet, thi naar vi nævner ham med Hestene, veed hver Mand hvem det er: Jeg har ogsaa en Broder, som boer der paa Egnen og er af Professerne, han har fortalt mig, men Gud bevare min Mund, at disse Pagtere maa levere alting til hans Huusholdning, med Korn, med Høe, med Græs om Sommeren, med Stude, Kiør, med Melk, Smør, fede Kalve, fede Sviin, og alt hvad man kand nævne, gjør de intet det, kand de intet nære dem, de faaer intet deres Arbeide giort, og de faaer ingen Udviisning eller saadant; men han gaaer og speculerer paa at bryde dem med alt det han kand finde paa, og de er ingen Dag frie for Bestikkelse, og men vi talte om Heste før, saa skal jeg endda sige jer dette, som I kanskee ikke har hørt, der boer en Mand paa Godset: han er den 6te eller 7de der paa Steden i 9 eller 10 Aar, og alle hans Formænd har maat betale, naar de er slængt paa Gaarden, et par Heste.

Borgeren.

Saa kiender jeg ham intet, det kand umuelig være den jeg mener, thi jeg holder

37

ikke holder for, at sligt kand virkelig passere uden Paatale.

Bonden.

Hvor hellig I gjør jer; Saa troer I ikke heller, at Møllerne maa levere Hvedemeel, Gryn og saadant, og Kroemændene og Degnene Kalkunsker, Ænder, Kyllinger og alt hvad man kand regne op: Ja vi har endelig lige got af hvad vi troer, for baade faaer han det, og taer Det M. S. alligevel.

Borgeren.

Jeg gad vist, hvem I mener; men hvad kand han giøre Præsterne?

Bonden.

Nu troer jeg heller intet at I kiender ham, med mindre I hykler, som jeg snarest vil troe; Præsterne er ikke meer agtet end Hunde for ham: Der er aldrig een tør trolove, eller vie nogen sammen, uden hans Forlov, omendskiønt de har Forlovore; trolover Præsterne dem, faaer han en Ulykke; og faaer ikke allene ingen Udviisning, men han setter ogsaa i Bønderne, at de skal intet give ham sin Rettighed, og hvordan han bær sig ad, finder han paa at stevne dem for noget, og føre Ting for med dem; Men nu siger dog Folk, at han er lit meere muelig end i hans

38

Ungdoms Dage, dog har de intet kunde formaae hos ham, at stæde sit Minde til, at Bønderne maatte blive frie for Hoverie, hvor meget de har sagt, og hvor got Svar de har faaet af dem, der raader Baade over ham og os alle: der ville vel ogsaa gaae en Hob fra Ham; Men han kom vel sagte til endda at regiere over Skoven, at bygge Gaarde, og selv kiøbe Fyr-Tømmer, men han har nok ogsaa frygtet, at han skulle tabe noget af sit Hoverie, thi de siger at de har mere for ham at bestille, end for alle de andre store.

Borgeren.

Ja lad os nu holde op dermed, man forteller nu det høyeste Herskab har antaget sig Godset, og saaledes har man Aarsag at haabe en ønskelig Forandring, og muelig han faaer ondt nok ved at rede sig ud af mange Ting, ifald nogen klager, som jeg ikke vil ønske.

Bonden.

Den Forvalter, der kommer efter ham, troer jeg aldrig kan bestaae sig; thi nu er Skoven næsten tongeneret, og deraf har de Bønder han kand lide, og som I veed nok - - - taget deres fleste Skatter og Udgifter.

39

Borgeren.

Vil I bare tiene mig i denne Gang at holde op dermed, vil jeg en anden Gang tiene jer igien, og gierne strax, naar vi faaer ende paa hvad vi har begyndt, handle med jer om alt hvad I vil.

Bonden.

Hvad er det vi skal Have ende paa; Lad mig høre, skal vi gjøre ende paa Verden.

Borgeren.

Jeg mærker nok at eders Sind er oprørt; Men setter jer igien, og lad os komme ud af, og faae ende paa vor Samtale; Hvor meget Korn, meener I, forbruges til Brændeviin her i Landet.

Bonden.

Retsaa, hvormeget meener I der forbruges i hele Verden og Tyrkeriet med. Jeg har sagt jer, at vor Kroemand kjøber over 100 Tdr., at en Bonde der bør forpagtet Brændeviinsbrænderiet i en lille Bye har kjøbe over 100 Tdr., og naar jeg nu legger sammen, hvad de andre Bønder kjøber og bruger, lad mig see, det er 3 Sogner jeg kiender og veed nogen Beskeen om, i 3 Sogner, at jeg skal sige sandt, brnges imellem 20 til 25 Snese Tønder, fem og tyve Snese er nok ti hun-

40

brede Tønder; Ney lad mig see, et halv tusind Tønder, Ja saa meget bruges gandske vist til Brændeviin; naar I nu legger sammen alle Kirkesognerne her i Landet, kand I let regne det sammen, og kand ikke I, kand vor Degn, naar I vil sige ham hvor mange Kirkesogner her er i Landet, og ellers naar De veed saa meget i Kiøbenhavn, kand de nok gjøre Regningen.

Borgeren.

Jeg er kun bange for at vi regner for meget, for tit var næsten bedre, men lad nu saa være; Hvad Anslag kunde I give, til at faae denne flere Misbrug afskaffet?

Bonden.

I ville heller have vi skulle regne for lit end for meget: Har I hørt, at for lit og for meget forderver alting; det kand intet gjøre meget til Sagen, om vi tager en Snees Tønder, seil fra eller til.

Borgeren. Det vil vel heller intet sige meget: Men siig mig eders Betænkning at faae Misbrugen hævet.

Bonden. Der er aldrig nogen, der kand bedre gjøre det end Præsterne.

41

Borgeren.

Det seer jeg ingen Grund for, Hvor skulle Præsterne kunde hielpe deri; En anden Sag er det med Hoveriet, deri kand Præsterne komme Bonden til Hielp.

Bonden.

Kand de gjøre det eene, da kand de gjøre det andet med, det maae jeg forstaae.

Borgeren.

Da ønskede jeg at vide det, dølg det ikke for mig, og er der nogen Grund i detvil jeg sige, at I fortiener Roes af alle, og bliver høit velsignet af Fattige.

Bonden.

Lad mig først høre, hvordan de kand hielpe hoverie-Bonden, mit Raad, og hvad jeg har sagt er probatum.

Borgeren.

For ikke at forhale Tiden, og blive indviklet i mere, da skal jeg sige jer mine Tanker: I maa først vide, at hver Præst er tilstedt den Kongel. Forordning om Hoveriet, og dermed fulgte Brev fra Rente-Kammeret, enten det var skreven til Biskoppen, og han igien skrev til Provster og Præster, veed jeg ikke vist, det kand og være det samme; Men Præsterne bleve befalede i Brevet, at de skulle

42

vel forvare Forordningen, og underrette Bønderne i alt hvad de den angaaende, maatte forlange af dem: Forstaaer I det? det er alt en Trøst for Bønderne.

Bonden.

Hvad kommer der ud af, alt hvad Præssterne kand gjøre, er at sige de Bønder, som tvivler om et eller andet, og ikke selv har Forordningen, hvad de skal gjøre; Men hverken

Præsten, eller Bonden tør være det bekiendt; Forstaaer I det? det er alt en stor Ulykke for Bonden.

Borgeren.

Det I her siger, maae jeg reent ud tilstaae, jeg ikke forstaaer; Naar Kongen eller Kammeret paa Kongens Vegne har befaleet det, tør de saa ikke gjøre det, og hvad Ulykke kand det tilføye nogen af dem.

Bonden.

Jeg er kun en gemeen Mand; Men jeg troer, jeg er en lovlig klygtig Mand. Er det ikke let at forstaae, naar Præsterne siger Bonden noget, som Herskabet intet vil have sagt, bliver de ikke saa uredt, og Præsten taber mere end i een Maade ved det. Hvad Bonden ikke Har lidt før, maae han nu lide, og det mindste Han forseer sig, eller om Han intet forseer sig,

43

saa digter de ham noget paa, han kand hverken gaae eller staae dem tilpas, saa faaer han hver Dag han kommer til Hove en Krop Hug, maae ride Træe-Hesten, og sommetider ligge Natten over i Tyvehullet til, og naar han saa om Morgenen faaer Lov at gaae hjem, faaer han den Hilsen: Nu kand du gaae din Hund og klage dig for din Præst; Forstaaer I det, hvad meener I om nogen af Præsterne sagde en Bonde paa det Gods vi talte sidst om, det allerringeste, som var Forvalteren imod, Han helmede aldrig, før han fik hevnet sin Harme paa ham, og han var ulykkelig al sin Livs-Tid, saa længe der var Aande i Fogeden.

Borgeren.

Hvorfor igientager I saa ofte de Ord jeg brugte: Forstaaer I det: I er for hidsig nu, hav Taalmodighed til jeg faaer udtalt, vi kommer kanskee hastigere til Maalet, naar I først vil sige mig, paa hvad Maade Præsterne kunde hielpe til at faae det ulovlige Brændeviinsbrænderie hindret.

Bonden.

Ja mæn da, Kongen skulle enten forbyde alle Bønder, eller tillade dem alle at brænde. Borgeren.

Hvad det nu ikke er, saa ville det da blive galt, saa meget forstaaer jeg strax.

44

Bonden.

Giør I saa; Lad mig først faae udtalt, jeg ville helst, at de bleve forbudne alle at brænde, og saa skulle der aldrig legges nogen Straf paa Den Bonde som brænder, uden at betale 20 Rdlr. til den som angav ham, og de skulle Forvalteren paa Godset strax legge ud, hvad enten han kunde faae dem igien af Bonden, eller ikke.

Borgeren.

Men Kongen ville jo tabe i sin Interesse; det udgjør ventelig dog en Hob, som han faaer af Kroemænd, og dem, der har forpagtet Destricterne, som ere adskilte fra Kiøbstæderne.

Bonden.

Jeg meente just heller intet Kroemændene, som har faaet Prebeleg, thi hvad Kongen engang har givet, det skal Folk beholde saa længe de intet forseer dem, men gjør Ret og Skiel, men ingen flere skulle have Lov til at brænde, om jeg kunde volde noget i det; men ville Kongen, at een eller nogle maatte brænde, skulle han give dem alle Forlov, og det paa saadan Maade, at enhver Bonde, som brænder, skulle betale Comtion af

det, ligesom Kiøbstædmanden 14 Mrk. af en Tønde, og det skulle de betale til Præsten, som skulle give dem

45

Seddel derpaa, og have en Bog at føre det ind i, og hvert halve Aar levere Pengene til Provsten, og han igien paa Amtstuen eller til Kongens Fuldmægtighed, som taer ind og gier ud paa Kongens Vegne.

Borgeren.

Holdt Mand, hvor vil I hen, skulle Kongen bruge Præsterne til Oppebørsels-Betientere.

Bonden. Ja holdt Mand! var der noget ondt idet, det har de jo gjort før. Borgeren. Naar er det skeet, I tager feil, gandske vist tager I feil.

Bonden.

Ney jeg gjør vel ikke, jeg plejer intet gierne at løbe med Liimstangen: Vil I ikke troe mig, saa kand I følges Med hiem til vor Degn: Han skal nok forklare jer det, det er en Mand som har Forstand i Panden i alle Sager; Jeg var hos ham forleden Dag, og som han sad og læste i en Bog, kom vi paa Snak om disse dyre og besværlige Tider, om Hoveriet og saadant, og hvor got det ville gaae til, som han tyktes, han kand endelig tage feil, han er kun et Menneske; men ellers er han sikker nok af en Degn at være; Ja jeg troer rigtig han

46

kunde være Præst, for han har et skønne Mæle, og han er rigtig debeneret, even saa kiek, som Præsten, han har selv fortalt mig, at han har gaaet i Callumborg-Skole i gamle Dage og tog sin Aggestas, da de fik Salt og Viin paa Hovedet, det var noget andet end nu, vor Præst gjør megen Ære af ham, men han er kun heller ung endnu, kand jeg troe, men hver ærlig Mand ufortalt, er han en mægtig Mand i alle Sager, baade i sin Tieneste og i Mark og i Bye; men han hysser dog intet op imod Degnen endnu, men han kand forbedre sig, han er giev nok, det er kommet frem af ham.

Borgeren.

Jeg er bange I glemmer hvad I ville sige, hvor blev det af I ville fortælle, at Degnen havde sagt hvor got det ville gaae til.

Bonden.

Ja Han sagde: Det ville gaae got til, dersom Præsterne Havde nu, som i forrige Tider, noget mere Tilsyn, og var det betroet, som i gamle Dage. Han fortalte mig, at det første Kongen blev eene regierende, eller fik den store Magt, som han nu har; jeg husker intet, hvad han kaldte det, da maatte Præsterne tage imod Comtionen, og da kunde der ingen saadan snige sig til at brænde, var det nu saa, sagde han til mig, saa ville der meget Korn

47

Blive sparet til Brød for den Fattige. Af Førstningen vilde jeg ikke troe det; Men han viiste mig Brevet fra Bispen derom: Jeg kunde endelig intet læse det, og mindre forstaae det, thi det var paa Latin, men Degnen lagde det ud for mig, og han fortalte endda, at Biskoppen havde kaldet Provsten og Præsterne, Brøire; Gav nu Kongen en Forordning ud, at alle Bønder maatte brænde, naar de betalte 14 Mrk. i Comtion af Tønden, saa skulle I see god Lyst: Der var vel endeel der brændte lit til Juul, og derved fik Kongen en stor Hob Penge; men ud af Aaret, blev de fleste Nok hjemme, helst naar de intet maatte sælge, og hvem som blev beviist at han havde solgt en Dryp, skulle uden Bardun, have sin Gaard forbrudt, eller om ham var fattig eller liderlig og kierte sig intet efter den Straf, skulle han gaae paa Castellet i 2 eller 3 Aar, troe mig det ville hielpe, eller ville Kongen at ingen maatte brænde, saa skulle han under lige Straf forbyde det: I ville nok spørge, hvorfra de Penge skulle komme, som Kongen nu faaer i Pagtnings-Penge, det er jeg ogsaa Mand for at sige jer, en trediedeel Skilling paa hver Tønde Hartkorn, kunde indrente mere end det Kongen faaer til Pagtning, og det kunde aldrig skade nogen Mand, havde det skeet i Fior Michelsdag, havde der ingen grædt for Brød nu,

48

og jeg skal sige jer mere, hvad Kongen kunde faae: Hver Kroemand skulle betale ham 40 Rdlr. om Aaret, og 1 Rdlr. for hver Tønde, af hvad, Slags han brændte, og paa hvad Maade det skulle være, skulle Kongen bruge Præsterne til det; Meener I det hielper noget, at Herredsfogeder, Birkedommere og Forvaltere eller en Skriver-Dreng reiser om ved Juuletider og skal lade som de randsager efter Brændeviins-Tøy, det er ligesaa meget som intet; Naar Kroemanden gjør hvad Brug er, og beteer sig skikkelig, saa bliver de i Stuen som ret kand være, og saa veed de det dog forud, hvad Dag Øvrighed kommer: I siger nok, der er nogen som giver 100 Rdlr. af deres Kiedel om Aaret, men Hvor mange er det, mig Forlov, og de som giver det, har sommetid Kiedler paa 2 til 3 Tønder, og de betale kun af 1 Tønde rum, men lad Dem give først 40 Rdlr. om Aaret for

deres Kroehold, og siden 1 Rdlr. af hver Tønde de brænder, saa skal I see, at Kongen faaer Penge, og Landet vil staae: sig 10 Gange saa got med Korn.

Borgeren.

Der er noget i det I siger, men at Præsterne skulle bebyrdes dermed, kand jeg ikke finde mig udi.

49

Bonden.

Den der kand gjøre Kongen og Landet Tieneste, er pligtig dertil, det er min Troe, og den Troe har vel ogsaa Præsterne, siven de præker om det, at man skal give Gud og Kongen hver sit. Der er aldrig en Bye, der er jo en Kroe og Præsterne veed det nok, men de maae tie, fordi de kand ingen Bey komme med deres Formaninger, at angive dem som skulle passe paa, synes de intet om, de vil nødig føre Folk i Fortred, og de lagde dem ogsaa ud baade med den eene og med den anden, baade med Fogeden og Dommeren og med mange af deres Sogne-Folk, de er forhadet nok alligevel, hvor de gjøre deres Embede; men befalede Kongen at de skulle see til, og at Forvalteren og de andre skulle staae dem bie, saa blev der en anden Handtering, og Præsterne kand ogsaa allerbest saae at vide hvad de taer dem til i Sognet: Han skulle have Magt til at befale Degnen og Skoleholderen og Sogne-Fogeden med at give flittig Agt paa om nogen brændte, som intet havde Lov, og de skulle strax sige Præsten hvor de fandt noget; I mage troe det ville blive en lykkelig Tiid.

Borgeren

Men nu var det vel for sildig i Aar at begynde dermed, og der ville vel intet hiel-

50

pe for den dyre Tid der er, og lader til at blive.

Bonden.

Troer I det? da har jeg en anden Troe, der kunde spares endnu nogle 1000 Tønder til Sommer-Føde, om det strax blev forbuddet, at ingen Bonde paa Landet paa denne side Michelsdag maatte brænde, eller at de skulle betale, som jeg har sagt af hver Tønde.

Borgeren.

Jeg falder i Forundring over at Høre alt dette, men kunde der da ikke findes een eller anden der kunde gjøre det Forslag: Der falder mig noget ind, men jeg vil først høre eders Betænkning nærmere om Hoveriet; Jeg erindrer, at I sagde det kunde intet hielpe Bonden, at Præsterne havde faaet Ordre, at underrette ham, om hvad Herskaberne, efter forordningen, havde at kræve af Ham, hvem ville I da, der skulle have den Opsigt; Jeg meente at naar Præsterne sagde dem, hvad Forordningen befalede, og Bonden skeete derimod nogen Overlast, kunde de klage det for Amtmanden, som den, der er paalagt at handthæve alle Kongelige Forordninger, og see til enhver derefter skeete Ret; Men muelig I meener noget bedre: Hvem kand, og hvem ville I, der skulle være paa Bondens Beste?

51

Bonden.

Præsten: men paa en anden Maade; at Bonden skal spørge sig for hos Præsten, og siden klage for Amtmanden, det er ligesaa meget som - - - Men, Kongen skulle befale Præsten, at Han nu og da ved Kirke-Stevne, eller naar Bønderne kom til ham, eller han til dem, skulle flittig spørge efter, hvor det gik dem, Hvor meget Hoverie de gjorde og saadant, og at, naar Bonden havde noget at klage, skulle han først klage der for Præsten, og fandt da Præsten at Bonden var fornærmet, saa skulle Præsten selv skrive Klagen til Amtmanden, saa torde Han intet andet end lade den komme frem, og hvad Ende det fik, skulle Præsten gives tilkiende; saa skulle ogsaa Præsten befales, at han skulle give sin Attest, og skrive under med i Bogen, saa tidt Herskabet skrev af i Bondens Bog for Hoveriet; dersom det intet skeer, at Præsten paa den Maade kommer i med, saa Hjælper det slet intet; Hvad mener I der kommer ud af det, at Præsten gier Attest hver Aar om, der er øde Bøndergaarde, om Herskabet bruger noget af Bondens Jord, og saadant; de saaer jo ikke at vide naar saadant skeer, hvad de veed, det har de hørt at fortælle; de fleste bryder dem intet derom: De siger, som sandt kand være, at det er intet

52

Herskabet befaler at lade dem vide, hvad Forandring de foretager, ikke heller veed de, hvor de skal søge den fornødne Oplysning derom, kommer de til Herskabet eller Forvalteren og spørger om noget af det, som de skal give Attest om, og om der er noget paa Godset forefalden, svarer de: Det gier jeg jer at betænke; siger

de, hvad skal vi da attestere, svarer de: See du dertil sagde Pilatus; Og derfor er alle Attesterne saaledes indrettet: Saavidt jeg veed er ingen Forandring skeet, ingen rongeneret, ingen Gaard øde, og saadant; og visse Attester gaaer frem, og ingen tør angive, hvor unyttige og uefterrettelige de er, hvad meener I, om jeg kunde bevise at der er skeet mange hocus pocus og megen picanteri siden det begyndte med Attesterne, og Præsterne veed det intet; men om det nu blev befaleet, at Herskaberne maatte intet foretage nogen Forandring, uden Præsten fik det at vide, og fik det under Herskabets Haand, og Præsten derefter skulle selv see det, og spørge sig videre for, hvad merner I da der ville blive af, ja tror I mig, Præsterne kunde gjøre et got Gavn om de ville, eller om de maatte og torde, og det blev de nødt til, naar de skulle; Gid den Tiid maatte komme, at Kongen ville befale Præsterne at komme alle deres Sognemænd til Hieip, Huus-

53

mænd og Inderster med; Kongen ville selv have megen Glæde af det, naar han saae, hvad Tieneste de kand gjøre Lande og Riger, naar han brugte dem dertil, for der er ingen vi har saa stor Fortroelighed til, som til vor Præst, det er ogsaa en skønne redelig Mand.

Borgeren.

I ville ærlig, at Præsterne skulle tiene deres Føde, men mig synes de Stakler har endda nok at bestille.

Bonden.

Det skal Gud forbyde mig at jeg skulle tænke noget ondt, eller ville gjøre nogen Præst ondt, det er den meeste Trøst vi har i dette Liv, at vi kand høre Guds Ord, tale med vor Præst, og klage vor Sorig for ham, som er en meget skikkelig og Gudsfrygtig Mand; men skulle Præsterne intet gjerne ville hielpe deres Meenighed i alt det de kunde; Jeg tør love for vor Præst, kunde han tiene mig eller hvem af hans Sognemænd det kunde være, gjorde han det gjerne: Lad være de fik noget meer at bestille, og en Hob Brydeeis i Førstningen, Herre Gud, det ville vor Herre lønne dem for, at de var den Fattige til Tieneste.

Borgeren.

Saa ville I da: 1) At Præsterne skulle have Indseende med, at ingen uberettiget

54

skulle brænde, og ifald Kongen gav dem alle, eller Kroemændene allene Lov dertil, skulle Præsterne hæve Consumptionen, og gjøre Regnskab derfor. 2) At de skulle flittig erkyndige dem om Herskabernes Forhold imod Bønderne, ihenseende til Hoveriet, at Bønderne skulle klage først for Præsten, og Præsten skulle skrive med dem, og for dem til Amtmanden i fornøden Tilfælde, og endelig at han skulle attestere med i Bondens Qvitterings-Bog.

Bonden.

Jo noget saa nær; Men det var dog intet nok endnu, Bonden skulle ikke have Lov paa anden Maade at tilstaae Hosbonden nogen Magelighed, uden det blev indført i Qvitterings-Bogen paa Bog-Klar, at han foruden det Hoverie, som han var pligtig at gjøre, havde og gjort Herskabet den eller den Magelighed, eller som I kalder det, Villighed; hvad der er rettest, det veed ikke jeg, og saa skulle Præsten skrive under med, men førend han gjorde det, skulle han læse op for Bonden, hvad der stod i Bogen, og om Bonden vidste meere, skulle Præsten skrive til Herskabet derom, og naar det da blev udgiort til Reelighed, skulle han skrive under; Der staaer nok i Forordningen, at alt det Arbeide, som er hidtil givet Bonden, hans

55

Hustrus eller Folk, at forrette hiemme i Huset, saasom Hovspind o. s. v., skal aldeles være afskaffet og forbudet, saaledes, at Hosbonden skal ikke kunde forlange det, som en Skyldighed: Naar nu Hosbonden eller Forvalteren siger til Bonden, I kunde nok lade jer Kone og Pige spinde disse 4 Pd. Hør og 8 Pd. Blaar; Hvad svarer saa Bonden? O! han siger gjerne Ja, og det var ham ogsaa best tienlig, om han vil vel fare; Men naar han intet maae, eller det dog staaer ham frit for, om han vil og kand, og Hosbonden vil gjøre ham en anden Magelighed igjen, eller skaane ham engang for Hug, saa er det en anden Sag; Men han maatte aldrig gjøre noget, uden det blev ført ind i hans Bog, at alle kunde see, hvad han gjorde. Det er nogle Dage siden, jeg kom ind i et Vertshuus i Roeskilde, jeg var oppe og vilde købe mig en Hest paa Heste-Markedet, og der var 2 Fogeder, som respeterede med hverandre om Hoveriet, de kiendte intet mig, og jeg lod, som jeg sov, og hørte intet efter, hvad de sagde: Den eene var en enfoldig smuk Mand, han sagde at mange af Bønderne kunde intet overkomme det Hoverie, de var sadt for, det var Synd at legge dem meer paa; Men den anden han soer ilde paa, at han skulle pine dem, saa Sielen skulle skrike i dem, da

56

den første saa svarede, at de kunde dog intet nøde dem til meer end hvad der stod i Forordningen; sagde den anden: Ja ja, det er rigtig nok, men der stod ogsaa i den, at der skal gøres Hoverie efter Skyldet; nu var her 2 Tølpere forleden, som hidtil hver havde Havt 2 Td. Hartkorn i Fæste uden Hoverie, og de meente de skulle have det ligesaadan endnu, fordi det stod i deres Fæstebrev, og de gik op og spurgte Præsten ad, om det var efter Forordningen, at de skulle gjøre Hoverie af dette frie Hartkorn, og han sagde Ney; da jeg saa talte med dem igien, sagde de at Præsten havde sagt at de var frie, men jeg donsede dem i min Pisk, og det lystig, saa de skal nok baade holde dem fra Præsten og saadan Sladder, og gjøre Hoverie til; Der staaer og at de skal intet gjøre noget hiemme, saasom spinde, uden de selv vil; Men jeg skal laane dem den Villie, jeg vil de skal have: Saa klager de her for Amtmanden, sagde den første; Ja han skal lure dem, sagde den anden: I forstaaer ligesaa meget at være Forvalter, som jeg at være Apotheker; En Bonde vil intet, jeg maa lee af jer; Saalænge det kun intet forbydes reent ud, at de intet maae spinde, eller gjøre andet Extra, saa har det ingen Fare; min Dreng, som jeg har kun havt Trefierding Aar, forstaaer Tran-

57

ten bedre end I, Monsør; Man faaer altid Sag med feed Soe, og meget meer, som jeg har gaaet og spegeleret paa.

Borgeren.

Det er den 4 Post angaaende Bøndernes Hoverie, som Præsterne skulle have Tilsyn med: Er der endnu meere.

Bonden.

Ja hvad hielper vor Snak, det bliver nok, som det er, om vi to sad og prækede derom i et heelt Aar.

Borgeren.

Det skal I intet sige, men veed I meer, saa stig frem.

Bonden.

Det kand endelig være ligemeget; jeg kand sagte sige jer, hvad der foruden Hoveriet, meest gjør, at Bonden kand ingen Vey komme; det er dette: De fleeste bliver nødt til at tage Gaard, vil de intet, skal de være Soldat, men kanskee I vil sige, at der er en Forordning udgaaet, at ingen maae faae Gaard, uden de har været Soldat i 3 Aar, men den bruges intet, uden paa faa Steder, det land endelig være mig ligemeget; Men nu faaer en Karl Bud, at han skal tage Gaard, en

58

øde og usselig Rynd: han krymper sig ved det, han beder for sig; men her vanker Hug som tørt Brød; Staaer Karlen fast endnu paa sin Ret, saa kommer han i Hullet, bliver han ved at vegre sig, saa bliver han stevnet for Ulydighed, og bliver derpaa dømt til Fængsel, saa betænker han sig: Han kryber til Korset, og siger Ja; Han beer om Forladelse, og lit til Hielp, saa svarer Fogeden ham, det skulle du betænkt før, saa skulle du faaet meer, end det du nu forlanger, men nu skal du have Døden og D—n: undertiden faaer han nogen Skrup med, til en smule Udgangs-Penge: Hvor langt meener I saadanne Folk skal komme i det, de er og bliver Prakkere, saa længe de lever, og naar de da enten formedelst Sygdom, eller for Liderlighed, som de mange Gange falder til, naar de mærker, de kand intet bestaae sig, og der er en Knøs voxet op, der har tient lit, eller er hiemme hos Forældrene, der har lit meer, end de kand æde op eengang, bliver flængt af Gaarden, saa tager Hosbonden Dom over dem, som de der har forsadt, og rongeneret Steden, og Stakkelen bliver dømt til Bremerholm; For nu at undgaae at lide den Dom, saa forbinder han sig aarlig Aar at betale noget vist, og det med bare Trældom: Hvad synes jer om denne Omgang, meener

59

I det kand give Bonden Lyst, der veed forud, at saa længe han lever, er han ligere et Bæst end et Menneske, og alt det Gode han kand vente, er intet andet, end naar han bliver syg eller gammel, og kand intet slide meer, saa laer Herskabet ham gaae hvor han vil, og fordrer intet af ham uden hans Børn; men selv har han Lov til at gaae om at tigge, og kand flytte og fare hvor han vil, og hvor han kand finde et Herskab, der vil betale Extraskatten for ham, uden der skulle tilfalde ham en Arv i det samme, saa maae han møde og tilstaae, at den tilhører Herskabet, og hvor meget han har igjen at betale.

Borgeren.

Jeg er færdig at gaae ud fra mig selv, men hvorfor klager de dem ikke for Amtmanden.

Bonden.

Og I tør ikke engang, sagde I før, klage jer for øvrighed i Byen, Borgemester og Byefoged; det er ingen Konst at staae paa Landet og see andre segle: Bonden har intet Forsvar.

Borgeren.

Hvordan ville I der skulle forholdes med ledige Bøndergaarde, blev Karlene ikke nødte

60

til at tage dem, blev de vel ofte staaende ledige og øde, og omsider faldt ned, det var jo uforsvarligt, hvad siger I dertil.

Bonden.

I har got lært at spørge, men hidtil skal I dog intet rose jer af at I har bundet Munden til paa mig, og jeg skal nok rede mig fra det med; Giv nu agt; I tilstaaer vel at man kræver med Uret den, som har intet faaet at passe paa, eller svare til, dertil siger I Ja, haaber jeg; hvor kand da Herskaberne, naar de nøder een til en øde Gaard, kræve af ham, fuld Besætning og Feld naar han skal derfra, og han har intet faaet; Nu skal jeg sige jer, hvordan jeg tykkes det skulle være: Naar nogen skulle til Gaard, saa skulle Gaarden eftersees af uvillige Mænd i Herredsfogedens eller Birkedommerens Overværelse, hvad Gaarden da mankerede, det skulle Herskabet sette i Stand, saa skulle der findes fornødne Bæster, Sædekorn af alle Slags eller af det Slags, som

endnu skulle saaes, Fødekornd fra den Tid han kom til gaarden, og til der blev høstet, et par Sviin, 5 eller 6 Faar, 1 Koe, lit Ildkar, Plov, Harve, Tromle, 2 Vogne, den eene beslagen med Ferreds-Hauger, og den anden en træe Vogn med Høst-Hauger, et Sengested, Klæder til et par Senge, et Bord, en Gaase-

61

bænk, 3 eller 4 par Lagen, saa skulle I see Herskabet havde intet fornøden at nøde nogen til Gaarde, saadan har jeg hørt de bruger det i Holsteen, at naar nogen faaer en Gaard, bliver det indført i Fæstebrevet, hvordan Gaarden er, hvad Fæsterne faaer, og saa er det billigt, han svarer til det; Men her har mange Gaarde uden Fæstebrev, og de fleeste af dem som har det, er bleven nødte til at tage imod det, og der staaer aldrig et Ord, hvordan Gaarden er, eller nogen Ting til nogen Redelighed.

Borgeren.

Skulle da Herskabet intet Fæst have?

Bonden.

I dette Tilfælde var det uret; fik de Lov at tage fra ham hvad han havde tient, og ved Sparsommelighed og Skikkelighed skrabt sammen en halv Snees Aar, og de skulle have Ord for endda, at have givet ham det jeg talte om til Gaarden, saa var han jo reent caduc; Ingen kand troe, hvormeget der behøves for fattig Folk, og endelig for alle, naar de først skal sette Fod under deres eget Bord, men hvor en rig Karl kommer til en god Gaard, og enten faaer Enken eller Datteren paa Steden, der skulle Herskabet have et billigt Fæste; Men det gaaer vi nu forbie; Og jeg vil heller

62

intet sige meer om de øde Gaarde, uden baresten dette: Naar een skulle til en Gaard, skulle der settes i hans Fæstebrev, hvordan Gaarden var, hvad Besætning, hvad Korn, hvad Indhave, Gods, alt hvad der var, og naar da Karlen godvillig havde taget imod Gaarden, skulle han ved Fratrædelsen svare til det han havde faaet, ligesaa got, som det var, da han fik det, derfor skulle det ogsaa vurderes og anslaaes til Penge; Hvad han havde forbedret Bygningen og Jorden i Marken, det skulle han intet have for, men hvad der fandtes af Bæster og Qvæg og alt andet meere eller bedre, end den Tid han tog derimod, det skulle hans Kone og Børn have, om Manden var død, eller han til Kone og Børn om han blev svag og kunde intet bestaae sig, og derfor sagde Gaarden op, før den blev forfalden, og saa burde han af Efterkommeren have 1 eller 2 Skp. saaed i hver Mark til Ophold, at han intet skulle gaae og slaaes med hver Mands Hund.

Borgeren.

I har meer Forstand, end jeg troede, og meer end jeg har paa Landvæsenet, endskiønt jeg er født paa Landet.

63

Bonden.

Ja hvad kand man regne det, I var paa Landet i jer Ungdom, og Børn kierer sig intet efter naar de er smaae, hvordan det gaaer til: I er tidlig kommet til Haandværk, kand jeg troe, og saa har I intet kiert jer meer efter det; Men jeg er en gammel Mand, og har baade hørt og seet noget, saa jeg kand best tale om det.

Borgeren.

Skulle da Præsten ogsaa have med det at gjøre.

Bonden.

Det troer jeg, han skulle tilvisse have med det at gjøre.

Borgeren.

Da ønskede jeg endnu at vide dette.

Bonden.

Da skal jeg ogsaa sige jer det; naar Karlen og Herskabet var venlig og velforligte om Gaarden, saa skulle Herskabet sette en Compie op til Fæste-Brevet eller ogsaa give ham Fæste-Brev, hvori stod beskreven, at den Karl, hvad hans Navn nu var, havde fæstet, eller med hans gode Villie var sadt til den

64

eller den Gaard, der af uvillige Mænd i Herredsfogedens Overværelse var efterseet, og saa beskrives Gaardens Tilstand, alt hvad der var, og skulle blive paa Steden, hvilket han lovede og forbandt sig til at tage imod, og fra sig levere, enten han kom levende, eller død, fra Gaarden, naar dette Fæstebrev var Karlen leveret, skulde Præsten skrive paa det, at det var ham foreviist, og saa sette sin Haand og Segl derunder, siden skulle det læses og skrives paa til Tinge, saa vidste de paa baade Sider, hvad de havde at rette dem efter, saa dømte heller intet Dommeren saa mange for at Have forsidet Gaarden, og at betale alt det Herskabet eller Forvalteren skrev op, da kunde de see for deres Øyen, hvad Bonden Havde at svare til, i den Sted Bonden bliver stevnet, som den der har forsidt en Gaard, og Dommeren, som veed meget bedre, og som aldrig kræver at see, hvad Bonden er betroet, enten lit eller meget, dømmer paa Fogedens Angivelse, Stakkelen til at betale en grumme Hob Penge, eller gaae i Slaveriet, og at Dommeren intet skal rage i Fortred, kalder han Bonden ind paa Tingstuen, og spør, om det er saa i Sandhed, som Forvalteren har ladt føre til Bogs, der staaer han, som en Fange og tier stille: Hans Slægt og Venner raader ham at give Øvrighed ret, Det nytter intet at

65

legge sig ud med hans Overmænd; Han maa betænke, at Dommeren har Magt at korsfæste ham, og Magt at give ham løs; Men han kand sagte tænke, at Dommeren og Forvalteren holder sammen. Dersom han gjør sig for meget obstinere, bliver hans Dom des haardere; men tier han smukt stille, kand endda Forvalteren have nogen Maade for ham i sin Tiid; Saa tier Stymperen og saa kommer Dommeren, og læser op af et Brev, at eftersom Forvalteren har stevnet denne Bonde ind for Retten, og lagt en Regning ind imod ham, saa lang som herfra og til Michelsdag, og Bonden har deels tydelig og deels med Taushed tilstaaet Forvalteren alt hvad han skulle, saa dømmes for Ret, at Forvalterens Irettesættelse skal staae ved Magt, og hans Begiering skal skee, eller hvordan de dømmer, det veed ikke jeg, men det er paa ongefær ligesom Pilatus dømte.

Borgeren.

I er en grumme Mand, har I jer Viis dom af jer selv, eller har andre lært jer det, I talte før om jer gamle Degn, der har I vel noget fra, dog sagde I intet endnu, hvorfor Præsten skulle skrive under Fæstebrevet; Vær saa god og stig mig det.

66

Bonden.

Ja siden I beder mig saa høflig, skal jeg endda ogsaa sige jer det: Dersom Herskabet og Dommeren har det allene imellem sig, saa kand de jo skrive det om, naar de vil, og Bøndernes Navne med 3 Bogstaver er sagtens maled, men skriver først Herskabet, og siden Præsten med Haand og Segl under, og det saa bliver oplæst og skrevet paa af Rettens Middel, eller af Dommeren; thi man maae mærke, undertiden har en Mand begge Tienesterne; saa staaer Fæstebrevet sin Prøve.

Borgeren.

Der fattes kun lit i, at I jo overtaler mig at troe hvad I siger; Men troer I ikke dog, at der er nogle gode og christelige Herskaber til, ville disse ikke blive fornærmede, eller dog fortrydelige over saadan Indretninger,

hvad meener I om det.

Bonden.

Ligesom I er færdig at troe, begynde I igien at tvivle; Hvad er det for et Spørsmaal, om jeg intet troer, at der er christelige og skikkelige Herskaber til; Jo det troer jeg at der er mange, Gud forbyde andet var der ikke det, saa havde de andre længe siden

67

efter Ordsproget, som Trolle, ødelagt Verden; Men der er desværre alt for mange onde, Gaarde, alt for gierrige og ubarmhiertige Herskaber til, det skulle intet være, og de skulle ikke have Lov til at gjøre hvad de ville, og som de hidtil har gjort: Kunde man sige de Onde ved Navn, saa kunde der gøres Forskiel, at der paa den eller den Gaard skulle saadan forholdes; men de Herremænd, som var bekiendt for retsindige, der skulle det blive ved den gamle Troe, saadan var det nok I ville have det.

Borgeren.

Jeg tilstaaer, at der efter mine Tanker burde gøres Forskiel.

Bonden.

Efter mine ogsaa, om det var muelig, men jeg skal sige jer, saa got som jeg kand, at det baade var umuelig og skadelig. Det er jo baade jer og mig umuelig at kiende dem alle, og naar vi ville regne dem op vi vidste og nevne dem ved Navn, saa søgte de os med Ting for, at vi skulle bevise hvad vi havde sagt, det kunde vi intet; thi der er Forskiel paa at vide noget, som Gudsens Sanden, og Forskiel paa at bevise det; I

68

kand jo vide, om I har sneget noget ind af Porten og ingen Comtion givet, jer Kone veed det ogsaa, og saa har Comtions-For-pagteren det om nogen Tid, saa siger Han, den Mand har bedraget mig saa meget fra, siger han det paa jer bag, saa kanskee I lader som I veed det intet, for I skal intet faa nogen Ting for, og sette 10 Gange saa mange Penge paa, som I kand bruge et heelt Aar til det lille I kiøber; Men siger han jer det lige i jeres Øyne, siger I ikke saa, han skal bevise Det, omendskiønt han nu intet kand, saa er det jo dog sandt alligevel, er det ikke?

Borgeren.

Jo, enten jeg gjør ont eller got, er jeg selv vidende derom, og det er sandt, enten nogen veed det, og kand bevise det, eller ikke.

Bonden.

Seer I det, saadan er det ogsaa her, der er mange slemme og haarde Herskaber, det veed vi, men vi kand Dog intet bevise det, og de, som lider meest derunder, tør intet sige det, desuden om det kunde bevises een eller anden over, hans uretfærdige Om-

69

gang, saa blev han jo beskiemmet, kunde sette al hans Værges Velfærd paa Tingfærd, og kanskee fik et Tegn til, det holder jeg ikke med; de fleste af de onde ere ogsaa saa snedige, at kom det til Tingfær, forsvarte de sig nok: Det gaaer ikke med dem alle, som det gik med Herremanden i Fyhn, der fik en Rap af de Store, for hans Omgang med en Enke-Qvinde, eller hvordan det var, det veed ikke jeg, men jeg veed nok, han fik en saadan Smek, da det kom op med ham, han maatte petale mange Snese. Jeg har sagt, at det var ogsaa skadeligt, vil I høre, jeg kand intet legge det ud rigtig, det er min Skiebne det; Men naar vi ville sige, der boer en stræng Herremand, saadan skal det være med ham; Men der boer en skikkelig, han maa gjøre hvad han vil; Men hvorlænge lever denne christelige Mand, eller hvorlænge varer det, han enten sælger, eller kommer fra sit Gods, der kommer een igien af de andre, saa ligger det der altsammen, men naar de skulle bruge lige Omgang, saa var meest Parten alle Bønder lige lykkelige, og saa ville det uden Tvivl gaae dem alle vel, eller i det mindste hundrede Gange bedre end nu; Jeg tør slaae til Vis med jer, at de naadige Herskaber kierte sig intet efter det, at Kongen lavede det saadan for Bon-

70

den, thi de gjør alligevel got, og vil ingen være for nær.

Borgeren.

Tillad, jeg falder jer ind i Talen, hvordan ville det gaae med Forvalterens Sporter ved den Leilighed, mon de

intet ville tabe noget.

Bonden.

Nu førte I mig ud af Concepter; Hvad er Sportler, det veed ikke jeg, men det er vel det samme som Stikpenge, og som vor Kroemand kalder det, en krum Haand: er det saadan noget I meener, var det da ikke ogsaa gok, at det kunde blive afskaffet: De gode Forvaltere ere som de gode Herskaber, de taer intet uden det de bør tage med Rette; de faaer jo ogsaa Penge paa store Steder, naar Herskaberne faaer Fæste af en Gaard, og de paa de smaae Steder, Hvor de faaer lit eller intet til Løn, uden Hvad de kand faa af Bonden med Træk og Rænker, dem faaer Herskabet selv give nogen Meer Løn, eller Hvordan de kand lave det med hverandre indbyrdes, det vil vi lade dem sørge for.

71

Borgeren.

Fortæll nu Nøyere eders Tanker, at de naadige Herskaber ville ikke fortryde derpaa, det var det sidste.

Bonden.

Nu er jeg dog bleven forvildret noget, men de haarde og ubarmhiertige Herskaber, ville intet fore saa mange Suk over sig af de Elendige, og med Tiden naar det var kommet i Brug, var der ingen der stødte sig mere over det; men nu har jeg intet Stunder at blive her længere, jeg maa hiem.

Borgeren.

Er I nu gandske udtømmet, og veed slet intet mere; Jeg hørte forleden af en Mand her i Egnen, at det ville være til stor Hielp for Bondestanden, om Jorden blev saaledes deelt, at alle Bønder i en Bye, fik ligemeget Hver; Hvad synes I derom?

Bonden.

Der har været længe talt om at det skulle skeep, men derved er det blevet, og saa vil det herefter blive et Stund endnu, i Fremtiden kanskee det kand gaae an, og skeete det

72

at alle Byemænd i hver Bye Havde ligemeget Tillæg, og ligemange Udgifter, Hille mænd, Hvor ville det hielpe, men jeg kand ikke bie her længer, kommer jeg til Byen igien, skal jeg tale med jer, og imidlertid skal jeg betænke mig nøyere paa dette, og andet saadant.

Borgeren.

Vi fik jo ikke engang Hoveriet giort færdig, end sige mange andre Ting; Hvoraf leer i?

Bonden.

Saamæn skal jeg sige jer det, saa leer jeg af at I siger: Vi fik ikke engang giort Hoveriet færdig, kunde vi To faae det færdig, var det godt, men jeg forstaaer nok, Hvad I vil sige: Vi kom intet til Enden med Beskrivelsen over Hoveriet; Men I bad jo selv vi skulle holde op, om jeg Husker ret.

Borgeren.

Vi vil Heller intet regne meer op, Hvad tænker I det beløber om Aaret, som vi Har anført, vil I giette; men for at vinde Tiden, siden I haster, og vi Har dog endnu noget at tale om, vil jeg sige jer, det bedrager om Aaret, som jeg i en Hast kand udregne - - 100 Rdlr. 2 Mk. 8 Sk.

73

Troer I det er mueligt, at en Bonde kunde med Rette arbeide for saa mange Penge, mig synes Halvparten var meer end nok, det beløber endda til - 50 Rdlr. 1 Mk. 4 Sk,

Bonden.

Jo det veed Gud, at det er nok, og Meer endda end det halve formeget; Men vi talte heller intet om hvad de burde og kunde, men hvad de gjorde, og havde hidtil giort, den Vurdering jeg har sadt derpaa, er saadan som jeg ville have det betalt, naar jeg skulle lave mig leye dertil.

Borgeren.

Ville I da give saa meget om Aaret, om I var Hoverie-Bonde, og I kunde slippe med Penge.

Bonden.

Ney jeg ville ikke, for jeg kunde intet; men jeg fik at gjøre det de gjør som sidder i det, der tier og lider, slæber og slider, saa længe de kand, saa fik jeg ogsaa bære mig ad; Jeg havde dog intet tænkt, det skulle gaaet saa høyt paa; Hvad meener I, om vi havde regnet alt Hoverie.

I

i

74

Borgeren.

Har de meer at gjøre endnu?

Bonden.

Det troer jeg, de skal rense Huse, flytte Korn og Høe, age Steen til Gierder, skavle, læse Enge, tromle, tiene Muurmester, Tækkemand og Tømmermand, ride Forspand, roe og rulle Klæder, rusle, knæble, bryde, skiette, og Hegle Hør, og saa spinde det bag efter, de maa gjøre det samme sommesteds for Forvalteren, og endda kiøre Kirkereiser med Hans Pige og Skrивerdreng, og plukke Jordbær til, og der er utalligt meere, som jeg intet kand Huske nu; de maa grave Grøfter, og saa meget, som intet kand beskrives.

Borgeren.

Saa Har de jo Aarsag at være glad paa Landet nu, som jeg har sagt.

Bonden.

Ja imod fordum Tider er det sandt nok; Men torde man sige det, er dog Forordningen om Hoveriet lovlig Haard i somme Poster: Kongen er god nok og vidste han rigtig Bondens Leylighed, Havde den dog nok bleven lit anderledes, og mildere sommesteder; Jeg

75

kand nu intet huske det, og I har vel ikke Forordningen, lad see, uden Tvivl skal en Karl tærse en Trave Rug eller Korn, og kiørne Kornet til om Dagen baade i Christmaaneden og i Glugmaaneden, det kand aldrig nogen Karl gjøre, naar han skal tærse reent, han maa være saa capabel en Karl, som nogen Karl kand være: Meere kand jeg intet huske nu, men enten faaer da Karlen en grumme hob Hug, eller han kommer til at tærse om igjen, og komme en anden Dag at tærse, og saadant er der meere, men det vil intet falde mig ind; Ja det spørges endelig nok.

Borgeren.

Jeg forundrer mig over at I taler saa ofte om Hug, hvor staaer det skrevet at Herskabet eller Forvalteren maa slaae Bønderne.

Bonden.

Det staaer der, hvor det staaer at de maa skielde og bande dem; Vil I lede det op, saa finder I det andet strax.

Borgeren.

Det er saa meget sagt, at de tager dem selv Forlov, men det bliver nok Hemmet, naar der engang kommer Klage; Men nu vil vi haste til Enden.

76

Bonden.

Gid vi havde Has paa det; Kand vi ikke nu Holde op, nu gaaer jeg.

Borgeren.

O Vey, bie endnu lit.

Bonden. Hvorefter?

Borgeren.

Vi skulle overlegge, hvordan vi skulle faae alt dette andraget for Majestæten; Troe mig, der ville komme noget ud af det.

Bonden.

Hvordan skulle vi Syndere faae det ind for Kongen, dog sagde I før, da I ønskede der var nogen, som kunde gjøre dette Forslag, at der faldt jer noget ind, men I ville høre mig noget meere ud først.

Borgeren.

Man kunde skrive en Suppliqve til Kongen og forestille ham det derudi; Lad os først Huske efter, hvad vi skulle søge om, det er: 1) Om ulovlig Brændeviinsbrændens Afskaffelse, i sær i denne dyre Tiid, og hvem dermed Herefter maatte Have Tilsyn; 2) Om Herskabernes Forhold mod Bønderne, meer behøver

77

Vi ikke Her at anføre, thi det er meldet for Ham, som jeg med alt andet skal nok observere.

Bonden.

Vil I skrive Compleigten, saa blev den nok ogsaa derefter.

Borgeren.

Det maa I lade mig om, jeg ville ikke gaae ubetænksom frem, jeg kunde spørge mig for hos en anden god Mand, der veed hvorledes Suppliqver pleier at skrives; Men Sagen er, jeg veed ikke, hvordan vi skal faae den anbragt: Jeg frygter, at naar jeg havde giort mig meest Umage, blev den kastet til en Side.

Bonden.

Ja lad os see den først, og naar I skriver den, skal jeg bære den frem; Farvel, og Tak for mig.

78

1

**FremmedesTanker, eller Forsøg til Udbredelse
af læseværdige og nyttige Oversættelser,
samlede og udgivne for at bidrage til den
Danske Stats og Oeconomies Forbedring, samt
Smagens Opkomst.**

Kiøbenhavn

trykt hos Paul Hermann Höecke 1771.

2

Indhold.

Brevvexling om Aarsagerne til Folkemængdens

Aftagelse - Side 1.

Anmerkninger over de Romeres Agerdyrkning 34 Om Fattige og Tiggere - 41

Om Agerdyrknings Skoler - 49

Om Mistbede - 59

3

Forerindring. Disse oversatte Stykker, som her leveres Læseren, vil man haabe skal findes læseværdige for Danske Læsere, og ikke være uværdige til høyere Eftertanke. De ere alle valgte med Flid. Dog ikke i den Hensigt, at de ere alle passelige hos os; men for at give Anledning til Efterfølgelse og Forbedringer hvori det kan lade sig gjøre. Det, man har taget af Montesquieus Persiske Breve, indeholder vel en Deel Tanker; som ikke vil finde alles Bifald, og kunde have fortient nogle Anmerkninger, dersom man havde vildet forekomme Læserens; men Tankerne ere dog allevegne saa sandsynlige, at de fornøyer under Læsningen, omendskiønt ikke overalt saa sande, at de ere at bygge paa. Anmerkningerne over de Romeres Agerdyrkning viser, til hvad Nytte Krigshære i Fredstider kan og bør være

4

i en Stat; og at de almindelig brugelige Øvelser, for ey at lade Sold terne gandske henleve i Ørkesløshed, ere gandske utilstrekkelige til at danne hædede Krigsfolk: saa disse Anmerkninger bestyrker Nyttens af en vel indrettet Landmilitz. Det Stykke om Fattige og Tiggere lærer os og, hvor slet de Gaver ere anvendte, som hengives til Fattige for at styrke dem i Dovenskab; og at den gjør bedre, som opmuntrer og hjælper Arme til Arbeyde, end den der underholder dem ved Almisser i en doven Ørkesløshed. Ligeledes ere de øvrige Stykker valgte, for at gjøre sin Nytte, saavidt de kan have Indflydelse til Statens og Oeconomieens Forbedring.

Finder dette Forsøg til Udbredelse af nyttige Oversættelser den Afsetning, som kan forsikre dets Bifald blant Publicum, vil Forleggeren fortsætte samme, dog uden at forbinde sig til nogen vis Tid; hvis ikke, vil man dog ey deraf slutte, at jo Kiendere skiønner Værdien, som en Samling af saadanne udsøgte oversatte Stykker bør staae i hos en Nation, der har opladte Oyne, og arbeyder paa sin Forbedring og Opkomst.

5

Brevvexling

imellem

tvende reysende Perser

angaaende

Aarsagerne til Folkemængdens

Aftagelse i Verden.

Udtaget af Hr. Montesquieu persiske Breve.

Rhedi til Usbek. Til paris.

Imidlertid jeg opholder mig i Europa, læser jeg de gamle og nye Historieskrivere; jeg sammenligner alle Tider; jeg fornøyer mig ved at see dem, saa at tale, løbe mig forbi og jeg kaster fornemmelig min Eftertanke paa disse store Forandringer, som have gjort enhver Tidsalder saa forskiellig fra hinanden og Jorden sig selv saa lidet kiendelig.

Du har maaskee ikke givet Agt paa en Ting, som hver Dag foraarsager mig Bestyrtelse. Hvorfor er Verden nu faa lidet befolket frem for tilforn? Hvorledes har Naturen kundet tabe denne overflødige Frugtbarhed af de første Tider? Skulde den allerede være i sin

6

2

Alderdom? Og skulde den af Mathed gaae til Grunde?

Jeg har opholdt mig mere end et Aar i Italien, hvor jeg ikke har seet andet end Levningerne af dette gamle Italien, som forud var saa berømt. Omendskiønt alle Folk boe i Stæderne, ere de dog aldeles øde og uden

Folk. Det synes, som de ikke mere vare til uden for at betegne det Sted, hvor disse mægtige Stæder vare, om hvilke Historien har talt saa meget.

Der ere Folk, som paastaae, at den eneste Stad Rom indeholdte forudm flere Indbyggere, end et heelt stort Kongerige i Europa nu omstunder. Der har været den rommerske Borger, som har havt ti, ja vel tyve tusinde Slaver, uden at regne dem, som arbejdede i Landhusene; og da man regnede Borgernes Antal til fire, eller fem hundrede Tusinde, saa kan man ikke bestemme Tallet af dens Indbyggere, uden at Indbildningen maa studse og forfærde sig.

Sicilien har i gamle Dage havt mægtige Kongeriger og talrige Folkeslægter, som siden ere blevne usynlige: Denne Øe har nu intet af Vigtighed, uden dens Volkaner.

Grækenland er saa øde, at det ikke indeholder den hundrede Deel af dets gamle Indbyggere.

Spanien, som forudm var saa fuld af Mennesker, fremviser nu ikke andet end øde Marker; og Frankerige er intet, i Sammen-

7

3 ligning med det gamle Gallien, hvorom Cæsar taler.

De nordlige Lande ere meget blottede for Folk; og der fattes meget i at deres Indbyggere nu, som tilforn, maa være nødte til al dele sig, og udsende, ligesom Bisværme, Kolonier og hele Folkestægter, for at opsøge nye Opholdssteder.

Polen og det europæiste Tyrkie har næsten ingen Folk mere.

Man skal ikke finde den hundrede Deel af de Mennesker i Amerika, som tilforn udgjorde saa store Riger, i denne Deel af Verden.

Asien er ey heller i bedre Tilstand. Dette lille Asien, som indeholdte saa mange mægtige Monarkier, og et saa stort Antal af store Stæder, har nu ikke mere end to eller tre. Hvad det store Asien anqaaer, da er den Deel, som er underkastet Tyrkerne, ikke mere befolket; og man skal see, naar man vil sammenligne den Deel, som er under vore Kongers Herredømme, med dens forrige florerende Tilstand, at den ikke har uden et gandske lidet Antal af de utallige Indbyggere, som vare der i Xerxernes og Dariernes Tider.

Hvad de smaa Stater angaaer, som ligge omkring disse store Riger, da ere de virkelig øde. Saaledes ere Kongerigerne Irimette, Circassien og Guriel. Disse Fyrster, med vidt-

8

4

løstige Stater, tælle neppe i halvtrediesinstyve Tusinde Undersaattere.

Egypten har ikke mindre aftaget end de andre Lande.

Kort: jeg betragter Jorden nøye, og jeg finder intet paa samme, uden en jammerlig aftagende Tilstand. Der kommer mig for, som jeg saae den nyelig at have været plaget med Ødelæggelser af Pest og Hungersnød.

Afrika har altid været saa ubekjendt, at man ikke kan tale saa udtrykkelig om samme, som om de andre Dele af Verden, men, naar man kuns vil betragte Kysterne ved det middellandske Hav, som til alle Tider have været bekiendte, saa seer man, at den er forfærdelig affalden fra den Anseelse, som den var i under Carthagenienserne og Rommerne. Dens Fyrster ere nu omstunder saa svage, at de ere de allermindste Magter i Verden.

Efter en Overregning, saa nøyagtig, som den kan være i Ting af saadan en Beskaffenhed, har jeg befunden, at der er neppe den tiende Deel Mennesker paa Jorden, som der vare i de gamle Tider. Det, som er det allerforunderligste derved, er, at Folkemængden aftager daglig, og, dersom dette vedvarer i ti Aarhundrede, saa skal den ikke blive til andet end en Ørken.

See her, min kiere Usbek, den allerforfærdeligste Tidspunkt, som nogen Tid er foregaaet i Verden. Men neppe er man bleven

9

5

den vaer, fordi den er skeet uformærkt, og i en Tid af mange Aarhundrede: Hvilket udviser en indvortes Feyl,

en hemmelig og forborgen Gift, en tærende Sygdom, som svækker og qvæler den menneskelige Natur.

Venedig den 10de af Yaaneden Ryebeg 1718.

Usbek til Rhedi. Til Venedig.

Verden, min kiere Rhedi, er ikke uforkrænkelig, ey engang Himlene ere frie derfor. Astronomerne ere øyensynlige Vidner til deres Forandring, hvilke ere gandske naturlige Virkninger af Materiens almindelige Bevægelser.

Jorden er underkastet, ligesom de andre Planeter, Bevægelsernes Love. Den lider, inden i sig selv, en stedsevarende Strid af dens første sammensættende Partikler. Havet og det faste Land synes at være indviklede i en evig Krig; ethvert Øyeblik frembringer nye Sammenføjelser.

Menneskene, i et Opholdssted, saaledes underkastede Forandringer, ere i ligesaa uvis en Tilstand. Hundrede tusinde Aarsager kan virke, og være i Stand til at ødelægge dem, og, efter mange stærke Grunde, forøge eller formindske deres Anral.

Jeg vil ikke tale til dig om disse besynderlige Tidspunkter, som saa ofte findes hos Historieskriverne, hvilke have ødelagt hele Stæder og

10

6

Kongeriger. Der findes almindelige af dem, som mange Gange have fat det menneskelige Kiøn paa Neppet af dets Undergang.

Historierne ere fulde af disse almindelige Peste, som have efter hinanden ødelagt hele Verden. Iblant andre tale de om en, som var saa hæslic, at den udstrakte sin Gift lige indtil Roden af Planterne, og yttrede sig i den hele bekiendte Verden, lige indtil Riget Catay. En Grad mere af Smitsomhed skulde maaskee i en eneste Dag have ødelagt den hele menneskelige Natur.

Det er endnu ikke to Aarhundrede siden, at den allerskammeligste af alle Sygdomme yttrede sig i Europa, Asien og Afrika. Den gjorde i en kort Tid forfærdelige store Virkninger. Det havde været ude med Menneskene, dersom den, med samme rasende Voldsomhed, havde fortsat sin Fremgang. Overvældede med Sygdom fra deres Fødsel af, udygtige til at bære Byrden af de selskabelige Forretninger, de have ynkeligen omkommet.

Hvad skulde der have blevet af, dersom Giften havde været lidt mere fuldkommen? Og skulde uden Tvivl have blevet det, dersom man ikke havde været lykkelig nok til at opfinde et Hjelpemiddel saa mægtigt, som det man har opdaget. Maaskee at denne Sygdom, ved det den angriber de forplantende Dele, skulle have angrebet Forplantelsen selv.

11

7

Men hvorfor vil jeg tale til dig om den ødelæggelse, som kunde have hændtes det Menneskelige Kiøn? Har den ikke virkelig tildraget sig; og blev det ikke ved Syndfloden bragt til en eneste Familie?

Der ere nogle Philosopher, som gjøre Forskiel paa tvende Skabninger; nemlig, Tingenes og Menneskets; de kan ikke begribe, at Materien og de skabte Ting skulde kuns have en Alder af sex tusinde Aar; at Gud har forhalet sine Gierninger i al Evigheds Evighed, og har ikke betient sig af sin skabende Magt, uden fra i Gaar. Skulle det være, fordi han ikke skulle have kundet det, eller fordi han ikke skulle have vildet? Men, dersom han ikke haver kundet det til en Tid, saa har han ey heller kundet det til en anden Tid. Det er altsaa, fordi han ikke har vildet. Men, da der er ingen Foranderlighed i Gud, saa, dersom man biefalder, at han har vildet noget engang, saa har han vildet det altid, og fra Begyndelsen.

Imidlertid tale alle Historieskriverne om en første Fader. De lade os see den Menneskelige Natur i sin første Fødsel. Er det ikke naturligt at tænke, at Adam er bleven reddet fra en almindelig Ulykke, ligesom Moe fra Syndfloden; og at disse store Begivenheder har været hyppige paa Jorden siden Verdens Skabelse.

Men alle Ødelæggelser ere ikke heftige. Vi see adskillige Dele af Jorden at blive trætte af

12

8

at frembringe til Menneskenes Underholdning. Hvorledes kan vi vide, om ikke den hele Jord har almindelige, langsomme og uformærkte Aarfaget til Mathed?

Det fornøyer mig, at jeg har givet Dig disse almindelige Begreb, førend jeg indlader mig i en Nøyere Besvarelse paa dit Brev om Folkemængdens Formindskelse, i en Tid as sytten til atten Aarhundredes Forløb. I et følgende Brev skal jeg vise dig, at, foruden de physiske Aarsager, findes der moralske, som have frembragt denne Virkning.

Paris den 8de af Maaneden Chabhan 1718.

Usbek til den samme.

Du søger Aarsagen, Hvorfor Jorden nu er mindre befolket end i de forrige Tider, og dersom Din Undersøgelse er geleydet med en Nøye Agtsomhed, saa skal Du see, at denne Forandring kommer af den, som er forefalden i Sæderne.

Siden den christelige Religion og den mahomedanske have deelt den rommerske Verden, ere Tingene blevene meget forandrede: Der feyler meget i at disse ro Religioner ere ligesaa gunstige for Kiønnets Formerelse, som den, disse Verdens Beherskere havde.

I denne sidste var Polygamie forbuden, og deri havde den en meget stor Fordeel over

den

13

9 den mahomedanfike Religion. Skilsmisse var tilladt i samme; og derved erholdte den en anden, som var ikke mindre vigtig, over den christelige.

Jeg finder intet, som er sig selv saa imodsigende, som denne Mængde Koner, hvilke den hellige Alkoran tillader, og den Befaling at fornøye dem, som er anordnet i den samme Bog. Besøg Eders Koner, siger Propheten, fordi I ere dem saa nødvendige, fom deres Klæder; og fordi de ere Eder saa nødvendige, som Eders Klæder. See! dette er en Befaling, som gjør en sand Muselmands Liv meget møysommelig. Maa ikke den Mand, som har de i Loven anordnede fire Koner, og kuns ligesaa mange Medhustruer, eller Slavinder, blive aldeles udmattet af saadan en Mængde Klæder?

Eders Koner ere Eders Agre, siger Propheten videre; dyrk da Edres Agre; gjør vel imod Eders Siele, og I skal finde det i sin Tid.

Jeg anseer en god Muselmand, som en Fægtere, der stedse er bestemt til at kiempe, uden nogen Hvile; men som, snart svækket og udmattet af sit første haarde Arbeyde, forsmægter paa Kiempepladsen af Seyeren selv; og befinder sig, saa at tale, begravet under fine egne Seyervindinger.

Naturen virker stedse med Langsomhed, og, saa at sige, med Sparsommelighed. Dens

14

10

Virkninger ere aldrig heftige. Endog i det den skal frembringe, forlanger den Maadelighed; den gjør ikke et Skridt uden Orden og Maal; vil man overile den, saa bliver den snart mat; den anvender da al den Styrke, som den har tilovers, til dens Vedligeholdelse; og saa maa den nødvendig tabe sin frembringende Kraft og sin forplantende Magt.

I saadan en svækkende og aftagende Tilstand sættes vi stedse ved dette store Antal Koner, som ere mere beqvemme til at udtømme os end til at fornøye os. Det er gandske almindeligt hos os, at see en Mand i et overmaade stort Serail med et lidet Antal Børn. Disse Børn ere endog den meste Tid skrøbelige og usunde, og have Minde af deres Faders Mathed.

Dette er endnu ikke nok: Disse Koner, som ere forbundne til en tvungen Indgetogenhed, maa nødvendig have Folk til at vogte sig, hvilke ikke kan være andre end Gildinger. Religionen, Skalusie, og Fornuften selv, tillader ikke at lade andre komme dem nær. Disse Vogtere bør være mange, enten for at haandthæve Roligheden indvortes iblant den Kiv og Trætte, som disse Koner idelig ere indviklede i; eller og for at forhindre de Angreb, som kunne skee uden fra. Altsaa, naar en Mand har ti Koner eller Medhustruer; saa er et lige Antal Gildinger ikke for stort, til at vogte dem. Men hvilken

15

11

Forliis foraarsages ikke Selskabet ved dette store Antal af Mennesker, som ere døde fra deres Fødsel af; og hvor stor en Formindskelse i Folkemængden maa en deraf følge!

Pigerne, som ere Slavinder i Seraillet, for tillige med Gildingerne at opvarte dette store Antal Koner, blive næsten alle gamle der, i en ynkelig Jomfruedom; de kan ikke gifte sig, saa længe de blive der; og deres Fruer, som ere engang vante til dem, skiller sig næsten aldrig af med dem.

See! Saaledes beskæftiger en eneste Mand saa mange andre Undersaatter af begge Kiøn blot med sine Fornøyer, dræber dem for Staten, og gjør dem unyttige til Kiønnets Formerelse.

Constantinopel og Ispahan ere de to største Rigers Hovedstæder i Verden. Det er der, hvor alle maa støde til, som til en Middelpunkt, og hvorhen Menneskene, tillokkede paa tusinde Maader, begive sig allevegne fra. De omkomme dog af sig selv, og de skulde snart blive reent øde, dersom Monarkerne ikke, næsten ved et hvert Aarhundrede, lode komme hele Nationer derhen, for igien at befolke dem. Jeg skal ende denne Materie i et andet Brev.

Paris den 13de af Maaneden Ehabhan 1718.

16

12

Usbek til den samme.

Rommerne havde ikke færre Slaver end vi, de havde endog flere; men de brugte dem bedre.

Langt fra at de ved Tvangsmidler vilde forhindre disse Slavers Formerelse, saa søgte de tvertimod af al Magt at ophielpe den; de forenede dem saa meget, som de kunde, ved Ægteskabe. Derved opfyldte de deres Huse med Tienstetyender af begge Kiøn og alle Aldere, og forskaffede Staten en utallig Folkemængde.

Disse Børn, som i Tidens Længde udgiorde en Herres Rigdom, bleve fødte, i en utallig Mængde, omkring ham. Han maatte alene sørge for deres Underholdning og Opdragelse. Fædrene, frie for denne Byrde, fulgte alleneste Naturens Tilbøyelighed, og formerede deres Familie, uden at frygte for, at den skulde blive alt for talrig.

Hos os derimod, som jeg allerede har sagt Dig, ere Slaverne ikke beskæftigede med andet, end med at vogte vore Koner; og ligge altsaa i Henseende til Staten i en stedse varende Sovesyge; saa at man Des Aarsag maa indskrænke Konsternes og Jordens Dyrkelse til nogle frie Mennesker og Huusfædre, hvilke endog lægge sig det mindste derefter, som de kan.

Saaledes var det ikke hos Rommerne. Republikken betiente sig af dette trælbaarne Folk med en uendelig Fordeel. Enhver af dem havde

17

13

en vis Art af Eyendom, hvilken han besad paa de Vilkaar, som hans Herre foreskrev ham: dermed arbejdede han, og betiente sig af samme, paa saadan Maade, som hans Vindskibelighed best kunde indgive ham. Denne vexlede; hiin gav sig til at drive Handel til Søes: den ene solgte Kramvahre i smaa Partier; den anden beflittede sig paa en mekanisk Konst, eller og forpagtede og forbedrede Jordegodser: Men der var ingen iblant dem, som jo af yderste Formue beflittede sig paa at trække Fordeel af denne Eyendom, hvilket forskaffede ham paa engang Beqvemmelighed i sin nærværende Trældom, og Haab om en tilkommende Frihed. Dette gjorde et arbejdsomt Folk og oplivede Konsterne og Vindskibeligheden.

Disse Slaver, som vare blevne rige ved deres Fliid og Arbejde, købte sig løs, og bleve Borgere. Republikken forbedrede sig stedse, og imodtog i sit Skiød nye Familier, ligesom de gamle gik til Grunde.

Jeg skal maaskee i mine følgende Breve finde Leylighed til at overbevise Dig, at jo flere Mennesker der ere i en Stat, jo mere florerer Handelen der. Jeg skal og lettelig overbevise Dig, at jo mere Handelen florerer der, jo mere forøges Menneskenes Antal der; disse tvende Ting maa nødvendigigen understøtte og ophielpe hinanden.

18

14

Dersom dette er saa, hvor meget maatte da ikke dette Antal af Slaver, som stedse vare arbejdsomme, forøges og formeres? Vindskibeligheden og Overflødigheden frembragte dem, og de paa deres Side

frembragte Overflødighed og Vindskibelighed.

Paris den 16de af Maaneden

Chabhan 1718.

Usbek til den samme.

Vi have hidindtil talt om de mahomedanske Lande, og søgt Aarsagen, Hvorfor de ere mindre befolkede, end de, som vare underkastede Rommernes Herredømme; lad os nu undersøge det, som har foraarsaget denne Virkning hos de Christne.

Skilsmisse var tilladt i den hedenske Religion, og den blev de Christne forbuden. Denne Forandring, som i Begyndelsen syntes at være af saa liden Vigtighed, havde uformærkt forfærdelige Følger, og saadan, som man neppe kan troe.

Man borttog ey alene al Sødheden af Ægteskabet, men man svækkede endog dets Øyemærke, ved at vilde Nøyerer sammenknytte Knuderne, løsnede man dem; og i stæden for at forene Hierterne, som Øyemerket derved var, adskildte man dem til ævig Tid.

I en saa frie Handling, og hvori Hiertet bør have saa megen Deel, indførte man Tvang,

19

15

Nødvendighed, ja endog Skiebnens Beskikkelse, Ekkelhed, Særsindighed, og Sindets Ufordragelighed regnede man for intet. Man vilde gjøre Hiertet bestandigt; det er at sige: det, som er det mest foranderlige og mest ubestandige i Naturen. Folk, som faldt hinanden besværlige, og som næsten altid vare hinanden ufordragelige, sammenføjede man med stedsevarende Baand, og uden Haab om nogen Opløsning; og deri efterlignede man disse Tyranner, som lode binde levende Mennesker til døde Kroppe.

Intet gjorde mere til den indbyrdes Forbindtlighed, end den frie Magt af Skilsmisse: en Mand og en Kone bleve derved bragte til taalmodigen at udholde de forefaldende Huus-Fortrædeligheder, saasom de vidste, at det stod til dem selv, at gjøre Ende derpaa; og ofte forbeholdte de sig denne Magt, deres hele Livstid, uden at betiene sig deraf, blot ved denne Betragtning, at de havde Frihed til at gjøre det.

Saaledes er det ikke beskaffen med de Christne, at de kunne have Haab, at Fremtiden skulle forandre deres nærværende Fortrædeligheder. De see intet andet i Egtestandens Ubeageligheder, end deres Vedvarende, og saa at sige, deres Evighed: deraf reyser sig Ekkelhed, Uenighed og Foragt; og det er ligesaa stort et Tab for Eftertiden. Neppe har man tilendebragt tre Aar i Egtestanden, førend man forsømmer det væsentlige deri. Man fordriver

20

16

tredive Aar tilsammen med Koldsindighed. Der forefalde hemmelige Skilsmisser, ligesaa stærke, og maaskee mere skadelige end om de vare offentlige. Enhver lever og bliver for sig; og alt dette til de tilkommende Slægters største Skade. En Mand, kied af en evig Kone, vil snart søge hen til de berygtede Fruentimmere. En Omgjængelse som er ligesaa skammelig som skadelig for Selskaber, hvilken, uden at opfylde Egteskabets Øyemærke, forestiller i det allerhøyeste ikke andet end dets Fornøjelser.

Dersom der iblant tvende Personer, der saaledes ere sammenbundne, findes en, som enten formedelst sit Temperament, eller sin Alder, er uskikket til Naturens Hensigt og Kiønnets Formerelse, saa begraver den den anden tillige med sig selv, og gjør samme ligesaa unyttig, som den selv er.

Altsaa har man ikke nødig at forundre sig, naar man hos de Christne seer saa mange Egteskaber frembringe et saa lidet Antal Borgere. Skilsmisse er afskaffet. De ilde sluttete Egteskaber forbedres nu ikke mere. Konerne gaee nu ikke mere, som hos Rommerne, efter Hinanden i adskillige Mænds Hænder, hvilke undervejs droge den mueligste Fordeel af samme.

Jeg tør sige, at, dersom det, i en Republik, som Lacedemon, hvori Borgerne stedse vare tvungne ved subtile og sære Love, og hvor

21

17 der kuns var en Familie, som var Republikken, havde været fastsat, at Mændene hver Aar skulle tage andre Koner, saa skulde deraf være bleven født et utalligt Folk.

Det er meget vanskeligt at kunne begribe den Aarsag, som har bragt de Christne til at afskaffe Skilsmissen. Egteskabet er, hos alle Nationer i Verden, en Contrakt, i hvilken alle Betingelser kan have Sted; man burde altsaa ikke udelukke andre af samme, end de som kunde svække dens Øyemærke. Men de Christne betragte ikke Egtestanden paa denne Maade; de ere og virkelig meget forlegne, naar de skal sige, hvad den egentlig er. De lade samme ikke bestaae i Sandsernes Fornøjelse: Tvertimod, som jeg allerede har sagt dig, det synes, som de af yderste Formue stræbe at udjage den derfra: Den er altsaa et Billede, en Figur, og noget mystisk, som jeg ingenlunde kan begribe. Paris den 19 de af Maaneden Chahban 1718.

Usbek til den samme.

Forbudet af Skilsmisse er ikke den eneste Aarsag til Folkemængdens Aftagelse i de christelige Lande: Det store Antal Gildinger, som de have iblant dem, er en af ikke mindre Vigtighed.

Jeg taler om Præsterne og Derviskerne af begge Kiøn, som opofre sig til en evig Entholdenhed. Dette agtes hos de Christne for den

22

18

allerhøyeste og førtreffeligste Dyd; hvori jeg ikke kan forstaae mig paa dem; da jeg ikke kan vide, hvad det er for en Dyd, hvoraf der intet kommer.

Jeg befinder, at deres Lærde imodsige sig selv aabenbare, naar de sige, at Ægtestanden er hellig, og at den eenlige Stand, som er tvert imod samme, er endnu mere hellig; Uden at regne, at naar man taler om Befalninger og Hoved-Lærdomme, saa er det Gode altid det Beste.

Antallet af disse Mennesker, som henleve i den eenlige Stand, er overmaade stort. I gamle Dage fordømte Forældrene Børnene dertil fra Vuggen af; Nu omstunder opofre de sig selv dertil fra en Alder af 14 Aar; hvilket ongefær kommer paa et ud.

Dette eenlige Levnet har ødelagt flere Mennesker, end Pestene og de blodigste Krige nogensinde have gjort. Man seer, i et hvert gejstligt Huus, en ævig Familie, hvori der ikke fødes en eneste, og som underholdes paa alle de andres Bekostning. Disse Huse ere stedse aabne, som ligesaa mange dybe Afgrunde, hvori de tilkommende Slægter blive begravede.

Denne Politik er gandske forskiellig fra de Rommeres, som stadfæstede Love, hvorved de bleve straffede, som ikke vilde begive sig i Ægtestanden; men benytte sig af en Frihed, som er saa stridig mod det almindelige Beste.

23

19

Jeg laler kun her om de catholske Lande. I den protestantiske Religion have alle og enhver Rettighed til at avle Børn; den forbyder ikke Præsterne at gifte sig, og den taaler ingen Dervisker, og dersom ved Oprettelsen af denne Religion, som bragte alting igien til de første Tider, dens Stiftere ikke stedse vare blevne beskyldede for Umaadelighed, saa maa man ikke tvile paa, at de, jo efterat have gjort Egtestandens Udøvelse almindelig, skulde endog have forlindret dens Aag, og reent kuldkastet det Bolverk, som i dette Stykke adskiller Nazaræren og Mahomet.

Men i hvordan det end er, saa er det vist, at Religionen giver Protestanterne en uendelig Fordeel over de Katholske.

Jeg tør sige, at i den nærværende Tilstand, hvori Europa befinder sig, er det ikke mueligt, at den catholske Religion kan blive bestaaende der i fem Hundrede Aar.

Førend det spanske Monarkies Undertrykkelse vare Katholikerne meget stærkere end Protestanterne. Disse sidste ere siden Tid efter anden komne til en Ligevægt med dem. Protestanterne vil blive rigere og mægtigere, og Katholikerne svagere.

De Protestantiske Lande bør være, og ere ogsaa virkelig mere folkerige end de Katholske: Hvoraf følger for det første, at Skatterne og Afgifterne ere anseeligere i samme, eftersom de

24

20

forøges, ligesom deres Antal formere sig, der betale dem; for det andet, at Jorden bliver bedre dyrket, og

endelig at Handelen kommer til større Flor, fordi der er flere Folk, som kan blive lykkelige, og fordi man ved at bruge flere Nødvendigheder, har flere Hjælpemidler til at opfylde dem. Naar der er kuns saadan er Antal Mennesker, som kan være tilstrækkeligt til Agerdyrkningen, saa maa Handelen gaae til Grunde, og naar der kuns er saa mange, som ere fornødne til at bestride Handelen med, saa man Agerdyrkningen lide, det er at sige, saa maa begge Dele forgaae paa engang, efterdi man aldrig beflitter sig paa det ene, uden det jo skeer paa den andens Bekostning.

Hvad de katholske Lande angaaer, saa bliver ikke allene Agerdyrkningen forsømt i samme; men Vindskibeligheden er endogsaa der skadelig. Den bestaaer kuns i at lære fem eller sex Ord af et dødt Sprog. Saasomt som et Menneske har denne Forraad til Livs, saa har han ikke nødig at være mere bekymret for sin Lykke, han finder i Klosteret et roeligt Liv, som ellers i Verden skuld have kostet ham Sved og Bekymringer.

Dette er endnu ikke nok. Derviskerne have næsten alle Statens Rigdomme i deres Hænder. Det er et Selskab af gierrige Folk, som stedse tager og aldrig giver igien. De skrabe uophørligen Indkomster tilsammen, for at

25

21

erhverve Kapitaler. Alle disse Rigdomme ligge saa at sige døde og begravne; thi jo mere Cirkulation, jo større Handel, jo flere Kunster, jo flere Manufakturur.

Der er ingen protestantisk Fyrste, som jo oppebærer flere Indkomster af fine Undersaatter end Paven af sine; dog ere disse sidste fattige, imedens de andre leve i Overflødighed. Handelen opliver alle Ting igien hos hine, og Munkevæsenet derimod udbreder Død og Fordervelse overalt hos disse.

Paris den 26de af Maaneden

Chahban 1718.

Usbek til den samme.

Vi have intet mere at sige om Asien og Europa, lad os nu gaae til Afrika. Man kan neppe tale uden om dens Kyster, saasomt vi have ingen Kundskab om det Inderste af Landet.

De barbariske Kyster, hvor den mahomedanske Religion hersker, ere ikke saa befolkede, som de vare i Rommernes Tider, af de Aarsager, som jeg allerede har sagt Dig. Hvad Kysten af Guinea angaaer, saa maa den være bleven skrækkelig blottet i en Tid af to hundrede Aar, da de smaa Konger, eller Øverster for nogle Landsbyer, sælge deres Undersaatter til de europæiske Fyrster, for at overføre dem til deres Kolonier i Amerika.

26

22

Det, som er det besynderligste herved, er, at dette Amerika, som hvert Aar erholder saa mange nye Indbyggere, er dog selv øde, og trækker ingen Fordeel af Afrikas stedsevarende Tab. Disse Slaver, som man overbringer i et andet Klima, omkomme der i tusende Tal; og Arbeydet i Minerne, hvormed man uophørlig besskieftiger saavel de Indfødte, som de Fremmede, de onde Dunster, som uddampe af samme, Qvægsølvet, som man stedse maa betiene sig af, ødelægger dem uden nogen Redning.

Der er intet saa daarligt, som at lade et utalligt Antal Mennesker omkomme, for at trække af Jordens Afgrund Guld og Sølv; Disse Metaller, som i sig selv ere aldeles unyttige, og som ikke ere Rigdomme, uden fordi man har udvalgt dem til at være deres Kiendetegn.

Paris den sidste af Maaneden Chahban 1718.

Usbek til den samme.

Et Folkes Frugtbarhed beroer undertiden paa de allermindeste Omstændigheder saaledes, at der behøves ofte intet andet, end en nye Tour i Indbildningen, for at gjøre det langt talrigere, end det var.

Jøderne, stedse udryddede, og stedse opvoxne igien, have erstattet deres stedsevarende Tab og ødelæggelser, ved dette eneste Haab, som alle deres Familier have, at de skal see en

27

23

mægtig Konge blive født af dem, hvilken skal være Jordens Herre.

De gamle persiske Konger havde ikke saa mange Millioner Undersaatter, uden formedelst denne Lærdom af Magernes Religion: at den allerbehageligste Gierning, som Menneskene kunde gjøre for Gud, var at avle et Barn, dyrke en Ager, og plante et Træe.

Naar det chinesiske Rige rummer saadan en overmaade stor Folkemængde i sit Skiød, saa er der ingen anden Aarsag dertil, end en vis Tænkemaade, thi, da Børnene ansee deres Fædre for Guder; da de deres hele Livstid bære saadan en Høyagtelse for dem, og da de, naar de ere døde, ære dem ved Ofringer, ved hvilke de troe, at deres Siele, tilintetgiorte i Tyen, igien faae et nyt Liv; saa bliver enhver derved opmuntret til at forøge en Familie, som beviser sig saa ydmyg i dekte Liv, og som er saa nødvendig i det tilkommende.

Derimod gjør ogsaa Indbildningen meget til, at de mahomedanske Lande blive hver Dag mere øde; ved det vi holde haardt over en Mening, som, i hvor hellig den end er, dog ikke kan andet, end frembringe meget skadelige Følger, naar den først har fæstet dybe Rødder i Gemytterne. Vi betragte os, nemlig som Reysende Vandringsmænd, der ikke bør tænke, uden paa et andet Fædreneland. De nyttige, standhaftige Arbeyder, Omhyggelighed for at

28

24

forsikre vores Børns Velfært, Forslage, som sigte ud over dette korte og forgiængelige Livs Grændser, synes os at være daarlige Foretagender. Roelige i Henseende til den nærværende Tid, uden Bekymring i Henseende til den tilkommende, umage vi os ikke, hverken med at forbedre de offentlige Bygninger, ey heller med at oprykke de udyrkede Jorder, ey heller med at dyrke dem, som ere i Stand til at imodtage vores Flid. Vi leve i en almindelig Uemfindtlighed, og overlade alle Ting til Forsynets Omsorg.

Det er en Forfængeligheds Geist, som Har indført den ubillige Førstefødsels-Rettighed hos Europæerne, hvilken er saa skadelig for Folkeformerelsen, fordi den bringer en Fader til at fæste al sin Agtsomhed paa en eneste af sine Børn, og derimod at vende Øynene fra de andre; fordi den nøder ham til at handle tvertimod manges Velfærd, for at kunne fættte en Enestes Lykke paa faste Fødder; og endelig fordi den ophæver Ligheden imellem Borgerne, af Hvilken dog al Overflødighed og Velstand kom, mer.

Paris den 4de af Maaneden

Rhamazan 1718.

Usbek til den samme.

De Lande, som blive beboede af de Vilde, ere i Almindelighed lidet befolkede, formedelst den

29

25

Ulyst, de Have til Arbeyde og Jordens Dyrkelse. Denne ulyksalige Afskye gaaer endog saa vidt, at, naar de udøse nogen Forbandelse over en af deres Fiender, saa ønske de ham intet andet, end at han maa blive nødt til at pløye en Ager; indbildende sig, at der er intet uden Jagten og Fiskeriet, som kan være dem en ædel og værdig Haandtering.

Men da der ofte indfalde Aaringer, hvor Jagten og Fiskeriet give kuns meget lidet, saa blive de og ofte ødelagte af Hungersnød. Desuden er der intet Land saa overflødigt paa Vildt og Fisk, at det deraf kunde forskaaffe et talrigt Folk Underholdning, eftersom Dyrene stedse flye fra de meget beboede Stæder.

I øvrigt saa kan de Vildes Horder med et Antal af to til tre hundrede Indbyggere, som ligge vidt fra hinanden, og som have ligesaa forskiellige Interesser, som tvende store Riger, ikke bestaae; fordi de mangle de store Staters Hjelpemidler, i hvilke alle Dele svare til hinanden og understøtte hinanden indbyrdes.

Der findes endnu en Vedtægt indført hos de Vilde, som er ikke mindre skadelig end den første, nemlig den gruesomme Vane, som Konerne ere komne i, at fordrive deres Foster, paa det deres Frugtsommelighed ikke skal giere dem ubehagelige i deres Mænds Øyne.

Man har her forfærdelige Love imod denne Uorden; de gaae næsten lige indtil Gruesom-

30

26

hed. Enhver Pige, som ikke har bekiendtgjort sit Svangerskab for øvrigheden, bliver straffet paa Livet, dersom hendes Foster omkommer. Bluefærdigheden, Skammen, ja endog de tilfældige Omstændigheder undskyldte hende ikke. Paris den 9de af Maaueden

Rhamazan 1718.

Lisbet til den samme.

Den almindelige Følge af Kolonier er at svække de Lande, hvoraf man tager dem, uden at formere dem, hvorhen man sender samme.

Menneskene maa blive der, hvor de ere. Der findes Sygdomme, som komme af det, man forandrer en sund Luft med en usund; og andre, som just komme af det, man forandrer den.

Luften i ethvert Landskab imodtager, ligesaavel som Planterne, Jordens Partikler. Den virker saaledes paa os, at den bestemmer vores Temperament. aar vi blive overbragte i et andet Land, saa blive vi syge. Thi da de flydende Dele ere vante til en vis Fasthed, de faste til en vis Forfatning, og begge igien til en vis Grad af Bevægelse, saa kan de ikke mere taale nogen anden Forandring; og imodstaae en nye Bøyelse.

Naar et Land er øde, saa kan man formode, at det hidrører af en besynderlig Feyl, enten i Jordbundens Beskaffenhed, eller i Kli-

31

27

maens. Altsaa, naar man udtager Folk fra en fund Himmelegn, for at overbringe dem i saadant et Land, saa handler man just tvertimod sin Hensigt.

Rommerne vidste dette af Erfarenhed. De forviste alle Misdæderne til Sardinien, og de dreve Jøderne derhen. Man burde ikke tage sig deres Forliis til Hierte. Det blev ogsaa, formedelst den Foragt, de bare til disse Elendige, anseet for en Sag af ingen Betydenhed.

Da den store Chach Abbas vilde betage Tyrkerne alle Midler til at underholde store Armeer paa Grændserne, saa bortførte han næsten alle Armenierne udaf deres Lande, og sendte mere end tyve tusinde Familier af dem til Provintsen Guilan, hvilke næsten alle satte Livet til i en gandske kort Tid.

Alle de Mennesker, som ere blevne sendte til Constantinopel, have aldrig havt nogen lykkelig Fremgang.

Denne store Mængde Negre, hvorom vi tilforn have talt, have ikke befolket Amerika.

Siden Jødernes ødelæggelse under Adrian er Palestina uden Indbyggere.

Man maa da tilstaae, at de store Ødelæggelser kan næsten aldrig blive erstattede igien; fordi et Folk, som feyler i et vist Stykke, forbliver stedse i den samme Tilstand, og dersom det af ongefæhr kommer sig igien, saa behøves der hele Aarhundrede dertil.

32

28

Naar da, ved saadan en afmægtig og aftagende Tilstand, den allermindste af disse Omstændigheder, som jeg har berettet Dig, faaer Indpas der, og kommer til at virke med, saa kan det ey alene ikke komme sig igien; men det bliver hver Dag værre, og henfalder omsider til sin fuldkomne Undergang.

Maurernes Udjagelse af Spanien er endnu ligesaa kiendelig, som den første Dag, langt fra at denne Tomhed skulde blive opfyldt igien, saa bliver den derimod hver Dag større.

Spanierne, som siden ødelæggelsen i Amerika have indtaget de gamle Indbyggerses Sted, have ikke kundet befolke samme igien: Tvertimod ved en Beskikkelse af Skiebnen, eller som jeg bedre kunde kalde, en guddommelig Retfærdighed, ødelægger ødelæggerne sig selv, og forsvinder daglig mere og mere.

Fyrsterne bør da ikke tænke paa at befolke store Lande ved Colonier. Jeg siger ikke, at det jo undertiden kunde lykkes. Der findes nogle Lande, som have saa lykkelig en Klima, at Kiønnet stedse kan formere sig i samme: F. Ex. disse Øer (a) som ere blevne beboede af syge Folk, der sammestæds af nogle Skibe vare satte som forlorne i Land, og som da strax erholdte deres Sundhed igien.

(a) Maaskee Forfatteren forstaaer herunder Øen Bourbon.

33

29

Men, naar disse Kolonier skulde saae nogen Fremgang, saa vilde de i Steden for at forøge Magten, dog ikke gjøre andet, end dele samme; Med mindre de kuns besad nogle smaa Landstrækninger, saaledes som de, man for Handelens Skyld sender hen, for at indtage en Fæstning.

Carthaginienserne havde, ligesaa vel som Spanierne, opdaget Amerika, eller i det ringeste nogle store Øer, hvor de dreve en vidtløftig Handel; men da denne vise Republike saae Antallet af dens Indbyggere herved at blive formindsket, saa forbød den dem denne Handel og Søfart.

Jeg tør sige, at i Steden for at oversende Spanierne til Indien, burde man kalde Indianerne og Blandingerne tilbage til Spanien; man burde give dette Monarkie alle sine adspredte Undersaatter igien, og dersom da kuns den halve Deel af disse store Kolonier bleve ved Magt, saa skulde Spanien blive det allerbetrygteligste Rige i Europa.

Man kan ligne de store Riger ved et Træ, hvis alt for vidt udstrakte Grene betage Stammen sin Næringsssaft, og tiene ikke til andet, end til at give en vidtløftig Skygge.

Intet er mere beqvemt til at standse Fyrsternes heftige Begierlighed til langt bortliggende Erobringer, end Spaniernes og Portugisernes Exempel.

34

30

Efterat disse tvende Nationer havde med en utroelig Hastighed erobret umaadelige store Kongeriger, og vare blevne mere forundrede over deres Seyervindinger, end de overvundne Folk over deres Nederlag, saa tænkte de paa Midler til at beholde dem, og for at kunde opnaae denne Hensigt, antog enhver af dem en egen og besynderlig Maade.

Spanierne, som ikke saae noget Haab for sig til at kunde holde de overvundne Nationer inden Troeskabs Grændser, fattede den Beslutning, aldeles at udrydde dem, og i deres Sted at hensende troe Undersaatter fra Spanien. Aldrig er nogen saa forfærdelig og gruesom Beflutning bleven saa Nøye iverksat, som denne. Man saae et Folk, ligesaa talrigt, som alle de, der findes i Europa, ved disse Barbarers Ankomst, at forsvinde af Jorden, og det loed som disse Umennesker, ved at opdage Indien, ikke havde havt andet i Sinde, end tillige at opdage for Menneskene, hvorvidt den alleryderste Grad af Gruesomhed kunde gaae.

Ved denne barbariske Handling beholdte de dette Land under deres Herredømme. Døm da nu selv, hvor bedrøvelige Erobringerne ere, eftersom de have saadanne Følger: Thi man maa tilstaae, at dette gruesomme Middel var det eneste, som de kunde gribe til. Hvorledes skulde de kunde have holdet saa mange Millioner Mennesker i Lydighed? Hvorledes skulde de

35

31

kunde have udholdet en borgerlig Krig i et saa langt bortliggende Land? Hvad skulde de have blevet til, dersom de havde givet disse Folk Tid til at komme ud igien af den Beundring, hvori de vare faldne ved disse nye Guders Ankomst, og af den Frygt, som deres Lynild og Torden havde foraarsaget dem.

Hvad Portugiserne angaaer, da grebe de til et Middel, som var lige tvertimod De Spanskes; de betjente sig ikke af Gruesomhed; derfor bleve de og strax udjagne af de Lande, som de havde opdaget. Hollænderne understøttede disse Nationer i deres Oprør, og droge vigtige Fordele deraf.

Hvilken Fyrste vilde da misunde disse Erobrere deres Skiæbne? Hvem vilde vel forlange disse Erobringer paa disse Vilkaar? Det ene Partie blev strax udjaget af samme; og det andet gjorde dem til Ørkener, og desuden deres eget Land selv til en Ørken.

Det er Heltenes Skiæbne, at ødelægge sig selv, enten med at erobre Lande, som de igien pludselig miste, eller og med at undertvinge Nationer, som de selv bliver forbunden til at udrydde; og i dette Stykke kan man sætte dem i Ligning med hiin Vanvittige, der forødede sine Midler, med at tilkiøbe sig Billedstøtter, som han kastede i Havet, og med at tilhandle sig Speyle, som han strax slog i Stykker.

Paris den 18de af Maaneden Rhamazan 1718.

36

32

Usbek til den samme.

En mild Regieringsform gjør forunderlig meget til Kiønnets Formerelse. Alle Republikkerne ere et bestandigt Beviis derpaa; men fornemmelig Sweyts og Holland, hvilke uagtet at de, i Henseende til Jordens Beskaffenhed, ere de tvende daarligste Lande i Europa, dog ere de allerfolkerigste.

Der er intet, som bedre kan lokke Fremmede ind i et Land, end Frieheden, og den Overflødighed, som stedse følger samme. Den Første søges af sig selv, og formedelst vore Nødvendigheder blive vi bragte ind i de Lande, hvor man finder den anden.

Kiønnet formerer sig i et Land, hvor O verflødigheden forskaffer Børnene Underholdning, uden at Forældrenes derved bliver formindsket.

Desuden Liigheden imellem Borgerne, som frembringer i Almindelighed en Liighed i Lykkens Omstændigheder, indfører Overflødighed, Velstand og Liv i alle Dele af det politiske Korpus, og udbreder samme overalt.

Saaledes er det ikke beskaffen med de Lande, der ere underkastede en uindskrænket Regiering: Fyrsten, Hoffolkene, og nogle private Personer besidde alle Landets Rigdomme, imedens alle de øvrige sukke i en yderlig Fattigdom.

Naar et Menneske er i slette Omstændigheder og han fornemmer, ak hans Børn endnu

37

33

skulde endnu blive fattigere end han selv er, saa gifter han sig ikke; eller, dersom dette skeer, saa frygter han for at faae et alt for stort Antal Børn, der kunde aldeles forverre hans Tilstand, og hvis Vilkaar skulde endnu blive slettere end deres Faders.

Jeg nægter ikke, at Daglønneren, og Bonden, naar han er gift, ikke bryder sig derom; men, enten at han er riig eller fattig, ligefuldt avler Børn. Denne Betragtning rører ham ikke; han har stedse et sikkert Arvegods at efterlade sine Børn, som bestaaer i hans Hakke, og der er intet der hindrer ham fra, blindt hen at følge Naturens Drift.

Men hvad Nytte har en Stat af dette Antal Børn, som forsmægte i Elendighed? De omkomme næsten alle ligesom de blive fødte: Svage og skrøbelige døe de enkelte bort paa tusinde Maader, og siden blive de henrevne i Hobetal af de almindelige Sygdomme, der stedse forekomme af Elendighed og daarlig Føde. De, som blive tilovers derfra, naae den mandlige Alder, uden at erholde dens Styrke, og forblive deres hele Livstid i en afmægtig Tilstand.

Menneskene ere ligesom Planterne, hvilke aldrig vore ret, uden de blive got dyrkede. Hos de Folk, som leve i Elendighed, forgaaer Arten, eller og undertiden vanslægter.

38

34

Frankerige kan fremvise et stort Exempel herpaa. I de forbigangne Krige frygtede Børnene sig for at blive udskrevne til Krigstieneste; derfor giftede de sig i en alt for spæd Alder og i den yderste Fattigdom. Af saa mange Ægteskabe bleve der fødte mange Børn, som man endnu leder efter i Frankerige, og som Elendighed, Hunger og Sygdom haver bortjaget og giort usynlige.

Naar man under saa sundt Klima, og i et saa poleret Kongerige, som Frankerige, gjør slige Anmærkninger, hvorledes maa det da være i de andre Stater?

Paris den 23de af Maaneden

Ryamazan. 1718.

Anmerkninger over de Romere angaaendes Agerdyrkingen. Da de Romere ere blevne Verdens Herrer, da de af Intet ere komne til den høyeste Spidse af nogen bekiendt Magt, da de i lang

39

35

Tiid har bevaret sig Herredømme over Verden, da deres Love ere endnu omstunder Love for den største Deel

af de sleebne Nationer, da deres Verker, deres Arbeyder og Foretagender, deres store Gierninger, og endelig alt hvad vi har tilbage fra dem, opvekker alle Menneskers Beundring, saa kan man ikke fremsette et ypperligere Mynster at følge. De Romerske Borgere havde ingen anden Profession end Krigen og Agerdyrkingen; Soldaterne, som man i Fredens Tiid anførte til at dyrke Jorden, udgjorde saadanne Tropper, som overgik alle de andre Nationers. Vante til Strabatser, fandt de ingen Hindring i at marschere, ikke heller i de Foranstaltninger, som følge med Taktiken; da derimod nu omstunder denne selvsamme Strabatse dræber i vore Krige mange flere Mennesker end Fienden; Krigshærene smeltes, en Deel efter en anden, paa Sygehusene: Intet er mere naturligt: de bestaae stedse af en meget stor Hob dovne Mennesker, som just har givet sig i Krigs Tieneste, for at slippe for Arbeyde: da de ikke veed af anden Strabatse, end undertiden at exercere og at trekke op paa Vagt, hvorledes kan man da vente, at de skulde gjøre nogle hundrede Miil til Fods med deres Flindt og nogle Bylter? Set, at de ved store Bestræbelser endelig naae Fienden, hvad kan man da vel vente af disse matte Folk, som nu allerførste Gang har været med ved denne Strabatse? De have

40

36

en lang Hvile nødig, og I vil, at de skal føre Krig. Jeg taler ikke om alle de Arbeyder, som man befaler dem, uden at de nogen Tiid har gjort dem før, da de hverken veed af Linier at sige, eller Løbegraver, lære de først deres Haandverk ved Kanonens Aabning; jeg taler aleneste om deres Modbydelighed for alle Slags Arbeyder, og man gjør sig megen stor Umage for, at de skal beholde samme; det synes mig, at intet var meere fordeeltigt, enten for Staten, eller dem selv, end at venne og drive dem til Arbeyde: Agerdyrkingen er det Arbeyde, som passer sig best paa dem: Nu omstunder, saavel som i gamle Dage udgjør Skuffer og Spader det halve af Beleyringerne, og de andre Foranstaltninger, som følge den nye Taktik. Agerdyrkeren som stedse er ude i den frie Luft, hærdet sig; Han vænner sig til Heede, Kulde, Blæst og Regn. Alle Ting danne hans Legeme til at blive Soldat; thi det er de naturlige Kræfter, som det her mest gjelder om; dersom Krigshærene ikke bestaae afføre og sterke Folk, da, istæden for Soldater, har man ikke andet end Flokke af Syge, som man er tvungen til at faae paa Veyen.

Foruden al den Fordeel, som en Felt-Herre havde af en Krigshær, vant til Strabatser, var han oven i Kiøbet forsikret om at kunde føre alle dem tilbage, som ikke vare blevne opofrede i Feldtslagene. Men Staten, som føder

41

37

i Freds Tider saa mange u-nyttige Arme, hvilken Overflødighed vilde den ikke faae at skue, hvor mange Producter skulde ikke dette nye Folk af Agerdyrkere frembringe, hvis man fatte det i Arbeyde? Hvor mange Arbeyder, hvor mange Forfriskninger, hvor mange Forbedringer! Saaledes kunde Krigshærene uden Feltslage erobre heele Provinzer og disse Erobring, som aleneste havde kostet en nyttig Sved, vare meget mildere og behageligere, end de Erobring, som ikke kiøbes uden ved Blod og Død; saaledes kunde Soldater, som ikke bruges i Krigen, uden til at myrde Folk, blive beskæftigede i Freds Tider med at føde dem.

I det øvrige naar man beundrer disse store Veye, disse Vandleadninger, disse Romernes overmaade store Arbeyder, hvoraf vi endnu har kostbare Levninger, naar man erindrer sig de Broer, de forferdelig store Arbeyder, som Julius Cæsar lod foranstalte i Gallien, saa maa man tillige vel erindre sig, at det var Soldaternes Arbeyde.

Den største Hindring, som nu omstunder møder, er den Afskye, som den største Deel af Krigshæren har for et fremmed Arbeyde, hvorfra enhver doven Karl har søgt at unddrage sig ved at give sig til Soldat: da deres Dovenskab saaledes er bleven dem til en Vane, saa skulde de slaae bag op imod enhver nye Skik, som vilde drive dem til Arbeyde.

42

38

Denne Vanskelighed er meget stor, jeg tilstaaer det, besynderlig i de Lande, hvor den største Deel af Rekruter hverves med List eller Magt: det var meget farligt at give Folk en nye Afsmag, som allerede fortryde at have antaget deres Stand. Imidlertid, da der alene handles om at forekomme Bortløb, have alle Magter forskellige Midler til at bevare deres Grendse-Stæder; disse Forsigtigheder angaae egentlig Officererne for ethvert Korps, som uden Tvivl ved given Leylighed vilde foretrekke sterke og muntre Soldater for Syge; jeg vil sige, at naar Officererne vare fuldkommen overbeviiste om den Fordeel som kom af deres Soldaters Arbeyde, vilde de anvende alle Midler for at vænne dem dertil. Jeg troer endog, af man tilfulde kan forsikre, at det Antal af dovne Soldater, som ikke vil eller kan arbeyde, bør ikke regnes for noget, og at man aldrig kan bringe dem an imod Fienden, ihvor god en Villie man end kan tillegge dem; altsaa kan det Tab,

som man gjorde paa disse unyttige Folk, ikke ansees for noget: tusinde gode Soldater, som ere tapre og haardføre, ere bedre end hundrede tusinde Syge.

Man maatte ikke udeele til ethvert Korps visse Distrikter, som det kunde dyrke eller forfriske efter eget Behag, Soldaterne maatte endelig tvinges til Arbejde; men denne Tvang som ikke havde Sted uden for de allerunyttigste

43

39

iblandt dem, skulde ikke længe være fornøden; man burde baade belønne og straffe: de Officerer, som har Lyst til at beskæftige sig, vilde finde tusinde Fornøvelser i de Foranstaltninger, de kom til at bestyre, og som de fleste Mennesker ønske Landsby-Roelighed paa deres gamle Alder, da skulde de, som fandt Smag i denne roelige Philosophie, foranstalte sig behagelige Midler for deres Eensomhed.

Invaliderne fandt her nye Pligter at opfylde, meere fornøgende for dem og nyttigere for Staten, end den Skik, man nu har at begrave dem i visse Afkroge, eller at knippe dem sammen, og kaste dem i visse dertil bestemte Hospitaler. De, som har mistet deres Lemmer, ere til visse udygtige til Agerdyrkning; men paa Landet falder der faa mange Forretninger for, at enhver kunde faae noget at bestille efter sine Kræfter. At vogte visse Hiorder, udfordrer ingen Strabatse, snart maa man udspejde det Øyeblik, at Bierne flyve ud, snart skrekke Fuglene bort - - - Man maae ogsaa tilstaae, at det var ubilligt, at vente det samme Arbejde af Invaliderne, som af de unge Soldater; thi, at forbigaae deres Svagheder og Alder, er det en Sandhed, at, hvis de har frembragt deres Liv, som alle andre Krigshære, i en fuldkommen Ørkesløshed, saa kunde man ikke vente af dem uden smaa og magelige Forretninger.

44

40

Invalide Officererne, som hverken havde Smag, eller Indsigter eller Gaver til Agerdyrkningen, kunde ikke tvinges imod deres Villie til at bestyre Arbejdet deraf. Man maatte lade sig nøye ihenseende til dem, saa vel som i Henseende til Soldaterne, at forsøde Strabatserne, at forene flere Behageligheder dermed, og endelig mage det saaledes, at man kunde ønske deres Tilstand, som opofrede sig til Agerdyrkningen. Foruden al anden Fordeel, som man seer naturligviis at frembringes ved saa mange Arme, hvormed man berigede Agerdyrkningen, finder man endnu deri den Bequemmelighed at kunde stifte mange Ægteskaber, som ikke kunde have Sted uden ved dette Hielpe-Middel. Da den største Deel af Soldaterne intet Haandverk forstaaer, kan Invaliderne selv ikke paatage sig nogen Huusholdning med deres maadelige Lehning, og de ere udygtige til at indlade sig i nogen Lære; Agerdyrkningen hæver alle Vanskeligheder. Land-Arbejdet læres strax, og Jorden betaler den, som sørger for den. Under saadanne Mænds Øyne, som vidste at gjøre en viis Deeling, skulde paa denne Maade mange tusinde smaa Familier fødes til Verden i al Sikkerhed for Hunger.

45

41 Om Fattige og Tiggere.

Man gjør i Almindelighed ingen Forskiel paa Fattige og Tiggere, og saasnart en forsikrer, at han er i Elendighed, er man naturligviis tilbøvelig til at troe det. Imidlertid er det høystfornøden for Selskabet at gjøre Forskiel paa disse toe Stænder: Fattigdom og Trang fortiener Hielp; men den, som næseviis overløber Folk, og forstaaer saavel at spille den Fattiges Rolle, bør haardeligen straffes. Et skikkeligt Menneske vil uden Tvivl sige: hvad ligger der Magt paa en Vildfarelse i en priisværdig Gierning? Jeg er stedse at rose for et godt Forsæt: Kierlighed og Hospitalitet ere de fornemste blandt de menneskelige Dyder; det Gode, som jeg gjør, eller den Almisse, som jeg giver min Lige, om han end var rigere end jeg, kan aldrig være nogen til Skade. Holdt, min Ven! du er, men kuns lidet philosophisk; Holdt! Eders Godgjørenhed har en meget ypperlig Grund; men den har en farlig Anvendelse: I gjør ondt, just da I troer at ville gjøre godt.

Lader os blive enige om nogle Grunde, førend vi drage nogen Følge: Da vi har de samme Hensigter at. gjøre de andres Lyksalighed,

46

42

saa vil vi let komme til Rette. Et af Selskabets store Uheld er at have unyttige Lemmer i sit Skiød, som det nødes til at ernære, uden at have nogen Tieneste af dem: Saadanne ere disse uværdige, som, da de ikke due for nogen, ere alle til Byrde; er det ikke naturligt at sige, at de, som understytte disse slette Lemmer, ere skyldige i alt det Onde, som flyder deraf? Til denne Tynge, hvormed Selskabet er beladet til sit reene Tab, bør legges alle de Plynderier, alle de onde Gierninger, som man har disse ulykkelige Menneskers Dovenskab

at takke for. Man veed, at det er stedse af disse Folkes Klasse, at Misdædere fremkomme: uden Opdragelse, uden Beskæftigelse, uden nogen Slags Religion, leve de blandede imellem hinanden, skjønt af forskiellig Alder, Nation og Kjøn, altid ved Dørene af Kirkerne, de gaae aldrig derind uden for at hindre og forstyrre dem, som der bede: de forrette aldrig nogen Andagts Gierning: de erkiende ingen Lov, de efterleve ingen Pligt, og ere fast stedse ligesom forglemte i ethvert Sogn, eller rettere sagt, da de intet vist Hiem har, vanke de omkring, hvor dem godt synes: det er paa denne Maade, at deres Sæder, Liv og heele Opførsel undløbe baade den Geistlige og Verdslige Politie: Det er først efter nogle Misgierninger, at man spørger og erkyndiger sig om de Skyldige.

47

43

Er det ikke en Slags Feyl, at man ikke forekommer det Onde? Er det ikke en Last at ernære dem, som begaae den? For ret at gjøre Virkeligheden i denne Last følelig, da lader os forandre Navnet, uden at røre noget ved Tingen selv: Lader os kalde det Betalning, som man ellers kalder Almissee: Lader os forestille vs en Tigger, som forlangte en Betalning af enhver Mødende, fordi han gjør Intet, fordi han ikke kan eller vil gjøre noget: En from Mand lader sig bevæge og giver ham en Betalning. Er der i Verden nogen anden Handtering, hvori man betaler dem, som ikke gjør noget? hvorfor skulde denne Dovne nogen Tiid søge at beskæftige sig, da han uden ringeste Arbeyde er forsikret om at blive betalt for sin Dovenskab?

Hvis af toe Børn i et Huus, det ene gaaer ud om Dagen og hjælper en Agerdyrker eller anden Haandverksmand, og det andet løber Dør fra Dør at bryde og forurolige alle Indbyggerne i en Bye, saa kan man vedde tusinde mod en, at denne sidste vil komme hiem om Aftenen til sin Fader med fire Gange saa mange Penge, som den første. Lader os naturligviis forestille os, hvad disse toe Børn gjøre Dagen efter: Den Uvirksomhed, som er medfødt alle Mennesker og det som meere er, den Friehed i hvilken Tiggerne, og ellers de Forandringer, som beskæftige eller fornøye dem hele Dagen, ere saadanne Tilløkkelser, som snart vil afgjøre det Spørsmaal.

48

44

Seele Verden kiender Vanens Herren dømmee: naar et Menneske først engan har levet nogen Tiid i Uvirksomhed, da er det næsten umueligt siden at kunne drive ham til Arbeyde: saaledes kan de, som man har født og ernæret i denne Stand ikke siden foretage dem noget Arbeyde: de ere forlorne, saavel for dem selv, som for Resten af Nationen, og de ere ikke blevne ulægelige, uden ved den Kierlighed, som I har vildet øve imod dem.

Bevæget af Medlidenhed, som er en Svaghed, naar den befaler uden Skiønsomhed, har I hjulpet en Ulyksalig, som uden Eders uforsigtige Hielp, havde været tvungen til at arbeyde; men da I har sat ham i den Stand at leve en Dag, har han uden Uroelighed oppebiet Dagen efter, stedse stolende paa Menneske-Kierligheden, som lider naar den seer andre lide: Dagen efter er kommen, han har nydt anden Hielp, og tilsidst har han gandske opofret sig til en saa sød Levemaade: han har lært det som et Haandværk, at opvekke andres Medlidenhed, som udgiør hans visse og forsikrede Ophold. Hvorledes torde man haabe, at dette Menneske nogen Tiid skulde tænke paa at forlade saa behagelig en Profession? Ja saa behagelig! lader os sammenligne ham med en arbeydsom Haandverksmand; hvilken Kiede af Pligter! hvor mange Byrder! hvor megen Uroe og Forudseenhed ! hans Huusleye, Føde, Klæder, hans Ma-

49

45

terialier, Uvished om Arbeyde og Søgning, Huus-Bekymringer - - - hver Dag nye Fornødenheder, nye Bekymringer. Haandværksmanden, undertiden slet betalt og stedse udmattet, legger sig endelig til Sengs med Hovedet fuldt af Bekymringer.

En Tiggeres Tilstand forskrekker formedelst den Nedrighed og Skam, som følger med den; men, saa snart denne Tanke tier for Vanen, eller af nogen anden Aarsag, saa er den meget sød, den bliver meget behagelig: lader os forestille os en Pilegrim, eller en af disse Munke, som i en frek Tone, og med et Ansigt fuldt af Uforskammenhed, komme for at legge Eder Skat paa i Eders egne Huuse; disse rødmes ikke over deres Tiggerie, de Tiggere som i Byerne pine og forfølge alle skikkelige Folk, skamme sig heller ikke ved deres Stand: hærdede i deres Profession, ja uforskammet næseviise, aftvinger deres haardnakkende og vedhængende Uforskammenhed det af Eders Taalmodighed, som de ikke kan nyde af Eders Kierlighed. Der er endog de, som forfølge Eder med en yderlig Frekthed. Troer I, at denne Yngel er ulyksalig? Uden Bekymringer og Arbeyde drive de deres Tiid hen paa det Almindeliges Bekostninger, uden at nogen Fornødenhed, nogen Frygt for det Tilkommende nogen Tiid foruroliger dem: Slette Aarets-Tider, dyr Tiid, Lovens Strenghed, Ind- og Udgangs Rettigheder, Skatte og Paa-

50

46

læg ere til Tynge for den skikkelige Haandverksmand, naar Tiggerne ikke bryde dem det ringeste om alt dette; de veed ikke noget heraf at sige: de nyde en fuldkommen cynisk Frihed, og da de undrage deres Hænder fra Konster, Haandverker og Agerdykning, spotte de i deres gamle Laser og Pialter de mægtigste Herrer: og en Alexander ev ikke mere agtet af dem, end fordum af Diogenes. See det er disse Folk, som I belønner, som I ernærer i deres Plyndringer: Forstyrre af den offentlige Roelighed, stiele de fra dem, som sukke i den smerteligste Elendighed; de Almisser, som de aspine alle godgjørende Folk, de skille den undseelige Fattigdom ved den Kierlighed, som I bestemte den; det er i de længstbortliggende Afkroge, hvor Hungeren martrer og plager de Ulyksalige, som ønskede at kunde være usynlige for dem selv; her er det at Fattigdom skiuler sig: her er det, at nogle kuns lidt formuende Naboer stræbe at give en liden Hielp, som neppe forslaaer til at holde Livet op, eller rettere sagt, til at forlænge disse Ulyksaliges Elendighed. Hellige Kierlighed! udøs dine Velgierninger paa disse forladte Familier, skynd dig, forekom den gruelige Fortvivelse, som allerede flyver omkring Hovedpuden i deres Seng; løber til, Ædelmodige, nagende Fornødenheder opsluge Eders Lige, den martrende Hunger udtørrer dem, de døe en ester en anden: Udygtige til at forskaffe sig deres nødtørfte

51

47 Ophold, hentærede af Sorg, belæssede med Svagheder, forstaae de ikke den Konst at gjøre Eder Uleylighed; deres Elendighed, deres Smerter, og ofte deres Alderdom tale til deres Beste; men, imedens I uddele Penge eller Brød til det frekke og uforskammede Pak, som ikke er den Luft værdt, som de aander, forkommer og døer den undseelige, skikkelige og ubekjendte Fattige i sin forskrekkelige Elendighed.

Jeg vil ikke her tale noget om den Art af Tiggere, for hvilke Religionen opvekker Ærbødighed. Den Ret, som de har at lade alle Dørre aabne for sig, og paalegge alle Folk en honnet Skat, som man fast skammer sig ved at nægte, disse hellige Skatte-Fordringer, siger jeg, fortiente uden Tvivl at indskrenkes af en viis Politik. Det er næsten latterligt, at Dervisker, hvoraf nogle ere 20 eller 100 Gange rigere end jeg, komme naar det behager dem, og forlange en Deel af mit Gods. I det øvrige tære og svekke alle Arker af Blodigler et hvert Legeme, som de faae Lov at sue.

Lader os vende tilbage til Gade-Tiggerne: naar en alt for medlidende Politie giver et lidet efter, vrimle de allevegne, enhver doven Haandverksmand overgiver sit Haandværk, Fruentimmerne i Besynderlighed, komme løbendes i Mængdeviis. Disse er det, som man bør føre tilbage til Selskabet og deres Pligter, disse kan man ikke ernære uden at begaae en Last, og

52

48

gjøre sig medskyldig i det Onde, som de begaae: disse er det med et Ord, som man bør forfølge og drive til Arbeyd med den allerstrengeste Standhaftighed; men, som man i de fleeste slebne Stater er overbeviist om denne Sandhed, saa er det unyttigt at ville drive meer paa, hvornødvendigt det er at faae dem gandske udryddede. Der ere i alle Lande tusinde Midler, hvorved de kan forskaffe sig det Ophold, som de ikke vilde fortiene, saalænge De fik det paa Eders Bekostning; men af alle de forskiellige Arbeyder, hvortil man kan bruge dem, synes mig i alle Henseender Agerdyrkingen at kunne skikke sig allerbest: Til det almindelige Beste fører man dem langt bort fra alle Leyligheder til at ligge, de kan desuden strax legge Haanden paa Arbeydet, og har ikke nødig, som ved andre Professioner, at staae længe i Lære, som de ikke har Raad til at betale.

Det er nu kun den mindste Deel af de unyttige Lemmer; og da denne Deel er stedse adspredet, og hverken udgjør noget Korps, eller setter sig til Modværge, faa kan en eneste Orden bringe alting i Rigtighed, og paa en Dag gjøre alt dette Stodder-Pak usynligt.

53

49 Om Agerddyrkningss Skoler. Da Agerdyrknings Fordeele erkiendes af alle,

saa er enhver forlegen for at søge de Midler, som kan udvide og bringe til Fuldkommenhed alt det, som henhører til Landenes Dyrkelse.

For at udvide Agerdyrkingen, maae man opmuntre og belønne dem, som legge sig derefter, man maae beskæftige sig med Folkemængden, danne Kolonier, indkalde Emigranternes allevegne fra; men man maae ikke overtræde Folke-Retten: Denne Gienstand fortienter en Artikel for sig selv.

Men, for at bringe Agerdyrkingen til sin Fuldkommenhed, er det ikke nok med at opmuntre den, at tilstaae

Belønninger, Forskiels og Æres-Tegn at opvekke alle Agerdyrkernes indbyrdes Kappen ved paa hinanden følgende Forhaabninger om Lykke, man maae endog oplyse og lære Bønderne.

Agerdyrkningen er en Konst, som har sine Regler, sine Grunde, sin visse Brug som alle de andre, og alle de til hvis Hænder denne Konst

54

50

er betroet, veed dog hverken af Regler eller Grunde, de følge kuns en vankundig Praxin, Hvortil de ikke kan give nogen Aarsag, og hvoraf de ikke kan drage den ringeste Slutning, ja denne Konst, som er den fornemmeste af alle, er overladt til en Slumpe-Lykke for den blinde Vankundighed.

Det er da gandske nødvendigt at give Oplysning i denne Materie: intet synes beqvemmere til at danne Agerdyrkere end Skoler i den Practiske og experimentale Agerdyrknig: de burde inddeeles i to Hoved-Klasser: i den egenlig kaldte Agerdyrkning, og i den Videnskab at behandle Heste.

Agerdyrkningen deeles videre i forskellige Deelee: I Spidsen for alle disse Inddeeleger skulde Jordbruget settes, som man igien maatte inddeele i mange Artikler, iblandt hvilke Havedyrkningen burde have det fornemste Sted. Jeg veed vel, at Kornet er meere nødvendigt end Salat; men, som her handles om Underviisning, saa er det meget lettere at følge Naturen i en Have, end paa en Mark. En Gartner seer fra Dag til anden, hvad den Hielp virker, som han giver sine Planter: Varmen og Vandingen virke saa godt som for hans Øyne: dersom han luger i Dag, dersom han afplukker de slette Urter i et Beed, strax har de gode Dagen efter meere Trivelse. De Grene, som han afklipper, det Smaakrat, som han planter, de

55

51

Korn, som han faaer: alting frembringer en hæftig Forandring, alting svarer til den Umag, han gjør sig; Naturen adlyder hans Arbeyde: Hver Dag giver en nye Underviisning, hvoraf Anvendelsen gøres paa Marken: man er i Stand til hvert Øyeblik at sammenligne Grundene og deres Følger, man kan oplyse Praxin ved en Theorie, som veyleder og styrer den: Da Naturen er sig stedse selv lig, saa vil den virke i tusinde Millioners Jordstrekninger, som i en eeneste, jeg mener, at naar man har saaet et eeneste Korn, seet det fødes, voxer og dør, saa veed man, hvorledes det gaaer til med heele Plantningen. Det er sandt, at Forandringene ere uendelige; men Grunden er altid den samme; disse Forandring vilde endog blive nye Lexer, som stedse flød af de første Grunde. Tykkelsen for Exempel eller Haardheden af visse Sæde-Arter forsinker dem i at spire frem; men lidt tiligere eller lidt sildigere fremspire og reyse sig alle Sæde-Arter af Gevexter, man har nedsat i Jorden. En god Jordgrund, Aspekten, Vædskerne, Varmen, Aarets Tider: Alt dette foraarsager Forandring, som en kyndig Landmand bør vide; men iblandt saa mange Forandring, som et Intet giver Anledning til, ligger der mest Magt paa at kiende dem, som komme af Dyrkningens Omsorg, efterdi vi har Aarsagerne dertil i vore Hænder; denne Omsorg skal da udgjøre et vigtigt Hovedstykke i vo-

56

52

res Lob (cursu) af den practiske Agerdyrkning. Man skal legge sig efter at kiende Planternes Sygdomme; faavel som de Lægemedler, der passe sig paa dem: En kyndig Landmand er en Huusfader, som bør ansee alt det han planter eller saaer, som sine Børn; han skylder dem en Opdragelse, indrettet efter de Tienester, som han venter af dem. Man seer, at Naturlæren vil blive Hovedposten i disse vore Skoler.

Gartneren lader sig ikke nøye med at saae som Agerdyrkeren; da han kiender Varmens Kræfter, og Virkningerne af Giødningen, frembringer han de delikateste Urter midt om Vinteren; han bedrager, eller, rettere sagt, han retter og forbedrer Clima og Aarets Tider, han forbedrer den sletteste Jordbund; men hans allerkonstigste Arbeyde, og som man dog mindst beundrer, er de Giftermaal, som han udvirker, Arternes Sammenblanding. Han driver meget god Frugt af et slet Subjekt, han forandrer efter Behag Vexten af alle sine Træer. Det er formedelst alle disse enkelte Stykker, at Gartneriet bør betragtes som den fornemste Skole i Agerdyrkningen.

Ved disse Skolers Indretning skulde et Agerdyrknings, det er at sige, et fysisk Selskab fordeeles i forskellige Departementer; der maatte stedse være eet i Spidsen af et vist Distrikt; det maatte igiennemløbe alle de Haver, som det forefandt under sin Opsigt; det maatte vaage over

57

53

de Lærlingers Opdragelse, som bleve betroede til enhver Gartner, og det maatte hver Dag gjøre en partikulær Demonstration, og en almindelig engang hver Uge. Ved at igiennemløbe en Have i Dag, en anden i Morgen, skulde det forklare Grundene med Erfarenhed, det skulde give Aarsag og Grund til Virkningerne, det skulde lade adskillige Prøver gjøre i sin Nærværelse, belønne dem, som vare flittigst og stræbe ved alle Midler at opvekke disse Lærlingers indbyrdes Kappen. Det skulde passe paa at skrive alle Ting op, saavel de uheldige som de hældige Forsøg, og man maatte være meget omhyggelig for at indbringe alle disse Anmerkninger til Selskabet, hvorover dette skulde gjøre sine Betragtninger.

Dette Løb af Gartneriet, som skulde være det fornemste Stykke af den hele experimentale Agerdyrkning, burde inddeles i enkelte Stykker, og skrives i en tydelig, jevn og almindelig Stii: Naar Grundene eengang vare antagne af Selskabet, burde de tiene til Regel for alle Distrikters med et Ord i alle Haver. Agerdyrkingen, som et meget grovere Arbeyde, kan modtage en selvvalgt Praxin, som er bedre end de gamle Skikke og forrige Praxis. Her er det at Narurkyndigerens Øye og Erfaringerne blive u-omgiengelig nødvendige. Ofte er Naboe-Landets Praxis bedre end vores; men man veed det ikke; det hører da Selskabet til at søge selv Oplysning, for

58

54

at kunne være i Stand til at oplyse hele Folket. Omstændighederne bør sammenbindes, udgrundes og ofte igientages. Man maae gjøre det mageligt for Bonden og rekke ham Haanden.

De mekaniske Arbeyder paa Marken læres lettelig af Øvelse, dog maae man ikke efterlade at belønne dem, som frem for andre udmærke sig herved: Den, som best tærsker Kornet, som meyer best, som fører Ploven best, som faaer med største Nøragtighed, som harrer med største Duelighed - - - de bør alle ansees med Høragtelse. Her vil Lærernes Skiønsomhed blive af den yderste Vigtighed for at kunne henvise ethvert Subjekt den Deel, som er ham mest beqvem. Fornuften og Gaverne forandres indtil det uendelige, det kommer kuns an i alle Ting paa vel at styre dem: Mangen en kan blive en fortreffelig Rygter, som skulde. Have blevet den elendigste Gartner.

Den Skole, Hvori man skulde lære at behandle Heste, og andre til Bonde-Væsenet Henhørende Creature, er en Gienstand for Agerdyrkingen som man allermindst har udgrundet; neppe har man tre eller fire af disse Skoler, da Agerdyrknings Selskaber tage til i det u-endelige; dog er deres Nytte tusinde Gange meere nødvendig: jeg mener at Agerdyrkingen øves og fortsættes i alle Lande, den frembringer, den føder de Stater, hvor der aldrig har været Selskaber i denne Materie, saaledes u-

59

55

agtet alle Feyl i den gamle Agerdyrkning, uagtet alle dens Misbruge, saa staaer den dog sin sædvanlige Gang; der spørges alene om mere eller mindre Fremgang; men det har sig ikke saaledes med Qvæget: en anstikkende Sygdom slaaer ind, og strax er der heele Provinzer, som pludselig blottes for Heste, Faar eller Horn-Qvæg. Den overmaade store Skade, som Staten og de Partikulære lide derved, havde man kundet forekomme ved slig en Skoles Omhygelighed og Oplysning. I det øvrige de, som kiende den Fordeel, der er ved at forandre Marker til Enge, de, som opelske Creature, føle daglig Nødvendigheden af den Hielp, som de savne. Man behøvede i vores Lob en Hyrde-Skole, for alle Slags Hiorder og laadne Creature; denne Chirurgiske Skole, som skulde handle om Creatures Anatomie, om deres Sygdomme, og om de Lægemedler, som passe sig paa dem, skulde ogsaa beskæftige sig med Midler til bedre at feede dem, at bringe deres Uld til Fuldkommenhed, forbedre Arterne - - - Under disse Skolers Opsigt vilde alle Creature blive større, sterkere og smukkere, Skindene, Huderne, Ostene, Smørret, Melken - - - alting vilde vise Physikens Virkninger; Manufakturerne fik noget at forsyne sig med, og Handelen vilde berige sig selv ved at berige dem.

Jeg kan da ikke andet end igientage, at, dersom man i alle de almindelige Konster tvin-

60

56

ger dem, som vil bruge dem, til at staae deres Lære, saa bor den fornemste af Konsterne endnu frem for alle de øvrige underkastes samme Lov; men saadan en Stridighed er der i de gamle Vedtegter, saa uefterretkelige ere Vanerne, at denne Konst, hvis Virkninger udstrekke sig paa heele Overfladen af Staten, er overladt til enhver, som vil give sig i Færd dermed. Man dømte til en vis Forholdsmæssig Erstatning enhver anden Haandverksmand, som forfuskede et Arbeyde; men en Agerdyrkere kan, uden at frygte nogen Bebreydelse, vende op og ned paa alle de Marker, man betroer ham, han kan arbeyde, naar han vil, enten for tilig eller for sildig, han kan indhøste for eller efter den rette Aarets Tid, han meyer sine Enge, naar ham behager, han saaer, planter, Derer, beklipper efter sit eget Godtbefindende. Vankundighed er ligesaa

despotisk i Agerdyrkningen, som Love, Anordninger og Grunde, i alle øvrige Haandgierninger i det Borgerlige Liv.

Jeg paastaaer ikke at man sikal tvinge en Landmand til at saae Erter, naar han vil saae Bønner; men jeg fremsetter en almindelig Underviisning, som gav enkelte Regler og Grunde, som lærte det, der passer sig best, som frem for alle Ting tilkiendegav den beqvemeste Tid; Jeg fremsetter visse Anordninger, som ikke skulde tvinge nogens Frihed; men alene holdeden inden sine visse Skranker til alles Fordeel: saa-

61

57

ledes er der i alle Viingarde visse bestemte Dage til Viinhøsten, de, som begynde for tilig, bør straffes, saavel for deres eget, som for det almindelige Beste. Saaledes burde ethvert oplyst Korps, som paabød Tiden til en vis Høst, ansees for at gjøre det til det Beste, og for at være meget mere oplyst end nogen Partikulær i Særdeleshed.

De Agerdyrknings Selskaber, som jeg fremsetter, skulde ikke være af disse theoretiske Academier, hvor Lemmerne samle sig, naar de har intet at bestille, og arbejde efter eget Valg

og Godtbefindende; det maatte være en vederhæftig Stand, saa at enhver af dem som vare i Selskabet, kunde nyde sin Underholdning deraf, uden at sysselsette sig med fremmede Gienstande. Naar Grundene til Agerdyrkningen eengang vare lagte, naar man havde valgt sine visse Methoder, behøvede siden disse Naturkyndige ikke andet end stor Virksomhed, Smag og et godt Forset.

Uden at søge efter de Lærde, som man altid maae betale meget dyrt, kunde unge Mennesker, naar de havde lært noget af Physiken, være meget beqvemme til at udgiøre disse Selskaber; man maae i dette ligesaameget see paa de Unges Lyst og Tilbøyelighed, som paa deres Gaver; dog burde de stedse have til Formænd tre eller fire vel oplærte Personer, som kunde lede og styre dem i deres egne partikulære Bestyrelser.

62

58

Til Stiftelsens Bøger, som maatte udgiøre et fuldkommet Lob (cursum) af den praktisk Agerdyrkning, burde enhver Medlem føye Historien om sine egne iversatte Arbeyder, som og tillige om alt hvad der var foretaget i hans Distrikt, hvilket skulde undersøges i Forsamlingerne, forskydes, antages eller belønnes efter Omstændighederne. Enhver burde daglig aflegge Regnskab for nogle nye Forsøg; de Feyl, som de havde begaaet, eller ladt begaae i deres Departement, blev en lærerig Lexe for alle de andre. I Følge heraf vare de forbundne til, at gjøre Rede for deres forskiellige Haand-Arbeyder, som de lod gjøre i deres Departementer. Gartnerne, Agerdyrkerne, Lærlingerne burde have Oplysning om disse Regnskaber: Der skulde i Landsbyerne eller i Sognene vexelviis holdes offentlige Examina, hvor visse Deputerte af Selskabet skulde møde, for at belønne Lærlingerne og deres Anvisere, for at rette hine, eller give dem Afskeed, naar man ikke kunde vente noget godt af dem.

I Følge af alt dette fik man hvert Aar en Samling af nyttige Anmerkninger, som havde Hensigt til ethvert Clima, og til Midlerne at raade Bod derpaa eller til at formilde dets Strenghed. Forbedringer af alle Arter, Giødskningen og dens Forskiellighed, og Opdagelser i Besynderlighed vilde blive nyttige Punkter for heele Verden. Men for at forskaffe et temme-

63

59

lig stort Antal af Personer, saa stort, som et eller flere af disse Selskaber udfordrede, den fornødne Underholdning, maatte man have, vil man sige, en overmaade stor Fond: Da denne Materie er maaske en af de allervigtigste, som man kan afhandle til Selskabets Beste, saa vil jeg stræbe at hæve alle de Vanskeligheder, som den fremviser: Jeg vil anføre lette Midler til at indrette saadan en Stiftelse, og det i en Afhandling, hvor vi skal see Hospitalerne forflyttede til Landsbyerne.

Om Mistbede.

Ingen Kiøkken-have kan siges at være i god Stand, naar den ikke er forsynet med Mistbeed; thi midt i Februarii Maaned; maae derudi allerede saaes Blomkaal, Selleri, Maaneds Radiser, og deslige, paa det at man kan flytte de voxne Planter ud i Kiøkken-Haven, naar Frosten er forbi. Den Giødning, som dertil bruges, kan ikke være til Savn eller Skade i Huusholdningen eller Agerdyrkningen, efterdi man ey dertil tager Giødningen af Hornqvæg, som ey giver Varme nok fra sig til Mistbedene, men straafuldt Hesteskarn. De saa

Vindue,

64

60

som udfordres til Mistbedene, koster ikke meget, og kan lettelig anskaffes, uden noget Skaar i Huusholdningen. Det kan og lade sig gjøre, at betiene sig af Rammer, som ere overtrakte med Papiir, hvilke ligedes gjøre god Tieneste; men man maae omgaaes varsomt med dem, og de maae bindes fast, paa det at de ikke formedelst deres Lethed skal løftes op og føres omkring i Haven naar det blæser. Det Kit, hvormed Papiret limes sammen og paa Rammerne, gøres af fiin reven ulædsket Kalk, blandet i halv saa meget suur Melk; men man maae bruge den snart, ellers bliver den for haard. Neden under Papiret, i sær hvor det er sammenlimet, fastnagler man en Snor eller Seiglgarn paa begge Sider, som Papiret kan hvile paa, at det ikke skal sønderrives. Det bestryges og paa begge Sider med Linolie, paa det at Regnen kan løbe af og Papiret ikke opblødes.

65